

XXI. FEJEZET.

Vass József Erdélyben. — Holtig tartó barátsága keletkezik a brassói apáttal. — Vass József megismeri a magyar Alföldet. — Jándi, dömölki apát a népszónok Vassról. — A Vass direktor prefektusai. — Sebestyén prefektus urat nagyon szeretik a diákok. — Sebestyén prefektus történeti kutatásai. — Doktor Fraxino XVII-ik századbeli rejtelmes esete. — A történeti előadás vége a rekkenő hőségben. — A szigorú Vass direktor karácsonyi örömei. — Gosztonyi „mérnök urat” keresi az igazgató úr. — Vass József és Fitz prefektus óráit javítanak. — Az igazgató úr előtt az órajavítás terén tekintéllyé emelkedik Gosztonyi. — Az igazgató úr órájához fűzött diákbók. — Milyen ember Vass József direktor? — A kollégiumi kolomp után az aninai bánya-harangok. — Tromfra tromfot adnak a diákok. — Vass igazgató méltányolja a „jó tréfát”. — Évek multán a Rudasfürdő kertjében tisztázódik a régi diákcsíny. — A Vass-nenne otthonában. — Nótás vasárnap esték Hegedüs Sándoréknál. — Az első „eresztés”. — A virágfakasztó örök szeretet. — Elkövetkezik a világháború. — A „katonaszemeszterek” régi diákjai. — Vass József is tanul a diákjaitól. — Megbecsüli a hadviseltekét. — Sziklay főhadnagy úr, Vass Józsefnek egyik méltó tanítványa. — Vass direktor levelezései a hadbavonult Szentimrésekkel. — Az igazgató úr nagy bizakodása. — Vass direktor gondol a fiaival. — Bodonyi Kálmán végrendelkezik. — Az igazi hős dukai Takách Bence, akiről Vass József maga írt búcsúztatót. — A vasember szívét marcangoló, el nem sírt könnyek.

Vass József igazgató 1913-ban résztvett az életében oly emlékezetes katolikus nagygyűlésen. Brassóban tartották meg s innét keletkezett és gyökeredzett holtig tartó, megható barátsága Meisel József brassói apátplébánossal, aki később az oláhok miatt meggyötörten menekülni kényszerült és a magyar ügynek, egyházának egyik megrendítő sorsú mártírja lett.

Szent gyakorlatot tartani Máriaradnára, a hazafias franciskánus barátok festői kegyhelyére eljárta Vass. A különböző katolikus gyűlések, konferenciák alkalmából a Dunántúl legmagyarabb lelkű fia megismerte a rejtelmes síkú Alföldet, a Tiszavidék népét. Szeged, Debrecen, Kecskemét, Szolnok, Miskolc, Szatmárnémeti és a többi magyar helyek mind szeretetükbe, becsülésükbe fogadták a tüneményes fiatal papot, aki

későbbi miniszter korában is a fiatalkor duzzadó erejét, nem csüggedő hitét és bizakodását viszi széjjel és mutatja fel az egész országban... *Jándi* Bernardin dömölki apát úr közlése szerint Celldömölkön, az ősi bencésapátság híres búcsújáróhelyén történt meg a varázsos szavú, varázsos hatású „*minister*”-rel a nagyon kedves kis vazsi- eset. Az egyik „választás” alkalmával, midőn itt az összegyűlt népnek beszédet mondott, a népet elragadó beszédébe beleszötte, felemlítette, hogy annakidején *Sárvárról*, mint *kis ministránsgyerekek*, miként szokott itt megfordulni évenként. Azon a „*hatoson*” pedig, melyet ilyenkor kapott, hogy minő nagy boldogsággal vásárolgatott itt össze-vissza mindenféle — a gyerekek örömet szerző — apróságokat. És hogy ő mostan is csak azon fáradozik, miszerint a *mostani tízfilléresnek* ugyanaz az értéke legyen, mint a *hatosnak*, melyet gyerekkorában, mint ministráns, itt *Dömölkön* kapott...

Tetszett ez az emlékezés a dömölki szókimondó magyar népeknek és a hallgatóságból nagy hangosan megjegyezte egy öreg anyóka:

— *Jól beszél ez a káplán!*...

Közben a Vass direktor kollégiumában az ő elgondolása és szilárd akarása szerint folyt, folyt és gyümölcsözőtt az áldott, egészséges nevelőmunka, amelynél a már említett *Hévey* Gyulán kívül a komoly, nagyműveltségű *Mester* János (Vass Józsefnek egykori római germanikustársa), a mindig vidám, csupa-szív fiatalka *Zsigovics* Béla, *Fitz* Artúr (világi prefektus, a későbbi neves országgyűlési képviselő, Vass Józsefnek a népjóléti törvények megalkotásánál hűséges munkatársa), *Babits* Endre atya (most balatonfüredi plébános) és *Sebestyén* József (az Országos Társadalombiztosító Intézet helyettes vezérigazgatója) segédkeztek prefektusokként. A Szentimrész fiúk szerették, becsülték valamennyiőjüket, de talán a legjobban ragaszkodtak mégis a derűs kékszemű dunántúli *Sebestyén* József prefektus úrhoz. A többiek — bár mindnyájan igen derék, jó emberek voltak, bár mindnyájan melegen érdeklődtek az ifjak munkái iránt — a maguk munkáiról nem igen beszéltek velük, ellenben *Sebestyén* prefektus úr efelől is nyilatkozott s megtisztelte bizalmával fiatal barátait. Ezt a bizalmat roppant „nagy néven” vették a „gyerekek”. Jólesett, midőn esténként — a mindig

rendes, takaros *Janson Vili* és *Jenő* (tanárjelöltek), *Gosztonyi Bandi* (a mérnökjelölt süvölvény) és mások — levegőzni kiültek a „ház elé”, hol *Sebestyén* főtisztelendő úr sokszor hozzájuk telepedett és nemcsak azt hallgatta meg szeretettel, hogy ki s mit végezett aznap, hanem a *Janson-fiúk* filozopteri és a *Gosztonyi* saját külön műszaki problémáinak fejtegetései iránt is változatlan figyelemmel érdeklődött; sőt viszonzásul elmesélte, hogy kutatása során mit talált aznap a — *levéltárban*.

Sebestyén prefektus úr a „*historiával*” foglalatoskodott. A XVI. század történetéből merített legszívesebben, abból is leginkább a *Nádasdy-család* érdekelte. A *Nádasdy*król, akik egykor *Vass József* igazgató úr szülővárosának, *Sárvárnak* hatalmas földesurai valának, napról-napra tudott mondani valami újat, valami érdekesebbet. Így elevenedett meg a fiúk előtt *Nádasdy nádor* udvari orvosának, a jóhumorú *doktor Fraxinónak* nem érdektelen élettörténete... Ki hinné?... *Sebestyén* prefektus úr bebizonyította, hogy jó magyar ember volt ám ez a

Meisel Károly brassói volt apát-plébános.

különös, csudabogárnevű *Fraxino* doktor úr... Az édesapját még *Vén-Szabó Jánosnak* hívták, tudós doktor fia csupán a tudományos jobbhangzás kedvéért ragasztotta meg — óh! — a *Fraxino* nevezetet... Midőn a levegőző társaság ekképpen egészen belekeveredett a XVI-ik század rejtelmes életének legkelés közepébe, egyszerre csak hirtelen közbevágott *Janson Jenő* tanárjelölt úr:

— Nem érzi, a prefektus úr, milyen rekkenő meleg van?

— Az ám! — tódította *Janson Vili*. — A szájpapdáshoz ragad az ember nyelve a szárazságtól! — A gavallér prefektus elérte a célzást, s mosolyogva szólt:

— Gyerünk fiúk!... Igyunk meg hát egy pohár sört!

A szigorúságáról híres Vass direktor úr tudott kedélyes is lenni. Boldog karácsony estéken Hegedüsnél a direktor úr volt a család Jézuskája... A kisgyerekek *játékmozdonykáit* neki-neki eresztgette titokban a terített asztalnak, s a gyermekekkel együtt boldogan kacagott, ha a meglepetéstől felkiáltott az, akinek éppen tányérjához váratlanul odakoccant a furfangos kis masina... A diákjai, persze ritkán látták ilyen kedélyesnek a szigorú igazgató urat, olyik öregdiák lett, mire ezt megérte... Alkonyatba hajló kora tavaszi délután a műegyetemről hazabandukoló Gosztonyit a kollégium ajtajában megállította *Károly bácsi*, a mogorva „cerberus”:

— Mérnök úr, kérem, az igazgató úr kereste, tessék hozzá felmenni az irodába! — Ez a Károly bácsi is nagyon érdekes ember volt. A szigorlatozó jelölteket „mérnök urazta”, de már Szieghardt Vendel okleveles gépészmérnök úr — az illetőnek nem kis bosszúságára — egyszerűen „Szieghardt úr” volt neki.

— Bekopogtattam tehát az igazgató úrhoz — beszéli Gosztonyi. — Soha ilyen meglepetést... Az én komoly igazgatóm a dolgozószoba szőnyegén kuporog Fitz prefektus úrral és a direktor úr finom, kis antik oszlopos óráját csinálgtatják, csinálgtatják nagy odaadással.

— Jöjjön csak Bandi segítségül — kiáltja mosolyogva a direktor úr —, nem birunk ezzel a kis jószággal! — Odakuporodtam én is a szőnyegre és most már hárman gyógyígtattuk az időmutatót lankadatlan ügybuzgalommal, egy kis penicillusal, meg egy hatalmas harapófogóval... A kis óra azonban minden igazítás után kettőt kettýent, egyet nyekkent, mígnem megállt, végérvényesen megállt, — a kedélyes Fitz prefektus úr az „igazítás” mikéntjéről és miértjéről, hiába tartott olyan tudományos, szép, eredeti, szakszerű előadást... Sokat nevetünk, de a kis órával nem mentünk semmire... Végre elkértem és kis szobám csendjében helyrehoztam a haszontalant... Fúrófaragó technikus embernek nem nagy dolog az ilyesmi. Ennek az egyszerű kis reparációnak következtében akkorára nőtt jó igazgatóm előtt tekintélyem az órajavítás terén, mint amekkora tekintély volt ő én előttem minden más téren. Ezután mindig rám bízta az óráit... Egyszer, egy különösen jól sikerült vásárnap szent beszéde után, amikor éppen azon gondolkoztam,

hogyan, miként gratuláljak neki hízelgés árnyéka nélkül a remek beszédhez, a direktor úr váratlanul hozzám lépett:

— Bandi barátom, megállott az órák *beszédközben*... Legyen szíves, nézzen belé, mi a baja? — Az igazgató úrnak szokása volt óráját a prédikáció alatt kezében tartani, hogy állandóan ellenőrizhesse, nem lépte-e túl a beszédre szánt időt?... Kezembe veszem a kis ezüst zsebórát: abban a pillanatban megindul. Hallgatom: egészséges a ketyegése...

— Nincsen ennek semmi baja, igazgató úr — jelentem —, csak egy időre *elállott a szívverése*. Hm! — Aztán még hozzáfűztem ravaszul: — *A mai prédikáció után nem is csodálkozom rajta!* — Az ilyenfajta gyors ötleten Vass igazgató úr jóízűn tudott mosolyogni; mert milyen ember is Vass József doktor? Megveti az alamusziséget. Szívből gyűlöli a sablont. Pompás érzéke van a humor iránt. S ha megérzi szavaidon kertelés-nélküli őszinteségedet: megenyhül nézése. Ha beszéded ezenkívül nem hétköznapiasan ötletes és elmés, csakhamar megjelenik szája szegletén jólismert, jellemző, kedves mosolya, őszinteségre nyíltsággal, ötletedre talpraesett csattanóval felel. *El-tűnik az álarc*... Megláthatod az embert, akihez egész szívvel nem ragaszkodni — lehetetlen.

*

Az öreg kollégiumban *kolompot* rázott Károly bácsi, az új házban már *villanycsengő* csilingelt végig a folyosókon, azok keltegették reggel, hivogatták napközben étkezéshez és küldték aludni esténként szelid csengésükkel a fiataliséget. Csodálatos szerszám az ilyen kis csengő. *Délben, este* úgy csengett mindannyi, hogy az egész nép leszaladt az *ebédlőbe*. Vasárnap reggel ám, jöllehet 7-től fél 8-ig *ötször* megszólaltak, valahogy mégis diszkréten elhalkulva csengtek, néhány fiatal ember legalább mindig elkésett a félnyolc órai miséről, noha Hévey prefektus úr, aki — Jakoby mester örökébe lépven — az énekkart dirigálta, szolgálatkészen segítségükre sietett, negyednyolc órakor maga is fürge indulókat dobolt ébresztőül az ajtókon, folyosóhosszant... Mégis csak a csengőkben lehetett a hiba; mert a bűnben találtatott „urak” egyértelműen azt vallották:

— *Nem hallottam a csengetést... Elaludtam kérem!* — Egyszer azután az igazgató úr elúnta a dolgot. Az egyik szép reggel ijedten vágódott ki ágyából a leglustább diák is: — fülhasogató *harangzengés* verte fel álmából az ifjúságot... A direktor úr *harangcsengőkkel* — *Anináról* beszerzett *bánya-harangokkal* — cseréltette ki az ildomos, kicsi ébresztőket... Meg kell adni: — remekül szóltak az új villamos harangok, akit a folyosón alattuk ért a csengetés, olyant ugrott a szerencsétlen, mintha kígyó csípett volna a nadrágjába hátul... A kiugrasztott, érzékenyfülüek aznap este kiadták (kártyanyelven) a jelszót: „*Tromfra tromfot!*”. Másnap azután majdhogy Károly bácsi vágódott hanyatt... Amikor reggel csengetni akart: — érces zengés helyett *rekedt berregés* hallatszott az egész épületben. Az éjszaka setétjében bujkáló ellenforradalmárok hihetetlen szorgalommal leszerelték az összes harangokat és szép sorjában ráaggatták az igazgató úr és a prefektusok ajtajára... Az igazgató úr jót mulatott a tromfon; sőt ebédnél mosolyogva tette szavá:

— Igen tisztelt uraim! Megállapíthatjuk, hogy az önök hatályosabb reggeli felsekentése céljából költségkímélés nélkül beszerzett harangok temperálása kitűnően sikerült. (Harsány kacaj.) Pillanatnyilag ugyan valamiképpen nagyobb a berregés, mint a csengés, de majd segítünk a dolgon... *A tréfa jó volt.* Megisméltése annál rosszabb lenne. Nagyon kérem tehát az igen tisztelt összeesküvő urakat, különösen a *főkolompot* (újabb zajos derűtség), hogy *tűrjék el* a saját érdekükben felszerelt csengőimet, amint én is sokat eltűrök a főkolompós úr *rezes hangjától!* — Az a rezeshangú úriember, akire a direktor úr célozott, *Salacz Simi* távevő bajnok és főkópé volt, ebben az esetben azonban, csodálatos véletlenül, teljesen ártatlan; node annyi kópéságot elkövetett Simi az életében, ami nem derült ki, hogy a direktor úr méltán ráolvasott egy olyant, amelyben nem volt ludas Simeon... Az igazi ludasok csak évek multán kerültek elő... A Szent Imre-kollégium öregdiákjai néhanap kis diskurálásra, kvaterkázásra, nagy tarokkcsatákra össze-össze jönnek valamelyik budai vendéglőben, midőn is *Piller Sándor* százados-orvos a főrendező, *Jakoby* mester, *Csorba Sándor* mérnök, *Filippi* orvosdoktor és mások — ilyenkor — nagyszámmal felvonulnak... A *Rudas-fürdő*

kerthelyiségébe az egyik ilyen öregdiák-összejövetelre a volt igazgató, Vass miniszter úr is beérkezett... Mikor végigrázta a fiúk kezét, mindnyáját nevéen szólította. Mindegyikhez volt kedves szava, s úgy, mint régen, szeretettől sugárzott az arca és csakúgy, mint régen, szétosztogatta cigarettáit.

— Hát, fiúk! — kezdte, mikor a pincér elszaladt az egy pohár barnáért, —, most már megmondhatjátok, kik voltak azok a zsványok, akik az én jól temperált harangjaimat annakidején leszerelték? — A fiúk sorban felugráltak, a miniszter úr mellett szerényen felkelt a szelíd Piller Sándor százados-orvos is, bűnbánó arccal jelentette:

— Az a bizonyos főkolompos pedig én voltam, kegyelmes uram!

*

Ó, nem volt rideg pillanatig sem a szigorú Vass direktor „háza”; ha pedig mégis kezdte egyedül érezni magát „az ember” cimborái között, ha a fiatal szívben felsajdult a vágy a ritkán látható, rég elhagyott édes otthon után, — a kollégium bérházában egymás mellett két *kis család* is lakott, ahol olyan meleg szeretettel fogadták, akárcsak odahaza... A kisebbik család az igazgató úré volt: az édesanyja, *Vass nenne* (Vass József „*Vass mamá*”-nak becézi) és *hugocskája*, a későn született csendesbeszédű, halkjárású kis *Mária*. Néha az igazgató úr bátyja: *Ferenc* is odahaza pihenőzött... Nagyon kedves órák voltak ezek... Vass nenne pompás elbeszélő. Zamatos magyarsággal, érdekesen mesél. A direktor úr bizonyosan anyjától örökölte nagy előadói készségét. Hasonlítanak is egymáshoz. Különösen szájuk vonala egyezik. Mosolygásuk is majdnem ugyanaz. Csak a „nenne” mosolygásában több a szelídség, a direktor úréban meg a kiegyensúlyozott, erős lélek derűs felénye és nyugodtsága.

A másik, az otthont megelevenítő család meg a gondnok, Hegedüs Sándor családi tűzhelye volt, a sok gyerekekkel s a család édesanyjával: a rég eltemetett „*Sola*” néniével... A legkisebb gyerek még csak az óvodáig tipegett... Micsoda örömmel jöttek ide is a két *Janson*, hosszú *Nándi* öccsével: *Rausch Misi*, a jogász (aki olyan jól énekelt női hangon, hogy az orfeumban bizvást felléphetett volna), a három *Zámbó* fiú

(Bandi, az orvos, Laci, a patikus, Béla, a jogász), *Szieghardt Bendus*, *Szabó Jani*, *Gosztonyi Bandi* „öreg mérnökök”, *Piller Sanyi* majdani orvos-doktor. A kis dukai *Takách Kálmi* (jelenleg Szombathely város üzemvezető főmérnöke) *mosogatni* is szívesen segített, *Klein Laci* meg a kisgyerekekhez szegődött fődjáknak... A vasárnap délutánján szempillantás alatt asztalra terült az ozsonna... Zongoraszó, régi szép magyar nóták járták ilyenkor... Ha nagyon régit, nagyon búsat fújtak, egyszercsak csendesen bekopogtatott az ajtón *Vass nenne* és *Mária*, átjöttek a szomszédból, hogy közelebből hallják... Ilyen bensőséges családi életben is részük volt a Vass József öreg diákjainak még a világháború fergeteges idején is, amikor a kollégiumban az úgynevezett „*katona-szemeszterek*”-re ismét kezdtek összeverődni a „régfiúk”... Hejh!... Jaj, de messze is elkerültek, sok egészen a másvilág kapujáig, sok még azon is túl, míg csak: „vihar a levelet ide-oda fújta...”.

*

Vass József Szent Imre-kollégiumi igazgatóságának egyik emlékezetes, nagy eseménye marad, midőn az új kollégium falai közül, ebből a szent tüzektől lobogó, céltudatos munkától forrongó óriási kaptárból kibocsátotta az „*első eresztést*”. Ez azt jelenti, hogy az 1913/14. iskolai év végén kerekedtek szarnyra a kollégiumból, Vass doktor neveléséből az első diplomás fiúk, akik már az élet, sőt, alig hónapok multával, a ki-robbant világháború harcainak is felfegyverkezetten, férfiasan neki indultak... A kollégiumnak ezt a nagy eseményét a fényképész is megörökítette bűvös gépével. Az első eresztésről csoportképfelvétel készült, — a megpróbáltatásos évek multával e képcsoportozaton elmerengeni az egykori direktor-miniszternek is kedves visszafiatalosodás és öröm.

A kép központja az életerőtől duzzadó, büszke fejtartású igazgató: dr. *Vass*, körülte, mellette elsősorban a prefektusai és a nagybajuszú *Hegedüs Sándor* gondnok csoportosulnak. *Hévey Gyula* dr. (ezidőszerint budapesti érseki helynöki titkár), *Györkös József* dr. (a pécsi leánygimnázium igazgatója), *Wallner Győző* (a megszállott területen iskolai igazgató) és *Zsigovics Béla* dr. (vidéki plébános) főtisztelendő uraimék vol-

tak a prefektusai Vass igazgatónak az „első eresztés” idején. A „fiúkról” is, akik a kész diplomával, a hosszú tanulóévek után rövidesen a világháború forgatagába sodródtak, külön-

Az első „eresztés”.

külön kis életregényt lehetne írni. Jórészükre illenék a költő szava:

Bánatnak könyve, kár, hogy nem regény,
Nincsen benne egy szó: költemény.
E századunknak életírása,
A társadalom jajkiáltása.

Vass József kollégistái, az első eresztés legényei közül: *Szamek* István abszolválta orvos, szigorlatozó katona volt, hazaszaladt vizsgázni, azután eltűnt — örökre. *Szálka* Valér dr., ügyvéd, mint főhadnagy, tizennyolc lövést kapott, Vass József szállította haza, gondoskodott a gyógyíttatásáról, elébb talpraállott, azután mégis időelött, ifjan sírba dőlt. A jogász *Berényi* Róbert doktornak az édesapját, a köbökúti jegyzőt felakasztatták a csehek, maga jelenleg ügyvéd. *Gruber* Béla dr., most rendőrkapitány. A kőszegi gimnázium első érettségizői közül került ki, mint vadászfőhadnagy, a jobbkezére megbénult. *Halász* Antal, *Kiss* Béla a kereskedelmi akadémiát végezték, a soproni kereskedelmi és iparkamara ösztöndíjasai voltak. Mindketten viharvert gyerekek. *Halászt* *Harkányi* János báró miniszter kiküldte Törökországba, *Kiss* Béla, most az Angol bank levelezője, orosz hadifogságból harmadmagával Vladivoszton át szökött Japánba, ahol a három bajtárs: — a magyar, a török és német — *kávéházat* nyitott... *Kiss* Béla talán még ma is a mikádó országában főzögetné a kávé, ha az Angol-magyar bank e kiváló szakembert haza nem hozatta volna Japánból. *Kovács* Pál is a keleti kereskedelmi akadémiát végezte, könyvelő lett, de úgylátszik pályatévészettnek érzi magát, a Pázmány Péter tudományegyetemen jogot hallgat, ügyvéd akar lenni. *Pártos* Jakab szintén kereskedelmi akadémikus volt, tüzérfőhadnagyként verekedte végig a háborút, most az Egyesült Fővárosi Takarékpénztár főkönyvelője. *Meilinger* Dezső festőművész, jelenleg vidéki művésztelepen vezetőmester. *Szabó* Gyula, Vass Józsefnek egyik érdemes pártfogoltja, *Szabó* Vendel dr., budapesti egyetemi teológiai tanár testvéröccse, a győri vagongyárnak műhelyfőnök főmérnöke. *Sebestyén* Gyula Tapolcán mérnök és újságszerkesztő. *Hajnal* István dr., egyetemi magántanár, történetíró, a herceg *Esterházy* hitbizományi könyvtárnak az igazgatója. Dr. *Piller* Sándor, a 17-es helyőrségi kórház őrnagyorvosa, a bécsi Deutschmeister-ezreddel az egész háború alatt kint volt a harc-téren, mint ezredorvos. *Steinfeld* Béla mérnök, gyárigazgató, *Votsits* Miklós mérnök a Beszkárt-nál osztályvezető-főmérnök, dr. *Horváth* László a vidéken orvos, *Grünxuer* József gyógyszerész, *Márkus* Béla Egerben városi főmérnök. Az első eresztéshez tartoznak még *Tögl* Kálmán mérnök és *Sebestyén* Béla, akik friss pecsételésű diplomáikkal mindnyájan belesodrótak

a világháború vér- és tűzforgatagába; de ez lett a sorsuk a további „eresztések”-nek is. A Vass direktor „fiai” közül nem igen kerültek „*untauglich*”-ok. Testileg, lelkileg egészségesek voltak a Vass doktor fiai, a ragaszkodás, hűség és hála a változott időekkel is fennmaradt lelkükben egykori „nevelőatyjuk”, egykori enyhetadó „kollégiumjuk” iránt. Erről nagyon szép példát mutat a „*megszállott*” országtérületek egyik szomorú részéről a Vass József miniszter címére érkezett levél. A levelet egy *mágnásasszony* írta, s így hangzik:

„Kegyelmes Uram! Bocsásson meg, hogy Excellentiádat a messze, elszakított országrészből nagy elfoglaltsága között zavarom. Lelki szükséglet kényszerített arra, hogy szerény írással mondjak köszönetet ezernyi vérem nevében azért a gondoskodásért, mellyel Önön keresztül részesülünk *egy nem magyar ember részéről*. Van itt ugyanis a mi megszállott területünkön *egy főorvos*, aki bár nem magyar, sőt a megszállóhoz rokon, a köteles orvosi elbánáson *felülemelkedő* gondos szeretettel és figyelemmel ápolja magyar betegeinket. S midőn ennek oka iránt érdeklődtem, a következőképpen válaszolt: „— *Magyar ember volt nevelőm, tanárom és igazgatóm! Szegényes viszonyaim közepette annyi szeretetben és áldásban részesített, hogy ezt nem tudom másként meghálálni, mintha viszonzom ezt a szeretetet azoknak, akik az Ő testvérei, — magyar testvéreinek!*” — Excellentiás uram, — folytatja tovább a levélíró, — Önre gondolván, mint aki ennek a mi áldástórnak nem magyar főorvosunknak a pesti Szent Imre-kollégiumban nevelője, tanára és igazgatója volt, eszembe jutnak az evangélium igéi, valójában: „a szeretet örök, mely tovább él és virágokat fakaszt.”

*

1914 végzetes nyarától nagyon kicserélődtek, váltakoztak, folyton jöttek-mentek, sőt végleg is odamaradoztak a világháborús katona Szentimrész-fiók... A mélyen érző, meleg szívvel megáldott Vass Józsefnek, aki talán maga is azt vallja, amit *Gárdonyi Géza*: „A szívet azért rejtette el az Isten, hogy senkise lássa”, volt éppen elég oka, alkalma fájdalmat, bánatot, emésztő töprengést keményen rejtegetett szívébe beszorítani... Amikor holdas éjszakának idején elsetétült igazgatói szobájából észrevette, hogy nem a kapun, hanem az emeleti ablakon kezdenek ki- s bejárni a háborus erkölcsöktől szintén megérintett, szabadosabbá vált „gyerekek”, hatalmas hangja

még ugyan a régi erővel, a kilobbanó régi derüs zengéssel felsattant:

— Ablakon, hé! — Mire „névtelen barátunk” a jólismert igazgatói hang hallatára úgy megijedt (noha talán odakint száz muszkától sem félt volna), hogy menten lepottyant. Megnyugodhat mindenki, keze s lába nem tört az ilyenek. Maga a szigorú igazgató is inkább örült, hogy a kongó kollégiumba — suta gólyáinak felszínesítéséül — időnként hazaszállingóztak régi fiai, a háborus-vizsgákkal megbirkózni... Ott vacsoráznak az új ház üvegtetős ebédlőtermében. Ott ülnek mindjárt jobbról, a bejárat mellett... Az a magashomlokú, szemüveges úr, aki kilométer hosszú, mégis pompásan gördülő körmondatokban viszi a szót (nem hiába volt valamikor önképzőköri elnök!), a „Fáni”, tulajdonképpen „Szabó” János szigorlómérnök úr, de mivel Szabó németül „Schneider”-t jelent, a tetejében adományozták neki a „Fáni” nevet. A magát rókaravasz angol diplomatának érző Gáspár Gézikó meg Asquith egykori angol miniszterelnökhöz hasonlatos *arcéle* miatt lett lord *Bricsesz*, azaz: *Breeches*. Abaffy Zsigmond gépészmérnök-jelölt, a közgazdasági élet leendő oszlopa, saját külön szótárral rendelkezik, — „*hihetetlen*”, „*bödület*”, „*jelzem*”, „*tudod öregem*” stb. a megkülönböztetett előszeretettel használt kedvenc szavai; ha pedig valakit, valamit leszólni akart, „*vad-disznó*”-t kiáltott rá. Hihetetlenül ragadós az ilyen szókins, amikor „*Zsiguci*” hosszú évek után hazajött a harctérről, az igazgató úr maga is így fogadta:

— Zsiga barátom, maga azt mondaná: *Ez pont az az eset!*

— A főbohém *Szieghardt* Bendus,⁴⁸ *Gosztonyi* Bandi is megkóstolták a háborút, sőt még a „gólya” dukai *Takách* Kálmi is, — „kifogta” szegény ez is a magáét, midőn a kis hadnagy úr „*has- és hátgerinc*”-lövést kapott... Ekkor már bizony a

⁴⁸ *Szieghardt* Vendel gróf *Mikes* püspöknek volt a kedvenc embere. A jó püspök látta el zsebpénzzel s adott pénzt neki a „zálogcédulái” kiváltására. Aranya, gyémántja nem lévén, leginkább ruhaneműit helyezte zálogba Bendus. Egyszer azonban számítása ellenére sokáig nem jött fel, elmaradt a jöltévő püspök, mikor azután értesült a feljöveteleéről *Szieghardt* hadnagy úr, menten jelentkezett audienciára.

— No, hogy vagy Vendel? — kérdi a püspök.

— Köszönöm, kegyelmes uram, megkönnyebbülten... Nincs már ruhagondom... Lejártak a zálogcédulám.

szigorú és pontos Vass direktor úr sem nézte, hogy meddig tart a „fogadó óra”. Tárva-nyitva maradt a várkapu: a szigorú igazgatónak a lelke, nemcsak a katona-diákjait, hanem a diákság hozzátartozóit is szeretettel látta vendégül. Egyszer Gosztonyi a harctérről rövid szabadságra hazatért, a háború végén hősi halált halt, volt Ludovikás kisöccsét is elvitte Vass atyához. Az alig pelyhedző arcú „vitéz főhadnagy” mellén már akkor a vaskorona-lovagrend-jeltől elkezdve vagy féltucat ki-tüntetés csörgött... A direktor úr annyira megörült látoga-tásának, hogy vacsorára is ott marasztotta, maga mellé ültette a gyermek-vitéz főhadnagyot, sőt katona-diák bátyját is... Emlékezetes katona-diák volt *Sziklay Ernő* „főhadnagy úr” is, hiába hozott magával malá-riát a szkipetárok földjéről, mindig tréfán törte fejét... A minap is, borotválkozás közben, odaszólt Herczeg borbélynak:

— Herczeg uram, Herczeg! A kegyed borotvája igen ser-ceg! — Herczeg mester kezé-ben megállott a kés... A szeme

ki-kidüldt, mire ezt a borbélybecsületén esni vélt sértést le tudta nyelni, mindamellett megállotta szó nélkül, csak a „fő-hadnagy úr” távozása után tört ki:

— Kérem, Szabó úr... Ha Sziklay úr nekem még egyszer ilyet mond, hát én... istókúgyse: *megvágom!* — Akkoriban Sziklaynak gyakran kellett szenvednie egy-egy maláriás ro-hamtól. Egyszer már ebédnél észrevette, hogy rohama lesz, nem ízlett neki az étel.

— Fiúk — mondotta —, rosszul leszek délután... Adja-tok kabátot, párnát, mert majd megvesz az Isten hidege! — Rettentő betegség ez a malária... Egyik pillanatban vacogott a foga a hidegleléstől, a meleg takarók halmaza alatt is, a má-sikban meg majd meggyulladt a hirtelen 41 fokra felszökött

*Dukai Takách Kálmán hadnagy.
(Vass József diákja.)*

láztól. Kinlódott szegény szörnyen, mégis amint az egyik bajtársa homlokáról törülgetni kezdte a hidegverítéket, egyszer csak összeszorított foggal azt nyöszörgi a gyötrődő ember:

— *Azért mégis* átveszek ma este száz oldalt a *hydróból!*
— A hydrogépekből készült kollokválni akkor, s már az ismétlésnél tartott... Estefelé, midőn magához tért, sápadtan, megviselten odavánszorgott asztalához és csakugyan „átvette” a kitűzött százoldalt... Vass Józsefnek méltó tanítványa és igazi neveltje volt ez a Sziklay Ernő is.

*

Vass direktor úr a háború viharzásai között is fenntartotta kapcsolatait a széjjelszóródott Szentimrés-fiókkal. Talán egyetlen öröme az volt, hogy legalább levelezgethetett velük, vagy ha egyszer-egyszer — átutazóban — felkeresték. Nagy csomó levél feküdt az asztalán előtte akkor is, amikor Gosztonyi hadnagy benyitotta az ajtót...

— Hát ez klasszikus! — őszintén kitörő örömmel felkiáltott az igazgató. — Nézze, Bandi barátom, kezemben a levele... Éppen magának készültem írni!

— Örülök, hogy e dologtól megmenthettem igazgató uramat! — felelte meghatódottan a hadnagy. — Hosszú időre jöttem ám meg, kérem... Megkaphatnám-e *régi kisszobámat?*
— Az igazgató úr arca elborult (időnként árnyékolták arcát ilyen elborulások):

— Akár az egész emeletet, pajtás!... *Nincs már idehaza magyar ifjúság*... Alig lézengenek páran a kollégiumban... Hanem azért a háborút megnyerjük! — Felcsillant a szeme. Ez jellemezte az igazgató urat, ez a nagy bizakodás. — Isten keze játszik a világtörténelem orgonáján — vélte —, ez a szent kéz nem foghat hamisat! Nem!... Hamisat bizonyára nem!... Csupán arról felejtkezett meg a mindenre gondoló direktor úr, hogy „disszonáns akkord” is van a világon.

*

Vass direktor úr nemcsak leveleivel kereste fel, buzdította hadbavonult fiait, hanem közbejárt, eljár minden érdekükben és kívánságuk felől... A szegény *Szálka* Valért Vass hozatta haza *tizennyolc* lövésével. Ó, nagyon szomorú eset volt ez. A

kemény direktor sem tudta visszatartani könnyeit, hogy vége van a „jó gyerek”-nek, aki — Istennek hála! — mégis meggyógyult... A Bodonyi Kálmán Szentimrés-diák esete is méltó a sok közül a megörökítésre. Nagyon szegény fiú volt ez a Bodonyi, még mint diák is *ő segített* szegény édesanyját... Tanítgatással, egyéb munkával valamennyi pénzecskét még külön összekuporgatott és midőn kiment a frontra, Vass József-nél végrendelkezett... Kevés megtakarított pénzét *édesanyjára* hagyta, — a szegény Bodonyi a névtelen magyar hősök tömegével valóban mihamar el-esett a „becsület mezején”.

Pesti Szentimrés-kollégista volt a Vass József egyik legkedvesebb, krisztusi jellemű diákja, a vasi származású, szelid orvosnövendék, dukai *Takách Benedek*. A kollégium udvarán külön ércszobrot, az iskolai tankönyvekben külön példaképpül olvasható fejezetet érdemelne a kötelességteljesítésnek és a krisztusi erős hitnek ez a csodálatos ifjú magyar hőse, aki szintén a harctéren esett el. Vass József állandóan levelezett a kollégium „*Bencéjé*”-vel, aki-

Sziklay főhadnagy. (Vass József diákja.)

nek a „*Szombathelyi Ujság*” 1915 augusztus 8-iki számában aranyveretes cikkben megörökítette nemes emlékét. E cikk úgy Vass Józsefre, mint a Vass-tanítvány dukai Takách Bencére megkapóan jellemző és ama bánatos korszak történelmébe megrendítően beleillik, itt adom:

„*A Bence*”.

Irta: dr. Vass József,

a Pesti Főiskolai Szent Imre-kollégium igazgatója.

Mindenki így nevezte, mert mindenki szerette.

Egyidőben lettünk kollégisták. Ő növendék, én igazgató. Az első évben nem igen vettem észre *Bencét*. Meghúzódott

szépen és csendesen 13 pályatársával „Szibériában”, — ahogy a régi kollégium-épület harmadik emeletének nagyszobáját nevezték, — és okos, tiszta szemével folyton nézte, figyelte, értékelte a körülötte forrongó életet és embereket. Csak mikor az első félévi nagy „mustrálás” megtörtént és az intézeti előjárók mindig gyakrabban emlegették, dicsérték Bencét, kezdtem vele többet foglalkozni. Gyönyörűségem telt benne. Ak-

Dukai Takách Bence.

kor azt hittem, hogy Bence valóságos típusa a mélyen vallásos, művelt, fegyelmezett vasmegyei magyarnak. Tehetséges és mégis szorgalmas. Vidám, de vidámsága elvek és igazságok komoly talajából virágozik. Tiszta, mint a hűvös levegő, amelyben születik és vallásos, mint *Vas megye* ősi földje.

Mikor másodéves korában a „*medikus barlangban*” lakott, már népszerű a Bence. Pedig sohasem volt szóvivő vagy hangadó. Érték volt. Egyéniség volt. Ragaszkodó, hűséges, jóbarát volt. Az egyetemi hallgatók világa különös világ. Csak egy lépés választja el az igazi, a nagy világtól, mégis egészen

más törvények igazítják. Üres fejek, rongyos jellemek nem érvényesülhetnek. Nem úgy, mint a nagyvilágban. Aki pénze vagy előkelő születése révén, de egyéb értéknek híjával hetvenkedni, lenézni akar, egy-kettőre lelepleződik. Ebben a világban imponál a katonás jellem, itt bűn a stréberség, itt közmegvetés tárgya a nyalakodó csúszás-mászás, itt Isten után legtöbbet ér az egyenes őszinteség. Nem úgy, mint odakünn. Az ifjúság kritikája kíméletlen, igazságérzete szűz és ép. Nem úgy, mint odakünn.

Istenáldotta egyéniség legyen, amely ennek a világnak osztatlan szeretetét és becsülését megnyeri. *Bence* megnyerte. S mikor már három éven át figyeltem, megértettem,

hogy Bence az értékes, erős, munkás, tiszta magyar nemzeti törzsnek virága, típusa annak az ifjúságnak, amelyet várnak és amelytől a nemzet életéért aggódók minden megújódást várnak.

Azután kitört a háború és Bencét nem láttam többet. Csak írásban érintkeztünk.

I.

Wien, 1914. VII. 5.

...Pár hét múlva talán már mehetünk fel, vagy le. Bátor vagyok fényképemet megküldeni egy kis emléknek, ha valami non putarem megtörténnék, amit azonban kizártnak tartok; mert ember, akinek annyi kötelessége van, mint nekem, nem pusztulhat el egykönnyen.

II.

Wien, 1914. X. 5.

...Nagy változások történtek velem. Katonai karrierem „fényes” előléptetéssel megindult, amennyiben szept. 29. óta *Herrrrr Unterjäger* a címem. Úgy-e, kérem, ilyen hétmérföldes léptekkel csak nagy karriérek indulnak... A *Marsch-compagnie*-ből megint kicseppentem. Hiába könyörgök, nem eresztene a harctérre.

III.

Wien, 1914. XII. 17.

...Hétfőn, vagy kedden megyünk Szerbiába. Végre, valahára!

IV.

Harctér, 1915. I. 15.

...A déli harctérről felmegyünk az északra. Pesten is átmegyünk, de megállás nélkül. Éppen olyan rosszul esik, mint amikor délre utaztunk Szombathelyen át, nem találkoztam szüleimmel. Pedig már csak azért is szerettem volna találkozni, hogy megkérdezzem, mi bünt követtem el, hogy október óta egy sort sem kaptam kedves Igazgató Úrtól. Szerettem volna bocsánatot kérni előttem ismeretlen, de, úgy látszik, mégis elkövetett hibámért. Millió tisztelettel és szeretettel

Bence.

V.

Harctér, 1915. II. 18.

...Náthás vagyok, torkom fáj, köhögök és reuma is mutatkozik, panaszra azonban semmi okom nincsen...

VI.

Harctér, 1915. II. 18.

...Kártyáját éppen ütközetben kaptam. Három nap, négy éjjel voltam künn, a jó Isten csudája, hogy semmi baj nem esett velem.

VII.

Harctér, 1915. III. 12.

...Névnapjára a legszebbet kívánom, azt, hogy nonsokára összes fiait megint magakörül láthassa...

VIII.

Harctér, 1915. V. 1.

...Írok, mert szükségét érzem, hogy megint kapjak egy-pár derűs, megnyugtató sort. Jókedvem cserbenhagyott, különösen tegnap este nehezedett el a szívem.

Egyik zászlós barátommal az életről, tanulmányainkról beszélgettem. Gyönyörű csillagos, holdvilágos ég alatt sétáltunk fel és alá. Ő az irodalomról, én a medikáról beszéltem, közben elfeledtünk mindent, háborút, mézárálást, még a körülöttünk fütyülő puskagolyókat is. Mikor azonban szellős, fedetlen fekhelyemre értem, igen elfacsarodott a szívem és *könnyezve imádkoztam*. Milyen borzalmas elváltozása az életnek! Ügyvédek, festők, zeneművészek, írók, tanárok, csupa értéktermelő erők vannak itt összezsúfolva... Hol?... A lövészárkokban... Most május van. Legszebb idő a tanulásra, s mi kiszáradó agyvelővel csak gyilkosságra gondolunk... A világ legboldogabb embere leszek, ha még egyszer drukkolhatok szigorlataim előtt:

És igen-igen kérem, *ha elér engem is az a sors*, amely annyi derék bajtársamat már elérte itt a csatatéren, *vigasztalja meg az én drága jó szüleimet*. Én hálás leszek érte a másvilágon is.

IX.

Harctér, 1915. VI. 14.

Kedves Igazgató Úr!

Halálosan megsebesültem, kérem hazaiakat megvigasztalni. Sok-sok üdvözet *Bencétől*.

X.

Harctér, 1915. VII. 16.

...Értesítem, hogy dukai Takách Benedek Stryjben, a 614. tábori kórházban meghalt. Biztosítom, hogy hősie megnyugvással tűrte fájdalmait és hogy e derék ifjú hősi halála mindnyájunkat mélyen meghatott. *Dr. Burghardt Péter*

ezredorvos.

Nincs tovább.

Bence elment a harctérre és én sohasem látom őt többet ezen a világon. *Valahol igen sokat sírnak. Nekem is igen elnehezedik a szívem*, valahányszor a haldokló ifjú legutolsó kártyájának kúszált vonásaira pillantok. Milyen felségesen, milyen heroikusan egyszerű a hervadó kéznek a Halál küszöbéről való híradása: „*Halálosan megsebesültem*”. Így csak a tiszta és Istentől soha el nem szakadt lelkek *félelmetlen stílusa* tud beszélni.

Háromszáznegyvenhét fiam indult el a csataterekre. Már nincsenek annyian. *Legszebb virágaim* véresen összeomlottak. És *Bence* nincs többé!”

XXII. FEJEZET.

Vass József egyéni bocsánatkérése. — Kukoricakoszton. — A brassói menekült Meisel apát. — A „magyar kém”-nek bélyegzett jóságos papi ember gyötörtetési az oláhoktól. — A frontösszeomlás után brassói papbarátját magához fogadja Vass József. — Magyar hazafiak 1918 őszéről. — Vass József kétezer puskája és gellérthegyi nagyágyúja. — Puska helyett felhívás. — A jövőbelátó Vass József a forradalmakról. — Vass József szerepe a Károlyi-kormányzat alatt. — A miniszter Vass János és a kollégiumi igazgató Vass József. — Egyetemi tanársága. — Kirobban a kommunizmus piros pokoltüze. — Vass Józsefék menekülése a pesti veres gyilkosok elől. — Az egyetemi tanárság sora. — A bizakodó Vass József. — Az emlékezetes József-nap. — A rémuralom. — Elcsapják. — Az ifjúságnak kell átadni a kollégiumot. — Fosztogató ellenséges hordák mindenütt. — Áltatások az orosz segítséggel. — Az utolsó misét zokogva mondta Vass József. — Elcsapott igazgató és kicsapott diákja. — Együtt könnyeznek, a hadnagy-diák kezét csókol a direktorjának. — Egy veres mákvirág puskát fogott Vassra. — Szökés a Dunántúlra. — Tolvajssággal is megrágalmazták. — A menekülők kalandja Budafokon. — Útban Gogánfára. — Vass Máriát vallatják a „veresek”. — Vass József élete megmentőiről. — Miket beszél a kollégiumi direktórium fehér elnöke? — A gogánfai menhely és a falusiak. — A „Sebestyén”-portán. — Vass József prédikációi. — Mint favágó. — Meisel apát további sorsa és majdani halála. — Vass József a kommunizmus idején találkozik Rott megyéspüspökkel és Hanauer Istvánal. — Budapestről is jöttek látogatók. — A veres szaglászok. — Dohányinség. — A türjei szőlőhegy és az öreg Csizma Mihály bora. — A falusiak „patyókálása”. — Huszár Gyula gogánfai plébános a menekültekről. — Hazatérés Budapestre. — A képviselőség és közéleti minisztersége. — Vass József hozzászólása a „Népszava”-nyomdai romboláshoz.

A háború végefelé mindinkább kevesebben és kevesebben lézengtek a Vass direktor úr házában — az új kollégiumban — a Budapestre vezényelt katona-diákok. Az egyik éppen rosszkor, harapós kedvében találta „az öregét”. Dörgött, villámlott és kurtán túladott a bekopogtató fiún:

— Mit zavar ön engem itt ilyen haszontalansággal, amikor én filozófiai munkával foglalkozom! — A leforrázott katona-diák szörnyen méltatlankodva, mélyen megsértődve loholt le a lépcsőkön a ház elé, hogy kifújja magát, kopogósan

fel s alá járkált... Amikor egyszerre csak — talán két perc sem telt bele? — kinyílt az igazgató úr erkély-ajtaja, s leszólt a legnyájasabb hangján:

— Barátom, jöjjön csak fel hozzám egy percre! — A megsértődött katona-diák enyhülő szívvel ugrándozott fel a lépcsőkön. Az igazgató úr asztalán számadások heverték.

— Nézze csak, barátom, — mondotta —, felül kellene vizs-

A gogánfai templom és plébánia.

gálni ezeket a számadásokat és mindjárt be is kéne fizetni az adónkat a kerületi adóhivatalnál... Hát ezt a dolgot én csak ügyes emberre bízhatom. Magát kérem meg, legyen olyan szíves, intézze el.

— Kérem, igazgató úr, nagyon szívesen! — Szélesre derült az imént még sértődött katona-diák, a „hadnagy úr” arca. Egy kicsit büszkén kihúzta magát és végleg megbékült. Pár nap multán Vass nenne (a drága *Bábi* néni) meghallotta az esetet, elmosolyodott:

— Ez az én Jóskám *egyéni bocsánatkérése*... Minket is így szokott megengesztelni!

A forradalom idejével megindult általános bomlás a békés, a csendes kollégium falai között is bizony sok tekintetből megbolygatta a régi rendet. A harctérről visszaszállingózó fiúk megélnéltették a csendes házat. Azokban az akkori zavaros időkben a rendszeres tanulásról, a napról-napra támadó izgalmak folytán szó sem lehetett. Az élelmezési nehézségek is mindinkább felléptek. Elkövetkezett, hogy a gondos igazgató úr „kukoricaliszból” sült, főtt ételekkel⁴⁹ volt kénytelen táplálni fiait. Sok odamaradt örökre a Szentimrés-fiúk közül, vagy bénán, rongyosan kerültek vissza a felbomlott „front” piszkából. Egyrésztük — jobb elhelyezkedés reménye nélkül és hűségéből — a szeretett igazgató úr mellett maradt, mások a vidékre széledeztek.

Ebben a szomorú időben tűnt fel és helyezkedett el a kollégiumban az összeomlásnak egyik fájdalomkeltő, összetört, kegyetlenül megtiport fehér áldozatja: *Meisel* József brassói apátplébános, *Vass* Józsefnek mindhalálíg hűséges, kedves barátja. A nagyszebeni születésű, akkor 41 éves apát 1909-től 1916 őszéig, az oláhok betöréséig Brassóban lelkészkedett, minden felekezettől egyaránt tiszteltetve, becsültetve... Ez igazi papnak sok alkalma lett volna, hogy az oláhok elől elmeneküljön, de kérlelő, unszoló jóbarátainak kereken kijelentette, hogy neki híveinél van a helye. Minden várható veszedelemmel dacolva, Brassóban maradt. Ám az oláhok gyanuba vették, ráfogták, hogy — *kémkedik*. Az osztrák-magyar hadseregnek a kémje és elhurcolták, bebörtönözték a törékeny szervezetű papot. Mindvégig rajtaszáradt a „kémkedés” végzetes vádja, — hogy ezért mennyi pofont, ütlegelést, koplaltatást, egyéb durva méltatlanságot kellett elszenvednie a „kém”-nek, ő maga tudta egyedül... A vad oláh nép állatias bosszújának kiszolgáltatva, *tizenhat* keserves *hónapig* gyötrődött a könyörtelen kemény fogságban. Szeretett hazájáért azonban türt, szenvedett, s midőn fogságából kiszabadult, azonnal Brassóba sietett híveihez, egészen a „forradalmig” ott végezte áldozatos munkáját; de ekkor, hogy legalább életét mentse, a „*magyar kémnek*” bélyegzett brassói apát a reá agyarkodó, bosszúval lihegő

⁴⁹ A szappanszerű, oláhos, úgynevezett kukoricaprósza volt az egyik ilyen fogás.

oláh hordák elől — minden földi javát visszahagyva — egyszerű fekete reverendájában menekült, hogy Erdély drága, szent földjét soha többé meg ne lássa. Felbújdosott Budapestre, a forradalomnak ebbe a „központi büntanyájába” . . . Vass igazgató az erdélyi mártírsereg bánatos lelkű főpapját édestestvérként fogadta. A kollégiumban szállást és ellátást adott neki mindaddig, mígnem a kommunisták vak dühe és gyilkos fegyvere elől innét is menekülni voltak kénytelenek, de most már Vass Józseffel együtt.

*

Vass József és társai, akik éveken át vívták harcaikat a magukat különféleképpen elnevező és különféleképpen szervezkedő bomlasztó elemekkel, 1918 végzetes őszén sem dültek be a *Wekerle*-kormány jámbor jóhiszeműségével. Érezték a közeledő veszedelmeket. A gyanutlanul sínylődő magyar társadalom erejét megszervezni, a kirobbanásokat a szükséges reformokkal megelőzni, a gátszakadás dühét levezetni — próbálkoztak. A „*Magyar Társaság*” — *Desseffy* Emil gróf, *Czettler* Jenő, *Weis* István, *Milotay* Istvánék —, a „*Nemzetvédő Szövetség*”, a *Bangha* páterék összejövetelei és a többiek mind menteni akarták, ami még menthető. Az emlékezetes, végzetes 1918. évi szeptember, október hónapok tanakodásokkal, disputákkal teltek el. Többnyire a „Földhitel Bank” épületében jöttek össze, de magánál *Bangha* páternál is tartottak a napról-napra nyomasztóbb helyzetről megbeszéléseket. *Nagy* Emil, *Ernszt* Sándor, *Wolff* Károly is résztvettek ezeken a megbeszéléseken; hogy nagy a baj, ebben mindnyájan egyetértettek. A közjogi és társadalmi reformok mikéntje felől volt inkább az ellenkezés. Ezeken a tanácskozásokon *Weis* István (most miniszteri osztálytanácsos), a falu népe megszervezésének és talpraállításának régi, kitartó mozgatója is többször résztvett, s az egyik ilyen összejövetelen feltűnt neki, nagy hatással volt reá egy ott megjelent hatalmas termetű, mélyhangú, ismeretlen papi ember. Bámulva hallgatta, mert körülbelül azokat mondotta el ez a zengőszavú pap is, amely gondolatokat ugyanitt ő már előzőleg hangoztatott:

— Nem az elméleti és elmélkedő disputákra van most szükség. Ez mind nem fontos most . . . Hanem arról beszéljünk

és gondolkodjunk inkább — mondotta teljes lélekből és tele tüdőből erősen az ismeretlen, hatalmas pap —, hogy van-e legalább *kétezer Mannlicherünk?! És akad-e majd elég ember, aki ezt a kétezer puskát elsüti? No meg, hogy a gellérthegyi nagyágyú a mi kezünkben lesz-e a szükséges pillanatban? — Okos volt, helyén való volt, férfias és magyar volt ez a felszólalás, azonban különösebb hatást nem keltett ebben a mindenképpen derék, hazafias, kiváló magyar társaságban, — hiszen akkor éppen a nádori-intézmény felállításáról folyt a nagy vita... Weis István érdeklődött s ekkor megtudta, hogy dr. Vass József, a pesti Szent Imre-kollégiumnak különben akkor már országos nevű igazgatója volt ez a szegfejre koppintó érdekes felszólaló.*

Mint tudjuk, a „Mannlicher” és a Vass doktor „gellérthegyi nagyágyúja” is rövidesen a *másik* tábor kezébe került. Akadt csöcselékjük is bőségesen, amely a szervezetlen, fegyvertelen polgárságra ráfogta a — puskát. Az ezeréves Magyarországnak így kellett tönkremenni, drága földje, népe javarészának martalékul esni, — a *Nemzetvédelmi Szövetség* legderekabb magyarjai, közöttük *Prohászka, Raffay* püspökök, a polgárság fegyverbeszólítására hiába ragasztották ki (1918) október 30-án a bátor, hazafias felhívást, hogy:

„Az nem lehet, hogy egy maroknyi fékevesztett radikális végromlásba vigyen egy nemzetet. A lánckereskedők üzelmaitől amúgy is izzó lelkünk haragja nem engedi a nemzetet — ráadásul — még felforgató uralmuk rabigájába hajtani. Nem akarjuk a négyévi szenvedés után a testvérvér omlását. Nem akarjuk az igazi demokrácia sárbatiporásával egy maroknyi csapat zsarnoki uralmát. Nem akarunk szovjet-uralmat, bolsevikista terrort, polgárháborút...”

A Vass József által követelt Mannlicher már a *másik* tábor kezében volt, — a galileisták lettek az új megváltás vezérei, — s elkövetkezett őrijítő gyors egymásutánban 1918 október 31-ike, gyönyörű Magyarországunknak, drága magyar népünknek azóta is siratott, pótolhatatlan, gyászos — végromlása... Amikor a „forradalom” olthatatlan piros tüze mindenfelől lángolt, a megnyugodni nem tudó Weis István (1918) november 2-án felkereste, meglátogatta lakásán doktor Vasst... Szörnyű napok voltak ezek, — Nemzeti Tanácsok, Katonai Tanácsok,

Rendőr Tanácsok, stb. alakulnak. Tiszát agyonlövik. A horvát zöldkádér Délen a magyar vármegyék ellen özönlik. Fiumét átadják a horvátoknak. Budapesten a szökött katonák zendülésétől harsognak az utcák. A tiszti aranycsillagot, arany sapkarózsát letépi, felkerülnek a temetkezések lemondón fájdalmas öszirózsái. Minden a miénk lesz, mégis a valóság szerint minden kincsünket elveszítjük, közöttük a legdrágábbat: magyar becsületünket is... Fosztogatások folynak. Károlyi Mihály már az élre került. Lindner ezredes, hadügyminiszter nem akar többé katonát látni. Horvátország elszakad. A cseh, az oláh, a rác készülődik. A tehetetlen Károly király felejtí Szent István kardját, mellyel kezében, a négy égtáj felé vágván, szent esküvel fogadta, hogy mindenkor, mindenki ellen megvédi a gyönyörű Magyarországot, — menekül... Weis István, mondom, megrendülten felkeresi doktor Vasst, s magának vigaszul felveti a kérdést:

— A főtisztelendő úr milyennek látja a jövőt? — Vass doktornak szeme se rezzen. Mélyen zengő hangja még most is határozott, biztos:

— Lehet, sőt kell is dolgozni, kérem... Ezután az első forradalom után jön még egy második: szélsőségesebb is... Mert ezek gyengék!... De ez a második is lezajlik... Ó, nem lesz olyan véres, mint Oroszországban; hiszen az „ausgleich-szellem” Pesten még a forradalomban is érvényesül... Azért tehát *ki kell bőjtölni* e forradalmakat... Ami engem illet! — s ezzel be is fejezte az ő éles ítélőképességét és jövőbe látását, oly jól jellemző mondókáját Vass, — a magam részéről elmegyek valahová a vidékre kapálni; no, nem egyedül az Úr szőlőjére értem ezt, hanem a valóságban is kapával!...

A kommunizmus kitörésével csakugyan vidékre menekült és kemény favágómunkával is foglalkozott Vass.

*

Ezekben a szomorú időkben anélkül, hogy kereste volna, Vass József maga is belesodródott a mindent emésztő láptűzbe. A *Károlyi*-kormány kultuszminisztere, a különben jó katolikus *Vass János* volt, — *kínjában*, mert a miniszternek tenni mégis csak kell valamit, tanácskozásokra összehívta a Budapesten maradt kiválóbb katolikus, ismert egyházi vezér-

férfiakat. A miniszter Vass János ekkor és így ismerte meg közelebbről a pap Vass Józsefet, aki, mint mindenki, reá is nagy hatással volt, midőn — például — afelől tanácskoztak, hogy a hitoktatást miként lehetne fenntartani az iskolákban? A kegyúri jog, miként rendeztessék, stb.

Vass Józsefről tisztességes érzéssel, józan gondolkozással és az igazság szeretetével valóban nem lehet állítani, hogy a forradalmi szeméthegy vulkánja okádta volna felszínre. Vass József egyházának és a magyar közéletnek első nyilvános szereplésétől igazi nagy aranyértékeket nyújtó kivételes tünevénye és vezérlő egyénisége volt, természetszerű volt tehát, hogy midőn a Pázmány Péter-egyetem hittudományi karán megüresedett „*a hitelemzés- és ékesszólástan*” nyilvános, rendes tanársága, a mindenképpen hivatott Vass Józsefet — noha forradalmi idők jártak —, mint egyházának is hű katonáját meghívták az állásra. A *tanári kar* meghívta, egyhangúlag jelölte és felterjesztette kiváló kollégáját, amit a miniszter jóváhagyott. Ám mielőtt a pecsétet ráütötték volna a kinevezési okmányra, kirobbant a *kommunizmus* piros pokoltüze, s hogy a gyilkosoktól fenyegetett, halálra keresett életét mentse, túl a Dunára menekült Vass József. Az egyetemi tanári kinevezését a forradalmak után majd csak *Huszár* Károly miniszter hagyta jóvá, de visszamenőleg a Vass János kinevezése keltezéséig. Mindössze félévig működött az egyetemi katedrán dr. Vass, 1920-ban már képviselő lett.

*

Vass József igazgató ezekben a nehéz, kétséges forradalmi időkben is bizakodó volt. Bizakodott, buzdította a fiait... Bizakodott mindaddig, míg csak meg nem semmisült minden magyar reménység... 1919 márciusát írták akkor... *József* napján még úgy ünnepelték őt barátai és az intézetben körülötte csoportosult katonaviselt fiúk, mint szent eszmék hőjét. Vass látható örömmel fogadta a szeretetteljes ünneplést. — Ó, hiszen micsoda vad gyűlölet, romboló, mocskos düh tombolt odakint... Kifejezte meggyőződését, amelyekért egész életerejével harcolt, hogy mégis győzedelmeskedni fognak... Két nappal később ki-tört a — rémuralom. Az első pillanatban az ő becsületes lelke — mint egyetlen más becsületes magyar lélek sem! — nem

tudta felfogni, hogy mit jelent a becstelenség diktatúrája? Abban a beszédében is, amellyel a beállott „új rend” folytán a kollégiumot „az ifjúságnak átadta”, megcsillant valami halavány bizakodás... Midőn a siratni való Magyarországot az oláh, cseh, szerb vadhordák ellepték, mint a nyű és piszkos tanyát ütöttek a kifosztott, meggyalázott, bemocskolt és elrabolt fehér magyar családi tűzhelyekben, talán pillanatig maga is készpénznek vette, hogy a minden oldalról hazánkra szakadt

Komondy Zoltán főhadnagy.

vitész Komondy László főhadnagy.

veszedelemben ez az egyetlen megoldás, mert így legalább az oroszok rögtöni segítségére számíthatunk? Vagy talán csak inkább vigasztalni próbálta fiait?... Hiszen hamar, nagyon hamar rá kellett jönnie, hogy az „orosz segítség”, amelynek hangoztatásával Kún Bélák magukhoz ragadták a hatalmat, ehhez a bandához méltó hazugság volt. Rá kellett döbennie, hogy nemcsak az ő életének munkája, hanem az egész, nagy boldog Magyarország végveszélybe került... Ó, Vass igazgató úr, hamarosan tisztán látott és a kétségbeesés környékezte... Erről a kétségbeesésről az igazgató egyik hű diákja, Gosztonyi Andorás főmérnök a következő megrendítő sorokat írja:

„Sohasem felejttem el *az utolsó miséjét* ott a kollégium kis meghitt kápolnájában... Az a hatalmas, erős férfi végigzokogta a misét és vele zokogtak — hadviselt, vitéz volt főhadnagy, hadnagy, zászlós — öreg diákjai... Mise után felmentem hozzá búcsúzkodni. Akkor már szerencsésen kicsaptak a kollégiumból; mert hát főbenjáró bűnt követtem el. Nekem jutott ugyanis a szerencse, hogy kedvemre felképeztem azt az ifjúság közé csúszott nyavalyás kommunista fickót, aki a kommun első napján *lerúgta a keresztet* a ház homlokzatáról... No, kár volt ez a pofozkodás, amennyit használtam vele a saját közérzetemnek, kétszer annyit ártottam szegény *Komondy Zoltánnak*, a kommunista címetű patkányhad ugyanis életével tette őt felelőssé azért, hogy ennek a díszpéldánynak hajaszála se görbüljön meg... Komondy azután még az utcán is kénytelen volt kíséretet az „elvtársat”, nehogy fellökje az akkori vad rendetlenségben valamelyik vadul száguldó autó; mert akkor — őt — föbelőtték volna... Én pedig, *kicsapott diákja* a kollégiumnak, felmentem a ház *elcsapott igazgatójához*... Akkor történt először, hogy egymás szemébe nézni nem tudtunk, nehogy lássuk ott az áruló könnyeket... Akkor volt az első esetem az is, hogy — minden kollégiumi szokást félretéve — lehajoltam és megcsókoltam a direktorom kezét... Magam sem tudom, hogyan távoztam el tőle, de szó nem jött ajkunkra. Az előszobában *Hévey* prefektus úr tördelte kezét:

— Mi lesz velünk, Bandikám, mi lesz velünk?!

— Hejh, jó prefektus uram! — összeszorult szívemből felszakadt a zokogó keserűség —, velünk csak lett, ami lett, de mi lett a mi gyönyörű hazánkból?

*

Vass József igazgatóra az egyik megfélekezett veresmákvirág fickó puskát fogott...⁵⁰ Már híre jött, minden pillanatban várták, hogy a „veresek” a régi cégéres ellenséget elhur-

⁵⁰ Az a megtévelyedett fickó, akinek a Vass József elleni hajszában főrése volt, az idők fordulásával ajánlást kért *Marcell Mihály* doktortól, aki a forradalmak után Vass József örökében a kollégium igazgatója lett. Adott neki az együtt töltött időkről, igazolta a viselkedését, de mikor az az előző időkről, a forradalmi időkről is igazolást kért, *Marcell* elődjéhez, Vass Józsefhez utasította:

— Eredj Vass atyához! — Hát elment a fickó. Vass akkor már

colják és elteszik lábálól, — legvégső ideje volt elmenekülni. Pedig ez a menekülés sem történhetett meg fájdalom nélkül, hiszen édesanyját, Mária hugát, Ferenc bátyját, aki egyik nagy börmunkaüzemben volt üzemvezető, vissza kellett hagyni Pesten...

Vass József, mint a Szent Imre-kollégium igazgatója, éveken át nem vette fel a fizetését, — alapítványt akart belőle gyarapítani. Most, hogy kénytelen volt rászánni magát menekülésre, hiszen visszahagyott családját sem hagyhatta pénz nélkül, a maga útja is teljesen bizonytalan volt, a kollégium pénztárából magához vett körülbelül 27 ezer aranykoronát (később ugyan, a rend helyreálltával visszaadta ezt is), a „veresek” „tolvajnak” kikiáltották és „tolvajság” miatt is körözték... A menekülésre a hűséges *Sebestyén* József prefektus és *Komondy* Zoltán készítettek elő, intézték el a hirtelen szöktetést a *Sebestyén* prefektus fehérérezelmű szülőföldjére, a zalamegyei Gogánfára... A vöröspántlikás jelzésű *Komondy* revolveresen, karabélyosan kísérte ki a kollégiumból a közelebbi bérkocsiállomáshoz Vass Józsefet és Meisel apátot, minthacsak felsőbb parancsra a vésztörvényszékhez, vagy a parlamenti pincébe indult volna ez a komor menet... Vass József előzőleg a pénzt és revolvért átadta *Sebestyén*nek, aki mikorra a déli vasúti állomásról szerencsésen kirobogtak, már a budafoki állomáson várt reájuk és a tömött tárcát, a revolvereket gondos, szép kis csomagolásban itt nyújtotta fel nekik a vonatablakon.

— Ez a kis szívnivaló meg majd itt maradt! — magyarázta *Sebestyén*, mert valami csuhegyes szaglász ott szimatolt körülöttük. Nem éppen a legszerényebb ember volt ez:

— Adjanak nekem is egy kis szívnivalót! — közbevágott a szaglászó idegen. *Sebestyén* feltalálta magát, zsebéből oda-

miniszter volt, fogadta, de egyidejűleg *Marcell* igazgatót a telefonhoz hívta:

— Miféle bizonyítványt adtál neki?

— Jót!... Amilyent megérdemelt, amióta ismerem!

— *Hisz' ez volt, aki puskát fogott rám!* — mondotta Vass, a miniszter; majd a fickóhoz fordult: — Elégedjél meg azzal, amit az igazgatótól kaptál, mert ha én adnék, nem válna előnyödre!

Vass József egyébként az eltévelyedetteknek megbocsátott, személyes támadói közül hármat, midőn megtörtén hozzáfordultak, elhelyezett. Biztos kenyeret adott nekik.

kínálta szivartárcáját, az bizony nem volt szégyenlős ember, alaposan belemarkolt, közben azonban a vonat is szerencsésen elindult... A menekülők minden további kaland nélkül elérték Székesfehérvárt, ahol Vass direktor és Meisel apát egy napig *Klantz* kanonoknál (most nagyprépost) rejtőzködtek, ide másnap Sebestyén prefektus is utánuk szökött és együtt mentek le *Gogánfára*, Sebestyén özvegy édesanyjának a házába...

A Pesten visszamaradt Vass-családnak sok izgalmat, nélkülözést és aggodalmas szomorúságot kellett kiállani a messze elszakadt fiú, illetőleg testvér miatt. Nemcsak a pesti koplalókorszakot szenvedték át, a lelki izgalmakból is kijutott. Vass József hugát, *Máriát* éjszaka felverték, a Mária Terézia-laktanyába, a vörös-rendőrségre hurcolták. Napokig fogva tartották. Durva erőszakkal, fenyegetőn, ijesztgetésekkel vallatták halálraszánt bátyja holléte felől, — ámde az erőslelkű lánytól bizony nem tudtak meg semmit.

Vass József, már mint népjóléti miniszter, 1924 augusztus 28-án — „*Az Est*”-ben — maga is nyilatkozott a kommunizmus idején átélt nagy megpróbáltatásairól. Bár megfosztották az igazgatóságától, helyén maradást parancsoltak neki. Kockázatos meneküléséről pedig a következő érdekességet mondja el:

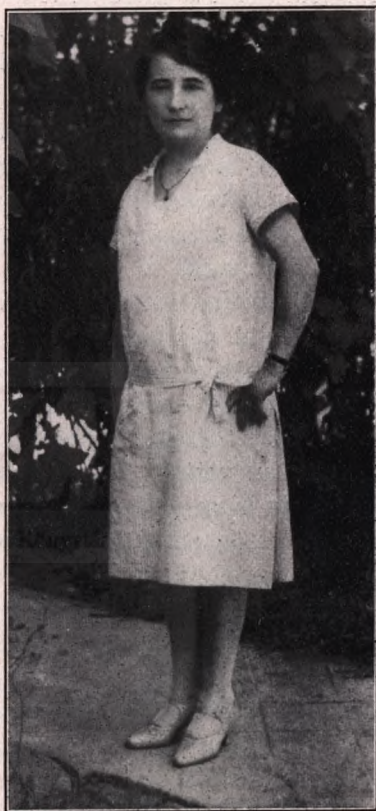
— Március 30-ikán *egy vörös főhadnagy* keresett fel és jóindulatúlag tudtomra adta, hogy *parancsa van engem másnap letartóztatni s bevinni a Mária Terézia-laktanyába*, ahol akkoriban *kivégzések* voltak. Két növendékem: *Komondy Zoltán* és *Komondy László* vitéz főhadnagyk, *vörös tiszteknek öltözve, fegyveresen elindultak velem, mintha engem kísérnének, kivittek a vasútra* és a legközelebbi vonattal elszállítottak *Zala megyébe*, egy kis faluba. Itt tartózkodtam a kommunizmus végéig.

A miniszter ezen érdekes, de szűkszavú nyilatkozatát úgy a kommunizmus kitörése idejéből, mint a menekülés alkalmából megrázó, ismeretlen drámai részletekkel kiegészíti és feltárja a szintén sárvári *Komondy Zoltán* volt Szentimrész főhadnagy (jelenleg műegyetemi adjunktus), akit a miniszter maga élete megmentőjének nyilvánított. Mintha csak valamely forradalmi regény legizgatóbb fejezete lenne, a hűséges, derék *Komondy Zoltán* „*csillag*” alatt következő cicomátlan leírása olyan erővel hat.

Dr. Vass József, a Pesti Főiskolai Szent Imre-kollégium igazgatója, a kommunizmus kitörését követő napon felszólította az ifjúságot, hogy a *megváltozott időknek* megfelelően válasszon *háromtagú direktóriumot*, amely az intézet vezetését tőle át fogja venni... A választás meglehetősen derűs hangulatban folyt le; mert a kollégiumnak még a legfiatalabb tagja is azonnal *átértette*, hogy a *direktóriumra csak kifelé van szükség*, míg az intézet belső életét továbbra is az *igazgató* bölcsessége, igazságos szigorúsága és vasakarata fogja irányítani. A választás a direktóriumnak *legitim jelleget* adott s nyilván azt a *célt* akarta szolgálni, hogy a *kollégium beleilleszkedett az új idők rendjébe*, s így kívülről már semmi beavatkozásra szükség nincs, de egyúttal azt is, hogy az igazgató mellett régi „*fiai*” maradjanak meg.

Vass Józsefnek ez a minden tekintetben dicséretreméltó és előrelátó intézkedése mégsem tudta biztosítani teljes mértékben az intézet belső életének zavartalanságát. A *direktórium* megválasztását követő órákban ugyanis azonnal cselekedett a *Júdás*... Ez a kommunista tanoktól megrészegedett

fiatalember alkalmas pillanatban kimászott a kollégium kapujának tetőzetére és mielőtt megakadályozhatták volna, *leütötte* a kapu oromzatáról a *keresztet*. A kereszt *meggyalázva ott feküdt a kövezeten* s az intézet meggyalázva — kereszt nélkül, dicstelenül — várta kálváriájának elkövetkező stációit... A *leütött kereszt* bádoggjának csörömpölése azonban ágyúdörgés-

Vass Mária, Vass József
miniszter hája.

ként verte fel a hatalmas épület folyosóinak csendjét. Az egész ifjúság nemcsak vallásos érzületében, hanem önérzetében is sértettnek érezte magát, *Istenítéletet* akart tartani s alig-alig lehetett megakadályozni, hogy a *Júdások Júdásának* vére be ne szennyezze a megszentelt köveket... Az intézet igazgatója ablakából nézte a történeteket. A vasember szíve érzett, arcán leperdült a szomorú idők *első könnycseppje*. S mi önkénytelenül kérdeztük: „Te hatalmas, szigorú, de jó, igazságos ember, hát szeretsz bennünket?!”

Az új direktórium első és legfontosabb feladatának tekintette, hogy a *különböző tanácsoknál* az intézetet, mint a *főiskolai ifjúság tulajdonát elismertesse*. Az a három tapasztalatlan ifjú, midőn a feladatot magára vállalta, azt gondolta, hogy ezzel megakadályozza a *vörös tűz* minden nemeset és szépet elhamvasztó lángjainak beterjedését a *kollégiumba*, s megmentheti az intézetet az ifjúságnak... Ez már-már sikerült is. A IX. kerületi *munkástanácsnál* nemcsak helyeselték, hogy az ifjúság birtokába vette az intézetet, hanem egyúttal kilátásba is helyezték a *növendékek felfegyverzését*. A *főiskolai diáktanács* is tudomásul vette a történeteket és támogatásáról biztosította az új direktóriumot. A tárgyalások éppen befejezést nyertek, amikor a késő esti órákban berontott a terembe halálfélelemtől megüvegesedett szemekkel, rendetlen és hiányos öltözetben az a *gaz áruló*, aki a kollégium ormáról leütötte a keresztet. Remegő hangon adta elő, hogy: *az élete nincs biztonságban, kéri cselekedetének jutalmazását, a diáktanács pártfogását*... Ezzel az elismertetés ügye meglehetősen kellemetlen helyzetbe került; mert a *Júdás* vádjai különösen a direktóriumnak jelenlevő vörösre festett *fehér elnöke* — Komondy Zoltán — ellen irányultak. A *vésztörvényszékké* rögtön átalakult diáktanács határozata pedig a következő volt:

„A direktórium elnökségét átadod a keresztet leütő elvtársnak. Ezt hozd az igazgatód tudomására és mondd meg neki és vedd te is tudomásul, hogyha ennek a fiúnak a hajaszála meggömbül, a tanácsköztársaság hajaszála fog meggömbülni s ezért ennek a fiúnak minden hajaszáláért *az életetekkel feleltek*.” Azok a *kézigránátos, fegyveres, setétarcú fiatal emberek*, akik saját bevallásuk szerint *Moszkva* csatornáiban szenvedtek már a kommunizmusért, ezt az ítéletet nagyon ko-

molyan mondták és vették, mintahogyan az elkövetkező események ezt igazolták is . . .

Másnap már megjelent a diáktanács néhány tagja az *igazgatónál* s követelték a kollégiumnak *lettárszerinti* átadását. Vass József viszont — aki bátorságáról mindig tanubizonyosságot tett — követelte tőlük az *írásos kormányparancs* felmutatását. Mivel ezt megtenni nem tudták, nem adta át azonnal az intézetet nekik, csak másnap, amikor a népbiztosság írásos parancsát elhozták. Ezzel a Pesti Főiskolai Szent Imre-kollégiumból *Martinovics-kollégium* lett s a direktórium elnöke pedig az, aki a keresztet róla leütötte . . . A főiskolai diáktanács előtt lefolyt jelenetnek azonban más kihatása is lett. Tudniillik tudomásukra jutott az is, hogy a IX. kerületi munkástanács könnyelműen *fel akarta fegyverezni* az intézet — *majdnem kivétel nélkül volt tartalékos tiszt — növendékeit* . . . Mi-dőn ezt a *népbiztosságnak* is tudomására hozták, a népbiztosság alaposan megdorgálta a nagy többségben az iparososztályból kikerült kerületi tanácsstagokat, akiknek sértődött haragja most már teljes mértékben a kollégium ellen zúdult. A leggyanusabb existenciájú *kémekkel* vették körül az intézetet. A nap minden órájában lehetett látni a folyosókon gyanus alakokat, akiknek már a külsejéről azonnal meg lehetett állapítani, hogy nem az intézet növendékei . . . Ezekről az emberektől elsősorban az *igazgatót* kellett félteni, mert amint tudomásunkra jutott, elsősorban őt okolták a IX. kerületi munkástanácsban azért a súlyos megdorgálásért, amelyet az említett ügy miatt kaptak . . .

Vass József, ám, rendületlenül helyén maradt, nemcsak azért, mert megparancsolták azt neki, hanem azért is, mert — amint mondotta! — *nem akarta fiait elhagyni* . . . Szokásához híven, most is minden reggel elmondotta *szentmiséjét* az intézet kis kápolnájában s mise után áhitatosan imádkozott fiaióért . . . Helyén maradt, ezen a meglehetősen exponált helyen, annak ellenére, hogy *politikai ellenfelei* — akikkel már a Károlyi-éra alatt sokat csatázott — tulajdonképpen *feljebbvalói* lettek a népbiztosságnál . . . Ezen ellenfelek közül ki kell emelnem egy *kiugrott piarista szerzetes tanárt*, akivel egy szociológiai kérdésben nyilvános vitája támadt, s a *szocialistákból* álló gyűlés Vass Józsefnek adott *igazat*. Ez az ember úton-útfélen hangoztatta bosszúját, amelyet most már, mint a

népbiztosság magasrangú tisztviselője, könnyű szerrel keresztül is vihetett... Az igazgatót bizalmasai, látva a lehetetlen és bizonytalan helyzetet, *kérlelték, hogy míg nem késő, meneküljön el*, mert a letartóztatás már sokáig nem késztetik. *Édesanyja is* összetett kézzel könyörgött neki, *hogy menjen*, mert ő is látta fia ellenségeinek munkáját. Vass József azonban mindenkinek azt felelte, hogy *kétszáz édesanya szemefényére kell vigyázni, kétszáz édesanya aggódó szeretete készíti a maradásra, s ennek a kétszáz édesanyának megnyugtatózásáért ő még az életét is szívesen feláldozza...*

Március 30-án azután megjelent nála egy *vörös főhadnagy*, aki jóindulatúlag tudomására adta neki, hogy *parancsa van a letartóztatására s ezt a parancsot másnap foganatosítania is kell...* Ez a vörös főhadnagy személyes ismerőse volt az igazgatónak és jóbarátja az intézet néhány növendékének... *Én*, akit az igazgató már régóta kitüntetett bizalmával, szinte vele egyidejűleg szereztem tudomást a letartóztatás elrendeléséről... Azonnal hozzá siettem. Délelőtt 10 óra volt. Szobájában volt ekkor már az *édesanyja és nővére is...* Mindaketten *sírtak és sírva kérlelték, hogy — meneküljön*. Ő hajthatatlan maradt. A letartóztatást nem tartotta veszedelmesnek, pedig a *Mária Terézia-laktanyában*, ahová ő is került volna, akkoriban kivégzések voltak. Az édesanyja térdreesett előtte és úgy kérte:

— *Fiam, az édesanyád kér, könyörög!* — mondotta a sírástól el-elcsukló hangon. — *Nemcsak a kétszáz édesanyának van joga a fiához, nekem is jogom van hozzád, menj, míg nem késő!* — A felelet folyton az volt:

— *Édesanyám, nem mehetek!*

Szerettem volna, ha ennek a jelenetnek minél többen szemtanui lettek volna a mai politikusok közül, — írja Komondy —, bizonyára más véleménnyel volnának a hatalmas miniszter sok cselekedetéről. Könnyeimet én sem tarthattam vissza s én is kértem, kérleltem, hogy meneküljön... Mentő gondolatom támadt. Az igazgató bizalmas fiaiból összeállítottam egy *diákdeputációt* s felvezettem hozzá. Tehát az *ifjúság küldöttsége kérte, hogy meneküljön*. Látszott rajta, hogy nagy hatással van rá növendékeinek szerető ragaszkodása, s mintha már egy kicsit hajlamos is lett volna az életének megmentésére... De a menekülés már nem mehetett olyan egyszerűen, mert a IX.

kerületi munkástanács *fegyveres őréséget* állított eznap reggelén az intézet kapujához. Az őrség feladata a megbízhatatlannak minősített ifjúság, főleg azonban az *igazgató* szemmel tartása volt... Én ezután azonnal elszaladtam a *vigadói menet-jegyirodába*, s megváltottam *három vasúti jegyet* Székesfehérvárra... Nem tudtam ugyan még, hogy *hová megyünk?*... Csak azt tartottam fontosnak, hogy *menjünk!* A jegyekkel visszasiettem hozzá s mókásan mondtam neki:

— *Igazgató úr, kérem, már nem lehet nem jönni; mert megvannak a vasúti jegyek, tehát menni kell.* — Könnytől fátyolozott hangon, a messze, setét jövőbe révedezve pillantó szemekkel rám se nézve mondotta:

— *Jól van, fiam, megyek!*

Amint Vass József a kollégium kapuján kilépett, végiggördült arcán a *második könnycsepp*... Bizonyára sajnálta elhagyni *fiait*, akik most már minden *támasz nélkül maradnak* a vöröstenger forgatagában. Látszott rajta, hogy nehezeére esik ez a cselekedet, s a *belső fájdalom szinte meggörnyesztette hatalmas alakját*... Önkénytelenül kérdeztem magamban, amint a vörösőr mellett elhaladtunk:

— *Hát, te, hatalmas ember, ennyire szeretsz bennünket?!*

Kelenföldön szálltunk fel a Székesfehérvár felé induló vonatra. Vass József kíséretében voltak még rajtam kívül Meisel apát, a brassói plébános, aki szintén szökevény volt, mert az oláhok hazafias viselkedéséért *halálra ítélték* és Sebestyén József, a kollégium prefektusa. A kupéban, amelybe beszálltunk, két éltesebb hölgy, egy fiatal hölgy és egy öreg úr ültek. Látszott rajtuk, hogy megijedtek a *sapkámon lobogó vörös szalagjaimtól* és mihelyt a fülkét elhagytam, siettek részvétüket kifejezni a lilával beszegett reverendájú főpap iránt... Egy százárezredes és a családja volt ez a társaság, akiknek az igazgató úr hamarosan tudomására hozta, hogy *én nem a börtönöre, hanem a szöktetője vagyok*... Sohasem felejttem el azt a hálás pillantást, amit a „méltóságos asszony” küldött egy alkalmas pillanatban felém...

Meisel apát, Sebestyén prefektus urak tőlem távol voltak ugyanazon vagon folyosóján. Vörös szalagjaim láttára *mindenki elhúzódott tőlem*, mint a bélpoklostól, ebből láttam, hogy „*jó társaságban*” és biztonságban vagyunk... Közvetlen a vo-

nat indulása előtt felszállt egy fiatalember, aki azonnal felém tartott. „Eltárs” — gondoltam magamban, és nem csalódtam. Zala vármegye politikai megbízottja — főispánja — volt, egyébként *harmadéves orvostanhallgató*... A helyzet megmentése céljából azt kellett mondanom, amint útitársam iránt érdeklődött, hogy *Zalaegerszegre toloncolom, ahol majd itélkeznek felette*... Majd vitába is elegyedett az igazgató úrral, aki mint minden vitatkozó ellenfelét, — *alaposan helybenhagyta*... Az „elvtárs” végső megállapítása róla az volt:

— *Veszedelmes ember!*... Lesz gondom rá! — Az elvtárs azonban még Székesfehérvár előtt leszállt, mi pedig folytattuk utunkat Zala vármegyének egy kis falujába, ahová szerencsésen meg is érkeztünk.

*

Zala földjén Gogánfa a kedvesebb szép magyar faluk sorába tartozik. A balatonmenti hegyek koszorúként ölelik ezt az áldott sík vidéket. Sümeg vára odalátszik, Somló is elintéget erre felé. Tiszta időben Vas megyéből még Ság is feltűnedezik. Patakocskája is van ennek a szép földnek, a Marcal... A galád vörös-bitangság idején igazi „fehérek földje” volt ez. A két menekülőt: Vass igazgatót és Meisel apátot testvérileg fogadták, mindent elkövettek, hogy itt jól és otthonosan érezzék magukat. Egy ízben például *gyűjtést* indítottak a derék gogánfai magyarok, hogy a menekülteknek legyen kis „költőpénzük”.

Sebestyén prefektus édesanyjának, özvegy Sebestyén Józsefné nagyasszonynak a portáján és házában volt családias meleg szállása Vass Józsefnek négy hónapig és Meisel apátnak is egyideig. A nagy munkakedv és tetterő itt sem hagyta tétlen vesztegelni Vass, mindennap, kivétel nélkül átgyalogolt az 5—6 kilométer távolságra fekvő kis *Dabronc* faluba misézni, prédikált, gyóntatott is itten, hogy szinte már plébánosuk lett... Gogánfán is sokszor prédikált. Ezek a prédikációk a népnek nagyon tetszetek; mert nemcsak szépen, hanem zamatos népiességgel is prédikált Vass. Bár logikus volt kezdettől, de kezdetben nem volt olyan szónoki szárnyalású és képekkel színesített a beszéde, mint már ezidőtől is. A magyar néphez na-

gyon tudott szólani. A több mint háromezrezer példányban elterjedt katolikus „*Népujság*” vezércikkíróját jól ismerték, szerették e vidéken is. Annyira varázsosak voltak a prédikációi, hogy amikor csak Dobroncon prédikált, — Gogánfáról a fél-falu átment meghallgatni. A breviáriumjával is sokat foglalkozott Vass. Meisel, Vass direktor, *Huszár* Gyula gogánfai plébános és *Sebestyén* prefektus együtt, négyesben sok minderről terveztek. A széles határ, a mező, a rét mind kinálták a kedves sétahelyeket, kimentek ezekre a helyekre is sétálgatni. Unaloműzőnek a *favágás* is jól bevált. A falubeliek ámulattal

A gogánfai *Sebestyén*-porta. (Ahol Vass József négy hónapig lakott.)

nézték, amikor az „igazgató úr” a *Sebestyén*ek portáján nagy lendülettel vágta a fát. Érdekes, hogy már akkor a *keményebb*, az *izzasztós tuskókat* válogatta ki magának Vass.

Meisel apát egyhónapi gogánfai tartózkodás után átment Csabrendekre adminisztrátornak, püspöki megbízatással. Nehezen vált meg tőle Vass és a falu népe is. Olyan kedves, közvetlen, szeretetreméltó papi ember volt, hogy valóságosan meghódította a falut. Valahányszor az utcára kilépett, a gyerekek már lestek rá. Annyira tudott velük bánni, hogy mindig egész gyermekraj kísérgette a drága embert, aki majd Pápán lett adminisztrátor, ahol 1920 február hó folyamán spanyolbetegségben idő előtt meghalt. Annyira megszerették, hogy haláláról többen gyászjelentést adtak ki. Így gyászjelentésben siratta el a család, a pápai egyházközség, a keresztény nemzeti egyesülés

pártja, a hadirokkantak, özvegyek és árvák egyesülete, az úri kaszinó és Pápa városa.⁵¹

Vass József Meiselt Csabrendeken többször meglátogatta és itt találkozott a kommunizmus idején *Rott* veszprémi megyéspüspökkel és *Hanauer* Istvánnal, a mostani váci püspökkel, aki akkor a veszprémi püspök irodaigazgatója volt. Csabrendekről Gogánfára is átjöttek és Vass Józsefet is felkeresték... A vörös büntanya Budapestről is érkeztek egyszeregyszer látogatók friss hírekkel. *Túri* Béla vagy kétízben lent járt. A régi prefektusok közül *Fitz* Artúr, *Hévey* Gyula is lementek és Hegedüs Sándor gondnok. Tőlük értesült, hogy a vörösök többször keresték és kutakodtak a lakásán... *Túri* Béláék ilyen látogatások alkalmával tervezgettek arról, hogy vajjon mi módon lehetne eljutni — *Szegedre?*... Ahol *Horthy* fővezérék már szervezkedni kezdtek.

A gogánfai Sebestyén-portán a leghangosabb cselekedet mégis csak az „igazgató úr” favágása és a tuskókkal vívott kemény baltás-harca volt. A szomszédságban elszállásolt „vörös katonák” hallották ezeket az erős baltacsapásokat, bár találkoztak éppen elégszer Vass igazgató úrral is, rá-rásandítottak, de egyebet kezdeményezni a fehérezésű, Vass Józsefékhez ragaszkodó faluban és színmagyar, vallásos, hazafias környéken nem volt merszük... A „pestiek” ugyan kiszimatolhattak

⁵¹ Pápa város gyászáról a következő jegyzőkönyvi kivonat maradt fent: — Pápa város tanácsa f. hó 9-én tartott tanácsülésében *Meisel* József apátplébánost a város halottjának tekintve s ő gondoskodik temetési költségeiről. Egyben a következő részvényilatkozatokat küldi meg: Méltóságos dr. *Rott* Nándor megyéspüspök úrnak. Pápa város közönsége és tanácsa boldogemlékü *Meisel* József apátplébános úr elhúnyta felett Méltóságod előtt mélyeséges részvétét tolmácsolja. Emlékét hálás kegyelettel fogja őrizni, ki a hazafiúi és hitélet buzgó harcosa, hívei közszerepben álló lelkivezérel, polgári társadalmunk vezérszerepet vívó, oszlopos tagja volt. A Mindenható akarata felett való megnyugvással fogadjuk a nem várt csapást s fogadjuk Méltóságod városunk közönségének és tanácsának mélyeséges részvéte tiszteletteljes megnyilvánulását. — Küldöttek részvényilatkozatot a helyi rk. egyház hitközségi elnökségéhez: Pápa város közönsége és tanácsa boldogemlékü *Meisel* József apátplébános úr elhúnyta felett a rk. egyház hitközségének mélyeséges részvétét tolmácsolja. A haza, egyház, társadalom s hitélet terén rövid itt-tartózkodási ideje alatt kimondhatatlan érdemei vannak, amellyel tiszteletreméltó emléket állított fel magának. Hálás kegyelettel fogunk adózni áldásos emlékének.

valamit, mert öt-hat pesti vörös egészen a dabronci állomásig eljött. Kérdezték is: „*Hol van a Vass?*”, — ám a levegő, a környezet, a zalai magyarok magatartása olyan volt, hogy a vörös fogdmegek inkább dolgavégezetlen odébb állottak. A kis falu menekültjei várták ugyan a híreket, a jóhíreket, azonban egy-egy „*Népszava*” vagy „*Vörös Ujság*” is ritkán jutott el Gogánfára, csak a ritkán jövő-menőktől, ha kaptak szállingó híreket...

Az elszigetelt falvacskákban a dohány-hiány is nagyon érezhetővé vált, pedig a gondokat elfújni, a terveket szőni dohányfüst mellett régi magyar szokás. Vass József a beszorított, tétlenségre kényszerült helyzetében szintén erősen hódolt ennek a füsttel áldozó ősi szokásnak. Annyiból még szerencsés volt, hogy egészen fogytomig nem jutott a cigarettából, Vass mama néha-néhanap csempésztetett le keveset a pesti „titkos rak-tár”-ból.

*

Éldegélt ott a faluban egy öreg kántor-tanító, névszerint *Molnár Mihály*, — vagy negyven évig volt tanítója a falunak — különösen nagy baja, sok szenvedése volt a dohány miatt. Amikor egyáltalán nem lehetett kapni dohánnyt, a szörnyűséges *dohány-inségben* arra rávetemedett, hogy a bagólével és pipamocsokkal telített régi, hosszú meggyfa pipaszárát vagdalta darabokra és azt — *szopogatta*... Ez az öreg, konok dohánynos „mester” igen tetszett Vass Józsefnek. Másik kedves magyarja meg az öreg *Csizma Mihály* gazda volt. Bár Gogánfán is meghirdették az alkoholtilalmat, amidőn egyszer-egyszer a „*türjei szőlőhegyre*” kiruccantak, öreg Csizma Mihály bátyánk kitünő borral kedveskedett az igazgató úréknak. Nagyszerű, zamatos borai voltak, de egy *külön hordóban* őrizte a kiváltképpen „*nagyon jót*”... Mihály gazda ebből a nagyon jó borból az idők fordulása után is mindig felvitt egy-két üveggel Pestre, amikor Vass József már a „kerület”-nek képviselője volt, sőt miniszter lett.

A napi „*kaszinózást*” a szomorú, szép alkonyatokon a Sebestyén-porta kertje végében tartották. Pár régi, öreg, ki-döntött akácfatörzs hevert itt. Ezeken telepedtek meg, itt hanytákvetették meg felmerült dolgaikat, itt szövögették, fonogat-

ták drága magyar cifrázatú tervezgetéseiket a szebb magyar jövőről... Vass igazgató úr külön, sokszor átjárogatott a dabronci kántorhoz: Sárvári Józsefhez is. Gogánfa, Dabronc, Csabrendek utóbb már nem is volt elég a ketreche szorított oroszlának. A messzebb terjengő környékbe is eljárt — prédikálni. Nagy vidéki eset volt ez, kommun idején szentek szobrát szentelni, szoborszentelésnél prédikálni. Vass igazgató megcselekedte ezt is, a *hetyefői* szoborszentelésnél is ő prédikált, igen nagy tömeg előtt. Az emberek megrendülten, könnyekig megilletődött áhitattal hallgatták a hatalmas szónokot, akit írásából, a „*Népujság*” és a „*Katholikus Népszövetség*” füzeteinek tenger cikkéből már az előző időkből ismertek és szerettek. Órákig elbeszélgetett az értelmes falusiakkal, dehogyis akadt azok közül árulója, sőt inkább „*patyókálták*”, vigyáztak reá, mint a szemük világára.

*

Vass József gogánfai bujdosásának három hónapjáról, külön, eredeti, érdekes feljegyzés beszámol. *Huszár* Gyula gogánfai plébános írta össze az emlékezetes adatokat. „Igyekeztem — írja a plébános úr — a jellemzőket felemlíteni, csak egyet-egyet: — *Browning* (bátorság), *diófa* (erős akarat), *szivar* (jószívűség), *síp* (a munkautáni vágy) — töredék gyanánt...” A kedves papi, falusi história-írás maga itt következik:

1919 április 2-án reggel híre szaladt a faluban, hogy *három papi ember* érkezett Gogánfára, s özvegy *Sebestyén* Józsefné házában szállottak meg... A kíváncsiság hamarosan levitt hozzájuk. Egy hatalmas, vállas papi emberrel találkoztam először, aki dr. *Vass* Józsefnek mutatta be magát... Névről már ismerős volt előttem. Dívánon ült a szelídképű, soványtermetű *Meisel* József volt brassói apátplébános és *Sebestyén* József, Gogánfa szülötte, jelenleg a Társadalombiztosító Intézet helyettes vezérigazgatója.

— Hát ennyire jutottunk?! — Volt az első kérdésem.

— Ennyire bizony! — válaszolt Vass József, akkor még Szent Imre-kollégiumi igazgató —, de nem kell félnünk... Két hét múlva újra Pesten leszünk! — Önkénytelenül körülnéztem az aránylag szűk szobában és a plébánián lakást ajánlot-

tam fel. Ők azonban szerényebb helyen óhajtottak meghúzódni, s nem a plébános, hanem a nép védelme alá helyezték magukat... Álláspontjuk helyes volt. Az első naptól a falu vendégei gyanánt tekintették őket, s jaj lett volna annak a vöröskatonának, ki őket bántalmazni merészelt volna... Két alkalommal is jöttek ugyan Budapestről „érdeklődni” a menekültek

Huszár Gyula gogánfai plébános.

iránt, de a megbízottak jobbnak látták már a vasútállomásról: visszafordulni...

Hamarosan megtörtént a munkafelosztás. Meisel apát Dabronc-filiálisban, dr. Vass igazgató Gogánfán végzi majd a naponkénti szentmisét... Nemsokára elkövetkezett a nagy hét... Könnyen elgondolható, hogy az igazgató úr szentbeszédei milyen megrázó hatást keltettek... Az aránylag kis templom ablakai csakúgy rezegtek a mennydörgésszerű hangtól... A nép a legválságosabb időben is hajlandó a humorra. Egyesek megjegyezték:

— Milyen jó most!... Nem is kell a templomba elmenni, egyszerűen otthon kinyitjuk az ablakot, s akár az ágyból hallgathatjuk a prédikációt! — Eközben elmúlt a két hét, de bi-

zony nem következett be semmi változás. A határidő kitolódott *négy hétre*... A legbizonytalanabb napok következtek. A kávébarnaszínű „*Vörös Ujság*” tele volt diadalmi mámorral; mintha az egész világ kommunistává vedlett volna. Egymásután jöttek a kedvezőtlen hírek. A vasutasok sztrájkja, a budapesti ellenforradalom — meghiusultak. A Budapestről leleránduló *Túri Béla*, *Fitz Artúr* szerint a kommunisták úgy befészkeltek magukat, hogy nehéz lesz őket kizavarni... A faluba *vörösörök* érkeztek és éppen a szomszédos házban szállásolták el magukat. A *sümei direktórium* gyanús szemmel kísérte a *menekültek* gogánfai tartózkodását. Parancs érkezett, hogy a falu határát engedély nélkül átlépniök nem szabad. Ezek hallatára Vass kegyelmes úr elkezdte tisztogatni a — *Browning-ját*... Egy alkalommal benyitván hozzá, megdöbbenve láttuk, hogy a széjjelszedett fegyveralkatrészek az asztalon hevernek.

— Mi történik akkor, ha valamelyik vörösör hirtelen betoppan? — megkérdeztük.

— Ne aggódjanak! — mondá. — Nem adom az életemet olcsón... Mielőtt meghalok, három-négy vörösnek a véréből elébb piros lesz a padló!

Lassanként eltelt a négy hét is... A menekültek újabb terminust már nem tűztek ki, inkább kezdtek hosszabb időre berendezkedni.

— Utóvégre kétezer lelkű plébániában két-három ember fenntartása túlságos terhet nem képez. Hisz a falu népe milyen jóságos most is... Egymásután hordják a jólelkű nénikék a *csirkéket*, *tojást*, *récéket*, *misepénzt* is elég bőven adnak. Dabroncra bármelyikünk állandóan átmehet, ott egy szobát és teljes ellátást szintén ajánlottak. A helybeli urak sem szűkmarkúak, valami onnét is jut... Mindezt nem ingyen várjuk... Lesz *annyi prédikáció és gyóntatás*, hogy a plébánia *sokáig megemlegeti!* — Így vígasztalgatták egymást a menekültek és sorsukba látszólag beletörődtek.

A borús napok alatt egy-pár megmosolyogni való epizód is előfordult. Vass József igazgató úr meglehetősen mennyiségű dohánykészletet hozott magával. Társai, bezzeg, nem voltak ilyen előrelátók. Eleinte *bőven osztogatta* a szivarokat, mert nem tudta nézni, hogy mikor ő bőségben van, mások szűkölködjenek... A skatulyák és dobozok azonban csakhamar kiürül-

tek... Nagy bajt jelentett ez, mert az igazgató úr napokon át mindinkább idegesebb és lehangoltabb lett. *Cigaretta*t akár-honnan elő kellett teremteni. Összeszedgettük hát a régi *pipadohánymaradékokat*, s abból készített cigarettával kínálgtuk. Látszólag ízlett, később tréfásan emlegette a gogánfai plébános „*mellbevágó*” cigarettáit... Ha a sok olvasásba belefáradt, olykor-olykor testi munkát is végzett az igazgató úr... Az udvaron korhadozott egy régi, kiszáradt diófa. Tele volt bütykökkel. Ember legyen a talpán, ki ilyen fát széjjelhasogat!... A házbéliek megsemm próbálkoztak vele; úgyis hiába lenne... Az igazgató úr egy jó, erős fejszét kért... Szeretné ő azt látni, hogy ne sikerüljön, ha valamibe belevágja fejszét... Megkezdődött a munka. A fejsze szikrázva csapdosta a csontkemény fát, de nem igen volt tanácsos ott közel kíváncsiskodni, a messze szétpattogó szilánkok és leszakadozó bütykök miatt... A járókelők is kíváncsian belestek a kapun, hogy ugyan mitől van az a szörnyű nagy csattogás?... Közben ilyenféle megjegyzések hallatszottak:

— Hejh, ennek az igazgató úrnak nemcsak az esze nagy, hanem az ereje is!... Meg tudna élni a favágásból... Micsoda izmai vannak!... Ha mérges, ezzel az igazgató úrral sem volna jó kikezdeni! — Közben a fejszenyel is eltörött, hanem azért a bütykös, vén diófát mégis felaprította Vass József és a házbéliek heteken át ezzel sütötték a kedvenc *pereceket* és *pogácsákat*... A kert végén a *bürok* magasra nőtt, jó vastag volt a szára. Egyik unalmas délután elkezdtünk *bürokszárból sípot* csinálni. Az igazgató úré készült el legelőbb. Jól megcsinálta a sípot, mert ha belefűjt, — szólt... Félig tréfásan megjegyezte ekkor:

— Gyerekek, mégis csak *furcsa dolog*, hogy ilyenekkel kell töltenünk az időt! — Mire *Meisel* apát, ki legkevésbé remélte a proletáruralom gyors összeomlását, szeliden megjegyezte:

— Pajtás, úgy hiszem, még egy darabig fújhatod a bürköt!

Jó lett volna *azt a sípot* bizony emlékül eltenni!... Esetleg a miniszteri asztalon heverve, milyen érdekes kontrasztja lenne a Kegyelmes úr mostani idegfejszítő és szakadatlan munkás életének... Így teltek Gogánfán lassanként a *hetek* és *hónapok*... Különösebb esemény a falu csendjét nem zavarta meg. Majdnem minden hétre esett egy-két *lakodalom*, me-

lyeken az igazgató úr szívesen megjelent. A víg poharazás közt nem látszott meg rajta, hogy gondolatai valahol Pest körül járkálnának. Szeretett a nép között lenni. Szívesen elbeszélgetett a falubeliekkel. Még most is emlegetik tréfás anekdótáit, melyekkel a házbelieket estenként felvidította...

Csak az utolsó hetekben kezdett nyugtalanodni. Tervbe vette, hogy vasárnaponként *prédikálás végett*, egy-egy faluba, felváltva, átrándul... Környezete azonban féltette s különböző furfangos kifogásokkal szándékáról lebeszéltek. A július 15-iki *csabrendeki bérmálás* mégis kimozdította Gogánfáról. Átment oda háromnapos lelkigyakorlatot tartani, ami meglehetősen veszedelmes vállalkozás volt; mert Csabrendeket a vörösök egyik főfészke gyanánt emlegették. Jóllehet, a bérmálás a legnagyobb rendben történt, mégis 1—2 nap mulva jóindulatú figyelmeztetést kapott, hogy tanácsos lesz a vidéket elhagynia, mert legutóbbi szereplésével a vörösök figyelmét igen magára vonta. E hír szokatlanul leverte és a térképet nézegette, hogy merre lehetne *Ausztriába* kimenekülnie? Erre azonban már nem került a sor. Mindenfelől a bomladozás jelei mutatkoztak. A *sümegi direktórium* a helybeli vörösörségnek ideges és kapkodó utasításokat adott. A vörösörparancsnok ajándékigarettát küldött a „*főtisztelendő urak*” részére és káromkodva tépegette össze a proletár fehérbankókat. A helybeli politikai megbízott pártfogásunkat kérte, ha valami fordulat állna be. Egy-két kommunistaérzelmű gogánfai lakos, kik eddig oly tüntetően hordozták a vörös szegfűt, ellenforradalmi hangokat kezdett pengetni... Ezek láttára Vass József igazgató úr is elkezdett — csomagolni. Nemsokára megjött a hivatalos *örömhír* és az igazgató úr, jó ismerőseitől egyenként elbúcsúzva, a nép sorfala közt távozott falunkból; de mindenki érezte, hogy nevérol és működéséről még sokszor fogunk hírt hallani.

Azóta az „igazgató úrból” *Kegyelmes Úr* lett... Ám, Zala vármegye kis félreeső falujáról magas méltóságában sem feledkezett meg, sőt mindenfelé szeretettel emlegette, *második szülőfalujának* elnevezte, már többször meglátogatta — Gogánfát... Útja elsősorban mindig ahhoz az egyszerű házhoz s jólelkű nénihez vezetett, ahol és akinél védelmet talált. Jövetellekor a falu lakossága egy-két perc alatt összesereglik. A kegyelmes úr ilyenkor még most is *keresztnevé*n szólítgatja eze-

ket az egyszerű, napbarnított embereket és néniket. És jellemző a magyar népre, hogy a „*falu*” őbenne nem annyira a nagyhatalmú minisztert, mint inkább azt a jóságos „igazgató urat” látja, becsüli még ma is, aki a veszély és csüggedés napjaiban oly sokba öntött reményt és vigasztalást.

*

Végül egyszer mégis csak kiegészült a vörös láptűz. A beszakadozott, gödrös, romoktól borított pusztaságba, a fertőzött, bemocskolt Pestre újból visszatérhetett Vass József tisztogatni és durván megszakított nagy építőmunkáját folytatni. A Szent Imre-kollégiumban rövidesen egy másik kiváló magyar nevelő mester, Marczell Mihály doktor lépett az igazgatói örökébe, maga megkezdte az egyetemi tanítását, — 1920-ban véglegesen hittudományi nyilvános rendes tanár lett, majd 1920 elején a nemzetgyűlési választások során (1920 január 26.) egyhangúlag a vasvári kerület képviselőjévé választották. Az indemnitásnál tartotta első mélyhatású, kiemelkedően feltűnést keltő képviselői *szűzbeszédét*. Abban az időben a kifosztott, felprédált ország élelmezése nagy nehézségekbe ütközött, a kormányzatnak egyik legelső, legsúlyosabb gondjává vált, — régi, igaz, magyar közmondás: „*Üres kamrának bolond a gazdaszszonya!...*” A nemzetgyűlés kiküldötte tehát az élelmezési bajok, feladatok elintézésére és megoldására az úgynevezett „*kilences bizottságot*”, amelynek éppen Vass képviselő lett az „*előadója*”, de tulajdonképpen Vass József lett itt a főintéző, és mivel Horthy Miklós kormányzó felismerte nagy értékét és rátermettségét, az első *Teleki*-kormányba — 1920 augusztus 15-én — kinevezte „*közélelmezési miniszter*”-nek. Vass, aki a nemzeti újraszervezkedésben nemcsak a budapesti keresztényszervezetek talpraállításánál, hanem a vidéken szerte is óriási, lankadatlan munkát végezett, *Kaposvárott* kapta a sürgönyi értesítést, hogy miniszterré kinevezték. Mint „kegyelmes úr” sem változtatott a régi helyzetén, bár feljebb és mindig feljebb emelkedett, még évekig megmaradt a Szent Imre-kollégium lakójának. A diákok akadálytalanul beférkőzhettek hozzá, s ha egyszer-egyszer kint az udvaron elcsíphették, körülfogták, cigarettáit éppenúgy széjjelosztogatta közöttük, mint azelőtt régente.

*

A régi rend visszaállításának, a kommunista szemétdomb eltakarításának első időszakában azok a bizonyos „kilengések” is előfordultak. Egy-két pofon, bevert ablak miatt — tudjuk, látjuk — nem dült össze a világ. A brassói *Meisel* apátot és szenvedő, bújdosó társait bezzeg, nem síratták ilyen hangosan, noha boldogságuk, életük áldozatul esett a régi szép, gyönyörű Nagymagyarország szörnyű megcsönkítésével. Annak idején az sem fájt nekik, amikor a felbujtogatott és vadul uszított pesti forradalmi csöcselék lerombolta, elpusztította például az „*Uj Nemzedék*” című lap nyomdáját. A „*Népszava*”-nyomdának szétrombolása annál inkább fájt. A „*Népujság*”-ban Sebestyén József írta a tárgyilagos riportot erről a nyomdatorombolásról, amelyhez — tudniillik, hogy miért rombolták le a „*Népszava*”-nyomdát? — magyarázatul Vass József hozzáfűzte:

— Fehérváron vásár volt... A vásár vége felé három-négy vidéki magyar ballagott kifelé az állomáshoz, bodor füsttel pipázgatva... Az állomás előtt már ott várakozott két-három másik magyar, amidőn az egyik kivált közülük, s a közeledő másik csoport magyar elé sietett és az egyiket szó nélkül úgy *pofoncsapta*, hogy *kalapja le-, pipája kiesett*... A némileg megilletődött magyar, minekután kalapot, pipát felszedett, várakozó állásba helyezkedett támadójához fordult:

— Miért volt ez, sógor?

— *A tavali búcsúért!* — felelte hidegvérűen a másik, aki a pofont adta, amiben mindketten meg is nyugodtak és tovább ballagtak... Vass József ezzel és így a „*Népujság*” többszáz-ezernyi józan, magyar vidéki olvasójával röviden, világosan tisztázta és megértette az akkori pesti különös helyzetet, különös eseteket... Gogánfán, Csabrendeken, Dukán, Vácrátóton, Kövesden, Csongrádon, de mindenütt, ahol csak igazi magyarok laknak, Vass József-apjuk kurta magyarázatából íziben tisztán láttak, megértettek mindent, s nem ültek fel többé semmiféle zűrzavaros pesti óbégatásnak.

XXIII. FEJEZET.

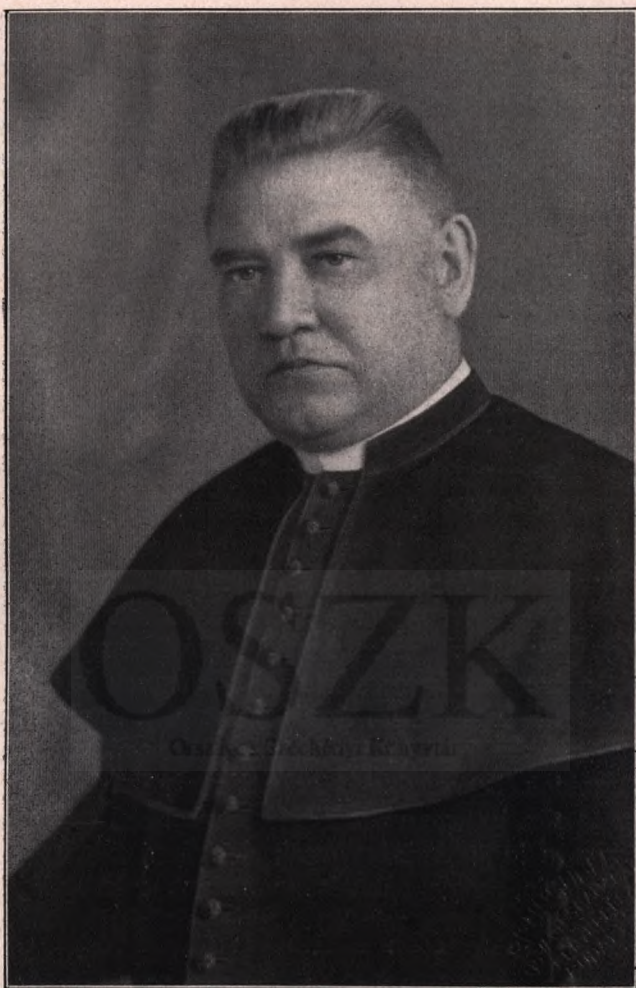
Vass Józsefet Vasvárott nemzetgyűlési képviselővé választják. — Horthy Miklós. — A lázbeteg ország. — Mindenfelől jönnek a menekülők. — Vass József az „özvegy-lovas” kocsin. — Újságközlések, politikai nyilatkozatok. — Parlamenti szereplése. — Nem, nem, soha! — A zsidókérdésről. — Vass József és családja. — Az árva Meisel apáték. — Az inséges idők. — A napi étkezés és szovjetszelet. — A szétfeszlett császárkabát. — Vass József közlélmzési minisztersége. — A „reverendás miniszter”. — Rákosi Jenő ötletes fohásza. — Babkóstolás. — Amikor Vass József havat lapátolt. — Az újságok tükre. — A galíciaiak kenyere. — Ostromolják a kiscgazdaképviselek. — Az olcsó kenyér politikája. — A gőzölő fejekről — Vass, a sors rendeltje. — Öszinte szavak a gazdákhöz. — Vélekedése a Hegedüs Loránt pénzügyminiszterségéről. — Ite ad Josephum. — Nem felejtí el a barátokat. — Protekció nincs! — A munkában barátáival szemben sem tesz különbséget. — A miniszter és egy dunántúli öreg esperes.

Amikor Vass József doktort, a katoolikus vidékeken oly népszerű egyetemi tanárt, *Vasvárott* nemzetgyűlési képviselővé választották a keresztény magyar megújhódás szépséges piros-fehér-zöld zászlója alatt, a kommunistáktól okozott lelki rontások, szörnyű anyagi romlások siralomvölgye volt a szétmarcangolt Csonkamagyarország, — tetőzötten az oláh-, szerb-, cseh-megszállás rémséges magyar irtásával és fosztogatásaival... A halálos nyavalyákkal vívódó lázrohamok minduntalan kirobbantak, bódították és beszámíthatatlan cselekedetekre hajtották az élni akaró töredékeket, melyek felett Horthy Miklós fővezér férfias, magyar keze, fajszerető tiszta elméje nehezen, alig tudta építgetni a romok között és roncok felett emelkedő országos rend kereteit. Vass Józseféknek, az első nemzetgyűlés képviselő tagjainak nem volt irígylésreméltó a helyzetük, kifelé-befelé mérhetetlen nehézségekkel kellett megküzdeniök a képviselőknek, a kormányférfiaknak. Bármerre tekintettek, kint a nyílt ellenségek vigyorogtak, tobzódtak Szent István király birodalmának könnyűszerrel elpredált részein, bent a csatornákból búzlótt még a vörösürülék mérgező

búze. Főként Budapest volt iszonyú nagy láz-tanya. A rongyosok, az éhségtől korgó gyomrúak, a hidegtől dermedezők koldus királyságának elalélt fővárosába — *Budapestre* — az oláhok, a csehek, a rácok további fokozásául a bajoknak, számálthatatlan gőzkocsival kergették az egyszerre hontalanokká és vagyontalanokká züllött boldogtalan magyarok százezrét is . . .

Vass József nemzetgyűlési képviselő, mikor Vasvárról visszajövet, „mandátum”-mal zsebében, a pályaudvarnál az „özvegy-lóra” felszállott — az egyfogatú kocsit szokta volt özvegy-lónak, a „*kalucsni*”-t „*zsidó fiákker*”-nek nevezni Vass —, nemcsak lelkes tetterőt, hanem népe, hazája sorsán aggódó gondok hegytömegét hozta magával. Az ő rendíthetetlen, a célokat nemcsak kitűzni tudó, hanem megvalósítani biztosan akaró lelke világába bevilágítanak a hirlapokban, a képviselőházban, a különféle gyűlések alkalmával tett és elhangzott nyilatkozatai, melyek kész programját tükrözik a közeljövő nagy politikusának és államférfiának. 1920 tavaszán, a „*Pesti Napló*” husvétii számában, ezeket vallja a szocialistáktól minduntalan hánytorgatott munkáskérdésekkel kapcsolatosan:

„Mi teljes erővel dolgozunk a munkásság keresztényszociális megszervezésén. Öntudatos és harcos szervezeteket akarunk a nemzeti és állami *nagy-egész* harmonikus koncepciója alapján és éppen azért a munkásság jogainak és érdekeinek kivívása nálunk *nem felekezeti kérdés*, hanem egyetemes érdek. Ha a szociáldemokrata munkásság őszintén *nemzeti alapokra* helyezkedett a már több helyen kifejtett értelemben, bizonyos, hogy meg tudjuk találni a közös érintkezési pontokat. Biztosak lehetnek arról, hogy ami nekik fáj, nekünk is fáj, de mi afelől szeretnénk bizonyosak lenni, hogy *a mi nekünk fáj, nekik is fáj-e?* Termelőmunka, gyülekezési, egyesülési és szólás-szabadság! Ime, az egészséges fejlődés posztulátumai és ezekkel már át is léptünk a munkásság politikai érvényesülése térére, mert a politikai erő természetes alapja a szervezett erő.” — Majd más alkalommal, ugyancsak a „*Pesti Napló*”-ban (1920 május 7.) a *borzasztó békefeltételekről* nyilatkozik: „Én kerületem választóinak megigérttem annak idején, hogy olyan békét, amely Magyarországból csak egy négyzetmétert is elvesz, nem szavazok meg. A kérdésnek azonban nemcsak hazafiúi és politikai, hanem *gazdasági része* is van. A gazdasági rész veleje

A képviselő, majd közlekedési miniszter Vass József.

ott van, hogy amennyiben a béke visszautasítása révén konfliktusba keveredünk az antanttal, egy kevésbé valószínű és egy nagyon valószínű veszedelemnek tesszük ki magunkat. A kevésbé valószínű az, hogy kedves szomszédaink előzönlének bennünket, miután minden irányból csupán 3—4 óra járásnyira vannak Budapeستől; a nagyon valószínű az, hogy nem kapjuk meg külföldről a szükséges nyersanyagokat, termelőcikkeket és termelőeszközöket és nem tudjuk megindítani különösen az ipari ter-

melést. Ha pedig ősszel a gabonaforgalmat anélkül tesszük szabaddá, hogy a forgalmat ipari cikkekkel megfelelően tudnók dotálni, gazdasági életünk olyan krízisbe kerül, mint soha azelőtt... Úgy képzem, hogy egy ország-világra szóló és politikai jellegű tiltakozás és kényszerhelyzetünk hangsúlyozása lehet csak az a mód, amely mellett a nemzetgyűlés azt mondja, hogy igen!... Jóllehet, egész lelke azt lázadozza: Nem, nem, soha!

A budapesti községi szervezkedésekből és választásokból is kivette részét Vass, — városatyának megválasztották. Egyik ilyen választási gyülekezés alkalmából az akkor még lángoló *zsidókérdéshez* — külön józan magyar felfogását jellemzőleg — hozzászólott. *Friedrich, Apponyi, Korányi* nyilatkoztak az úgynevezett „keresztény kurzus”-ról, amit Vass mondott erről, a „Pesti Napló” (1920 június 25) ezeket írja:

„A közeledő községi választásokkal kapcsolatosan a Józsefvárosi Keresztény Városi Párt csütörtökön délután fél 7 óra-kor nagygyűlést tartott a *Gólyavárban*. Az első felszólaló dr. *Vass József* egyetemi tanár, nemzetgyűlési képviselő volt, aki kijelentette, hogy a városházán más szellemnek és más gondolatvilágnak kell uralkodnia. Úgyis, mint pap, úgyis mint nemzetgyűlési képviselő kénytelen már most magát azonosítani a polgártársainak keresztény türelmetlenségével. A kereszténykurzus nem cím, hanem a produktív ténykedéseknek a sorozata. Nincs igaza a külügyminiszternek (*Korányi báró*) abban, ha azt hangoztatja, hogy nekünk az antant szimpátiájára van szükségünk. Az antant mindig a maga érdekeit hajhássza és csak akkor nyerjük meg az antantállamok szimpátiáját, ha elég erősek leszünk, mert csak az erőnkkel imponálhatunk. A *zsidókérdésről* szólva, azt mondja, hogy nem kell fütykös, hanem a *zsebébe kell nyúlni*, mert ez fáj neki legjobban. A hivatalok (a fővárost értve!) még mindig tömve vannak velük és ebben a dologban végre rendet kell teremteni. Majd a *demokratákkal* foglalkozott és azt fejtegeti, hogy városházi uralmuk ideje alatt a főváros semmit sem fejlődött. Dolgozni kell ellenük, hogy a községi választásokon éppúgy, mint a nemzetgyűlésen új szellem kerüljön diadalra.”

Ami most már Vass József és családjának életét illeti, küzdelmes, nélkülözéses volt, mint bármely középosztálybeli családé ezidőben. A Szent Imre-kollégiumnak már nem volt igazgatója Vass, mióta a megtévesztettek a kommunistákkal összefogva letörték homlokzatáról a keresztet és bár átmenetileg „*Martinovics-kollégium*” nevezettel is megcsúfolták azt, sok kedves szálak szétszakadtak... Az emlékezések és a sok hősi halált halt, rokkant-ronccsá vált katona-fiáról őszi hidegharmatként elborították lelkét... Ó, mikor az őszirozsás októberi forradalom után az idegen rablók vérszemet kaptak, zsebrák hadaikkal ellepték az ország leggyönyörűbb, drága részeit, a Brassóból menekült vértanu *Meisel* Róbert apátnak az igazgatói vendégszobában itt adott lakást, teljes ellátást, mignem a kommunisták elől innét is menekülniök kellett. A brassói apát úr szegény jó özvegy édesanyját *öt árva unokájával*, kiknek édesapjuk a haza védelmében halt hősi halált, édesanyjuk pedig összetört lélekkel férje után időelőtt elhunyt, — a gondnoki irodában helyezte el és látta el mindennel, míg csak lehetett... Most, az egykori hatalmas igazgató, maga is vendég lett itt. Édesanyja, Mária huga a kollégium bérpalotájában foglaltak el szerényebb kis lakást. A „*jegyrend*” idején a „*fej-adagra*” szorítva éldegéltek.

A miniszter édesanyja, Vass néni maga járt vásárolni a Dunapartra; mert ott a termelőktől jutányosabban kapott mindent.

— Elég lesz ennyi! — Vass József megállapította a háztartási gázsit, ezt azután be kellett osztani, mert Vass doktor maga is beosztott mindent. Sőt *tartalékolt* is a nemvárt nehéz napokra. Azonban kiszámíthatatlan idők voltak azok, a hónap vége felé, a Vass néni szerinti: „*nagyon sokadikán*” bizony jól jött, amikor az ő takarékos, komoly fia 10—20 pengőt minden előzetes megjegyzés nélkül asztalán „*felejtett*”. A nehéz kosárral cepekedő édesanyját bár sajnálta, Vass néni — a „mama” — fia felszólalása dacára sem pártolt el a Dunapart-ról. A *konyha* volt az ebédlő, fogadó, dolgozószoba: — minden. A kevés „*kokszt*”-ből egyedül ezt fűtötték, a Vass József édesanyja szobája fűtetlen maradt... Vass József nagyszékbe ülve: — breviáriumozott.

A nagy *lisztínség* idején, amikor egyszer Mária hugával Székesfehérvárott, régi barátjánál: *Klautz* György nagyprépostnál jártak, a liszthiányról panaszkodó Máriának 10 kilogramm lisztet felajánlott a nagyprépost; ám Vass József visszautasította, noha sokszor rántani való lisztjük sem volt.

— Elégnek kell lenni! — mondotta ilyenkor. — Meg kell elégedni azzal, ami a többi testvéreinknek jár!... Főzzön a mama krumplit! — Ferkó bátyját nem is engedte bejelenteni. — Önálló keresete van!... Éljen abból! — S a három jegyadagolásból azután éldegéltek: *négyen*... Vass mama a „*kók*” miatt is panaszkodott:

— Nem lehet csinálni... Összeesik! — Tudniillik elfoglaltságai következtében sokszor a rendes evéshez is alig tudott időt szakítani Vass, az összeesett kók-sorban hamiskásan azzal vígasztalta édesanyját:

— *Fel kell fújni* még egyszer! — Három tál ételnél (a sültet beleértve) soha nem volt több, de mikor gyümölcsöt lehetett kapni, ez számított a harmadik tál ételnek. Bort hétközben nem ivott, csak ünnepi alkalomból keveset. *Vadpecsenyénél* például szívesen ivott volna, ám hiába kínálták.

— Nem, nem! Nekem tiszta fejre van szükségem! — Ez volt az elutasító szava. Elégséges volt neki esténként „egy pohár sör”. Vass József az evés-ivásban — a bőség idején is — a mértékletesség embere volt. A kommunizmus idején, menekülése alatt, bujdosásának színhelyével, Gogánfával kapcsolatosan kedves kis esete maradt fenn. Ott kint a falun a sok szabadban való mozgás, a Sebestyén-porta tengertömegű fájának, tuskójának fel- és összevágásával fűszeresebb, jobb étvágya támadt és csak mikor Budapestre visszatért, a rendes tükörből látta: *mennyire meghízott*. Sőt, nemcsak látta, hanem érezte is ezt a nemkívánatos elhízást, midőn a megfeszült császárkabátja hátul — *szétfeslett*... A kosztot azonnal szűkebbre fogta és rövidesen leapasztotta a túlhízást. Azóta is mindig igen mérsékletesen él... Megtörtént, hogy egyszer *Huszár* Károlyt, miniszterelnöksége idején, amikor odahaza a miniszterelnökné, a kegyelmes asszony, éppen mosást tartott, ebédre hívta meg Vass. A Vass-ebéd fénypontja kelkáposztafőzelék volt „*szovjet-szelettel*”, — amiként a „*konzerva*”-t akkoriban nevezték.

*Huszár Károly ny. miniszterelnök, az Országos Társadalombiztosító
Intézet elnöke.*

Nehéz idők, nehéz és vigasztalan idők voltak bizony azok, amikor a kormányzó a minisztertanács előterjesztésére Vass József doktort, nemzetgyűlési képviselőt, egyetemi tanárt, a pesti Szent Imre-kollégium volt igazgatóját a koldus-ország és az óriási üresgyomrú, üreskamrájú, éhkopplázás Budapest köz-élelmezési miniszterévé kinevezte. Nagyatádi Szabó István üres raktárakat adott át neki... A szertelenségekre hajló Budapestnek már csak *egynapi* élelme volt!... Milyen hihetetlen erős akarat, csodálatos jóhiszeműség, emberfeletti elszántság kellett ahhoz, hogy valaki — ilyen körülmények között — az ország közélelmezését felelőssége tudatában vállalja és — minden nehézséggel szembeállva — intézni tudja és merészelje. Vass József, a „*reverendás miniszter*”, miként a „*Világ*” (1920 aug. 18.) elnevezi, *vállalta*... 1920 augusztus hó 18-án délelőtt 11 órakor tette le az esküt az új miniszter Horthy Miklós kormányzó kezébe, s ez alkalomból írja felőle az „*Új Nemzedék*”: „Az új miniszter ismert és kiváló alakja volt a katolikus közéletnek, az aktív politikában azonban mindössze félév óta szerepel, mint a keresztényszocialista mozgalomnak egyik vezérférfia. Vass József egyike a mai nemzetgyűlés legképzettebb és legintelligensebb főinek, akinek minden egyes megnyilatkozása szokatlanul előkelő stílust, magas színvonalat és rendkívül fogékony szociális érzéket árult el *s aki előtt a magyar politikában még nagy jövő áll*. Pár hónap óta⁵² foglalkozik a közélelmezési kérdésekkel, s a kilences bizottság sikeres munkájában oroszlánrésze volt. Érdekesnek tartjuk megemlíteni, hogy *ő az első egyházi dignitárius*, aki 1867 óta felelős állást vállalt⁵³”. Ezekről az időkről s magáról Vassról jellemző felemlítés: „Jóformán el sem hangzott a miniszteri eskü, Vass József már autón, vonaton száguldott az ország legkülönbözőbb részén, hogy a meggyőzés, a rábeszélés szavával, s ha kellett, kemény kitartással megszerezze az országnak a *betevő*

⁵² Ez az állítás nem egészen fedi a valóságot, mert Vass Józsefnek, mint a Szent Imre Kollégium igazgatójának, a háború előtt, a háború alatt is ugyancsak alaposan foglalkozni kellett „*fiai*” miként való helyes élelmezésével.

⁵³ Erre céloz a „*Világ*” tudósítása is: „*Reverendás miniszter a magyar történelmében fehér holló. Horváth Mihály után az első egyházi férfi, aki miniszteri székbe jut: Vass József, az új közélelmezési miniszter.*” (Itt a *cenzura* 11 sort törölt, stb.)

falatot. Szomorú idők voltak ezek. Egy lázálomból ébredő nemzet szárnypróbálgatása a konszolidáció felé. Szerencséjére Vass Józsefnek, szerencséjére a nemzetnek, sikerült Vass József emberfeletti tetsző vállalkozása. Abban az időben valóban senki sem tett nagyobb szolgálatot a nemzetnek, senki úgy és annyira nem mozdította elő a konszolidációt, mint Vass József, amikor — a maximálás, rekvirálás szörnyű népszerűtlen intézkedéseivel is megbirkózva — *kenyeret*, zsírt, krumplit, tűzrevalót, ruhát, sőt majd idővel, utóbb emberiesebb lakást biztosított a szűkölködő népnek.

Ezekről a nehéz megpróbáltatásos időkről Rákosi Jenő „*A drágaság*” címen („Pesti Hirlap”) csattanós cikket írt. Találó és kedves ez a Rákosi-cikk. Végezetül — Vass József miniszterhez szólván — bizonyos *búcsújáró parasztok* esetéről emlékezik... A nagy szárazságban a magas hegyeken járva, eső helyett ugyanis havat kaptak s ekkor énekelte kétségbeesetten az előénekes:

*Óh, Mária értsünk szót,
Esőt kérünk és nem hót...*

„Mi is kórusban énekeljük” — folytatta ötletesen Rákosi — „*semmi ankét!*...”

*Óh, miniszter értsünk szót,
Piacot kérünk, de olcsót!”*

*

Vass Józsefet jellemzi, hogy még ilyen országos gondjai között sem feledkezett meg a volt diákjairól, az ebben az időben igazi koldus Szent Imre-kollégiumról. Sokat nélkülöztek akkor odabent — *Marczell* Mihály atya, a jelenlegi igazgató az egyik legjobb megmondhatója —, Vass József, a közélelmezési miniszter, bár maga az egész télen nem fűtött, saját téli tüzelőjét küldte el a fiúknak... Egyik alkalommal meg az autóján küldött nekik *babot* és *lisztet*. Váratlan látogatása alkalmával, a fiúk éppen a közélelmezési miniszter babját fogyasztották, kivette az egyik fiú kezéből a kanalat...

— Előbb majd én, fiam! — A kóstoló után, az ő nagy őszinteségével kimondta mintegy régi magyaros diáki vigasz-

talásul: — Szó sincs róla, ettem már jobbat is, de *meg lehet enni!* — Bizonyos mennyiség *tojás kivitelét* például úgy engedélyezte, hogy az illetőknek egymillió tojást a beszerzési áron le kellett adni a közönségnek, nomeg azonfelül bizonyos összeget *az egyetemi ifjúság felsegélyezésére*... Rettenetes küzdelmes idők voltak ezek. Koldusország élelmezőmesterének lenni, — Vass József megcselekedte. Csupán az újságokból kell kikapni hírfejcímeket, a borzalmas lerongyoltság megannyi megpróbáltatásos évek multán is felénk tátogatja rémségeit:

— Az amerikai akció. Élelem, ruházat éhező gyermekeinknek. — A pusztuló és éhező hadifoglyok. (Százévrével mindenfelől.) — A közalkalmazottak segítése. — Gyermekek kiszállítása a külföldre. — Vagonlakók, nyomortanyák. — Lakásinség. — Liszthiány. — Fagyott krumpli. — Sacharin. — Tüdővész. — Vérhaj. — Rokkantügy. — Bolseviki-tisztogatás. — Beteg gyermekek. — Ruhátlanság. — Menekültek. Nyugdíjasok. Leszerelt katonák. — Téli nyomor. (Tisztviselők lapátolják a havat. (1916-ban egyszer, még mint kollégiumi igazgató, Vass József is megpróbálta ezt inkognitóban.) — A fejadag. — Drágaság, nyomor. — Ruhavarrást tanulnak a katonatisztek özvegyei. — A kormány a menekültek beözönlése ellen. — Az elégedetlenkedő gazdák. — Nincs hús, nincs zsír. — A kiviteli láz. — A vérhas, tífusz terjedése. — Rekvirálások. — Földreform. — Munkásbiztosítóbeli harcok. — Királykérdés. — Pénzhiány és leértéketlenedés. — Százezer csavargó utcai gyermek egyedül Budapesten stb., stb... Lehetetlenség mindent összefoglalni, az özvegyek, az árvák, a bénák, a menekültek, az éhezők, a rongyosok, a hajléktalanok, a keresetnélküliek, a tüdővészesek pusztuló nemzedéke ez, — a keményfabölcsőben ringatott Vass József kellett ide, hogy a reánehezédő feladatok alatt össze ne roppanjon és bizakodó hitével, mérhetetlen fajszeretetével felekezeti különbséget nem tévén, kenyeret, lakást, orvosságot, tűzrevalót adjon és kemény kitartással megmentse, új erőhöz, élni akaráshoz juttassa hanyatló, árva nemzetét. A párisi „*Libre Parole*” írta kinevezése alkalmából: „a magyar nemzetgyűlésnek ez az egyik legkiválóbb szónoka fényes szerepet játszott a gabonaforgalom szabályozása körül és olyan gyakorlati eredményeket ért el, hogy közéletmezési miniszterré kinevezték.” Nem köznapi felfogását

tükrözi a „Világ” (1920) szeptember 24-iki számában megjelent nyilatkozata:

— Én nem politizálok, a gyomor nem felekezetekhez igazodik. Aki itt van Magyarországon és nincs ellátva, azt én ellátni tartozom... Hogy *valakinek*⁵⁴ az ittléte kívánatos-e, az a belügyminiszter hatáskörébe tartozik. Amíg itt van, kenyeret kell neki adni! — A kukoricarendelet és egyéb, a gazdákat

Vass miniszter és a bajai kislány.

érintő rendelete miatt, — hogy addig egy szem búzát, egy kanál lisztet sem enged ki a határon, amíg a teljes közellátás biztosítva nincs, — a gazdák szedelődzködtek ellene. *Forgács Miklós, Hentzer István, Nagy János (tamási), Pásztor József, Renczek János, Lovász János, Haypál István, Szabó Gy. János, Schandl Károly, Szalánczky József, Szijj Bálint, Sziráki Pál, Tankovits János, Milcsevits János, Plósz István* kisgazdapárti nemzetgyűlési képviselők (Pesti Napló 1928 szept. 26) tizenötön felkeresték, de meggyőzte és megnyugtatta őket.

⁵⁴ A galíciaiakat piszkálták.

Ugyanilyen hatással járt Szegeden, Hódmezővásárhelyen, Mákón, Csongrádon, Békésen, Csanádon, Csonka-Arad vármegye különféle részein. Miskolcon, Diósgyőrön, Abauj, Gömör, Borsod vármegye főispánjaival és az érdekeltségekkel tárgyalt a munkásviszonyok és a munkások közellátása felől. A *olcsó kenyér* politikáját alapozta, de úgy, hogy a gazdáktól ne szuronyral kelljen elszedni az ellátatlanok részére okvetlenül szükséges gabonát. A *kettős* ellátás dzsungeljét is irtani kezdte. Amikor gróf *Teleki Pál* miniszterelnök Szegeden az egyik vásárnap (P. N. 1920 okt. 12.) beszámolót tartott, *Vass József közéletelmzési* miniszter is beszédet mondott, kifejtette:

— A közéletelmzési politikának legfontosabb kérdése a kenyérgkérdés. Elsősorban a magyar fogyasztót kell kielégíteni a lehető legkedvezőbb ár mellett. Szívesen adok enni az osztárnak — mondotta — és más állam fogyasztóinak is, de először magyar testvéreinknek akarok enni adni! — Majd rávillantott olyan dolgokra, amelyekről ilyen őszintén beszélni mások nem mertek . . . Elmondta: a *kereszténység* mindenekelőtt konstruktív tényezője a történelemnek. A kereszténység sohasem csinált forradalmat, mert nem szokott rombolni. Ez a konstruktív tényező tehát nem a helyes stílusban nyilvánul meg azokban, akik rombolni akarnak, akik fejjel akarnak a falnak menni, akik akadályversenyeken akarnak lovagolni a keresztény gondolat paripáján és hajmeresztő mutatványokat, puccsokat produkálnak és fütykösökkel, kávéházi tükrök s ablakok betörésével akarnak kérdéseket elintézni. Mindenkit fel kell ébresztetni, aki azt hiszi, hogy gőzölgő fejjel lehet ezt a szerencsétlen országot beállítani az egészséges nemzetek sorába!

Vass József, miként egyik kisgazda-interpellációra adott válaszából kitűnik, elérte, hogy míg a régebbi rendszerrel csak *három-négy hónapra* lehetett biztosítani az ország kenyérszükségletét, az ő gondossága mellett *az újabb termésig* biztosítva lett a jól megrostált ellátatlanoknak nemcsak a kenyere, hanem az is, hogy *ez a kenyér* csakugyan az ellátatlanok kezébe kerüljön . . . A termést, bármilyen fájdalmasan esett, zár alá kellett vétetni ebben a történelmi esztendőben. A rekvirálás, az adógabona, a fejadagmegállapítás, szétosztás megannyi népszerűtlen intézkedése mind Vass Józsefre nehezedett, s ha ő is csak afféle felszínre lökődött ügyeskedő politikai „condot-

tiere" lett volna, mint akárhány a legtöbb mellőle elhullott, újból az ismeretlenségbe viaszasüllyedt politikus vezérkedő és minisztertársa, az ellene forrongó erők őt is félrelökték volna, összetörték volna. Ám Vass Józsefet, éppen úgy, mint *Horthy* Miklóst, *Bethlen* Istvánt, vélekedjünk bár így vagy amúgy az ő politikájok felől, a nemzet legnagyobb megpróbáltatásai között az ezer éven át oltalmazó jobb Sors, a magyarok Istene adta minékünk, hogy a pusztában való vándorlás bibliai szenvedésekkel teljes esztendei után a lelkünkben örökéig élő Igéret-földjére, régi boldog Nagymagyarországba, idővel — megfogyva bár, de törve nem! — ismét bejuthassunk... Vass József megtette azt, hogy amidőn például Szeged a reá kirótt 300 vagon adógabonájából csak 60 vagon gabonát szállított be, *Pacor* altábornagy és *Térffy* h.-államtitkár kíséretében személyesen ment le, személyesen tárgyalt *Somogyi* Szilveszter polgármesterékkal, nehogy majd a gazdáktól *szuronnal* kelljen elszedni az ellátatlanok részére okvetetlenül szükséges gabonát, csövestengerit, — a tengeriből 100 vagon csövestengeri volt kirva Szegedre. Ugyanígy elfáradt Hódmezővásárhelyre és más nagy termelőhelyekre. Nem kertelt, nem hímelt-hámolt sehol a múló görögtűzfényszerű hideg népszerűségért, mint „teljesen független ember” — saját elhangzott szavai voltak ezek: — „igazságos emberként áll szemközt minden osztállyal”, és amikor az érdekeikben súlyosan érintett gazdák, az akkoriban nagy parlamenti csoportot jelentő kisgazdaképviselők — legalább a jövőbeli elbánást illetőleg — *megnyugtatóst* kértek a „reverendás minisztertől”, magyaros nyíltsággal és kivédhetetlen erővel felelte *Zeőke* Antal képviselőnek:

— Ne azt kérdezze tőlem képviselő úr, hogy hajlandó vagyok-e a gazdatársadalmat megnyugtani, hanem azt, hogy *tudom-e?* Mert sajnós, nem tudom! — Vass Józsefnek ezekben a nehéz időkben *Meskó* Zoltán, *Marschalkó* János, *Térffy* Béla urak voltak az államtitkárjai.

*

Vassról elmondhatni, hogy nem tartozik az elmúlt és jelenlegi nagy politikusok, nagy államférfiak egyikének iskolájához sem. Vass Józsefnek nincsenek olyan sokféle káprázatos szavai és ígéretei, mint amilyenekkel Nagymagyarország

boldogabb, gazdag korszakában a nagy *Wekerle* Sándor oly bőségesen élt. Vass mindig állja, amit mond, beváltja, amit egyszer megígért, noha a „diplomatak” finomárnyalatú nyelvén is tud ám beszélni ez a tölgyfaerdők zúgásaként hatalmasszavú „vazsi magyar”... A *Teleki*-kormány másodszeri alakulásakor egyik élelmes újságíró ki akarta firtatni, hogy Vass József miként vélekedik a nagy romantikus *Hegedüs* Lóránt felvetett „*penzügyminiszterségéről*”, ha netalán mégis bekövetkeznék az... Vass József magában — befelé — alighanem jól mulatott és mosolygott a kevésbé tapintatos kérdésen... De azért találóan kifejezte a robogó, lobogó, tüzetsziporkázó *Hegedüs* Lórántra bevált vélekezését:

— Az ország olyan súlyos pénzügyi és gazdasági helyzetben van, hogy örülnünk kell, ha vállalkozik valaki arra, hogy talpraállítani segít bennünket. *A legnagyobb nyereség lenne reánk nézve, ha ezt valaki meg akarja tenni és meg is tudja tenni...* Ezzel már feleltem is a kérdésre.

*

Poós Rezső budafoki apátplébános úr, Vass Józsefnek még a közös diákkorból nagyszerű kedélyű, vidámlelkű barátja kedves „epizód”-ot közölt velem Vass József miniszterkedésének legelső napjaiból. Ehhez sem szükséges hozzátenni valami írásművészi díszet. Kerek és jellemző kis eset.

— Mikor először lett miniszter, — írja *Poós*, — egypár nappal kineveztetése után dolgóm volt az országházban. *Gieswein* atyát kerestem, győri időkből atyai jóbarátomat, s amint a folyosón ögyelegetem, hirtelen láttam, hogy a veres szőnyegen a messzeségből közeledik Vass József... Igen elfogódtam és zavartan üdvözöltem őt, Isten áldását kérve reá, hogy *ami vele kezdődött, maradjon vele: — Isten áldása mindvégig.* Ez jutott hirtelen eszembe a latin imádság nyomán (ut cuncta nostra oratio et operatio se coepta incipiat et per se coepta finiatur). És mit tudtam akkor, vajjon nála is nem teljesül-e a régi latin mondás, mint annyi másnál: honores mutant mores?... Nem engedett ám sokat motyogni, megölelt s azt mondta a régi szentírási szöveget idézve, mellyel mindent kifejezett:

— *Ite ad Josephum!*

Vass József valóban nevezetes arról is, hogy nem csereberélgeti, sőt nagyon megbecsüli kipróbált régi barátjait. A budafoki *Poós Rezső* apátplébános, bicskei *Lakatos Frigyes* esperesplébános, *Klautz György* székesfehérvári nagyprépost, *Bilkei Ferenc* székesfehérvári esperesplébános, *Mátéffy Viktor* esztergomi prépostplébános s még néhányan a régebbi időkből annyira szívéhez nőttek, hogy időnként egy-egy vasárnapi kiruccanást megenged magának és ferge-

Poós Rezső budafoki apát.

teges zivatarként száguldó autójával mindmáig fel-felkeresi őket, — csupán Mátéffynál nem esik vasárnapra a „kimenő” a *péntekesti* kedélyes „*halvacsorák*” miatt... Ilyenkor minden ceremóniáskodástól mentesíti magát a szigorú Vass József. Kedélye, humora, ismerete és szeretete minden kiapadhatatlan kincsét derüsen megosztja velök. A *régiekhez* újabban az újabb barátait: *Dréhr Imrét*, *Ripka Ferencet*, *Horváth István* miniszteri tanácsost, *Sebestyén József* vezérigazgatóhelyettest, személyi titkárait: *Varró Sándort*, *Fery Tibort*, sokesetben *Scholtz* államtitkárát is elviszi. Akárhányszor — nyaranta — *Zsitvay* Tiborhoz Visegrádig, *Pesthy* Pálhoz Tolnába, *Ripka*

Ferenchez Fonyódra elszárguldoznak, ahol szeretett Balatonja mellett néha egy-két-három egész napot eltölt a legelfoglaltabb miniszter. Amíg élt, nagymesteréhez, *Prohászka* püspökhöz is sokszor kirándult a méltó tanítvány.

A vidéki kiruccanásai rendszerint esti 10 órakor végződnek. A résztvevőkre felejthetetlen órák ezek, hiszen nem a miniszter, nem a politikus, nem a főpap, hanem egyszerűen a *jóbarát* volt velök együtt és az ifjúkor emlékeit, furcsaságait felelevenítik... Akik nem ismerik, bizonyára el sem hiszik, ilyenkor nemcsak mosolyogni, hanem olykor-olykor jóízűen nevetni is tud a komoly Vass József. Vendéglátó barátjai a „*protektiókérőket*” ebből az alkalomból szigorúan távortartják, idevonatkozólag *Lakatos* Frigyes dr., a bicskei esperesplébános kedvesen írja: „Pardon, protektió!... Kár hozzáfordulni. Nem tesz meg semmit, csak ami hivatalos tortúrák placetjével kerül hozzá. A becsületére nagyon kényes. Protezsáltjai nincsenek, de felkaroltjai igen nagyszámban, s áldják is nevét. Pia fraus-t ajánlok, ha valaki tőle akar elérni valamit, ne protektort keressen, hanem igazsággal vértesse fel magát. Közélelmzési miniszter korában egyszer jött hozzám egy régi osztálytársa, ki *üzletszerűen* óhajtott foglalkozni *ki- és beszélítésekkel*, s engem kért fel az engedély kijárására, jelentékeny hasznot helyezve kilátásba, ami előttem gyanussá tette. Azt feleltem neki:

— Ha jogos a kérése, forduljon egyenesen a miniszterhez, feltétlenül meg fogja kapni, de akkor sem árt őt felkeresni, ha a kérés jogtalan, mert ez esetben feltétlenül megtanul: „*repülni!*” Munkatársait senki sem tudja jobban megbecsülni, mint ő! — írja levele további részében *Lakatos*. — Sokat kíván tőlük, mert maga is sokat dolgozik, de jutalmazni is tud. Egy alkalommal délután 4 órakor kerestem a minisztériumban. A *portás* azt mondja: „Éppen most ment a miniszterelnökhöz, de egy órán belül feltétlenül itt lesz, s esti 10 óra előtt ritkán távozik.” Egyik *miniszteri tanácsosa* így jellemezte: „A legnagyobb kabinetnek is legnagyobb minisztere lenne, akitől fél az ember, s mégis végtelenül becsüli és szereti”. Sokan ridegnek, sőt kevélynek mondják, mert nem ismerik közelről. Emberét komolyan végighallgatja. Eközben lelkéből is olvas... A válasz rövid és gyors. Szót nem szaporít, mert sok más komo-

lyabb dolga is van, amit ritkán fog fel a kérelmező. Sohasem ígér olyant, mit megtartani nincs szándékában. Ha ígér valamit, az már el is van intézve, mert a kérés jogon és igazságon alapszik. Mindenkihez, a régi barátaihoz is leplezetlenül őszinte. Egyik alkalommal — igen sok dolgom lévén — a lakásán kerestem fel a kora reggeli órában, őszintén megmondta:

— Nem szívesen fogadlak lakásomon, mert itthon csak annyi időm van, hogy a breviáriumot elvégezhetem! — Lakatos Frigyes megértette ezt, nem úgy, mint az az egyszeri jó öreg dunántúli esperesplébános, Vass Józsefnek különben szeretett, becsült barátja, E. bátyánk, aki — vidékről érkezvén — szintén már korán reggel felkereste Vass minisztert. Noha a breviáriummal foglalatосkodott, fogadta, el is beszélgetett vele; de mikor látta, hogy az esperes bácsinak nincs szándéka távozni, egy nyaláb újságot odanyújtott neki: — Kedves bátyám, itt vannak az összes pesti lapok, tessék csak szórakozni!... De nékem, itt az asztalon ezt a nyaláb írást át kell nézmem! — Az öreg esperes hamarosan, sértődve távozott és kész lett az ítéletével, hogy: „ez a Vass Jóska nyers, büszke ember!”

XXIV. FEJEZET.

Vágó Pál mondása a hernyókról. — Inkább gránitkő, mint gyémánt. — Egy Vass József-féle kiszólás. — Az ország kenyere. — Egy szerelmi házasság története. — Aki beverte a miniszterre az ablakot. — Szegény Osváth Bercit üdülni küldi. — Vass József vallás- és közoktatásügyi miniszter lesz. — Nem akar nyugati rongyokat. — A Hold-utcai „köszönős” altiszt. — Riadalom és új házirend a Hold-utcában. — Vass József emlékezetes husvétja. — Károly királyt Szombathelyen váratlanul megismeri. — Az öreg Zamora nagyprépost esete. — A király Mikes püspökhöz betoppan. — Egy szemtanu az izgalmas éjszakáról. — A király és a kormányzó. — A király elhagyja az országot. — A Teleki-kormány lemond. — Bethlen István gróf az új miniszterelnök. — Vass József a Bethlen-kormányban is miniszter marad. — Vass József magyar lelke megnyilatkozik. — Miniszteri tervek és alkotások. — A keszthelyi Helikon-ünnep. — A Nádasdy-vár óriás öreg tölgyfája. — A szónok és hazafi Vass szülővárosában.

A gyémántköszörűsök, a finomkodók, a kákán görcsötkeresők, az „így kellett volna”, „úgy kellett volna” országos vészkritikusok sűrűn eszembejuttatják a néhai nagy jászapáti Vágó Pál festőművész-mesterünket. Vágó Pál mondogatta az úgynevezett „művészeti kritikusokkal és műkritikával” kapcsolatosan:

— Pajtás, ha *gyümölcsöskert* nem lenne, ugyan miből, miként élnének meg a *hernyók*?! — A hernyóból bármilyen szépséges, szivárványos széphímű pillangó lesz bebábodzása multával, — mégis csak a gyümölcs a főbb. Az alkotó munka, az alkotó tehetség az igazi istenáldás és isteni remek. A Teremtő ezt a kivételes erőt, ezt a kivételes tehetséget adta meg — sok kincses képességei során — Vass Józsefünknek. A gránitkőt, a kemény acélt nem tudja megérteni, nem tudja felértékelni a gyémántköszörűs! Pepecselő, finomka gépe szétroppan az ilyen súlyos anyagon, holott a nemzeti építkezésnek ez a biztos alapja, a nemzeti védekezésnek ez a csorbíthatatlan fegyvere... A köszörült gyémánt csak múltó, beteges ékszer: a gazdag népségek fülén, nyakában, karkötőjén,

gyűrűjében, olyikszor az orrában is... Nem csodálom, megértem, ha az ilyenek riadoznak Vasstól. A saját külön gyémánt-köszörűs szemüvegükön keresztül átfogni, megszeretni és becsülni képtelenek az őserőt, aki kenyeret ad, lakást épít, emeli az iskolázást, orvosságot nyújt a porbaomlott, elnyűtt, a maga életerejében már egyáltalán nem bizakodó, a hol tétlenül, hol lázongólag csodákat váró, kifosztott koldus országnak, testi-lelkileg beteg népének a maga irányt is elveszítetttségében. Az

A régi piarista rendház, amelyben a népjóléti minisztérium székelt.

bizonyos, ha nem is tökéletes minden munkája, a lehetőségeket kereste, meg is találta a roskadozó nemzetnek talpraállításához. Neki a bíboros miniszteri szék nem hatalomhajhászásul, az üres, önző pöffeszkedés és egyéni érvényesülés trónjával szolgált. Népszerűséget, nyugalmat, tudományos és egyházi biztosítható magas munkakört odadobott a haza és népének önfeláldozásig hű szolgálatában... Amikor a vagonlakók még 4—5000 vagon foglaltak le, amikor lakók és háztulajdonosok merőben ellentétes forgású és törekvésű malomkövei között morzsolódott szét, őrlődött össze a fájó érdekek minden elszórt búzája, csak ellenségeskedést, csak gyűlölködést lehetett sze-

rezni, csak megnemértést lehetett tapasztalni, ez a nyühetetlen, szörnyüidegzetű, a közveszedelmeknek és bajoknak csodás lélekkel feléje emelkedő színmagyar papiember, akinek ez is egyik jellegzetes magyar kiszólása: „*Essünk át rajta, mint a szegediek a válún*”, az ország kenyerének előteremtésén kívül később, midőn már népjóléti miniszter lett, a „lakásügyek” intézésének *minden poklát* is — „a nincsből vant csinálni” — magára vállalta. Vállalta azért, mert ember kellett a szakadó gátra és mások vállalni már nem merték ezt az oly sok keserűséget, perzselő izgalmat, ádáz ellenszenvet kiváltó kínos főhivatalt, amelynek vezetése körül *Térfy*, dr. *Borsos* Endre, *Knoll* Béla segédkeztek neki vezető helyeken. Ezekben az időkben is annyira le volt kötve Vass József, hogy az édesanyja, aki akkor még fennlakott Budapesten, bizalmasabb ismerőseiknek gyakran panaszolta:

— Jóskám tegnap megint azzal jött haza: „No, Vass mama, *megdolgoztam* ma is *a magam tizenkét óráját!*” — Olyan idők voltak ezek, hogy a lakáshivatal akkori egyik-egyik főfővezetője: *Knoll* Béla úr öméltóságá, a munkásügyi bíróság jelenlegi elnöke, Vass miniszternek egyik legbizodalmasabb, kedves embere, maga is szűk, setét udvari lyukban kucorgott családjával. *Gosztonyi* Andris „hadviselt” fiatal mérnök úr, Vass-atyának még a Szent Imre-kollégiumból igen ötletes, huncut, volt diákfia viszont házasodni készült, de — biztos, bizonyos „*lakásra*” gondolván — reménytelenül, noha félreCAPOTT kalappal, vidám szemmel járta a sanyarú pesti aszfaltot. Járn, tapodni is kellett ám ezt az aszfaltot ugyancsak kifáradhatatlanul azért az édes, barna kislányért, kit feleségül megkért a „*Bandi*”. A világ legislegszebb gyűrűje, a „*karikagyűrű*” már ott csillogott-villogott *Gosztonyi* Andorás mérnök úr ujján, — de az emberi boldogság ritkán lehet teljes. Az életrevaló *Bandi* és az édes, barna kis szelíd *Margit* sehogy, semmiképpen sem tudtak — *lakáshoz* jutni... A sok hiábavaló, keserves próbálkozás után — hiszen lakás nélkül lakodalmazni sem lehetett —, gondolt nagyot, merészet *Gosztonyi* András, mint amikor annak idején villanyvilágítást csapoltak a kollégiumnak a vezetékét rejtegető nedves falából... Elhatározta, hogy a „*Ke-gyelmes Úr*”-hoz fordul... Persze, a Vass Józsefhez való folya-

Vass József kultuszminiszter a szegedi egyetemen.

modásnak megvan a *maga módja*... Elárulom, — probatum est... A *kérelmet* legjobb írásba foglalni, azt akkor viszi be hozzá a mindenki iránt jóindulatú *Varró* titkár úr, amikor a kegyelmes úr — ráér!... — És persze, *röviden* kell írni... Nagyon röviden. Rengeteg a kegyelmes úr dolga. Azt persze,

méginkább sohsem szabad elfeledni, hogy Vass József miniszter úr gyűlöli a „*sablont*”. Jó Gosztonyi Andorás mindezeknek a tudatában meg is írta az ő igazán szívből fakadt kérelmét. Még egy ilyen másik kérvényt miniszter aligha kapott... Se több, se kevesebb nem volt benne, — ilyeténképpen hangzik:

„Nagyméltóságú Minister Úr!
Kegyelmes Uram!

Nagyméltóságodnak alázattal alulírott öreg diákja tisztelettel jelentem: *nagyon szeretem a kis Czyzewszy Margitot, el szeretném venni feleségül.* De nem tudunk fészket rakni: *nincs lakásunk.* Azért hát nagyon szépen kérem Nagyméltóságodat, ha módjában áll, juttasson számunkra egy kétszobás lakást.”

Alig két hét multán az epekedő Gosztonyi Andorás úr címére nagypecsétű levelet hozott a posta a népjóléti minisztériumból, mert ekkortájt már Vass József népjóléti miniszter volt. A temérdek elfoglaltságú „miniszter” kivételesen sajátkezűleg írta ezt a levelet. Ez állt benne:

„Kedves Bandi barátom!

Hogy elvehesse a kis Czyzewszy Margitot, akit „*nagyon szeret*”, kiutaltam Önnek egy kétszobás lakást a *Csalogány*-utcában.

Szeretettel köszönti

Vass.”

A lakásügyek tüskés fájáról — az alapjában véve poétának is érzőlelkű — Vass József ilyen rózsavirágbokkrétával is tudott kedveskedni... Az ifjú Gosztonyi Bandiból azóta már *Andorás úr*, boldog édesapa, a székesfőváros vízműveinek kiváló főmérnöke lett, drága kis feleségecskéjével és fiacskájokkal (az Úr nevében ez is megjött!) máig a Vass-apánk kiutalta Csalogány-utcai (Buda, II. kerület) kis otthonban lagnak.

*

Egy marconabajuszú, keseredett öreg lakáskérelmező másként férközött közel Vass Józsefhez. A rövidebb utat kereste ökelme is, de az ilyenféle elkeseredés szülte ötletek már követésre nem ajánlhatók. Nagy *követ* keresett a boldogtalan, s a piaristák vén épületénél *behajította* a miniszteri szoba *ablakát*... Csörömpölve szakadtak be az ablakok.

— Bomba!... Bomba! — Rémkiáltások bent, fent, kint, lent... A nagy riadalomban egyedül a miniszter őrizte meg lélekjelenlétét. A szőnyegen heverő gyanus csomóhoz lehajolt.

— *Kő biz ez!* — mondotta a riadozóknak a miniszter. — Ni, még *írás* is van rajta! *Lakást kér a gazember!* — A detektívek közben már le is fülelték, a miniszter elé állították a rettenetesen megijedt, szepegő embert... Kiderült, hogy az öreg cimbora: *postaaltiszt*... Tyüh! Vass miniszter a legzordonabb hangját vette elő, — hejh, pedig a szelídebb is leginkább távolból viharzó mennydörgést sejtet... Keményen lekapta az öreg. Azért a humor sem hiányzott a jelenetből, midőn felcsattant a miniszter — éppen a m. k. postáról lévén szó: — Hát nem tudod, *mirevaló a postaláda?!...* Az ablakomat kellett bedobni?!... *Megfizeted az ablakokat!* — A viharzás már el is csittult... Valamivel enyhültebben, azért még mindig eléggé zordon arkifejezéssel hozzáfűzte a hatalmas miniszter: — Node, *lakást kapsz, te buta!*

*

A megboldogult *Osváth Berci* a lakáshivatalnak volt a „referense”... Betegeskedő, alacsony, vékonypénzű emberke volt ez a kis *Osváth*. Már vagy két-három hónapig odavolt „betegszabadságon”, amikor a „referádákkal” egyszercsak a miniszter elé került. Bizony semmit sem javult a szenvedő állapota, a miniszter leplezett részvétellel nézett végig rajta.

— Te, *Berci*, beteg voltál ugy-e?

— Igen!...

— Ez nem jól van így, fiam!... Te még mindig rosszbőrben vagy... Neked még el kell menni a szanatóriumba üdülni! — *Osváth* megilletődötten pillantott a komolyarcú miniszterre, azután mégis elsőhajtotta:

— Igen... Ha az úgy menne!... De még odahaza is van vagy nyolc gyerek, *Kegyelmes Uram!* — A miniszter erre azután már csak annyit tudott mondani:

— Jól van, *Bercikém!*... Most elmehetsz... Köszönöm a referálást! — Alig lépett ki az ajtón *Berci*, a miniszter máris becsengette az elnöki osztály vezetőjét. — Ez az *Osváth Berci*, kérlek, amint magam is látom, nagybeteg... Csinálj előterjesztést az illetékes osztálynál, hogy utalják be hat hétre ebbe

és ebbe a *szanatóriumba*... A költségek kiutalásáról majd intézkedem!

Harmadnap multán a beteg Osváth Berci meg is kapta a pecsétetes levelet, hogy a miniszter *milyenféle* üdülési szabadságot biztosított neki... Ez a szegény Osváth Berci azonban soha nem gyógyult meg, később öngyilkos lett.

*

1920 december közepén, a második *Teleki-kormány* megalakulásakor Vass József az új kabinetnek vallás- és közoktatásügyi minisztere lett, emellett egészen 1921 április 14-ig intézte a közéletmezési tárca ügyeit is, amelynél Mayer János váltotta fel. Az új kormány a képviselőházban december 18-án mutatkozott be, a „*Magyarság*” tudósítója felemlíti: „a régiek közül csak *Teleki* professzor úr gyermekiesen méla feje maradt meg, s Vass József *boltozatos koponyája*... *Sréter, Rubinek, Sokorópátkai, Haller* — mind kívül estek a piros bársonyszéken...” Vass József december 19-én fogadta a vallás- és közoktatásügyi minisztérium tisztikarának üdvözlését, akiknek a nevében Tóth Lajos dr., h.-államtitkár beszélt. Vass József beköszöntője nem mindennapi volt.

— Ennek a minisztériumnak teljes erővel kell érvényesülni a nemzeti gondolat vezetésében! — mondotta. — Itt tűznek kell égnie, a gondolatok tűzének. Honnan várja ezt a nemzet, ha nem éppen innen, a vallás- és közoktatásügyi minisztériumból? Minden gondolathoz fanatizmus kell, hogy a tűz erejével tudjon hatni. Nem feladatunk, hogy lelkeket sötétítsünk, hanem hogy azokat megvilágítsuk. Nem úgy, hogy a lelkeket magunktól eltaszítsuk, hanem úgy, hogy minden lelket idesegítsünk és irányt adjunk. Aki velem van ebben, örömmel ölelem keblemre, aki nincs velem, azt meggyőzni igyekszem. Én nem rakok és nem gyujtok máglyát, hanem meggyőződéssel dolgozom, hogy megvilágosítsam a sötét lelkeket, hogy megpróbáljam felolvasztani bennük a jeget és kiolvasztani belőlük a salakot. *Ez a kereszténység és a magyar gondolat fanatizmusa.* Ki kell dolgoznunk mindazokat a lehetőségeket, melyek szinte beláthatatlan mértékben vannak meg ebben a gondolatban. A mi gondolatunk *egy nemzet gondolata*: a kereszténység és a magyarság egybeforradása. „Indivisibiliter” és „inseparabiliter”,

Vass József, mint kultuszminiszter, a szegedi fogadalmi templomból jövet.

a pragmatica sanctio eme kettős jelszava érvényesüljön közöttünk most a magyarság és a kereszténység egybeforradásakor. Ki kell emelni azokat az ezeréves lehetőségeket, melyek még ebben az országban nem váltak valókká. Restaurálni kell, ösz-

sze kell gyűjteni, felemelni, tömöríteni kell ebben az országban a lelkeket, hogy együtt legyünk, ha talán az Isten haragvó keze mégegyszer meg akarna próbálni bennünket! Summálni kell, integrálni kell mindazt, ami bennünk van, mert mi, a földhöz sujtottak, újra talpra akarunk állani!... Én nem akarom a magyar kultúrát a *Nyugat rongyaiba* beöltöztetni, hanem azt akarom, hogy a *büszke magyar gondolat a maga igazi magyar stílusában jelenjen meg a külföld előtt*, hogy meglássák: *nem vagyunk Balkán, nem vagyunk barbár nép*. Mert ha a multban a magyar véső, magyar ecset és a pergamentre író magyar kéz nem dolgozhatott eleget, az azért volt, mert kardot kellett kovácsolni és vasba kellett öltözni, hogy megvédjük éppen a Nyugatot, hogy nyugodtan festhessen és írhasson!... Én különben tanulni akarok itt is, tanítványotok akarok lenni. Meg akarom tanulni a ti mesterségeketek, azután testvéretek akarok lenni... Fogadjatok ilyenül!

Ez a frisshangú miniszter, Vass József azonban nemcsak testvérnek ígérkezett, hanem mindent látó, mindenre gondoló családapának is bevált — mihamar... Feltűnt neki, hogy a *Hold-utcai minisztérium* kapuja alatt mindenkor ott látott egy silbakoló *altisztet*, aki, ha jött, ha ment, mindig *felállva köszöntötte* a minisztert... Mintha csak azért állították volna oda, hogy köszöntse, folyton csak köszöntse a jövő-menő minisztert. Végül Vass József, aki világeletemben mindig mindent szeretett tisztán látni, megszólította a *köszöntős altisztet*:

— Maga miért van itt, kérem?

— Hogy lássam, mikor jön vagy megy a Kegyelmes Úr!
— felelte az atyafi egész őszintén, aki elhíhetőleg aligha találta volna fel a puskaport... Vass kegyelmes úr nem szólt rá semmit, csak *megértőleg* bólintott és beült az autójába... Az egész Hold-utcai palotában egyszerre mindenki tudta, biztosra vették, hogy a „Kegyelmes Úr” — nosza! mesmeg felmene Budának ősi várába: a miniszterelnökségre... Pedig, más-ként történt vala... A „Kegyelmes” alighanem meggondolá magát és kis kerülés után újból visszajöve... A katonaviselt *köszönős embernek* pediglen ezúttal nem vala ideje leadni sehová semmiféle „*avizót*” mert Vass kegyelmes úr az írószobájában ugyancsak nyomkodta vala az villamoscsengő gombját... A Hold-utcai csendes palotában támada egyszeriben szörnyű

lótás-futás, nagy összevissza szaladgálás; mert, hát a Kegyelmes úr parancsolá vala:

— Jőjjön hozzá tüstént ez a tanácsos, az a tanácsos... Ez a titkár, ama címzetes h. államtitkár... A fogalmazó urakról, hogy már említés se tétessék!...

— Most mene el!

— Mindjárt jó! — Lihegve, szontyolodottan érkezének mindenfelől a megilletődött fülajtárok, a Kegyelmes úr pedig tisztán látta vala a helyzetet és megismeré vala a Hold-utcai minisztériumság akkoriban szokásos házirendjét, hogy amikor ugyanis a miniszter házonkívül mene, széjjelmenének javarészt az urak is, ki egy pohár serre, ki „kozmetikát” vásárolni, ki egyéb magadolgában, szóval... A miniszter összeráncolta homlokát:

— Délután öt órára kéretem az urakat! — Hát, az uraknak kicsinyje, nagyja, öregje, fiatalja ott vala mindnyája pontosan mind egyszálig. — Kérem, Uraim, többé ilyesmi meg ne történjen!... Lám, most az

altisztek előtt is blamározták magukat! — Mondani sem kell, a köszönös-altiszt zajtalanul s végleg eltűnt a kapu alól, s azalatt a körülbelül másfél munkás esztendő alatt, melyet Vass József a vallás- és közoktatásügyi minisztérium élén töltött, miniszter és derék minisztériumi tisztviselőkara között nem merült fel többé semmi ellentét... Alkalmazkodtak a Vass József beváltabb „házi rendjéhez”. Kölcsönösen becsülték, megszerették egymást, hiszen, a Kegyelmes úr, ha valakiket túl a hivatalos órán, vagy még délután is foglalkoztatott, másnapra szabadnapot is engedélyezett nekik.

A szombathelyi püspöki palota homlokzata.

Ez esztendőben, az 1921-ik esztendőben a „politika” husvéti szünetét világraszóló váratlan esemény zavarta meg, amelybe — bár akarátán kívül — Vass József is belesodródott. A kormány tagjai közül Teleki Pál gróf, a miniszterelnök és Vass József, a kultuszminiszter Vas vármegyében *husvétoltak*. A miniszterelnök *Sigray* Antal grófnak, Nyugatmagyarország főkormánybiztosának ináncsai kastélyában pihenőzött, Vass József, Mikes János gróf megyéspüspöknek volt a vendége és tartotta ott a lelkigyakorlatokat is. — *Mikes* grófort, *Zamora* gyulafehérvári nagyprépostot még a háború előtti időkből, a brassói emlékezetes katolikus nagygyűlés alkalmából ismerte meg... A jókedélyű öreg gyulafehérvári nagyprépost és társasága az éjszakai visszaúton — szegény *Ernszt* Sándor prelátus a szomszédos fülkében csakugyan nem is tudott aludni! — kikitörő kacagással hallgatták Vass József akkori Szent Imrész-kollégiumi gondnokának, a nagybajúszú *Hegedüs* Sándor bá'nak hamiskás pesti történeteit... Amikor pedig *Zamora* nagyprépost kiszállás előtt kedvesen megköszönte *Hegedüs*nek az „*épületes*” történeteket, a szintén jelenlévő *Bangha* páter nem állotta meg szó nélkül:

— És azután mit kezd majd most Méltóságod ezekkel az épületes történetekkel?!

— Hát, tudja páterkám, egyrésztét közlöm majd a Kegyelmes úrral (a drága *Majláth* gróf püspököt értette!), a többit meg majd a kebelemben összegyűjtöm!

— No, méltóságos uram, szép kis gyűjtemény lehet ott együtt abban a kebelben! — Ekkor jegyezte meg Vass József a szomszédban szundikáló *Ernszt* Sándort újból felriasztó kacagás között:

— Hejh, ezek a magyarországiak! Hejh, ezek a pestiek! — Öreg *Zamora* nagyprépost úr még a perronon is egyre csóválta kedves fehér fejét, Mikes János püspök, akkoriban még erdélyrészi apátplébános, Vass József kultuszminiszter, akkoriban pesti kollégiumi igazgató ismeretsége, bizony ilyen régi gyökeredzésű volt... Vass Józsefet, a vasi-fűt különben már a katolikus nép-, szervező-, propaganda-gyűlésekről ismerték, szerették nagyon a szombathelyiek. Vass tehát mind a püspöknél, mind Szombathelyen egészen otthonos volt. A püspök szinte-hogy családtagul, a szombathelyiek pedig „magukénak” tekin-

tették, amikor e csendes husvétozást a bécsiektől „hirtelenek”⁵⁵ elnevezett IV. Károly királynak sem kül-, sem belpolitikai tekintetéből elő nem készített, Svájcából való váratlan ideérkezése és meglepetésszerű megjelenése (az A. Sanchez névre szóló hamis útlevelemmel), mint tiszta égből lesújtó száraz mennykőcsapás, megzavarta. A „Magyar Távirati Iroda” erről a történelmi eseményről jelenti:

„Szombaton, f. hó 28-án⁵⁶ éjjel fél 11 óraker IV. Károly király váratlanul megjelent Szombathelyen és a püspöki palotában szállott meg. A lelki gyakorlatok céljából Szombathelyen tartózkodó Vass József közoktatásügyi miniszter Teleki Pál gróf miniszterelnököt a vasvármegyei Ináncsáról legsürgősebben Szombathelyre kérte. A miniszterelnök éjjel után 2 óraker vette kézhez a felszólítást, Sigray gróffal hajnalban Szombathelyre érkezett, s csupán ott szerzett tudomást a király megérkezéséről. A miniszterelnök és Vass reggel fél 7 óraker Budapestre indultak, hogy a reggel 8 óraker induló királyt megelőzve, a kormányzónak a szükséges jelentéseket megtehessék. Géphiba következtében azonban csak a király érkezése után jöttek meg. A király a fővárosból a kormányzó kérésére — hosszabb megbeszélés után — távozott.”

A király, — mint az a magyar királyi minisztérium kiadá-

A szombathelyi püspöki székesegyház.

⁵⁵ „Karl der Plötzliche” néven emlegették a bécsiek.

⁵⁶ Ez tévedés, Károly király március 26-án este fél 11 óra tájban érkezett meg Szombathelyre, ahol gróf Mikes János püspöknél szállott meg (IV. Károly visszatérési kísérlete. I. füzet, 9. oldal.), tehát Budapesten is egy nappal korábban tárgyalt.

sában megjelent: „IV. Károly visszatérési kísérletei” című mű I. füzeté 9—10. lapjain olvasható, — „azonnal felkereste a kormányzót és vele négyszemközt mintegy két és fél óra hosszát tartó megbeszélést folytatott.” — „A király azt a kívánságát fejezte ki a kormányzó előtt, hogy adja át neki a főhatalmat, mire a kormányzó vázolta a király előtt a helyzetet, — arra kérte Károly királyt, hogy a nemzet és király jól fel fogott érdekében hagyja el mielőbb az országot. — E kétségbevonhatatlan tényeket a király sem vette tagadásba, kijelentette azonban, hogy a történetek után lehetetlen az országból ismét eltávoznia. A kormányzó a külső beavatkozás veszélyére való hivatkozással, mely a király távozását rövid időn belül úgysis elkerülhetetlenné tenné, fenntartotta kérését, mire a király figyelmeztette Horthy Miklós kormányzót a neki letett esküjére. A kormányzó feltárta a király előtt, mily súlyos lelki konfliktusba került! Egyénileg legkényelmesebb megoldás lenne, félreállni és átengedni az államfői jogok gyakorlását a királynak, de ezt esküje teszi lehetetlenné.”

— Egész életemben mindig becsületes ember voltam, esküt tettem Felségednek és ez köt, annak dacára, hogy felmentett alóla, — mondotta a kormányzó — *de van hazám, van nemzetem, van fajtám, van becsületem és lelkiismeretem, mely nem engedi meg, hogy nyílt szemmel belehajtsam nemzetemet a megsemmisülésbe!* — A király végül is belátta, hogy engednie kell s kijelentette, hogy azonnal távozik az országból. Visszatért Szombathelyre; majd — nagy belső és külső kavardást hagyva maga után — április 5-én, délelőtt 10 óra 35 perckor különvonaton csakugyan elutazott Szombathelyről és délután 4 óra 10 perckor a kirendelt antanttiszték és két osztrák bizalmiférfi kíséretében *Gyanafalván* átlépte a magyar határt.

A Szombathelyen megjelenő „*Vasvármegye*” április elseji számában — „*egy szemtanu*” információja után — következőleg írta le Károly királynak szombathelyi romantikus megérkezését:

„A püspök nagyszombat este kevésszámú vendégével töltötte el a bőjti vacsorát, rokonai voltak nála és Vass dr., kultuszminiszter, aki a nagyhét alatt Szombathelyen lelkigyakorlatokat tartott és a püspökhöz szállott. Az egésznap gyóntástól igen kifáradt, már 10 óra előtt pihenni tért, lefekvése

nagybányai vitéz Horthy Miklós, Magyarország kormányzója.

előtt másnapi ünnepi prédikációjára készült. A püspök rokonival beszélgetett. Mikor — két úrral — autó állott meg a palota előtt, az egyik úr: Erdődy Tamás gróf felküldte névjegyét, kérte, hogy jöjjön ki az előcsarnokba, mert ott beszélni szeretne

vele. A *püspöknek* feltűnt ez, de kisietett és Erdődy grófon kívül meglepődve látott ott egy másik nyúlánk fiatal embert, akit első pillanatban nem ismert meg. Az ismeretlen, a püspök vizsgáló tekintetére, nevetve megszólalt:

— Nem ismer? — A püspök elhülve ismerte fel a hangjáról IV. Károly királyt. Rögtön vacsorát készíttetett. A király megmosdott, vacsora mellett elbeszélte futása részleteit, közben a püspök felment *Vasshoz*, közölte a váratlan vendég érkezését:

— *Itt a király!* — Vass tréfának vette az egészet. Lemenne a püspök szobájába, Mikes bemutatta őt a királynak. Bár percekig beszélgettek, Vass gyanakodott, hogy a püspök tréfából idegen urat szerepeltet királyként... A beszélgetés során végül meggyőződött, hogy valóságosan a királlyal áll szemben. A püspök egyidejűleg elküldött *Lehár* Antal báró ezredesért és *Lingauer* Albin nemzetgyűlési képviselőért, akik Károly király előtt szinte leírhatatlanul meglepődtek. Vass azután üzent *Teleki* és *Sigray* grófokért, akik reggel 4 órakor érkeztek Ináncsáról, akiket a király lefekvés nélkül ébren várt. A beszélgetés eredménye az lett, hogy *Teleki* és Vass reggel autón Budapestre siettek a kormányzónak jelentést tenni, de az ötnegyedórával később induló király (*Sigrayval*) megelőzte őket. Mert a miniszterelnök soffőrje nem ismerte a rövidebb utat, s a hosszabbik vonalon később érkeztek.”

A váratlan királylátogatás nemcsak kifelé, az ellenségek sorában keltett mély örvénylésű izgalmakat, a belső politikai életre is megrázólag kihatott, *Teleki* gróf és kormánya *lemondottak*. A kormányzó *Bethlen* István gróftól bízta meg az új kormány alakításával. A vallás- és közoktatásügyi miniszter ismét *Vass* József lett, aki ekkor a közéletmezés gondjaitól mentesült. *Mayer* miniszter vette át a közéletmezés ügyét. A népjóítési minisztérium vezetésével *Bernolák* Nándor bízott meg.

Vass József csak a politikai hullámverések csendesültével tárhatta fel a nemzetgyűlésen az ő kultúrpolitikai programját. Ilyen kitűzött feladatai voltak a menekült egyetemeknek elhelyezése a vidéken, — a pozsonyit Pécssett, a kolozsvárit Szegeden helyezte el. A kereskedelmi integritás ápolása mellett a szellemi integritás ápolása is, — mivel dászkalokkal és pópákkal kormányozni nem lehet. A magyar művészetbe bele

kell vinni a nemzeti sajátosságokat, meg kell tisztítani üzleti jellegétől. *Történelmi levegőt*, művészi tradíciókat, a *magyar néplélek* sajátosságait kell belevinni a művészetbe. Az *iparművészetet* fejleszteni kell. A művészetnek be kell vonulni a házakba, a lakásokba, hogy a *magyar művész* felemelje, nemesítse a magyar nemzeti érzést. Az *iskolakötelezettség* szigorításáról törvényt készít. Az oktatásnak mind személyi, mind anyagi oldalán rendet teremt. *A magyar gyermeknek írni, olvasni, Istent dicsérni, a hazát szeretni meg kell tanulni. Nem kell iskolacélra palotákat emelni*, a kunyhót és vityillót is fel lehet avatni kultúrtemplommá...⁵⁷ A *tanítóképzés* reformja is foglalkoztatja. Többé *szénszünet* nem lesz. A *katholikus autonómia* kérdését nem lehet elhamarkodni. Ez a *katholikus egyház* hierarchiájának kérdése. A pápával is érintkezésbe kell lépni, azonkívül *közjogi* kérdés is (*Ernszt* okfejtését osztja). A debreceni *Tisza-egyetem* avatásáról felemelő érzéssel jött... *Templomot és oltárt emeltek ott a magyar faji gondolatnak...* *Huber János* indítványát elfogadja, hogy a budapesti tudományegyetem alapítójáról *Pázmány Péter-egyetemnek* nevezék... A képviselők is lelkesen elfogadták a kultusztárca költészetét.

*

Érdekes, értékes, tanulságos az a nyilatkozat, amit Vass József (1921 június 16.) az új magyar értelmiség neveléséről és a liberalizmus csődjéről kifejezett:

— A kormány — úgymond Vass — szeretettel iparkodik a magyar ifjúság súlyos anyagi helyzetén segíteni. Régebben a keresztény Magyarország részéről nem volt meg a szükséges gondoskodás. *A mi egyetemeink nagy intelligenciát neveltek az állítólag „elnyomott nemzetiségeinknek” és ez az intelligencia visszatért saját nemzetségehez, hogy azt vezesse...* *A magyar intelligencia és a nép között azonban úr támadt.* Ezt az

⁵⁷ Mint kultuszminiszter egyik közlékenyebb pillanatában mondta színtehogy ihletésszerűleg a tudós dr. *Mester János* volt római germanikus bajtársának, tanárképző főiskolai professzor barátjának:

— *János!...* Az a programom, hogy *minden negyven magyar gyermeknek* meg legyen az iskolája és külön tanítója... *János!...* A pénzem is megvan hozzá!...

Vass József, Wlassics Gyula báró, Zsitvay Tibor, Dréhr Imre
úrnapi körmeneten.

űrt akarom megszüntetni: az új értelmiség nevelésével. Az ösz-
szetört középosztályt a népből kiemelt friss erőkkel kell újjá-
építeni. A Nyugatról becsempészett romboló szellemek terjesz-
tését többé nem tűröm. Az igazi nemes liberalizmus, a krisztusi
evangéliumi liberalizmus; ez az én liberalizmusom is... Ez
megköveteli az emberek egyenlőségét; de megköveteli minden
polgártól, hogy az államnak alávesse magát... Az utolsó év-
tizedek hamis liberálizmusa azonban a radikálizmuson és dema-
gógián keresztül a kommunizmushoz fejlődött!—Eközben érlelte
az eszméket és terveket a tanárképzés modernebbé tételéhez, a
gimnáziumok számának csökkentésével a reálgimnáziumok,
gazdasági középiskolák létesítéséhez, a testnevelési törvény-
javaslat előkészítéséhez. A falusi és tanyai magyarság műve-
lődésének emelése érdekében (1921 július 1.) megszavaztatja
az iskoláztatási kötelezettséget szigorító törvényjavaslatot;
amikor is elmondja az utódjaira is kötelező szent fogadalmat:
„Mindent megteszek, hogy elhanyagolt magyar fajomnak se-
gítsek, kultúráját emeljem és az élethez idomítsam, és hogy ezt
a magyar kultúrát gazdasági erővel is elősegítsem!”

Amikor *Festetics* Tasziló herceg dédapjának, a nemes *Festetics* György grófnak, a „Georgikon” alapítójának és a helikoni ünnepek első rendezőjének emlékezetére (1921 július 3.) Keszthelyen újabb helikoni ünnepeket rendezett, *Horthy* Miklós kormányzóval, *Apponyi* Albert gróffal, *Rott* Nándor veszprémi megyéspüspökkel, *Beöthy* Zsolttal (akit bekövetkezett halálakor majd *Vass* József búcsúztatott), *Herczeg* Ferenczel, *Pekár* Gyulával, *Szász* Károlylyal, *Jakab* Ödönnel együtt *Vass* József is ott volt az egybegyűlt írók, költők, előkelő urak, dámák társaságában. A dunántúli régi írók, közöttük az első keszthelyi helikoni ünnepeken annakidején résztvett író, költő ősök emlékezetére — rövid mondókákkal — nyulánk *hársfacsemetéket* is ültettek . . . *Horthy* Miklós kormányzó, a diadalmas vezér és katona-költő *Zrinyi* Miklós gróf, *Festetics* herceg öse, *György* gróf, *Vass* József — pedig a szülőföld drága kapcsán is közelebb áll hozzá a kemenesaljai hervadó ligetek,

Vass József, mint népszónok.

tarlott bokrok bánatosan zengőszavú komoly költője, *Berzsenyi* Dániel nemzeti úr! — a derűs kandallójú *Kisfaludy* Sándor emlékére ültetett egy-egy majdan édes, mézes, virágokkal illatozó hársfácskát, szent ligetűl és szelid berkűl a *Csokonai Vitéz Mihályék* poétikusan feltámasztott „Helikonjának”... Ó, de a költészetnek csendes, lágy énekektől visszhangzó berkében nem sokáig mélézhat, — a magát „*Szent Ágoston vallomásai*” varázsos magyar fordítása után költőnek, nagy és igazi költőnek méltán érező — *politikus*. A nemzetgyűlésnek *Huszár* Károly által vezetett küldöttsége, a még mindig idegenben silylődő (főként szibériai) *hadifoglyok* hazaszállításának ügyét sürgeti.

— Ez nem könnyű munka, de minden áldozatot meg fogunk hozni! — Igér és vigasztal Vass, másnap (július 16.) a katonatisztek és állami tisztviselők gyermekei neveléséről és a testneveléséről szóló törvényjavaslatokat terjeszti be, amit azután később, letárgyalásuk után el is fogadtak és így tovább, és így tovább, Vass József minden napjának megvan a maga mélyszántású munkája és érlelődik a gyümölcse... Augusztus 15-én Vasvárott tart beszámolót, amelyen Bethlen István gróf, miniszterelnök is résztvesz és nyilatkozik; majd Vass József kíséri el *Huszár* Károlyt beszámolni Sárvárra, — ahol tudvalevőleg Vass József született és a bűvöserejű bölcsőben ringott... A „*Magyarság*” oda kiküldött tudósítója erről a „vazsi” szülővároskáról és a „hely” nevezetes szülöttje, a „szónok” Vass Józsefről — az acél tollhegyet sercegtetve, az aranyporzót bőségesen percegtetve — ilyen élesvonalú színezéssel ír:

„*Sárvár. II. Lajos* bajor király vára. Hajdan a *Nádasdyaké* volt. Utóbb a *Habsburg*-család *Estei*-ágáé. Innét örökölték a *Wittelsbachok*. A várkastélyt *Nádasdy* Tamás építtette a XVI. század derekán, jóllehet, a *portálé román íve* és nehézkes *félgót tornya* régebbi időkre utalának. *Nádasdy* Tamásnak, a hatalmas *nádorispánnak* a felesége, *Kanizsai* Orsolya innét írta csodaszép magyar leveleit: „*Tekintetes és nagyságos, tisztelendő és szerelmetes* hitvestársának... Az angolparkban *egy óriási tölgyfa* talán a várnál is vénebb?... Roppant törzsét szétrepesztette az idő (átmérője legalább három méter), cementöntvény és vasgyűrűk szorítják össze, hogy tarthassa rengeteg terebé-

lyét!” — Majd, minthacsak az óriási öreg tölgyfának emberi testet öltött, megelevenedő új hajtásáról beszélne, így folytatja érdekes bevezetőjét a bár *névtelen, de lekötő tollú újságtudósító*: „Tíz perc mulva Vass József kultuszminiszter szónokol . . . *Tekintély, öntudat és méltóság minden mozdulata*. Beszéde kissé papos. Hanghordozása is kissé merev. Gesztusai az akadémikus szónoklat stílusára emlékeztetnek. Ő maga is sárvári születés, s szülőföldjére, mint miniszter és apostoli protonotárius jön, eleven cáfolatául a latin közmondásnak: „Senki se próféta a maga hazájában”. Noha meleg lírája van beszéde tartalmának, egészben véve valami leszűrtség, hidegség és stilizáltság érzik ékes-szólásán, amelynek *vágó körmondatai* pedig néha felette értékes tartalmat hömpölyögtetnek tova . . .” Amit akkor beszélt, sajnálhatólag csak dióhéjban tömörítve hozza a tudósítás. Ám ennek az aranydiónak gyémánt a bele, Vass Józsefnek a lelke benne ragyog. Hatalmas magyar szavával így beszél és dörög ez a lélek:

— Végigszántott Isten keze és ekéje rajtunk! . . . Igazunk volt és igazunkat elvették! . . . Elvették országunk kétharmad-részét, s ma is itt, *Nyugaton*, a nagyhatalmak parancsa szerint bele kell nyugodnunk, fogcsikorgatva el kell túrnünk, hogy darabot letépjenek hazánk földjének testéből, mintha *veszett kutyák* tépnék Hungária palástját! — Végül azzal fejezte: — Ha majd felhangzik a nagy szó: *Talpra, magyar!* . . ., akkor ott leszünk mindnyájan és *nem nyugszunk addig*, amíg ebből a megcsonkított Magyarországból ismét egy erős és boldog Magyarországot nem csinálunk!

XXV. FEJEZET.

A kultuszminiszter Vass József. — A 48-as idők emlékei. — Madarak és fák napja. — Az író Vass. — Szent Ágoston vallomásai. — Vass József előljáró írása. — Szemelvények Szent Ágoston vallomásaiból. — Vass József a művészetekről. — Beöthy Zsoltot búcsúztatja. — Vass József szónoki elméjének királyi pengéje. — Vass József, mint rögtönző szónok. — Vass fővezére a Krisztus. — Károly király második visszatérése. — Vass József viszi a királyhoz a kormányzó levelét. — Emlékezetes éjszaka a királyi vonatnál Tatatóvároson. — Vass Józsefet támadják, de férfiasan védekezik. — Nem mindenki lakáj. — Vass, mint a felekezeti béke őre.

Vass József másfélévi kultuszminisztersége alatt az anyagi gondok és Károly király kétszeri visszatérésével felidézett belső- és külső politikai izgalmak, nehéz megpróbáltatások nem éppen voltak kedvezőek annak „a közoktatás minden ágára kiterjedő nagy kultúrprogrammnak” a megvalósítására, melyet Vass József az öt minden munkájában jellemző nagy áttekintéssel és a régi magyarok *fiúágra építkező* alaposágával kitervezett. A „menekült egyetemeket”: a pozsonyit Pécssett, a kolozsvárit Szegeden mégis elhelyezte, fedél alá juttatta. A *kötelező iskolalátogatás* törvénybeiktatása is Vass kultuszminiszterségéhez fűződik.

Vass József kultuszminiszter nyújtotta be a *soproni népszavazás* emlékének törvénybeiktatásáról szóló javaslatot. E törvény 3. szakasza rendelte el, hogy: Sopron sz. kir. város címere a „*civitas fidelissima*”, azaz „*leghívebb város*” jellegével kiegészíttessék... A hűséget, de az *erőt* is kiválóan értékelni tudta. A kultuszminiszter Vass József, aki a testnevelési ügyosztály felállítását kezdeményezte, a Középiszkolai Athletikai Klub küldöttségének válaszolta egyik alkalommal: „A régi görögök és rómaiak a kalokagathia (a szépség és jóság) jelében nevelték az ifjúságot. Nagy súlyt fektettek arra, hogy az emberi testet a szellemmel együtt fejlesszék és neveljék. Megkönnyebbült lélekkel látja, midőn arra alkalmas férfiak jóvá,

erőssé, hatalmassá akarják tenni az ifjúságot. Nem neki jár köszönet, hanem ő mond mindazoknak köszönetet, akik támogatják. Isten áldását kéri munkájokra!" Vass miniszternek a szüleiház függetlenségi 48-as magyar levegőjébe visszaérző hazafiassága nyilvánul meg az iskolákra vonatkozó rendelkezésében, hogy március 15-ikét, a nagy magyar virradatnak szent

A székesfehérvári Vass József-hadiárva ház homlokzata.

napját ünnepeljük. A Berzsenyi Dániel földjéből nőtt Vass József (*Kulcsár Gyuszi, Stockinger Gyuri* ifjúkori elmult barátaival) nem hiában és nem vakon, szív nélkül csapásolta a szépséges vasi erdőket, mezőket. A lombok illata, az erdők zúgása, az árvalányhajás mezők szinpompája, a madarak bájos muzsikájával, a vén *Rába* folyó örvénylő habjának csobbanásával egész életén át végigkísérik, s a pirossága dacára hideg miniszteri bársonyszék, mintha csak kék búzavirágtól tarkázott, vén tölgyfáktól körülsusogott, békés pacsirták édes danájától hangos piros pipacsvirágligetté varázsolódnék, — hálás,

hódoló nagy gyermekké válik a szigorú, komoly miniszter Vass. A poéta és tudós pap elrendeli, hogy ezentúl a középiskolákban is szenteljenek egy ünnepi napot a *fák* és *madarak* emlékeztére... Mert Vass József — bár a közfelfogás őt a ridegség, merevség, megközelíthetetlenül a fejek felett elnéző méltóság páncélja, veretes hideg vértje nélkül el sem tudja képzelni, — lelke mélyén költő is... Sajnálni lehet, veszteségül írható, hogy ez a politikai pályája által legteltesebb mértékben lekötött, elmélyedő nagy elme, *tudós* és *írói tollát* pihentetni kényszerül, csupán szónoki megnyilatkozásaiban és egyik-egyik cselekedetével mutatja meg a költőművészt. Amikor a háború gyötrelmeitől és nyomorúságaitól hervadoztak a lelkek, írta „Magyarok vígasztalása” nagyszerű magyar, harmatos művét. Irodalmi esemény marad és Vass József igazi lelkivilágának megvilágosítója — a *Pázmány Péter*, *Károli Gáspár* törzsökös, zengzetes, hatalmas, bibliai magyar nyelvezetén régi latinból ihletésszerűleg átépített és csodás magyarrá tett — „*Szent Ágoston vallomásai*”.

Erről a „kinyilatkoztatásról”, *Hippo* búbajos szent és fehér püspökének párja nélküli remekéről írta — „fordításának” előszavaiban — doktor Vass:

„*Szent Ágoston Confessionum Libri XIII* című munkáját sokan emlegetik, kevesen ismerik, még az egyháziak között sincs értékével arányos kelete, mert nyelvi és tartalmi nehézségek minduntalan megakasztják az elmélkedés okából olvasó figyelmét. S ha az egyháziak némi fáradság árán olvashatják is az eredeti szöveget, a világiak elől a latin nyelv elrekeszti ezt a könyvet, amely pedig *minden mélyen érző és gondolkozó léleknek halkszavú barátja tudna lenni*. A fordítás ezt a nehézséget akarja az érdeklődés útjából eltávolítani..... Az eredeti szöveg sajátosságait, szójátékait, szélesen ömlő mondatformáit nem lehetett, de nem is volt kívánatos a magyar fordításba áterőszakolni. Céлом az volt, hogy a fordítás hű és egységes legyen s a magyar nyelv cicomátlan, egyszerű, őszinte, áhítatos erejével megközelítse az eredetinek elmélyedő bensőségét. Tudom, hogy nem végeztem tökéletes munkát, de talán sikerült használnom azoknak, akik csak ezúton férközhet-

nek közel a büneiben, problémáiban tipikus, felemelkedésében felséges nagy ember lelkivilágához.” Még mint a Szent Imre-kolégium igazgatója, 1916-ban bocsátotta közre eme remeket Vass doktor. Miniszter lesz, mire a mű második kiadása 1924-ben a következő előszóval megjelent: „A Vallomások első kiadása néhány hónap alatt elfogyott. Az azóta eltelt szomorú időkben gondolni sem lehetett a mű újabb megjelentetésére. Még

*Prohászka püspök a székesfehérvári Vass József-hadiárvaház
alapköletételénél.*

most is nagy áldozat ez, de öröm is, hogy Szent Ágoston felséges könyvét ismét a magyar közönség kezébe adhatjuk. *Ami kis időt meghagyott nekem egyéb elfoglaltságom, szeretettel fordítottam munkám javíthatására. Bírálói megjegyzéseit nem vettem figyelembe. Nem a javulni akarás hiányából, hanem azért, mert én nem akartam iskolás fordítást végezni. Céлом az volt és az maradt, hogy Szent Ágostont magyarul gondolkodtassam és magyarul beszéltessem.* Így a filológusok talán sajnálják az ágostoni dikció sajátosságainak mellőzését, az olvasó ellenben egész bizonyosan örül, hogy nehézség nélkül megérti a nagy író gondolatait. Aki viszont a latin stílust számon tudja tőlem kérni, nem szorul az én fordításomra”.

Vass József a műhöz „Bevezetés”-t is írt, amelyben — erőteljes sorokkal, az ő Szent Ágoston lelkével rokonlelkének együttérzésével — megismerteti Ágoston püspök életének érdekfeszítő körülményeit. *Thagastében*, Észak-Afrika jelentéktelen városkájában, 354 november 13-án született, ezzel vonatkozásban írja Vass:

„Az afrikai provinciák értékes gyöngyök voltak a birodalom^{57a} testén. Afrika volt Itália élestára s e gazdasági kapcsolat a kulturális és közigazgatási kötelekeket is szorosra vonta a Földközi-tenger félszigete és déli partjai között. Mióta a katonai uralmat a szabadabb polgári közigazgatás váltotta fel s apró városkák, mint Thagaste, municipiális jelleget nyerhettek, a forróvérű punok maradékaiba beköltözött a római szellem és gondolkodás, s ha afrikai mivoltukat bizonyos önérzetel viselték is, római nyelv, római nevek, római stílus, művészet és tudomány bizonyítják, hogy a római kultúra ragyogó hullámai teljesen elöntötték az afrikai partokat... Mindezen fényből és ragyogásból kevés, vagy semmi sem jutott annak az egyszerű környezetnek, amelyben Ágoston első gyermekéveit élte. Virgonc, játékos gyermek volt, tanult, ha szorították, játékkal, mesével lopta az időt, ha engedték. Azok az apró csinytevések, szorongatásbeli hazugságok, egy-egy darab enni-valónak az elcsenése, amiket a püspök Ágoston önmaga ellen összehalmoz vallomásaiban, vonásról-vonásra kibontják előtünk a gyermek alakját. Atyja szilaj temperamentuma, anyja elmélyedő bensősége rendkívül érdekes és értékes egyéniséggé símult össze benne s fundamentuma volt annak a nagystílusú nyugtalanságnak, amely az ifjú s később a férfi életét mindaddig fájdalmasan jellemezte, amíg szíve az Urat meg nem találta.”

„Az Ur és az Ő irgalmasságának” legőszintébb dicsőítője Szent Ágoston püspök, az évezredek multán sincsen „Vallomásaiban” elavultság. Ebből az átépítésből, Vass doktor magyarsított remekéből — legnemesebb lelki ízelítőül — néhány drága szemelvényt imhol bemutatok:

^{57a} A római birodalmat kell érteni.

I. Fejezet.

— Isten maga biztat minket maga dicséretire, de ehhez hit kell, meg igyekezet.

1. Uram, te nagy és minden dicséretre igen méltó vagy; erős hatalmadnak, bölcs mivoltodnak sem vége, sem határa. S ime, teremtett világod aprósága: ember akar dicsérni téged. Nyakán a halál igája, lelkében bűne tuskéje s az a bizonyosság, hogy a kevélyeknek ellenállsz s mégis ez a porszem kezéd alkotása között: az ember dicsérni akar téged.

A te indításod az bennünk, hogy gyönyörűség dicsérni téged, mert magadnak teremtettél minket s nyughatatlan a szívünk, míg csak el nem pihen benned.

2. Uram, igen szeretném világosan megérteni, vajjon a szívnek hozzádfohászkodása-e, feléd az első lépés, vagy talán ismeret és dicséret megelőzik a fohászkodást? Ámbár, hiszen hogy kiáltson hozzád, aki nem ismer téged? Megeshetnék vele, hogy helyetted másvalakihez fordulna tudatlanságában. Vagy talán éppen a hozzádfohászkodással kezdünk megismerni téged, de (Róm. X. 14.) hogyan hívják segítségül azt, akiben nem hisznek? És hogyan higyenek tanító nélkül?

Azt mondja az írás (21. Zsolt. 27.): „dicsérik az Urat, akik keresik őt”. Mert akik keresik, meg is találják s azok dicsérik, akik megtalálják.

Uram, engedd, hogy hívogatva járjak utánad s hittel kiálthassak hozzád. Híred, neved ismerős már nékem. Hitem fohászkodik hozzád, Uram, hitem, ingyen ajándékok; hitem, amelyet követségbe küldött Isten-Ember-Fiad útján gerjesztettél bennem.

VI. Fejezet.

Csecsemőkoráról beszél...

1. Por-hamu-ember, hadd számítsak ügyefogyott beszédemmel értő gyengédségedre. Mert erre számítok. Ember fülehallatára nem beszélhetnék így, kinevetne. Ámbár talán te is megmosolyogsz, de elnéző könyörülő mosolygással.

Azt az egyet szeretném megmondani, Uram, hogy nem értem, honnan is származtam én bele ebbe a halandó életbe, vagy inkább eleven halódásba? Mert az emlékezet itt nem segít rajtam. Tudom, hogy drága szent kedved vett karjára enge-

met; szüleimtől tudom ezt, akiktől nekem földi eredetet adtál, magamtól semmire sem emlékezem.

Először édes anyatej táplált. Már ez is a te adományod volt, első része a természetbe igazított és az élet rendjének mélységeibe rejtett ajándékaidnak, hisz sem anyám, sem szoptatódajkám nem maguk töltötték meg emlőiket. A te kezéd rendezte, hogy akkor egyébre nem is volt kívánságom, a te munkád volt, hogy anyám és dajkám azt adták, amit nekem rendeltél. Sőt gyönyörűséggel adtak a te bőségedből, mert nekik is jólesett az a jó, amit kaptam tőlük; — igazában nem is tőlük, hanem csak általuk, mert te vagy gyökere minden jónak, Istenem, s tőled van minden, én üdvösségem. Ezt azonban csak jóval később értettem meg testi-lelki jótéteményeid hangos bizonyosságából. Mit tudtam akkor? Emlökön csüggni, elégedetten hallgatni, vagy bajomban nyugösködni. Egyebet semmit.

Idővel tudtam már mosolyogni is. Először álomban, azután ébren. Ezekre az én dolgaimra mind nem emlékezem, csak hallomásból tudom, hogy ilyen voltam; elhiszem, mert ilyennek látunk minden csecsemőt.

2. Lassan pirkadó érzéssel egyszercsak érezni kezdtem, hogy vagyok valahol. Szerettem volna a nagyokat megkérni, hogy ezt, azt tegyék meg nekem, de nem sikerült, mert akaratom bennem rejtekezett s ők kívülről semmi módon sem tudtak belepillantani lelkembe. Erre aztán dobáltam kezemet, lábamat, gögicséltem, jeléül annak, hogy akarok valamit. Hiába. ami keveset tudtam, az mind alkalmatlan volt akaratom kifejezésére. S mivel nem adták oda, amit kértem, vagy azért, mert nem értették, vagy azért, mert ártott volna, szörnyen méltatlankodtam, hogy a felnöttek nem voltak hajlandók szabadságukat az én kényes kedvemnek engedelmesen alárendelni és sírással vettem rajtuk elégtételt.

Ilyennek tudok minden csecsemőt s hogy magam is ilyen voltam, sokkal ékebben bizonyítja a kisdetek öntudatlan állapota, amelyet megfigyeltem, mint szüleim bizonyága, akik engem figyeltek meg.

Ez az én csecsemőkorom rég elmúlt s ime, itt vagyok ...

VIII. Fejezet.

Elmondja, hogyan tanult meg beszélni...

1. Pólyás kiskoromból átjutottam a gyermekkorba. Vagy inkább ez érkezett el rám a csecsemőkor után, mely viszont nem ment sehova. Hova ment volna? S mégsem volt meg, hisz

A székesfehérvári Vass József-hadiárvaház asztalosműhelye.

egyszer csak nem gögicselő csecsemő voltam már, hanem beszélni tudó gyermek.

Itt már dereng bennem az emlékezet, de azt csak később értettem meg, hogyan tanultam beszélni. Nem felnőttek meszterkedték belém iskolás renddel szót szó után adogatva, mint később az írás tudományát, hanem a magam kis eszével, kegyes ajándékkal, Uram, magam tanultam meg.

Eleinte sírtam, kiabáltam, integettem, mutogattam, minden módon próbáltam megértetni magamat, hogy megtegyék, amit kívánok, de nem tudtam mindent megmondani s nem is mindenki értett meg.

2. Megfigyeltem tehát, hogy amikor megneveztek előttem

valamit, a név kapcsán az illető tárgyhoz fordultak. Ezt sokszor láttam s megértettem, hogy a kimondott szó annak a tárgynak neve, amelyet nekem mutattak. Világos volt ez mozdulataikból. Minden népnél egyforma ez a természetes beszédmód. Arckifejezéssel, szemintéssel, taglejtéssel és hangokkal érzést, vágyakozást, kérést, elutasítást, irtózást, szóval mindent meg lehet mondani. Így szedegettem össze sok-sok beszédből a szavak igazi értelmét s mivel immár gyakori hallomásból tudtam, hogy melyik mi dologra illik, szavakhoz fegyvelmezett nyelvem ki tudta mondani akaratomat.

Birtokomba került tehát az az eszköz, amellyel környezetemben mindenki ki szokta mondani gondolatait; és amikor először léptem be igazán az emberi társadalom sokbajos közösségébe, szüleim tekintélye s az idősebbek keze alatt tettem az első lépéseket.

XII. Fejezet.

Ágoston nagy fájdalma.

1. Befogtam szemeit.

Kimondhatatlan fájdalom gyűlt össze bennem. Könnyekben akart kitörni, de roppant erőfeszítéssel visszatartottam a könnyek árnját; szemeim szárazak maradtak s én a vergődésben igen nyomorultul éreztem magamat.

Mikor anyám utolsót sóhajtott, fiam, Adeodatus, hangosan elsírta magát, azután elhallgatott, mert valamennyien rászóltunk. Szívzaggató gyermeki sikoltása megfékezte és elhallgatatta bennem is a már-már zokogásba átmenő gyermeki érzést. Azt gondoltam, nem illik ezt a gyász esetet panaszos könnyekkel és zokogással hangosítani; mert olyan az e fajta siránkozás a legtöbb esetben, mintha az elhunytnek valami veszedelmét, vagy teljes megsemmisülését gyászolná. Anyám halála nem volt szerencsétlen és nem is volt teljes halál. Biztosak voltunk ebben; ezt bizonyította egész élete, a mi igaz hitünk s értelmünk okfejtése.

S honnan volt mégis bennem a mélységes fájdalom?

Óh, igen megszoktam s igen kedves volt mellette élnem, s e gyöngéd viszony hirtelen megszakítása súlyos sebet ütött rajtam!

Mennyire örültem most ama szavának, hogy betegsége utolsó idejében, szorgoskodásom közben, kedveskedve édes gyermekének nevezett s igen nagy szeretettel azt is megemlítette, hogy soha tőlem egyetlen durva vagy sértő kifakadást sem hallott.

De mit ért ez, Teremtő Istenem? Össze lehetett-e csak hasonlítani is a tiszteletet, amellyel én körülvettem őt, a szolgálatokkal, amelyeket ő tett nekem? Hiányzott nekem immár az ő nagy vigasztalása, ezért vérzett a szívem, s ezért éreztem, mintha szakadás esett volna életemen, amely eddig az övével egybeforrott...

*

Vass József dr., a magyar kultuszminiszter, Szent Ágoston vallomásainak ihletett magyarázója nem a referensek aktaiból merített frázisokkal élt, amikor például a képviselőházban az oda fehér hollóként betévelyedett *Andaházy-Kasnya* Béla festőművész képviselő felszólalására, s a magyar művészet és művészek nehéz sorsával összefüggésben, így nyilatkozott:

— A magyar művészet nem cifraság, nem pusztá ornamentika a nemzet kultúrájának épületén, ami vagy ott van, vagy nincs ott. Inkább erdőhöz hasonlítható, amelynek hús lombjai enyhet adnak, fája pedig, ha tűzre tesszük, meleget ad. Így ad enyhet a magyar művészet és így gyújt lángra ott, ahol kell nekünk. Gyönyörködünk termékeiben és érezzük tűzét, amely felmelegíti a lelkeket, különösen az olyan nagy nemzeti szerencsétlenségek gyászorszakában, aminő a mostani. Hiszen nekünk négyfelé van frontunk és ezidőszerint mind a négy fronton csak a kultúra és a nemes művészetek fegyverével harcolhatunk.

*

Tudott, tud Vass József búcsúztatni is, Beöthy Zsolt tudós professzor, irodalomtörténetíró temetésén mondotta:

— Azt mondja a *fejfa*, — szolt a nyitott sírnál Vass, — Beöthy Zsolt élt 74 évet. Nem! Beöthy Zsolt nemzetének aján-

dékozott 60 munkás, gazdag évet⁵⁸ s ezért örökre élni fog nemzete lelkében! — Ó, királyi penge a Vass szónoki elméjének suhintása, ha hódolattal tisztelegni kíván, vagy laposnak szánt vágással, nevettetőleg elintéz alaptalanul rátámadó embereket ott a képviselőházban. Az egyik nem éppen érdekességtelen, de a csatározásra az érdekesség okáért is kész, rohamcsapatbeli képviselőtársának lappintotta oda csattanósan: — Nem lep meg ez a valótlanágában vakmerő állítás, mert tudom, hogy N. N. a politikában ama szeretetreméltó anekdótázók és mindenáron szellemeskedők közé tartozik, akik a pillanatnyi siker kedvéért, akár a saját édesapjuk rovására is humorizálnak, akármennyire összerúgják is az igazsággal a patkót . . . Persze, azt azután az ilyenek nem veszik észre, hogy a humor valóságos velejárujukká válik és akkor kacagja őket a közönség, amikor a politikust megillető komolysággal szeretnének a fórumon szerepelni!

Vass Józsefet a korteshadjáratok alkalmával feléje süvöltő faragatlanságok sem szokták zavarba ejteni. Kardjának a fokával is odavág ilyenkor. Tartja a régi magyar példabeszédet: „amilyen a mosdó, olyan a törülköző!” . . . Egyik ilyen alkalomkor igen-igen süvöltöztek, rikoltoztak feléje valamelyik népgyülekezésen, de legkiváltképpen a harcias asszonyok. Ekkor jegezte meg:

— Ha *fűgyermek* születik, akkor a bábaasszony *felcsípi a nyelve alatt* . . . Ha *leány* születik, akkor pedig *a nyelve hegyét csípi kétfelé*, hogy mentől élesebb legyen! — El sem képzelhető, hogy minő libavásári zajongás kerekedett erre, a miniszter talán még zsebkendőjét is előhúzta és megtörölte kényszerülten izzó homlokát, annyira szorongatták, hogy mégiscsak kibökte:

— Én sem tudok mindent a fejemben tartani.

— Pedig elég nagy a feje!

— Igen, elég nagy . . . Van is ész benne! . . . De, a ti fejetekben meg az ész a legkevesebb, úgy nézem, leginkább csak szecskával van tele! — Az efféle „ad hominem” argumentálásnak finomabb esetje volt a vasvári, ahol a liberális árnyékolású szavazók a „*numerus clausus*” csiklandós kérdésével pró-

⁵⁸ Beöthy Zsoltnak már 14 éves korában megjelent nyomtatott írása.

bálták kissé megcsiklandozni a választási szónok kultuszminisztert. Finoman elintézte a tüskés kérdést.

— Egy alkalommal valaki kihallgatáson jelentkezett nálam — felelte Vass a „mi van a numerus clausus”-t kiáltozóknak. — Frakkja, egész melle kitüntetéssel volt tele.

— Én becsülettel végigküzdöttem a háborút, — mondotta ez az ember. — Kint az előszobában vár a fiam... Mind a két lába át van löve... És mégsem veszik fel az egyetemre!... Igazság ez?!

— Formailag nem! — feleltem én. Azután a törvényadta jogomnál hatszázról hétszázra felemeltem az illető fakultáson a létszámot és ebben a felemelt létszámban már ez a fiú is bejutott az egyetemre. (Pesti Napló 1924 V. 4.) Vass Józsefet Szabó József keresztényszocialista képviselő egyszer „elvtárs”-nak szólította. Vass, bár elismerte keresztényszocialista pártállását, tiltakozott az „elvtárs” szólítás ellen.

— Senkivel sem vagyok társ! — mondotta, s máskor, amikor a megboldogult *Andrássy* Gyula cégérével iparkodtak kellemetlenkedni neki, oda nyilatkozott, hogy neki egyedül *Krisztus* a fővezére!

*

Vass Józsefnek, a kultuszminiszternek, kit a „tettek embe-rének” szoktak nevezni, 1921 október havában, amikor IV. Károly király felesége, Zita királynétól kísérve másodszor megkísérelte Csonka-Magyarország hatalombavételét, ebben a gyorsan és izgalmasan lejátszódó tragédiában ismét szerep jutott. A fegyveres katonaság élén Budapest ellen felvonuló, híveitől környezett királyhoz, hogy tájékoztasson és tájékozódást is szerezzen, Vass József vitte *Horthy* Miklós kormányzó-nak következő levelét:

„Budapest, október 22.

Felséges Uram!

Nehéz lelkitusában, de súlyos aggodalmaktól indítatva arra kell kérnem Felségedet, hogy ne folytassa útját a főváros felé *fegyveres erővel*. A helyzet tavasz óta, midőn Felséged az országot elhagyta, nem változott.

Mindazon indokok, amelyek akkor arra kényszerítettek engem és velem együtt Felségednek az ország sorsáért aggódó

meghitt tanácsadóit, hogy Felségedet visszatérésre bírjuk, fokozottabb mértékben ma is fennállanak. A helyzet ma súlyosabb. Tavasszal Felséged bejövele meglepte az egész országot és a külföldet is.

Azóta, mint közismert, készültek arra a lehetőségre. Világos ez abból is, hogy most a tiltakozás, amely a multkor csak több nap multán közöltetett velünk, most a kormánynak azonnal átadatott és pedig a multkorinál sokkal határozottabb formában, mert a kisentente nyíltan a bevonulással fenyegetődött. Erőviszonyaink pedig rosszabbodtak és a három oldalról betóduló ellenségnek képtelenek volnánk ellentállani. De meg feltevé a lehetetlent is, ha az utolsóját védő nemzet valahol fel is tudná tartóztatni az ellenséget, az ország óriási területei pusztulnának el. Ez utólag oly elkeseredést szülne és télen oly nyomort, hogy biztos úton a bolsevizmushoz vezetne. De fájdalom, komoly mérlegeléssel már ennyire sem lehet a veszélyt elodázva látni.

Bizonyosabb most már az, hogy ellenség előnyomulásával bekövetkeznék a végső elkeseredés és az anarchia.

Az ország nagyrészének hangulata olyan, hogy Felséged nem tömöríthetné maga megé. A polgárháború veszedelmének elhárítása nem tőlem függ.

Ha Felséged fegyveres erővel vonul Budapest felé, elkerülhetetlen a végzet és néhány nap mulva az ország maradéka is idegen kézre kerül.

Ha Felséged személyesen óhajtaná az entente képviselőivel, velem, vagy a kormánnyal ezt a szituációt verifikálni, természetesen nincs semmi akadálya, hogy Felséged szűk kíséretével teljes biztonságban ide az utat megtehesse. Önzetlenül éltem mindig kötelességemnek, utolsó kötelességem azt jelenteni, hogy ha Felséged fegyveres erővel bevonulna Budapestre, Magyarország örökre megszűnt létezni.

Legmélyebb hódolattal:
Horthy.

Vass József az októberi nyomasztó éjszakán a tatatóvárosi állomáson érte el a királyt és a Budapest ellen nyomuló csapatok zömét. Igazi októberi borzongató éjszaka volt. A fegyveres katonaság mindenfelől megszállotta az állomást. Nemcsak a

puskák, a géppuskák is kéznél voltak... Mint köztudomású Vass miniszter nem juthatott a király elé, csupán a környezettel beszélhetett és azoknak az uraknak adhatta át a kormányzói levelet... A majdan bekövetkező testvérharcnak — e hiábavaló kísérletezés után — nem sikerült elejét venni... Izgalmas, borzongató hideg, setét októberi éjszaka volt ez, — illó keret és lepel fekete kárpitjával végzetszerűen gyászos elhatározásokhoz... Az ujságíró, aki a megszállott állomás területén, a királyi vonat kocsijai között és alatt bujkált a kísérteties sötétségben, hogy lapja részére híreket halljon, jobb esetben a királyi vonatra felférkőzhessen, kibújt a kocsi alól, midőn a vasúti kocsi ajtajának csattanását hallotta...

Az ajtónyíláson át kicsapódó fénynél feketereverendás, hatalmas papi alak tűnt elő... Az arcát nem lehetett felismerni, mivel a hátulról kisugárzó fényáradatot kettévágta a keményen becsukott ajtó... Az ujságíró úgy vélekezett, hangjáról talán felismeri az ismeretlen, hatalmas papot? Azért a sötétben közelebb sündörögve, odaköszönt:

— Laudetur Jesus Christus!

— In aeternum, Amen! — Vass József volt, aki maga is menten felismerte a parlamentből jóismerős pesti ujságírót. — Hát te, mit keresel itt, te csirkefogó? — Az feltalálta magát (a betyárnak Mécs Alajos a neve), s így szólt:

— Éppen Kegyelmes Uramat keresem, hogy hátha beajánlana oda bent?!

— No pajtás, ide éppen jóhelyre fordulsz... Nekem is most tették be az ajtót a hátam megett!... Hanem Pestre szívesen hazaviszlek a kocsimon! — Az ujságíró, persze, megköszönte és visszamaradt az emlékezetes helyen... Vass József azontúl, amikor a parlament folyosóján találkozott vele, ujjával többször rámutatott és szóba hozta: — Ez volt a legjobb ujságíró, mert éjszaka csakúgy a lábam alól kinőtt a földből!

*

Vass Józsefnek a véletlenség, majd a kötelességszerű helytállás a boldogtalan király mindkét meghiusult visszatérése alkalmával szerepet adott. Azok, akik másként vélekedtek, támadták is többfelől, többféleképpen. Nem hátrált meg. Az igazság erős szavait mindenkivel szemben megtalálta, s az

igazságát megvédte, pedig személyeskedésekkel is gyilkolni akarták, ezekről a támadásokról mondta:

— Ebben a nemzetgyűlésben valóságos betegség a személyeskedés. Ami itt történik, az az úgynevezett *amokfutás*. Ez egy indiai betegség, ahol valaki tört vesz magához, kirohan az utcára és megsebesít vagy megöl mindenkit, akivel szembe találkozik! — Kénytelen vagyok kijelenteni, — csattant fel más alkalomkor, — hogy bennem és rajtam felelősségre vonhatják és kritizálhatják a minisztert, amint tetszik, de bocsánatot kérek, az úriember részére respektust követelek! — Majd másik támadójának így felelt: — „Mint pártembertől nem akar elégtételt, de a lovagias embertől elvárja... Ő kényes helyzetben van, mert ha meggyőződésével nem ellenkezne, levetné a reverendát és fegyverrel venne elégtételt. Ámde, mivel a fegyveres elégtételadás keretén kívül áll, elvárhatja mindenkitől, hogy ne sértse meg senki! — Azt is őszintén megmondta: — „A koronás királyhoz hű emberek azonban *nem mind lakójok*. Ha azt látom, hogy az ország érdeke kerül veszedelembé, akkor én az ország mellé állok!

Szilágyi Lajos: — Nem az ország érdeke volt, hanem a kormányé.

Vass József: — *Erről nem vitatkozom, vitatkozzék a történelem!* — Sopronban pedig egyszer, még mint kultuszminiszter, így nyilatkozott: — *A magyar demokráciának, a magyar nemzet czeréves lelkének megfelelően, nemzetinek kell lennie.* Választási körutamon szomorúan tapasztaltam, hogy a *katolikus és protestáns papokat* minden variációban igyekeznek egymással szembeállítani. Ez a *hazaárulás* vetekedő merénylete, aminek nem szabad megtörténnie! (Budapesti Hirlap 1923 május 16.) De még korábban a Katholikus Népszövetség egyik esztergomi gyűlésén is olyaténképpen szólott, hogy: „ne fűtsék a gyűlölet szénével a politika mozdonyát”. Mint kultuszminiszter: minden felekezetnek kultuszminisztere. Arra kéri, arra buzdítja tehát katolikus testvéreit, hogy „tanuljanak meg szépen *Krisztus módjára* élni, ez az alapja a magyar felekezeti békének!”

XXVI. FEJEZET.

Vass József, a népjóléti miniszter. — Furcsa beköszöntő. — Misztérium helyett minisztériumot akar. — Az elintézetlen akták tömege. — Éjjélkor is világít a miniszteri szoba ablaka. — A színész Kiss Ferenc Vass József-ről. — A Vass József breviáriuma. — Copernicus pajtás feltűnik a lát-határon. — Az ujságírók „gyorsított bemenete”. — Az „Amerikai Magyar Népszava” üzeneteket kér. — Nagyatádi után Vass József következik sorra. — Putyera soffőr vezeti az autót. — Mécs Alajos szerkesztő kinszen-vedései a miniszter autójában. — Vass József üzen az amerikai magyar testvéreknek. — A „nem élethű” feljegyzések. — A „szeretet” a fő. — A miniszter szombathelyi karácsonyfája. — A győri öreg Finta néni és Vass József. — Finta Sándor hálája. — Aki Vass Józsefért imádkozik.

A népjóléti és munkaügyi minisztérium élére 1922 június hó 16-án állott Vass József. Kultuszminiszteri tevékenykedését a pápa Öszentsége is méltányolta. Ekkor nevezte ki Vasst, egyházi téren szerzett érdemeinek elismeréséül *pápai proto-notáriussá*. A népjólét és a munkaügy égető nagy kérdései nemcsak valóságban, akkor még elképzelés szerint, papíroson is jórészt megoldatlanul gyötörték a sínylődő országot. A régi piarista rendházban délelőtt 10 órakor *Bernolák Nándor* doktor, a volt miniszter búcsúzott el a minisztérium tisztviselői karától. Várták, hogy most majd Vass József, az „új gazda” fogadja őket az üdvözlések és beköszöntések során. Eléggé furcsán ütött ki ez az első találkozás. Az öreg piarista-házban szűkreszabot-tak voltak a bástyavastag-falú, nehézboltozatú szobák. A mi-niszter előszobájában bizony összezsúfolódott a fogadtatásra várakozó tisztviselőnép. Nagyon felmelegedett a szoba levegője. A két államtitkár: *Fáy* és báró *Petrichevich-Horváth* urak a mély ablakvágásba húzódtak, hogy a nyitott ablaknál kissé frissüljenek... Amikor egyszerre csak kivágódott a miniszteri szoba ajtaja és fakó, feszes reverendájában már ott állott a meglepődötten feszengő, összezsúfoltan szorongó tisztviselő-sereg előtt — Vass József miniszter. Az államtitkároknak kel-

Vass József Sipőcz budapesti polgármester, Dréhr államtitkár, Pettkó-Szandtner h. államtitkárral együtt.

lett volna üdvözölniök a minisztert, de bárhogy furakodtak, az ablakmélyedésből egykönnyen nem tudták áttörni magukat az összezsúfolt tömegen... A miniszter a feszes, kopott fekete reverendájában csak várt, várt egy percig, két percig... S midőn már kezdett kínosan kiéleződni a helyzet, az ő legkeményebbik hangján megszólalt:

— Én most mindjárt felelni fogok arra a beszédre, amit tulajdonképpen az államtitkár úr akart volna elmondani... Megvallom, nekem most ez az egész népjólét *egy misztérium*, hogy tehát ebből a misztériumból *minisztérium* legyen, kérem a tisztviselők segítségét! — Ez volt Vass József beköszöntője. Mivel pedig arra is rájött, hogy a népjólétiben egész tömeg, sokezernyi „elintézetlen akta” szomorkodik, az ügyosztályoknak félévi határidőt adott az akták elintézésére. — Az urak mulasztásából támadt, tessék tehát gyorsan, igazságosan elintézni (s nehogy ad acta tétessék!), pontosan referálni! — Hosszú időn keresztül valóban be kellett vinni hozzá minden aktát. Egyrészt

már azért is, hogy megismerje a minisztériumát... Megilletődötten bámulták, hogy már a legelején, a *szakdolgozknál* is mindjárt rátalált mindennek a velejére. Áttekintése egyszerűen csodás volt. Ezek az idők voltak azok, amikor reggel 8 órától éjjeli 12 óráig tartott Vass Józsefnek a — *hivatal*... Dehogyan fáradt bele, inkább még ő sürgette mindig az aláírnivalókat.

*

Vass József a kötelességteljesítésben maga jár elől. A hivatali és politikai túlterheltsége miatt sem menti fel magát papi kötelességeinek teljesítése alól. Kedves esetet beszélt erről Kiss Ferenc, a *Nemzeti Színház* tüneményes tehetségű nagy magyar színművésze. Még Székesfehérvárról ered az ismeretségük, amikor Vass József ott fiatal teológiai tanár és *lapszerkesztő*, Kiss Feri pedig sokatígérő fiatal színész volt. Vass József — akkor ugyan inkább csak „Jóská”-nak hívták! — a kezdő színésznek, úgy is mint szerkesztő, megértő mecénása volt. Egy kis itókát, egy kis ozsonnát — a maga akkori kérges jövedelméből — szívesen fizetett nekik. Örömet hallgatta mókáikat; sőt mikor hatalmas miniszter, kegyelmes úr lett a fehérvári Vass főtisztelendő úrból, ekkor s azóta is fenntartotta a

Pintér Jenő rajza a „Magyarág”-ból.

barátságot az Isten áldott nagytehetségű Kiss *Ferkó* színésszel. Egyszer valahová — *autón* — a vidékre is magával vitte Kisst; de meg kellett állani útközben, mert „defektust” kapott az autó, s míg a bajt rendbehozták, legalább félórát piszmogott vele *Putyera* (a miniszter bravúros soffőrje). Ezalatt a társaság lerázta magáról a port, haraptak és hörpintettek valamit, csak amikor már indulni kellett volna, vették észre, hogy a miniszter nincs sehol... Erdő szélén történt ez az eset, hát kissé beljebb léptek, a közeli tisztáson ott találták Vassst — elmélyedetten — a breviáriummal kezében; hogy papi kötelességét sohasem mulasztja el, a parlamenti újságírók is bizonyíthatják. Ez a szemfüles népség jól ismeri, szereti nagyon Vass minisztert, s ha bent van a házban és a fürkészők sem az ülésteremben, sem a folyosón, sem a miniszteri szobában nem találják, akkor az elhagyatott, csendes félsetét nagy kupolateremben keresik és rövid szabad percei alatt ott is egész bizonyosan a breviáriumával foglalkozik.

*

Az újságíróknak „*gyorsított bemenetük*” van a miniszter Vasshoz. Egyik alkalommal, midőn a többi kollégák üdvözlésére siettek, feltűnt neki, hogy az egyik vénfiú szomorodottan, félrehúzódva gunnyaszt.

— Hát annak mi baja? — Az újságírók összenéztek, valamelyik szabadabb szájú azután kitálalta:

— Azért szomorkodik, mert azt hiszi, hogy a Kegyelmes Úr valamiért haragszik reá!

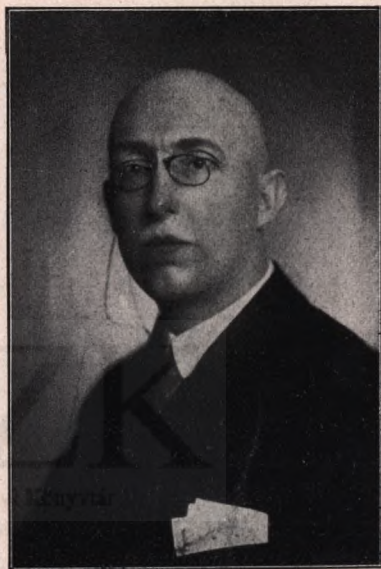
— Én?!...

— Már vagy háromszor nem vette őt észre a Kegyelmes úr, amikor jönni tetszett...

— *Édes pajtás!* — A „pajtás” szó is szavajárása Vassnak, s két kezét előre kinyujtva, már sietett a búsongó öreg fiú felé, aki később az ő népszerű, szeretett bizalmas titkára lett. A csehek elől Losoncról menekült fel a volt vasutas és volt vidéki újságszerkesztő: *Herczegh Jenő*. Mint a *Pesti Hírlap* politikai munkatársát ismerte meg, szerette meg Vass miniszter. Ma már a népjóléti minisztériumban osztálytanácsos a derék *Herczegh Jenő*. Vass József annak idején Rómában a csillagászatot is — nem hiába — jelesül tanulta, a szenvedélyes sakk-

játszó *Herczegh*-et elnevezte „*Copernicus*”-nak. Ez ma már hivatalosan elfogadott *név*, de négy szemközt — a másik nagy csillagászra emlékezéssel — *Kepler*-nek is szokta szólítani „öreg pajtását” Vass József. Mondom, az újságíróknak gyorsított bemenetük van a miniszter Vasshoz. Amikor az „*Amerikai Magyar Népszava*” fennállásának huszonötödik évfordulóját megérte, az ünnepi lap-példányba a magyar haza különböző vezéreitől — az amerikai magyarok részére — üzeneteket kért *Kun Andor*, a lap budapesti szerkesztője. A „miniszterek”-nek és a parlamenti jelesebb képviselőknek nyilatkozatai megszerzésével ama bizonyos *Mécs Alajos* akkori parlamenti újságtudósítót, a volt géppuskás - főhadnagyot bízta meg *Kun Andor*. *Mécs* koma elől *Bethlen István* gróf, a mi óvatos miniszterelnökünk sem kanyarodhatott el. *Klebelsberg* gróf és a többi miniszterek is mind szívesen fogadták és beígérték a kért „üzenetet”, amit az egyiktől három napon belül, másiktól négy hét alatt meg is kapott. Noha került olyan is, aki csak hat hét múltán szállította az ígért írást... *Nagyatádi Szabó* és *Vass József* miniszterek maradtak utoljára, tudniillik hozzájuk legkésőbb jutott el a kéziratgyűjtő szerkesztő, mégis tőlük kapott leghamarább kéziratot.

— Édes fiam! — mondotta saját-öszintén *Nagyatádi* — Én nem értek az íráshoz... írjál valamit és ha jó lesz, helyben hagyom! — *Mécs* menten megírta, *Nagyatádi* szeretettel helyben hagyta, névalírásával hitelesítette az Amerikának szóló üzenetet... *Vass József*hez azonban, aki így és ennél fogva utolsónak maradt, csak másnap juthatott el a piaristák régi épületébe, az akkori népjólétibe a fáradhatatlan szerkesztő. *Varró Sándor*, a miniszter hű titoknoka is méltányolta Amerika

„*Copernicus*” pajtás.

dümmögős-szavú követét, gyorsítottan utat engedett neki. Nagyon nagy szoba legmélyében volt a miniszter iróasztala, mikor az amerikás szerkesztő benyitotta az ajtót, már messziről rákiáltott a miniszter:

— Mit akarsz?! — Mécs, amint a hosszú szobán keresztül közelebb ért, olyan gyorsan elhadarta mondókáját, hogy Vass miniszter a szoba közepéről tudhatta, miért jött, miben fáradozik most Mécs Alajos:

— Kegyelmes Uram!... Az Amerikai Magyar Népszava...

— Jól van, pajtás!... De én most nem érek rá... De egy félóra múlva *megszököm*, hanem azt még magam sem tudom, hogy melyik ajtón búvok ki (mindenütt lestek rá!), legjobb lesz azért, ha lemegy az udvarra és ha beülsz az autóba... És ott vársz. Akkor biztos, hogy találkozunk!

*

Az amerikás szerkesztő a miniszteri utasítás szerint beült az autóba, Putyera, a soffőr készségesen nyitotta fel az ajtót. Amikorra azután futva leérkezett Vass József, a soffőr máris a kapu alá suhant autójával. Szent Isten!... És abban a pillanatban meg is indultak, mert Vass József is abban a pillanatban beperdült az autóba! Szent Isten!... Minő rohanás volt ez!... A szerkesztőnek, bár a világháború és a sorsküzdések erősen megtépázták, az égnek meredt minden szál megmaradt hajszála. Szent Isten!... Nem annyira gépkocsi-iram, mint inkább kiszámíthatatlanul cikázó száguldás, sőt ugrándozó repülés volt már-már ez. Vass miniszter pedig mihelyt elhelyezkedett, még egyszer megkérdezte:

— Pajtás, mondsza!... Hát lényegében miről van szó?.. Mert tudod, ha az ember egy távolbaszakadt testvérének ír is úgy huszonötévenként egyszer, akkor is megrágja a tollat... De most meg éppen hárommillió testvérről van szó... Hagyjál egy kicsit gondolkozni... Valami szívbőljövőt szeretnék mondani! — Gondolkozott Vass József körülbelül a *Lánchídig*, s itt egyszer csak hátbavágta a szerkesztőt, aki viszont a Putyera soffőr elképzelhetetlenül vakmerő, örületes hajtása és az emberi élet bizonytalanságai felől töprengett. — Van-e ceruzád és papírod? — kérdezte a miniszter. — Van! — S már kézben is

volt mind a kettő, mire a miniszter is elkezdte a diktálást, de mintha csak Putyera is megsejdtett volna valamit, a mozgó akadályokat gépével még vakmerőbben kezdette körülugrán-dozni. A szerkesztőnek kétfelé, sőt mivel némileg a nyakát is féltette, háromfelé is kellett ügyelnie. Éppen ez volt a baj, mert amikor Vass Józsefet ügyelte, akkor nem tudott írni, amikor pedig írni próbált, nem na-gyon figyelhette Vass Józsefet.

Frász-karikás helyzet volt ez!

— mondja Mécs; ámde Vass *Jóska* (bocsánat, a multjáért, jövődjéért megszenvedett szerkesztő szavai ezek) mind-ebből nem látott, nem érezett semmit. A *tekintetével* mintha csakugyan Amerikában járt volna. Szinte érezni lehetett, hogy a lelkéből beszél... Alig két perc, máris megérkeztek a parlament elé és a testileg-lelkileg összetört amerikai szerkesztőnek a kezében volt egy nagydarab türelmes papír, az inkább a Putyera útjait jelképező, de merőben kusza, össze-visszamázolt, olvashatatlan, cik-cakos betűsörtömeg-

gel... A kiszállásnál még Vass hozzáfűzte: — *Isten áldjon meg benneteket drága testvéreim!* — Ez volt tudniillik az üzenetnek a végezte, ezt Mécs nem írta fel, mert hisz úgysem felejtette volna el... Ám talán még az „érettségijén” sem izzadt annyira, mint amikor a minisztertől elköszönve, felsietett a parlamenti újságírószobába. Szent Isten, mi lesz itt most?... A géppuskás Mécs szerkesztő bár nem olyan „fiú”, aki mindjárt a szomszédba szalad, ha valakiről — legyen az történet, szónoki remek, stb., — valamit ki kell fundálni, itt, ebben az „esetben” mégis arra szánta magát, hogy: „a beszédnek, az üzenetnek inkább *rit-mikus melegségét* próbálja *érzékeltetni*”, mint értelmesen, magvasan kerekedő körmondatokban összekapcsolni az egyes

Putyera János v. honvédhuzár-örmester. (A Vass miniszter soffőrje.)

visszamaradt szavakat... Node mégis csak elkészült a „munkájával”, s ekkor, kissé drukkolva, felvitte azt bemutatni Vasshoz... Vass miniszter, úgy látszik, már hallott arról, hogy a szerkesztőnek az előző nap mit mondott, illetőleg milyen megbízatást adott *Nagyatádi*. Mert az írást átfutva, amúgy Vass-józsefesen ránézett:

— Pajtás, valamiképpen nem tévesztetted össze ezt az írást a *Nagyatádiéval*?... *Ez nem az!*...

— Éppen azért hoztam fel kegyelmes uramhoz, mert *nem élethű!* — Egyidejűleg őszintén elsírta az autóbeli dolgot, amit a gondolataival elfoglalt miniszter egyáltalán észre sem vett. A miniszteren látszott, hogy rövid az ideje, siet, mindamellett végignézte, elolvasta a szöveget, itt-ott, egy-két helyen javíthatott rajta s valami szokatlan melegség rezdült ki hangjából, mikor az írást, az *üzenetet* az amerikai szerkesztőnek visszanyújtotta:

— Jól van!... Mehet ez is!... *Szeretet van benne* és én *éppen azt üzentem* nekik... A *szívek* nem a szavakra, hanem az érzésre reagálnak...

Ez a nem a szavakban, hanem a cselekedetben megnyilvánuló ember-, testvéri szeretet Vass Józsefnél igen sokszor, váratlanul, meglepőleg is jelentkezik.

Szombathelyen történt. A *kórházba* is ellátogatott a népjóléti miniszter. Itt-ott szólt a betegekhez is. Az egyik kórszobában sírvafakadt egy öreg asszony:

— Ollan árva vagyok én, hogy nincsen már énnékem senkim! — Vass József közbevágot:

— Hát talán én is itt volnék, anyókám?!... A *szegények atyja!*...

— Úgy, úgy, főtisztelendő, kegyelmes atyám... Beh jól is mondja! — A siránkozó öreg asszony megvígasztalódott, hálásan felderült. Majd amikor Vass József az orvosoktól megtudta, hogy az „anyókának” még legalább félévig bent kell maradni, 500 pengőt hagyott vissza a részére. Elrendelte, hogy *külön karácsonyfát* állítsanak majd neki és tegyenek rá mindent, amit csak megkíván az „anyóka”. Máskor meg valamelyik ismeretlen magyar 200 pengőt kért tőle azzal, hogy két év múltán majd — *visszafizeti*. Vass József elküldte a pénzt s egyéb gondjai között már el is feledkezett róla. Hanem amikor az

ismeretlen évek multával csakugyan megküldte a kölcsönkért 200 pengőt, annál büszkébben, boldogabban ujságolta mindenfelé:

— No, lássátok, *illen a magyar!*...

*

Él Győrött egy kedves öreg magyar asszony, özvegy *Finta Sándorné* névszerint. Korán özvegységre jutott. Keserves küz-
ködések között nevelte fel három fiát. Embert nevelt belőlük, közülök kettő tanító, egy szabómester lett s még a Vass József kultuszminisztersége idején nagy bajba jutott özvegy *Finta Sándorné*. Bizonyos kis *családi pótléka* forgott veszedelemben, sőt annyira valóra vált a veszedelem, hogy azt már meg is vonták tőle. Mert *Finta néni* ugyanis nem élt a *tanítófiával* egy fedél alatt; de hiszen nem is igen élhetett, mivel olyan kicsi és szűk volt a *pinnyédi* tanítói lakás. Szóval nem éltek egy fedél alatt, a *családi pótlék* megvonása ennél fogva teljesen szabályszerű volt. Nagy baj, nagy gond volt ez a *pinnyédi tanítócsaládnak*. Gondolt magában egyet *Finta néni*, felkereste a szintén győri származású *Poós Rezső* budafoki apátot, *Vass Józsefnek* hajdani győri diákpajtását.

*Aki mindennap imádkozik
Vass Józsefért.*

A derűslelkű, jóságos budafoki apát — megértve, hogy miről van szó! — nem habozott. Vicinálisra ültek és — karonfogva — diákpajtása, az elfoglalt, hatalmas miniszter elé vezette a szegény, jó özvegy *Finta Sándornét*, a hajdanvaló érdemes öreg győri csizmadiamester özvegyét. A néni helyett beszélt az apát. Az öreg özvegyasszony keserűségét elmondotta a miniszternek. A hatalmas miniszternek az ő oly sokat küzködő jóságos özvegy édesanyja is bizonyára eszébe jutott akkor,

mert kinyújtotta — kezét... Erre az esetre külön rendeletet adott ki és megsegítette özvegy Finta Sándornét.

Azóta Győrből minden évben karácsonykor öreg szarkalábas betűkkel írott levél jön Budafokra, Poós Rezső apát úrnak jelentgeti özvegy öreg Finta Sándorné:

— Még élek!... A kegyelmes úrnak pedig üzenem, hogy még mindig imádkozik érte öreg Finta Sándorné!...

Közben fordult az idő, az 1927. esztendő őszén Szombathelyre utazott Vass József miniszter, hogy átvegye a *díszpolgári* oklevelet. Mikes János gróf, a szombathelyi megyéspüspök estélyt adott a „miniszter” tiszteletére. A kavargó tömegben ott volt Finta Sándor is, a dunántúli ismert kiváló költő, a szombathelyi püspöki iskola igazgatója, a Vasvármegyei Tanítók, sőt azóta már az Országos Tanító-Egyesületnek elnöke, a Szent István Akadémia tagja, a győri özvegy Finta Sándorné fia is... Vass József, úgy lehet, régen elfeledte, hogy egykor régen micsoda jót cselekedett özvegy Finta Sándornéval. De amikor most éppen Poós Rezső a kiváló költőtanítót, Finta Sándor igazgatót bemutatta Vass Józsefnek, valami csodálatos szép, kedves dolog történt: Finta Sándornak nagy szeméből kibuggyant a könnyű és — megcsókolván a meglepődött Vass József kezét — elcsukló hangon így szólt:

— Egy öreg asszony imádkozik a kegyelmes úrért s a kegyelmes úr édesanyja azért örül egészségben fiának, mert az én édesanyám imádkozik életéért a győri szentegyházban...

XXVII. FEJEZET.

A Vass József órája. — A reggeli útnakindulás. — Bent a minisztériumban megkezdi a mindennapi munkát. — A napi posta. — Az ujságközlemények és Copernicus hieroglifái. — Mi minden érdekli elsősorban Vass? — Bámulatos emlékezőtehetsége. — Vass József és a dalai láma. — A kis Tulipán Laci asztalosinas esete. — Kiket s milyen sorrendben fogad Vass? — A nappól és az estéből mennyi az övé? — Egy-egy vidéki kiutazás. — Az országházi őrhelyen. — A parlamenti Vass-ebéd. — A felszólalásokhoz előre nem készül. — Érintkezése tisztviselőivel. — A tekintélyfenntartás. — Mint miniszterelnökhelyettes. — Pontosságra szoktatta a minisztertanács tagjait is. — Pettkó-Szandtner államtitkárhelyettes kedves feljegyzései. — Vass Józsefet meg lehet gyözni az: igazsággal.

Vass Józsefnek, a miniszternek sohase hosszú, hanem állandóan mindig nagyon rövid minden napja. Csodálatos erejét és képességeit az alkotótervek, munkák, feladatok, hivatalos, hivatalonkívüli teendők annyira igénybe veszik és lekötik, hogy nem ér rá — *elfáradni*... Az óra nála arra való, hogy folyton lássa: mit és mennyit mikorra kell elvégeznie a közbecsúszott dolgok beleszámításával.

Vass József ilyen életkörülmények között, — melyek már másokat rég összeroppantottak volna, hiszen tizedik esztendeje miniszter és állandó jellegű miniszterelnökhelyettes, — koránkelő, későnfekvő ember. Télen is hidegvízfürdő a mosdója. Tornázik. Misét mond mindennap. Csésze tea és keksz a szerény reggelije. Még diákkorából megjegyezte: „*plenus venter non studet libenter.*” Ez a legelfoglaltabb, legkatonásabb „miniszterünk” sem indul „tele hassal” a napi kifogyhatatlan munkáinak.

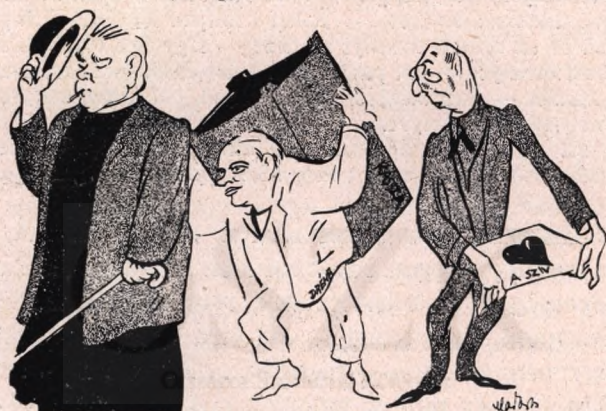
*

A pozsonymegyei származású, volt váci 6-os honvédhuszárezredbeli őrmester: *Putyera* János sofförje már reggel kilenc óra előtt pontosan ott áll a 19-es Fiat-kocsival a miniszternek

Ráday-utcai kollégiumi, azaz hogy most újabban Kinizsi-utcai lakása előtt. Vass József, ha öt, ha kilenc órát mond reggel, délután vagy este, nem kell negyedórákat várni utána. Hajszálíg, percenetre menőleg pontos. Megtörténik ugyan, hogy egyszer-egyszer — kivált mikor még az öreg piarista-házban volt a minisztériuma — felleghajtó köpenyében elébb, gyalogosan is elindul, ekkor midőn találkoztak, intett a soffőrzének. Vagy beszáll, vagy pedig gyalog megy tovább, de „kilencre”

Hurcolkodás

(A népjóléti minisztérium átköltözött új helységébe)

VASS (hátraszól Dréhrnek): Aztán jó lesz vigyázni nehogy valami háziúr meglásson bennünket, még majd azt hiszi, hogy fölmondtak nekünk és vérszemet kap.

A „Borsszem Jankó” rajza.

pontosan bent van a minisztériumban. Varró Sándor miniszteri osztálytanácsos és Fery Tibor miniszteri titkár — a miniszter személyi titkárai — magától értetődőleg helyükön vannak. Először az elnökosztály-vezetőjét, már a közigazgatás ezeresztendőskolájában vezetőnek indult, a volt erdélyi, kolozs megyei „vicispán” Hankó Elemér doktor miniszteri tanácsost fogadja. Majd a napipostát veszi kézbe. Ez bizony napról-napra tengertömögű. A beérkezett leveleket — a miniszterelnökségi, kabinetirodai, egyéb bizalmasjelzésű iratok kivételével, melyeket sajátkezűleg bont fel — felbontottan helyezik a miniszter hatalmas terjedelmű íróasztalára. Átnézés nélkül, válaszolatlanul a legszürkébb, legbadarabb levélke sem hull a papírkosárba... A vidéket járja például egy, az integritás

Az enyingi beszámoló.

ügyében utazó *vándor-író*, aki a népjóléti minisztert — saját bevallása szerint — már többször felkérte „cikkei elbírálására” és ilyen miniszteri levelet^{58a} mutogat:

„Ha fogalma volna elfoglaltságomról, nem zaklatna cikkeivel. Sajnálom, nem állhatok rendelkezésére. Vass”.

— Hát tessék! — szokta mondani a Vass Józseffel rendíthetetlenül levelező vándor-író, bizony — hát tessék! — én sem mondok ennél egyebet. Az újságírás és csinálás jelentőségével különben a hatalmas miniszter, mint maga is volt éles, percegőtollú újságíró, sőt volt szerkesztő, tisztában van. Nemcsak az újságíróknak enged gyorsított bemenetet szobájába, hanem, mielőtt napi nagy munkájába belefogna, az újságok közléseiről tájékozódik. A *napi posta* feldolgozása után mindjárt a *napi-sajtó* átvizsgálása következik. Az „öreg” *Herczegh Jenő* (a népszerű *Copernicus*) miniszteri osztálytanácsos, a *sajtóelőadó*, böngészi végig előzően az összes napilapokat és egyéb sajtótermékeket. Copernicusnak annyi tenger betűt kell átnézni, amennyi csillag — Copernicusról lévén szó — talán még az égen sincsen... Ám ez a tapasztalt, égbenéző bűvár biztosan eligazodik az ólombetűk tengernyi rengetegében. Csupán az érdemleges dolgokat böki piros ceruzája végére. Ezek a megjelölések bizonyos osztályozások szerint történnek; mert Vass József nemcsak szakminiszter, hanem miniszterelnök-helyettes, pap, egyetemi tanár és külön még sok mindenre felfigyelő érdekes egyéniség is, ezeknek megfelelően kell tehát megjelölni és figyelmébe ajánlani a hirlapok közléseit, a különböző „hieroglik”-kel. A szociálpolitikai, vagy a minisztérium ügkörébe vágó hirlapi közléseknek nagy „M” a jelzésök, külpolitikai, vagy fontosabb államügyeknél, amikor történetesen *Bethlen* miniszterelnököt helyettesíti, nagy „M E” a jelzés. Ha az egyetemeken történik valamely személyi változás vagy fontosabb ügy, akkor csak kis „m” jön a pirosan „plajbászolt” hír mellé. Az egyházi híreket is külön meg kell jelölni. Az összes egyházakra vonatkozó hírek érdeklik a papminisztert, aki amellet tudós, író és sportszerető ember is, tehát az ilyenféle híradások — az óceán átrepülése, autóversenyek, találmányok, sta-

^{58a} „Esztergom” ujság, 1929 július 4. — Vass Józsefhez, de nemcsak mint miniszterhez, tenger levél érkezik. Népjóléti minisztersége óta körülbelül 45 ezer levélre válaszolt, — úgy mondják.

tisztikai adatok stb. — érdeklik. Egy-egy szívbemarkoló, a munkássorssal foglalkozó költeményen is el tud mélyedni, ha az mindjárt a „Népszavá”-ban jelent is meg. Az élclapok figurális és betűbeli közlései iránt sem közömbös: a Gáspár Antalok s Pintér Jenők, Manno Milti, Bér Dezső, Pérely Imre egyik-egyik sikerült mókarajzán, ha mindjárt ő magán torzítanak is

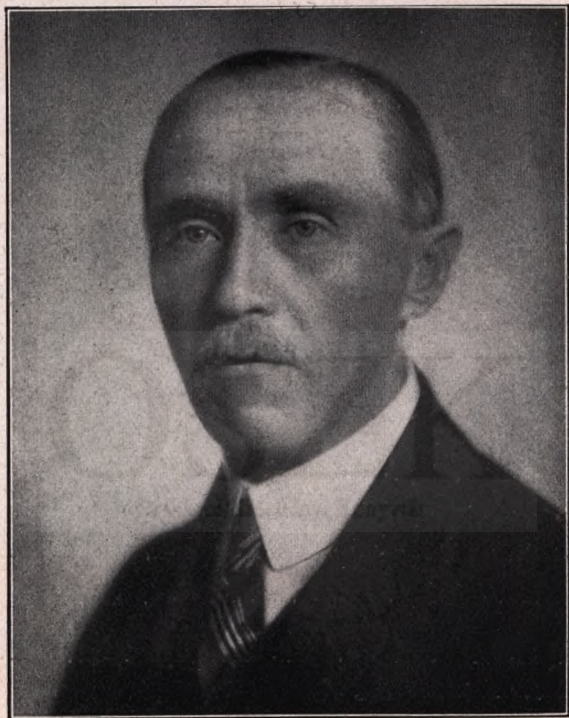

A népjóléti minisztérium budai új palotája.

ezek a rajzónnal és tussal bemártogató stiglintz-fiúk, jókat nevet, széleseket mosolyog . . .

A hírlapolvasás azonban nála nem múló, üres szórakozás, időöltés. Sokszor éppen a lapokból értesül az ügykörébe vágó sérelmekről, panaszolt esetekről, melyeknek kitisztázásáról azonnal rendelkezik és jelentést kér. Másrészt adatokat, mondanivalókat is merít a lapokból, amelyeket később egyik-egyik képviselőházi felszólalásába is beleszó . . . A nemzetközi munkanélküliségről gyűléseztek például Londonban. A miniszter a tudósításból 3—4 csattanós sort elraktározott fejében, s amikor Kabos képviselő idevonatkozóan — kénes gyufaként — elpattogatja szólamait, Vass József a londoni híradás alapján menten rátenyerel és a gyujtogatásra szánt tüzecke csendeskén kialszik. Bámulatos az emlékezőtehetsége. Megtörténik

máskor, hogy mondjuk, az 1925-ik év március első napján a jószágos orvos, Scholtz államtitkár fontos egészségügyi dolgokról referál a miniszternek. A statisztikai adatok egész tömegét tárja fel az államtitkár. A miniszter *szótlánul* hallgatja a jelentést, csupán a legvégén nyilvánítja megjegyzéseit. Múlnak a hetek, hónapok, mondjuk félév multával valamelyik ellenzéki

Dr. Scholtz Kornél államtitkár.

képviselő bizonyos tételeknél s a Scholtz államtitkár szóbanforgó egészségügyi dolgaival kapcsolatosan „*kirohan*” a népjóléti tárca ellen s keményen megtámadja magát Vass minisztert, aki ám tudvalévőleg nem marad adósa senkinek. Nyomban válaszolni szokott mindig; sőt gyakran már tömörített közbeszólásaival letördeli a feléje irányított — szarvakat... Majd fel is áll és a félév előtti „referátumok”-ból felsorolja, támadójához csapkodja a szörnyű, pontos számtételeket és lefegyverzi, sarokba szorítja azt, pedig az illető honatya ugyan hozzá-

gyürkőzött és jóelőre hozzákészült, noha mindjárt felületes adatok alapján is, jól felborsolt szólamaihoz.

Vass József emlékezőtehetségére ragyogó, kedves példa a „*dalai lámával*” való esete. Még 1918-ban, a forradalmak kitörése előtt történt, hogy az egyik pesti katonaviselt ujságíró *telefonon* keresté a Szent Imre-kollégiumban lakó egyetemi diákpajtását s hogy történt, mint történt, de megtörtént, éppen Vass József direktorhoz kapcsolták az illetőt:

— Halló! Halló! — Mély hangja kiérezhetőleg ellenszenvesen zúgott bele a reszkető kagylóba. — Ki beszél?!...

— Ki beszél ott?!...

— Ez már mégis csak sok!...

— Kérem szépen! — dühögte egy recsegős, igen különös, eredeti és hamiskás *orrhang* —, mivel én vagyok a hívó, mégis csak én szeretném tudni, hogy *ki beszél ott?!* — Ott, a Szent Imre-kollégiumban, a hatalmas igazgató szobájában alighanem kisebbszerű földindulás támadhatott, de pillanat múltán ismét belevágott az igazgató rengeteg mély hangja a boldogtalan telefonkészülékbe:

— Itt doktor Vass József, a Szent Imre-kollégium igazgatója, pápai kamarás, teológiai tanár, író, stb. beszél!... Hát ott most már azután ki beszél?!...

— *A dalai láma!*... — Az a dühögő hamiskás orrhang, mintha valami cincogó kis mókás egerecske ugrándozott volna a láthatatlan túlsó hallgatókagylónál, csak ennyit válaszolt és menten le is tette a kagylót. Akkortájt Vass József direktort aligha lett volna tanácsos megkérdezni, hogy miként vélekszik erről az esetről. Multak a hetek, a hónapok, sőt az esztendők. Ó, de milyen hetek, milyen hónapok, milyen esztendők!... Vass direktorból halálra keresett ellenforradalmi bujdosó, majd egyetemi tanár, nemzetgyűlési képviselő, sőt 1920 augusztus 15-én, *Horthy* Miklós kormányzó kinevezésével, az első *Teleki*-kormányban közlelmezési miniszter lett. A miniszterek a parlamenti tudósítók körülrajzása nélkül el nem képzelhetők, Vass Józsefet is tehát, amikor mint miniszter először lépett be az országházba, körülkapták, hivatalosan és

*A dalai láma
pesti kiadásban.*

ünnepélyesen udvarlására siettek (bár akkor még csak nem is álmodták, hogy valaha az ujságírók nyugdíjintézetének is áldozatos, nagy, újjáteremtő elnöke leszen) és sorra valamennyien bemutatkoztak. Az egyik huncutszemű, vidámarcú, semmiképpen sem a zordon buzogányos *Töhötöm* vezérre emlékeztető ujságírófigurácska, néminemű oldalgások után, szintén összecsapta, de valami katonásan a sarkát:

— Mécs Alajos!... — Vass Józsefnek a különösen dűnögő orrhangoeskára megvillant a szeme, hamiskás mosoly rezdült az ajka széléről, mikor fejét a magasból lejjebb eresztve, a kedves kis ujságíróemberkén végignézett:

— Ahá!... Örvendek!... Igazán nem is tudtam, hogy a *dalai láma* inkognitóban *megint* Pesten tartózkodik!... Szervecs, pajtás!... — Az ő véghetetlen kedvességével, mert tudám Vass József ilyen is lenni, már nyujtotta kezét a némileg hihetően meglepődött tréfacsináló ujságírónak, akit annyi hetek, hónapok, sőt esztendőök múltán látatlanul, csupán a hang után, az egyszeri felejtett telefonbeszélgetésre mindjárt felismert és minden további feszélyező kérdések mellőzésével *nevén* nevezett. Vass József emlékezőtehetsége meg már ilyen!

*

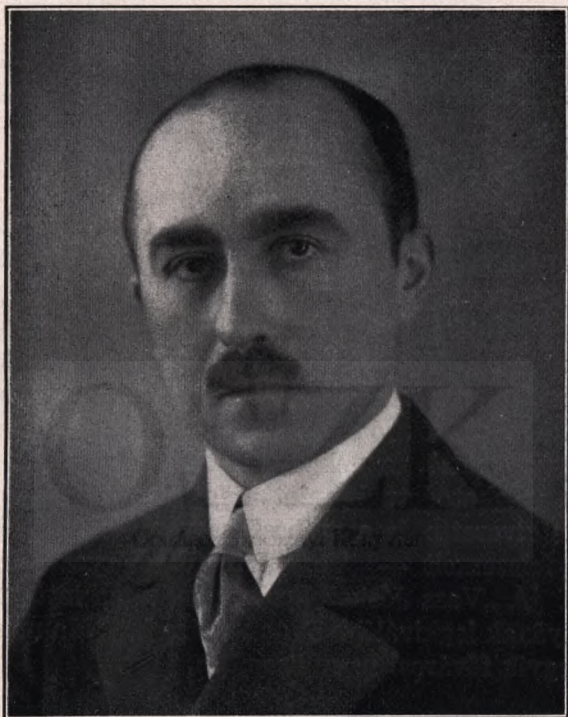
A *Hegedüs* Lóránt által „*felpofozott*” korona végzetes zuhanását előre látta és bizalmasai körében „*bemondta*” Vass. A közgazdasági, pénzügyi nagy kérdések megítélésénél sem szokott tévedni. Az ujságok közgazdasági oldalain sem tévelyedik el. Megtalálja az olvasnivalóját. A feltétlenül elolvasandó közléseknek „*Fontos!*” szóval történik a jelzésük. Az öreg *Copernicus* egyszer a kis *Tulipán* Laci *esetét* is ilyen „fontos” eseménynek minősítette. Apátlan-anyakatlan, 14 éves árvagyerek volt ez a Tulipán. Valamelyik érzőbb ujságrporter hangulatosan, szívbemarkolóan megírta, amikor a boldogtalan gyermek az *Erzsébet*-hídról *egy napon háromszor* vetette magát a Dunába. Amikor harmadjára is kimentették, az ujságesináló éppen arra járt és megkérdezte a lucskos gyereket:

— Miért tetted ezt, fiam?...

— Mert nincs senkim... Sokat koplaltam és a mester úr ütött, vert!... — Az ujságrporter mindezt hát megírta s mi-

vel Copernicus „fontos”-nak jelezte, Vass miniszter is elolvasta a pesti újságot, és elötte már olyan mindennapi esetet, sőt hívta a sajtóreferenst:

— Pajtás, teremtsd elő nekem ezt a kisgyermeket! — Vass Józsefnél a kiadott parancs egyet jelent a nyombani végre-

*Hankó Elemér dr. miniszteri tanácsos,
az elnöki osztály vezetője.*

hajtással: melegében teljesíteni szokták. Copernicus autóba ült. Legelsőbb Róbert bácsinál, az öngyilkosokat mentő iroda megszervezőjénél érdeklődött, majd az útbaigazítások során az egyik rendőrőrszobában megtalálta a gyermeket. A nagybajuszú, marcona öreg rendőratyák éppen affelől „dévánkoztak”, hogy vajjon mibe öltöztessék most már ezt a csuronzives szegény gyereket. A legjobbkor érkezett ide Herczegh Jenő, sürgős intézkedésére legalább a népjóléti minisztérium jótékonyági osztálya mindjárt küldött a lucskos gyerek részére

fehéreneműt, egész öltöző ruhát, cipőt, kalapot, szóval mindent, ami csak szükséges volt; majd az így kiöltöztetett árvát Copernicus autón bevitte a parlamentbe, ahol a miniszter akkor is a miniszterelnököt helyettesítette, de azért dolgai között is szakított rá időt, midőn a márványoszlopok tövében, a társalgó süppedős szőnyegén elébe vezették az elámult fiút. Egész csomó képviselő, újságíró rögvest oda csatlakozott.

— Hogy hívnak fiam? — tudakolta a miniszter.

— Tulipán Laci!

— Inas vagy?

— Igen!

— Milyen inas?

— Asztalosinas, kérem szépen! — A körülállók bámulva látták, hogy a miniszter arca egyszerre csak elborult, sőt a ritka könny megcsillant szemében... Egész bizonyosan felszakadt lelkéből a küzdelmes mult, mikor maga is — hajszál híján — majdnem ilyen sorstépett asztalosinasocska lett?!... Az ámuldozó gyermekhez hajolt most, az arcát szeretettel megsímogatta... Egy-két jó szót is akart mondani neki, de bizony a világ egyik legelső, fegyelmezett nagy szónokának most ez a beszédje a meghatódottság miatt nem sikerült... A gyereket Copernicus elvezette és a székesfehérvári — még Prohászka püspöktől felszentelt — Vass József-hadiárva intézetben helyezték el. A „Vass Jóska” ápolt-gyereke az intézet asztalosszakosztályának legkiválóbb ifjómunkása lett. Ma már asztalossegéd az egyik fővárosi nagy üzemben.

*

A miniszter a megjelölt újságközlemények átnézése után aláírja a kiadandó ügdarabokat, leveleket, ami eltart 11 óráig. Most a „fogadások” következnek. Az első a „referensek”, ha történetesen a miniszterelnököt is helyettesíti, akkor a miniszterelnökségi államtitkárt és a sajtóosztály vezetőjét is fogadja. Ezután a „képviselek” következnek, mert ezek az urak is igen gyakran, nagy számmal felkeresik a minisztert. A magánkihallgatás marad utóljára. A lefolyása, az összetétele elképzelhetetlen. Személyválogatás nélkül mindenkit fogad, meghallgat, s ha kell nyomban intézkedik. Ezek a fogadások negyed 3 óráig tartanak. Ekkor breviáriumot olvas. Háromnegyed három órakor végre hazamegy elfogyasztani szerény ebédjét, amely máig

a Szent Imre-kollégium konyhájáról való diákkoszt. Ebédután olvasgatni szokott, — a több ezer kötetet kitevő könyvtárát szünetlenül szaporítja, katolikus teológiai, filozófiai, nemzetgazdasági és szociológiai, jogi, történelmi, klasszikus szépirodalmi munkák válogatott remekeiből áll ez a szeretett könyvtár, amelyben ebédutáni idejét tölti a miniszter. Öt óraker ismét bent van a minisztériumban, s itt késő estig foglalatoskodik. Az esti órákban rendszerint a felvetődött nagyobb, nehezebb kérdések megoldásai foglalkoztatják... Ilyenkor gyakran felkeresik minisztértársai, egyházi méltóságok, a főpolgármester. Előfordul, hogy egyszer-egyszer esti 8 óraker beszünteti a hivataloskodást, el-ellátogat az állami színházak előadásaira, — legkedvezőbb esetben csak a második felvonást éri el... A mozgófényképszínházak egyik-másik darabját is megtekinti — olykor. Mozgalmas napi munkájának befejeztével otthon elfogyasztja hideg vacsoráját, olvasgat fél 1 óráig, midőn imádkozik és nyugovóra tér. Ha meghívják, vagy köteles valahol valamilyen estélyen részt venni, éjjél előtt mindenhonnet távozik, hazamegy.

Közben hivatalos útjai is kerülköznek szerteszéjjel az országban. Kórházak, szociális intézmények megtekintése, természeti csapásoktól sujtott vidékek felkeresése, egy-egy gyűlés és egyéb mozgalom. Magánszórakozásra alig jut ideje. Sebbel-lobbal történnek az ilyen ritka kiruccanások, 4—5—6 hétben egyszer Kalocsára a családhoz s rövid nyári pihenőre Balatonfonyódra Ripka-Ferenchez. Az 1—2 napos vidéki kiutazásoktól eltekintve, tíz éves minisztersége óta nem vett ki még szabadságot. Amíg nagy mestere: *Prohászka* püspök élt, sokszor

Horváth István dr. min. tanácsos, az Országos Társadalombiztosító Intézet alelnöke, volt népjóléti elnöki osztályvezető.

kiautózott Székesfehérvárra, ahol *Klautz* nagyprépostnál máig megfordul. Visegrádon *Zsitvay* Tiborékhoz, Uzdborjádón (Tolnában) *Pesthy* Pálékhoz is el-elvezet egyszer-egyszer útja.

Hivatalos útjain leginkább csak Dréhr államtitkár és a személyi titkárai szokták elkísérni. Kalocsára Scholtz államtitkár, Ripka Ferenc főpolgármester, Horváth István volt elnöki minisztertanácsosa, Mátéffy Viktor prépostplébános, képviselő, Sebestyén József és a személyi titkárok is lekísérik. Ezek és az ilyen utak az egyetlen üdülései, amikor az íróasztalától néhány órára elszabadul. Putyera, a volt huszár soffőr megfigyelte „Kegyelmes urát”, ha kiérnek a városból, minthacsak kicserélnék, felvidámul, közlékenyebbé válik.

*

A miniszter napi elfoglaltságai a parlamenti ülések évszakán, még jóval terhesebbek, mondhatni: megduplázódnak. Mint miniszter és gyakran mint a miniszterelnök helyettese is tartja, állja itt ernyedetlenül az őrhelyét; mert rendkívül súlyt helyez arra, hogy állandóan tájékozódott legyen a politikai és parlamenti élet minden mozzanatáról. Az országgyűlés és a felsőház üléseinek tartama alatt egyik titkár megszakitás nélkül a parlamentben tartózkodik. A minisztert tájékoztatja az ülések lefolyásáról. Mint szakminiszter is sűrűn látogatja a képviselőház bizottsági üléseit. Amikor pedig a miniszterelnököt helyettesíti, a parlamentből ki sem mozdul. Referenseit sokszor a folyosón hallgatja meg és álltóhelyből intézkedik. Miniszteri szobájában soh'sem találod. Ha helyettesíti a miniszterelnököt, az ülésezések alkalmával a képviselőház miniszterelnöki tanácstermében szokta megtartani a minisztertanácsokat. Egyébként a miniszterelnök hivatalos helyiségét a képviselőházban is csak a fogadásoknál használja. Félévenként majdnem rendszerint megismétlődnek a miniszterelnöki helyettesítései, a budavári miniszterelnöki palota hivatali helyiségeit ilyenkor sem veszi soha igénybe. A „helyettesítés”-t saját minisztériumában látja el. Az úgynevezett „hosszú ülések” alkalmával a rendellenes étkezés miatt egyáltalán nem akad fent munkájában, habár az „interpellációk” sokszor benyúlnak a délutáni 5—6 órai időbe. Vass József — a reggeli üres teától eltekintve

— étlen-szomjan győzi a munkát. Odabent szónokol, vitatkozik, válaszol, közbeszól, kint küldöttségeket fogad, a folyosókon felelget a száz kérdezősködőnek, a politikusokkal eszmét cserél és a hosszú ülés befejeztével így megy haza a kihült ebédét elfogyasztani... A *cigarettaból* ám annyit fogyaszt, mint három másik sem. Rendszerint saját töltésű cigarettát fogyaszt, naponta közel: *nyolcvanat—százat*... Elvértve megtörténik,

Az örök „helyettes”.
(László Fülöp festi Bethlen István gróf portréját.)

— *Sohse ijedjen meg úgy, kedves Mester, a miniszterelnök úr öexcellentiája nagy elfoglaltságára való tekintettel engem bízott meg helyettesítésével...*
(Pintér Jenő rajza.)

hogy midőn programmszerűen hosszabb képviselőházi tartózkodásra kényszerült, titkárjával — a büffében — *egy-sültből* álló *gyorsebédet* megrendeltet. Ehhez még egy *pohár sör* a járandóság. A *feketét* nem kívánja. A parlamenti vendéglős — alighanem a közéletmezési miniszterkorabeli *Vass-menü*, *Vass-kenyér* emlékezetéért — az ilyen gyorsafalatozást elnevezte *Vass-ebédnek*... Az Országház fogadása bármilyen büszke arra, hogy Vass minisztert vendégül láthatja, „drukkol” is a „magas” vendég kiszolgálásakor, mert az akkor még

új vendéglősnek az első ilyen Vass-ebédje felettébb balul ütött ki... Nem érdektelen, sőt jellemző ez az ebédhistória... A miniszter szólítja Copernicust:

— Pajtás, légy szíves, rendelj egy ebédet!

— Mit méltóztatik parancsolni, Kegyelmes Uram?

— Rád bízom!

— Hány órára méltóztatik parancsolni, Kegyelmes Uram?

— Háromnegyed háromra kérném! — A titkár megy, közli a vendéglőssel a miniszteri óhajt, *hangsúlyozva* erősen, hogy a „*natúrszelet körítéssel*”, a büffé nagytermében, háromnegyed háromra pontosan tálaltassék!...

— Igenis kéremássan! — A miniszter képviselők társaságában szokott ilyenkor megjelenni... A folyosókon idegekbe vágó vézscsilingelés jelzi, hogy az ülésteremben új szám következik, az ellenzéki lapokban nagy hűhóval előre beharangozott Korpádi Gömbölyü Zsiros Tamás képviselő úr hangra zajos, tartalomra üres és szürke interpellációja... Vasst nem érdekli ez az eset, a sületlen közbeszólásairól ismert, sok minden zsírral megkent képviselőn is végig gerebenezett már párszor. Az interpelláció tárgya különben is messze kívül esik tárgykörén, hát mentesíti magát az üléstermi *inspekciózástól*. *Kemény léptekkel* kimegy a teremből és megjelennek büffébeli lefoglalt asztalánál: *Reischl* Richárd, *Sándor* Pál (bár ellenlbasok vele), *Griger* Miklós (aki sohasem lesz kanonok a saját sóhajtásai szerint), *Vargha* Gábor, *Lingauer* Albin (a vazsiak), *Túri* Béla prelátus-kanonok, *Mátéffy* Viktor prépost-plébános (az esztergomiak népszerű követje), s (az elmés, az okos, a friss beszédek kedvelői közül) még néhányan már igen nehezen várják... Hát: — leül Vass József, kiszolgálására maga az új vendéglős jelentkezik:

— Kegyelmes Uram, tisztelettel jelentem, az ebéd *mindjárt* kész lesz! — A miniszter ránéz, majd kihúzza óráját a reverendazsebből és megkérdezi a vendéglőstől:

— A titkár úr hány órára rendelte az ebédet?

— Háromnegyed háromra, kegyelmes Uram! — A miniszter az óráját mutatja:

— Látja ezt, kérem, vendéglős úr? Háromnegyed három *elmúlt* félperccel...

— Igenis látom, kegyelmes Uram!

— Noshát, akkor köszönöm, ebédet már nem kérek...
Kérek egy sós kiflit és egy pohár sört! — S mintha misem történt volna, elfogyasztja a rendelést. A képviselőkkel néhány percig kellemesen eldiskurál; majd visszatér az ülésterembe és

Vass József a Délivasútnál fogadja az Olaszországból hazaérkezett gróf Bethlen Istvánt és feleségét.

ebéd nélkül — a késő esti órákig — állja akár a zivataros izgalmakat, akár a Korpádi Gömbölyü Zsiros Tamás fajtájú képviselő uraktól művelt üres szalmacséplést. Mindössze, hogy ilyenkor kivételesen „kimenőt” engedélyez magának... Dréhr államtitkárral s néhány meghitt képviselőtársával kivételesen a Dohány-utcai Posch-féle vendéglőben költi el mértékletes ebéd-vacsoráját... Azóta igaz, hogy a képviselőházi vendéglős

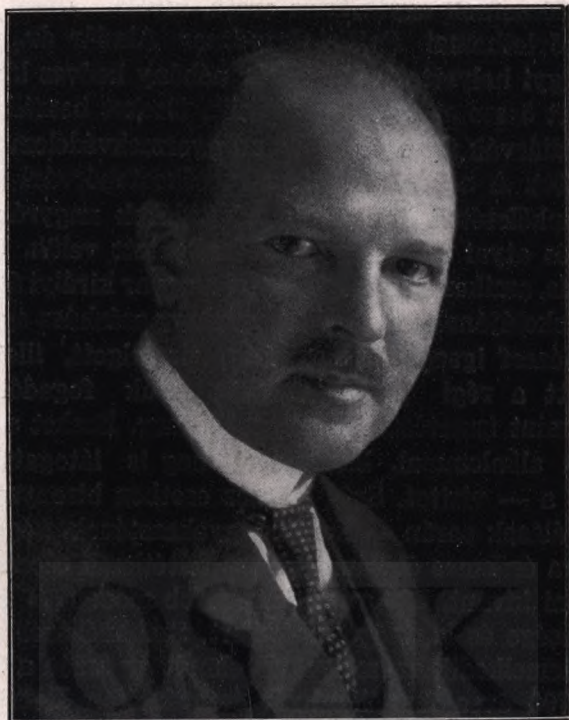
is hozzáigazodott a miniszter órájához. A miniszter perccen-pontosan megkapta több ízben is az előre rendelt ebédjét.

Vass József képviselőházi felszólalásaihoz előre nem készül. Mégcsak jegyzeteket sem visz magával. Költségvetésének tárgyalása alkalmával mégcsak előadót sem tűr maga mellett. A legbonyolultabb számadatok tömkelegében teljesen otthonos.

*

Vass József a fegyelmezett érintkezésre nagy súlyt helyez. A rendkívül szigorú, nyers ember híre előzte meg, azt rebesgették, hogy távozása alkalmából — a kultuszminisztérium tisztviselői — *kivilágították* palotájuknak ablakait: *örömben*. A „*népjólétiben*” bezzeg, belépése első pillanatától mást tapasztaltak tisztviselői. A kopott, kifényesedett reverenda rendkívül meleg szívet takart... Okos nézésű szeme megett az észbeli tehetségnek, bölcsességnek és jóságnak kincses lelki tárháza rejtőzött. Bár minden iránt a legbehatóbban érdeklődött amidőn az osztályfőnökök a bemutatkozás, majd rendszeres „referálás” során elébe járultak, a hivatalos érintkezéseknél is rendkívül barátságosnak bizonyult; nohá a „tekintély” fenntartását mindenféle vonatkozásban, szinte rendszeresen igyekszik ápolni és betartani. Soha „kormányzót”, vagy „miniszterelnököt” nem mond magánbeszélgetések közben, még kevésbé a hivatalos tárgyalások során. „A kormányzó úr öfömméltósága, — a miniszterelnök úr ő excellenciája” a szokásos felemlítések. Az egyéb magasállásúaknál is megadja mindenkinek azt, ami megilleti az illetőt. Az alárendelt tisztviselőknél sem hagyja el, háttmegett sem az „úr” szót, mindig osztálytanácsos, titkár, stb. urat mond. Egészen katonás a hivatalos érintkezésnél, amint ő hajszál pontossággal betartja a hivatalos órák megkezdését, éppúgy megköveteli ezt munkatársaitól. Amilyen szigorú és rátartó ilyen tekintetekből, beosztottjaival szemben elnéző is tud lenni. Előfordul sokszor, hogy valamelyik előadó a sürgős miniszteri keresésre sem tud rendelkezésre állani, ilyenkor a legmegértőbb türelemmel veszi tudomásul az akadályoztatást. Megelégszik azzal, ha a behívott osztályfőnök helyett valamelyik kisebbrangú tisztviselő adja meg a jelentést.

Mint gyakori és állandó miniszterelnökhelyettes, a minisztertanácsokat a saját minisztériumában szokta megtartani.

*Pettkó-Szandtner Aladár dr.
népjóléti h. államtitkár.*

Kezdetben úgy volt, többször előfordult, hogy egyes miniszter és behívott államtitkár urak késedelmesen jelentek meg a tanácskozásokon. Vass miniszterelnökhelyettes, ám, késlekedő minisztertársait is rászoktatta a pontos megjelenésre... Itt, persze, nem lehetett azt csinálni, mint amikor a boldogult Csöngedy Gyula plébános lekapta vagy a *vacsorától* megfosztotta késedelmes káplánját... Burkoltabb, finomabb eréllyel kellett eljárni, Vass József értett ehhez is... Ha 10 órára tűzte ki a minisztertanácsot, pont 10 órakor meg is kezdte azt, ha csak két minisztertársa volt is jelen... A miniszter urak hamarosan rájöttek, hogy ez a Vass-féle helyettes-miniszterelnöki pontosság nem — véletlenség, azért alkalmazkodtak Vass helyettes miniszterelnök úr pontossági kívánalmaihoz, s most már mindenki kellő időben, pontosan megjelenik a minisztertanácsokon.

Vass Józsefnek egyik friss erejű, kiváló, fiatal államtitkárja, felsőriethomai *Pettkó-Szandtner* Aladár dr., népjóléti és munkaügyi helyettes államtitkár néhány kedves kis apróságot jegyzett össze az ő „ministeréről”. Ezeket beszéli Vassról:

„A hadiárvák ügye és az állami gyermekvédelem kezdettől szívéhez nőtt. A *nevéről* elnevezett székesfehérvári hadiárva-intézet alapkövetelési ünnepén a növendékek nagyrésztét megszólította és atyai melegséggel elbeszélgetett velük. Ugyanígy tett akkor is, amikor a hadiárvák váci magyar királyi állami bór-ipari szakiskolájának növendékei, mintegy százhusz egyenruhás fiú, Gáll József igazgatóval az élén, tisztelettel, illetőleg bemutatkozott a régi piaristaszékház szűk fogadótermében. A fiúkat mint ismerősöket szólíttatta meg. Ezeket a váci fiúkat, másik alkalommal, kíséretével meg is látogatta, szóval visszaadta a — vizitet. Száz és száz esetben bizonyosságát adta — a referálások során — komoly igyekezetének, hogy minden felkarolásra érdemes és támogatásra feltétlenül rászoruló esetben segíteni kívánt, bár a legkülönfélébb módon... Nagy szónokai képessége és készsége közismert. Szebbnél-szebb beszédei közül is kiemelkedik az, melyet az elmúlt év őszén a Szent Ferencsek 700 éves fennállásának évfordulóján Egerben mondott. Midőn az érseki vendéglátás során h. államtitkárja üdvözölte rendkívüli szónokai sikere alkalmából, szerényen elhárította az üdvözlést:

— Nem érdemel ez nálam dícséretet; hiszen sohasem készülök beszédeimre. Mindössze egy gondolatot ragadok ki és arra alapítom, ahhoz fűzöm mondanivalóimat! — Ugyancsak az érseki vendéglátás során történt, amidőn Eger nagynevű főpapjának, *Szmrecsányi Lajosnak* felköszöntőjére válaszolt, talpraesett szép válaszát azzal a paphoz illő alázattal és szerénységgel fejezte be, hogy a főpásztorhoz menvén, az ősz érseknek — koccintás helyett — kezét csókolt Vass miniszter.

*

Népünk, fajunk szaporítását, az Országos Stefánia Szövetség áldozatos munkájának hathatós támogatásával, még szűkebb hatáskörében is előmozdította azáltal, hogy *kinevezésben* kizárólag *nős, családos*, de legalább is *völegény sorban* lévő em-

bert részesített... Egyik rendkívüli jó tulajdonsága Vass miniszternek az is, hogy megengedi a vele való vitázást minden olyan esetben, amidőn valamely ügyben nem osztotta az osztálynak, illetőleg osztályfőnöknek a felfogását. Sőt, ha meggyőzték, nem egyszer teljesen el is fogadja az előadói javaslatot. Egyik ilyenféle érdekes eset volt az is, amikor a miniszter hatszor egymásután visszautasított egy a helyettes államtitkárja, *Pettkó-Szandtner* dr. által ismét és ismét előterjesztett, általa igazságosnak és nagyon fontosnak tartott javaslatot... Az ügyirat *hetedik* előterjesztése alkalmával mégis így szólt a miniszter:

— Kérlek, mi már több ízben megtárgyaltuk ezt a dolgot?!

— Igen, kegyelmes Uram! — felelte az államtitkár. — De még ezideig nem méltóztattál hozzájárulni az előterjesztésemhez.

— No, és akkor miért terjeszted elő újra?

— Azért, kegyelmes Uram, mert rendkívül fontosnak tartom. Az álláspontomat pedig helyesnek és igazságosnak tartom!

— Nohát, akkor gyerünk a placra!... Mondd el az érveidet! — Az államtitkár tömören előadta az indokolását, mire a miniszter bemártotta pennáját az öblös kalamárisba és így szólt: — Mivel olyan sokszor hozakodtál elő ezzel az üggyel, hát aláírom! — Majd az ügydarab aláírása után még hozzáfűzte: — Pajtás, ám, nemcsak azért írtam alá az aktát, mert sokat zaklattál velem, hanem azért is, mert meggyőztél az érveiddel! — Az okos embert jellemzi ez a kedves eset is.

XXVIII. FEJEZET.

Vass József szívesen várja a támadásokat. — Vass József és a szocialisták. — Vass nagyobbat tud ütni. — Vass József és Kiss Menyus. — A legitimisták Vass Józsefet támadják. — Pallavicini György örgróf és Vass miniszter mérközése. — A visszaszívott „pletyka”. — Mi lett volna, ha Pallavicini vargaműhelyben születik és Vass József az „örgróf”? — Vass József damaszkuszi pengéje. — Egy cigaretta, egy jó vicc. — Reischl Ricsi képviselő és Vass miniszter különös egyessége. — Vass miniszter és a nem katolikus felekezetek. — A Prohászka püspök gyűrűje. — Vass József a Prohászka püspök temetésén. — Egyedül a magasban. — A Vass József elleni merénylet. — Elmebajos volt a merénylő. — Néhány üdvözlőlevél. — A Kállay-család csodálatos karneol-gyűrűje.

Vass József azok közé a ritkaságszámba vehető miniszterek közé tartozik, akik szintehogy örömmel fogadják a képviselőházi — támadást; mert az ilyen támadás megannyi alkalom, hogy igazságukkal és felényükkel felülkerekedjenek és kedvük szerint győzzenek. A szocialisták különösen jól ismerik őt. Bár mint miniszter, mint politikus és pap szálla szemükben, óvatosak, tartózkodók támadásaikkal, ha Vass miniszterrel kerülnek össze. Még székesfehérvári fiatal tanár korában megmondta nekik, hogy több szociológiai művet olvasott és ismer, mint amennyinek ők a címét tudják. Ez a felénye azóta sem csökkent. Nemcsak az idevonatkozó könyvtára lett gazdagabb, hanem gyakorlati tapasztalatai is mérhetetlenül mélyültek és bővültek. Az alkotásaival meg valóságosan a gyékényt is kihúzogatja az elvtársak alól ez a pap-miniszter; amiknek a felpanaszolásából éltek, amiket messze idők és más államforma édes gyümölcszeiül ígértek ők, mindazt egymásután építgeti fel és valósítja meg — a magyarságra legnyomorúságosabb korszakban, a porbatiprottság és kifosztottság korszakában — a „burzsuj” pap-miniszter. Midőn tehát sem az érvekkel, sem a cselekedetekkel nem tudták félrenyomni, párszor a magasabb hanggal, a padveregetéssel próbálkoztak.

— Ha az urak az asztalt verik, én még nagyobbat is tudok ütni! — Vágta oda nekik Vass. El is hitték neki s talán egyedül a reverendás-minisztert respektálják igazán. Egyidőben a jó csiki góbé Kiss Menyus — néhai való képviselősege idején — állandó közbeszólásokkal igyekezett (tehetségétől telhetőleg) zavarni és riogatni Vass-t.

— *Az államférfiúi és képviselői képességek csúcspontja* nem az örökös közbeszólás! — Oktatta ki professzorosan Vass miniszter Csíksország nyughatatlan poéta fiát.

— Mi lesz a lakáshivatallal? — Tyüh, abban az időben nem igen volt népszerű dolog a lakáshivatal, hisz' éppen ezért is bizgatta meg a minisztert az ármányos székely, node megkapta:

— Ki fogjuk önt nevezni *lakáshivatali-elnöknek!* — felelte kurtán, hivatalosan Vass. Menyust körülölelte a közderült-ség... Mintha csak a gyerekkori kenyértésztadagasztó teknőben ringatták volna el a nyugós kis kövérke csiki góbét, szelődülten, kipirultan elhallgatott Menyus.

*

Károly király balsikerű hazajövele óta Vass miniszter alá szívesen öntögették volna a forrót a „legitimisták”. A többiek során a régi edzett csatár *Rakovszky* István és *Pallavicini* György örgróf támadták többször igen élesen, igen szenvedélyesen, nem válogatósan, ahol éppen érték. De sem *Rakovszky*-nak, sem *Pallavicininek*, sem egészen más alkalommal a fürge *Eckhardtnak* sem sikerült Vass minisztert levágni, mégcsak zavarba hozni sem... A *nemzetgyűlés* 378. ülésén (1925. évi február hó 18-án, szerdán) folyt le örgróf *Pallavicini* és Vass miniszter között az az emlékezetes mérkőzés, amely nemcsak Vass férfias, meggyőző, okos megnyilatkozásainál fogva érdekes, hanem mint szónoki rögtönzés is olyan sikerült, aminőkkel Vass Rómában, az ékes latinnyelvű nagy egyetemi disputákon más nemzetek legkiválóbb fiai felett már diákkorában kivédhetetlenül győzött... Ezen a 378-ik ülésen az örgróf felszólalását elintézte pedig a következőképpen:

Elnök (Huszár Károly):

— A népjóléti miniszter úr kíván szólni!

Vass József (népjóléti és munkaügyi miniszter):

— „T. Nemzetgyűlés! Az igen t. képviselő úr válaszolt tegnapi felszólalásomra és én négy pontban foglalhatom össze azt, amit mondott. Az első pontban férfiasan, lovagiasan és őszintén kijelenti, hogy az a *pletyka*,⁵⁹ amelyet én itt meglehetősen élesen aláhúztam tegnapi beszédemben, reám nem vonatkozik. Elfogadja azt, amit állítottam. Ennek következtében tárgytalanná válik részemről minden további rekrimináció. Én ezt az elégtételt, ezt a férfias kijelentését a t. képviselőtársamnak a magam részéről elégségesnek és kielégítőnek találom.

„A másik pontban áttér a támadásra abban az értelemben, hogy nehezményez egy olyan állítólagos kijelentést, amelyet én vele szemben használtam volna, nevezetesen, hogy én őt azzal vádolom, hogy ő terjesztette volna rólam ezt a pletykát a nunciushoz és nem tudom milyen más előkelő helyeken. Azoknak a nemzetgyűlési tagoknak személyes tanubizonyosságára hivatkozom, akikhez szerencsém volt tegnap, amikor ezt a beszédet elmondtam, hogy én illet nem állítottam. (Úgy van! jobbfelől.) Én azt mondtam, hogy „az a pletyka, amely a csatornáknál keletkezett és keringett és amely pletyka azután megvádolt engem a nunciushoz, a primáshoz, Rómában, kaszinóban, sőt még más helyen is, stb.” Ebből természetesen következik, hogy az inkriminált kifejezésből egyetlen szó sem vonatkozik az igen t. képviselőtársamra. De nem is vonatkozhatott rá, mert hiszen, hogy igen t. képviselőtársam ezt a pletykát vajjon elmondta-e valahol, vagy sem, *ezt ő tudja*, én nem tudhatom, ennek következtében nem is állíthatom. Nem is volt szándékom állítani.

„A harmadik az volt, hogy én azt jelentettem ki, hogy sértő szándékkal pellengérezett ki egy katolikus papot, akinek pedig nincs módjában elégtételt venni. Valami illet tényleg mondtam, azonban annak egészen más értelme volt. Nevezete-

⁵⁹ Ez a *pletyka* a miniszter sofförjének egy állítólagos „*fekete fuvarja*” körül támadt, tudniillik amikor a „*gazda*” tudta nélkül az éjszakai pihenőidőn a saját zsebre fuvaroznak a sofförök. Itt a sofförön át méltatlanságot ifecskendezett a miniszter felé a pletyka. A nemzetgyűlés 378. ülésén Pallavicini örgróf maga kijelentette hogy: „az igen t. miniszter úr kiváló, derék sofförjét semmiképpen sem akartam bántani. Meg vagyok győződve arról, hogy egy állami alkalmazott ú. n. *vak fuvarokat* nem visz, soha nem is vitt, távol áll tőlem egyáltalán a gondolat is.”

sen az volt az értelme, hogy *kockázat nélkül lehet nőt és papot sérteni*. Nem tételezem azonban fel igen t. örgróf képviselő úrról, akit egészen más férfiúnak ismerek, hogy tényleg sérteni akart volna. Ha méltóztatik megnézni beszédem gyorsírói szövegét, méltóztatik meglátni, hogy ez határozottan kifejezésre jut benne. Az elégtételadásnak egyébként nemcsak párbaj a módja, ennek következtében t. képviselőtársam nem helyesen interpretálja az én intencióimat. Elégtételt másképp is lehet adni, amint például — és ezt köszönettel nyugtázom! — párbaj nélkül, fegyver nélkül szíves volt az igen tisztelt örgróf képviselő úr most pár perccel elébb nekem elégtételt szolgáltatni. Párbaj nem kellett hozzá.

„A negyedik pont már egészen más. A negyedik pontban *átment* egész határozottan az igen tisztelt képviselőtársam a *támadásba* anélkül, hogy erre neki bármi oka lett volna. Mert, ha én a tisztelt képviselőtársamat megtámadtam volna, nevezetesen, ha a második és harmadik pontban foglalt feltevések tényleg megfeleltek volna a valóságnak, — aminthogy nem feleltek meg, hanem vagy tévesen értesült a dolgokról, vagy nem elég figyelmesen olvasta el a gyorsírói jegyzeteket, — akkor talán megvolna a tárgyi indoka annak, hogy az igen tisztelt örgróf képviselő úr átmenjen ellenem a *támadásba*. Így azonban indok nélkül ment át és én nem tudom, hogy most mit mondjak erre a *támadásra*? Politikai vitába, pláne arról a cikcakos útról, melyet szíves volt az igen tisztelt képviselőtársam, mint az én *utamat a miniszteri székig*, onnét el és oda megint vissza megjelölni, ilyen politikai vitába jelen pillanatban, azt hiszem, nem lehet belebocsátkozni. Azonban én nagyon nyugodt lelkiismerettel merem a történelem ítélőszéke elé bocsátani mindazt, amit tettem s vállaltam érte a felelősséget és vállalni is fogom. (Általános helyeslés.) Kénytelen vagyok mégis megjegyezni, hogy ez majdnem megint asszonancia arra az állításra, amely állítólag — ismétlem állítólag — tisztelt képviselőtársam részéről *egy népgyűlésen* hangzott el velem szemben, hogy tudniillik Vass miniszter a legnagyobb strébere Középeurópának és ennek az állításnak bizonyítéka az, hogy *szegény iparoscsaládból* íme eljutott a *miniszteri székbe*.

Barthos Andor: Erre csak büszke lehet!

Vass József: *Most megint a miniszteri szék emlegettetett. Az tény, sohasem szégyeltem, hogy egyszerű iparoscsaládból származom (éljenzés és taps jobbfelől), aminthogy azt hiszem, az igen tisztelt örgróf képviselő úrnak sincs csak azért külön túlságosan sok önézretre oka, amiért igen magas családból származott. Az, hogy valaki nagyon magas családból származik, kétségkívül nagy tehertételt jelent, átvesz örökséget, tradíciókat, átvesz egy bizonyos színvonalat, amelyet meg kell tartani, amelyre érdemessé kell válni. Meg vagyok győződve róla, hogy igen tisztelt képviselőtársam ennek a magas színvonalnak és tradícióknak a legteljesebb mértékben meg is felel és azokra érdemes... Nem tudom most már, hogy ugyanezt mondjam-e most, amit egypár esztendővel ezelőtt kellett mondanom kvázi önmagam védelmezésére és annak az állításnak a leszűrkitésére, amely azzal akarja bizonyítani az én stréber mivoltomat, hogy iparosfiúból miniszter lettem, — nem tudom, talán csak megemlítem amit ugyanakkor mondtam, hogy ez a különbség minden esetben megvan kettős mértékben közöttünk. Én lenn születtem, az igen tisztelt képviselőtársam fent született, ha megfordítva lett volna ez a születés, nem tudom, nem úgy történt volna-e, hogy én akkor is miniszteri székekben volnék, az igen tisztelt képviselőtársam pedig az iparosműhelyben. (Élénk derűltség a jobboldalon.)*

Elnök: Pallavicini György örgróf képviselő személyes kérdésben kér szót. Tessék!

Örgróf Pallavicini György: Tisztelt Nemzetgyűlés! (Zaj.) Röviden kívánok csak néhány megjegyzést tenni. Én a Napló úgynevezett kékjéből vettem citátumaimat. Nagyon sajnálom, hogy hibásan jelent meg a miniszter úr beszéde. Tekintettel arra, hogy a miniszter úr szavait megmagyarázta, természetesen elesnek azok a kommentárok is, amelyeket hozzáfűztem. Méltóztassék megengedni, hogy röviden válaszoljak arra az ellentámadásra, amelyet a tisztelt miniszter úr ellenem intézett. És pedig roppant szellemesen és személyesen intézte el azt. Az egész konklúzióknak egyetlen egy hibája van. Én soha a miniszter úrnak sem a születéséről, sem a stréberségéről nem beszéltem, nem is tudom, hogy a miniszter úr milyen családból származik, életemben soha senkinek családi származását nem kutattam, a legkevésbé érdekel ez engem, nem is érdekel Ma-

gyarországon, ahol csak örülni lehet annak, hogy ha az igazi demokrácia végre érvényesül. (Helyeslés és derűtség a jobboldalon.) Más példára nem mutatok rá, csak arra, hogy szolgáltam én is egy polgári származású nagy ember minisztériumában, Wekerle Sándor minisztériumában és soha kifogást nem emeltem az ellen (mozgás és zaj a jobboldalon), hogy az ő ősei milyen foglalkozást űztek. *Én elismerem, hogy egy ropant szellemes és nagyszerű replikája volt a miniszter úrnak, azonban a premisszája, amiből kiindult, abszolúte hamis.*

Elnök: A népjóléti miniszter úr kíván szólni.

Vass József miniszter: Tisztelt Nemzetgyűlés! (Halljuk! Halljuk!) Legyen szabad a következőket megjegyezni: Én felvettem a damaszkuszi pengét a kezembe, mert azt hittem, hogy szintén damaszkuszi pengét⁶⁰ vett kezébe az igen tisztelt képviselőtársam. Tévedtem abban, hogy ő támadni akart engem a kezében lévő, vagy rendelkezésére álló damaszkuszi pengével és én elfogadom a kijelentést, természetesen maradék nélkül, hogy soha ilyeneket nem mondott, az én származásomra, az én közéleti működésemre. Ennek következtében elesik mindaz, amit én ehhez hozzáfűztem. (Élénk helyeslés.)

Az ilyen felfrissítő disputák után kint a „t. ház” folyosóján jól ízlik Vass miniszternek egy-egy *Mariska* hűgától, *Ferenc* bátyjától töltött „cigaretta”. Sőt a keszthely-hévízi *Reischl* Ricsi képviselővel, a *Gaál* Gaszton pártjához tartozó barnapiros, balatonmenti, szókimondó és ötletes dunántúli úrral igen eredeti, kedves „szóbeli egyessége” van. E szerint: *Reischl* képviselő-úr tartozik Vass miniszternek minden „házbeli” üdvözlésekor „egy *finom cigaretta* ellenében *egy jó viccet elmondani*”. „Ámde, az utóbbi időben” — írja szomorodott önvallomását a sajátmaga rovására is őszinte *Reischl* Richárd — „tárházam ebben a tekintetben már *kifogyott*, úgyhogy *egy félév óta* ezt a kedves és sok derűt okozó kötelességemet *nem tudtam* teljesíteni”. Ennek a szomorító önvallomásnak vigasztaló folytatása is van; mert bár a jó viccek a *finom* miniszteri cigarettával együtt elmaradtak, a *hévízi* képviselő ragaszkodása Vass miniszter iránt az ellenzékiség görcsös padján, szá-

⁶⁰ Pallavicini őrgróf tudvalevőleg a Wesselényi Vívóklubnak is elnöke volt.

raz kenyerén sem változott meg. Imhol itt az írás, a Reischl képviselő úr kedves írása: „megjegyzem, hogy én a politikában sem vagyok ellenlábas Vass miniszter úrnak. *Ellenzéki szerepem* abban nyilvánul csak meg, hogy minden alkalommal kifejezést adjak illusztris vezéremmel, Gaál Gasztonnal együtt, a kormány *gazdasági politikájának* hibái miatt megnyilvánuló közhangulatnak és *mivel Vass Öexcellenciája működését sohasem kellett kifogásolnom*, a lehető legjobb viszonyban vagyunk egymással, ami természetes, reám nézve nagyon megtisztelő.”

*

Vass József barátjai és hívei jó viccét derüsen meghallgatja, maga, ám komolyabban nyilatkozgat. Ezek minden oldalról megszívlelhetők, méltók, hogy fennmaradjanak és mennél szélesebb körben elterjedjenek és megismertessék az *igazi* Vasst. Talán még az egységspárti alakulások idején mondotta Vass miniszter:

— Én keresztény és nemzeti alapon állottam, ezután is azon az alapon állok. *Katholikus* vagyok, de egyetértek szeretetben és az építésben *protestáns testvéreimmel*. Amikor én keresztény vagyok és nem tűrök más politikát, mint *keresztény politikát*, akkor a *krisztusi köpenyt* mégsem szabom szűkre, *Jézus Krisztus* az ő köpenyéből nem szabott *divatkabátot*... Bő az a köpeny és elfér alatta mindenki, aki fázik és alája kívánczik! Mindegy, hogy Mohamedet, vagy Mózeset követi-e valaki, ha magyar akar lenni és megbecsüli bennem a keresztény gondolatot, akkor jöjjön a mi lobogónk alá és egységes erővel iparkodjunk dolgozni! — Az ilyenféle nyilatkozatai, beszédei nem szépenhangzó és elhangzó szólamok Vass József miniszternél, a kalocsai nagyprépostnál, egyházának ez a hű főpapja cselekedeteiben sem másmilyen magyar. Az ő főpásztori gyűrűje, amit állandóan kezén visel, ami őt minden raggyanásánál emlékezteti és eljegyezte a nagy *Prohászka* püspök példaképéhez és hagyományaihoz, éppen a Debrecen—Pannonhalma szivárványhídját ígöző és felidéző Prohászka püspöktől, a „fejérvári megység” Vass József felejtethetlen nagymesterétől származik,

akinek apostoli lelkében az ezeréves Nagymagyarország boldogsága, békessége, elébbrevitele élt és munkálkodott a szilárd-alapú és céltudatos alkotások megújhodásaival... Az a *Prohászka-gyűrű* Vassnak tiszta fényével kötelezettségeket szab, s ha netalán — emberfelettiekkel küzdve — elernyednék, Prohászka lelkének rózsailataival megjelöli útját és felüdíti, erőssé teszi a végsőig való kitartásra... Ó, micsoda öröme is lehetett az Vassnak, amikor az ő egyik leginkább szívéhez nőtt, lelkéből lelkedzett embercsemete mentő alkotásának, a székesfehérvári „*Vass József hadiárvaház*”-nak alapkövét letették és azt megáldotta, felszentelte éppen Prohászka püspök... Ó, de micsoda bánata, szomorúsága volt az viszont a tanítvány Vass Józsefnek, amikor Prohászka magyar galamblelke oly váratlanul elszállott mennyei Urunkhoz és Teremtőnkhez, tölgyteste pedig megrendítőn a földi mulandóság porába zuhant, mintegy villámsujtotton... Ekkor, 1927 áprilisában, Prohászka püspök temetésén borzongatós fájdalom volt látni Vass Józsefet!

Ott ült a népjóléti miniszter a díszhelyen, a templom szentélyében — egyenes derékkal. A szokottnál is merevebb jégpáncél az arcán, — jaj, valahogy lelkébe ne pillanthasson a népség... De a nézése fátyolos, s arcán ugyanaz a sápadtság, mint egyszer régen a pesti kollégiumi kiskápolnában, a *vörösek* forradalmi farsangján, azon az utolsó vasárnapi szent misén!... A templomi szertartásnak ám vége, megindul az utcán a menet és a százezernyi embertömeg közepette emelt fővel, döngő léptekkel, mint a méltóság megtestesülése bár, halotti sáppadt arccal halad Vass miniszter, Szent Ágoston vallomásainak ihletett magyarázója... A népjóléti miniszter szenved és nem akarja, hogy lássák... S akkor, ott a százezernyi nép között látni, érezni lehetett ennek a férfiúnak szörnyű egyedülvalóságát... Vass József nem tudja elviselni, hogy gyengeség lásék rajta, nincs tehát senki, akitől vígasztalást fogadhatna el! Nincs ember, aki előtt kiönthetné szívét... Pedig a jóságos-szívű emberek érzékenyek, — sok keserűség lehet abban a szívben eltemetve... Vass József halad a dicsőség útján tovább. Óriási a hatalma, de rettentő az ő magányossága, — azért ne írgyeljük, szeressük, igyekezzünk inkább megérteni őt, aki, mint a család vénjei — a gyümölcstermések áldott szüretjeire

nem számítván — a koldusország romjai között, a kifosztott koldusnép vigasztalannak tetsző árvaságában szilárdul építkeznek és szent diófák erdőségeit ülteti a jövődök boldogabb, gondozottabb másik magyar nemzedékének.

*

Prohászka-hoz mérhetetlen a ragaszkodása, amikor a katolikus írók és ujságírók *Pázmány Egyesülete* Vass Józsefet 1927-ben, az idvezült Prohászka püspök örökébe elnökéül megválasztotta, Vass József kívánságára Székesfehérvárott tartották meg a beiktató rendkívüli közgyűlést... Elsősorban Prohászka sírjánál hódoltak... Emlékezetes marad és megörökítésre méltó az a gyászbeszéde is, amelyet Vass József miniszter, mesterének, Prohászka püspöknek temetése alkalmával a Déli Vasút budai állomásán mondott, amikor Ottokár püspök holttestét székvárosába, Székesfehérvárra vitték. A mélyen megindító beszédet a „*Nemzeti Ujság*” (1927 április 6.) leközölte, s így hangzik:

— „Gyászoló Testvéreim! Ottokár püspök, mint sok más alkalommal, most is az Egyetem-templom szószékéről leszállt, azután felült a kocsira és elérkezett ide, hogy elutazzék Székesfehérvárra, püspöki városába. Ezt a utat Ottokár püspök nagyon sokszor megtette, most véletlenül a rendes sablontól eltért. Eltérítette Isten akarata, mert hiszen nem a rendes, egyszerű keretek között végzi ezt az utat, díszhintót rendeltek neki, szűk kis lakásba kényszerítették bele, harangzúgás kísérette végig útját idáig, ahol annyiszor megfordult és százezer nyi égőszemű ember állott sorfalat, amerre elvonult az útvonalon. Pedig hiszen nem történt más, testvéreim, mint hogy Ottokár püspök, mint olyan sokszor, elvégezvén Budapesten konferenciabeszédeit, visszatért székvárosába. Nem is itt van a mi bajunk és szomorúságunk, kedves testvéreim, hanem abban, abban a gondolatban, amivel nem tudunk kibékülni, hogy Ottokár püspök ugyan elmegyen Székesfehérvárra, de nem tér vissza többé onnan.

„A magyar katolikus élet, a magyar katolikus egyház, a magyar nemzet negyven éven keresztül hozzászókött ahhoz, hogy Ottokár, az egyszerű pap, Ottokár, a tanár, Ottokár, a püs-

Mirtonen
Bildaufzeichnung 924-

Prohaska Gmörny

pök, Ottokár, a filozófus, a költő, a gyóntató, a világosságot árasztó, a fáklya, mely sistereg, ég, de nem éghet el, nem aludhat ki, Ottokár püspök mindig lesz, — nem tudunk kibékülni, testvéreim, azzal a gondolattal, hogy Ottokár püspök ime ebbe a kis szűk kis szobába bezárva mozdulatlanul, elmegyén Székesfehérvárra, de a vasút kerekének dübörgéséből most először nem hallgatja ki az élet muzsikáját, mert nem tér vissza többé Fehérvárról. Ottokár püspök életében egyetlen egyszer vétkezett a saját elve ellen, hogy lehetőleg a sablont kerülte, testvéreim, Ottokár püspök kénytelen volt egyszer sablonszerű lenni, meghalt, beleesett abba a hibába, amelyből nem lehet senkit abszolválni, Ottokár püspök meghalt és *nekem, a sablontól szintén riadó embernek*, itt el kell dadognom a szó ragyogó mesterének koporsója előtt a ti búcsúztatótokat, meg az én búcsúztatómat; mert úgy érzem, gyászoló testvéreim, magyarok, katolikusok, keresztények, tudósok, magasrangú emberek, munkások, szegények és gazdagok, — úgy érzem könnyekkel teli lelkemben, hogy ezt az életet nem lehet úgy lezárni, mint egy egyszerű más életet, ridegen, egy szaldó kontóval, egy számlakivonattal, melyet ő ott prezentál odafent az Isten ítélőszéke előtt.

„Itt nem az értelem beszél, ha az értelem és az ész beszélne, akkor a tudós nyelvén kellene méltatnom a tudóst, felesleges filozófiáját. Itt úgy érzem, bennetek a szív tele van könnyekkel és az én szívem is tele van könnyel és csak a szív nyelve, a könnyek nyelvén tudok beszélni.

„Ottokár püspök, köszönjük neked a fényt és világosságot, amelyet köröttünk terjesztettél. Te magad voltál a világosság, égtél, éltél és elégtél, és az a földhüvely, mely ezt a nagyszerű, örökké sisteregő fényt, mint adományt tartotta, szétrobbant a legutolsó pillanatban, amikor felséges nagy gondolatait termelted. Ottokár püspök, köszönjük neked, hogy megtanítottál minket a világosság tanára. Nagyon sok a sötétség a világban, nagyon sok a sötétség a szívekben és a társadalomnak legnagyobb baja, ha sötét és rideg szívek vannak benne túlnyomóan. Ottokár püspök megtanítottál minket az élet regulájára, hogy nekem nincs jogom csak a világosságot szolgálni és terjeszteni, nekem nincs jogom, ha a lelkem sötét, a sötétséget tovább adni, nekem nincs jogom, ha a lelkem fényes, a fényes-

séget visszatartani magamnak. Tehát keresztes hadjárat a sötétség ellen és világosság gyujtogatása a lelkekben, a társadalomban az élet végső leheletéig.

„Ottokár püspök, köszönjük neked negyven év alatt azt a sok, sok kézsímogatást, amellyel a te nemzetedet megsímogattad, homlokokat, elkeseredett lelkeket. Talán te voltál a jótékony oka annak, hogy az öngyilkos-járvány nem volt tízszeres akkora, mint amilyen volt, mert a te csodálatos símogató kezéd, szíved, lelked megnyugtatta, erősítette a te nemzetedet.

„Ottokár püspök, nem hallasz immár minket, a te tanítványaidat, akik most — bár te nem szereted — nem tudunk eltérni a könnyek adójától koporsódnál . . . Ottokár püspök, köszönjük Istennek, hogy téged adott a magyar hazának, a magyar katolikus egyháznak és koporsódnál ígérjük meg, hogy a világosságnak leszünk katonái, papjai, polgárai, terjesztői, megvédelmezői abban az értelemben, ahogyan te papja, katonája, terjesztője, fényforrása voltál a világosságnak. Ottokár püspök, ime sablonszerűvé szorít engem ennek a pillanatnak tragikus nagysága, nem tudok, mert nem rendelkezem a te csodálatos hárfáddal, nem tudok új muzsikát találni, csak azt, amelyet gyászunk muzsikál. Könnyeinkkel a lelkünkön keresztül, a fájdalom muzsikáját, amelyet afelett érzünk, hogy Ottokár püspök a Déli Vasúton elindul székvárosába és nem jön többet vissza. *(Itt Vass miniszter elérzékenyül, néhány másodpercig beszédjét nem tudja folytatni. A közönség köréből itt is, ott is felcsukló zokogás hallatszik.)* Elszakadtak a húrok Isten csodálatos hárfáján, elnémult a muzsika ebben a csodálatos lélekben, mely elröppent az Egyetem-templom szöszékéről.

„Testvéreim, talán kifaragjuk majd azt a gyönyörű boltozatos koponyáját, azt a gyönyörű, esztétikailag kifinomodott arcát kőbe, talán megöntjük bronzba, a rotációs gépek fogják sokszorosítani millió számra, hogy Prohászkanak képe kézügyben legyen az egész nemzet előtt. De, édes jó testvéreim, amikor Prohászka püspök elindul utoljára Székesfehérvárra, hogy ne jöjjön többé vissza, akkor én azt kérem tőletek, hatalmaztatok fel engem arra néma beleegyezéssel, hogy Ottokár püspök lábaihoz rakjuk a mi szeretetünknek, a mi hódolatunknak adóját és amellettt votumot, amely némán és némaságában

irtózatos erővel menjen fel imádságosan az égbe, hol talán még elérné az ő elröppent lelkét, hogy megvigasztaljon azon való szomorúságunkban, hogy minket el kellett hagynia, hogy ne a bronzaöntött Prohászktát, hanem az eleven, az Istenét szerető, Krisztusát nekünk prédikáló, az evangéliumot örökké kezében tartó Prohászktát a szeretetével, jóságával, jóra indításával, tanításával, felséges életszeretetével, tiszta életörömeivel meg fogjuk őrizni.

„Ottokár püspök, elmégy Fehérvárra és nem jössz vissza. Vidd el a mi könnyeinket magaddal és vidd el a mi erős fogadásunkat. Isten veled! (A gyászoló sokaság mély megindulással hallgatta a helyettes miniszterelnök megrázó erejű beszédét és senki sem szégyelte, hogy a fájdalom érzése könny-patakban tört ki a szemekből.)

*

Az 1927-ik esztendőben egy felháborító, váratlan merénylet is érte Vass Józsefet, amely a lapokat és az ország közönségét hosszabb ideig foglalkoztatta és a mindenfelől megnyilvánuló részvétben szeretetteljes érdek-

lődést váltott ki a miniszter iránt. Július 20-án este történt ez az eset, ez a példátlan orvtámadás, amellyel tulajdonképpen *Bethlen* István gróf miniszterelnök iránti fékezhetetlen dühét akarta kinyilvánítani a meghibbant lelkű ember. Vass József tudvalevőleg állandó miniszterelnökhelyettes is.

Az egyik ujság leírása szerint július 20-án esti 10 órákor a népjóléti minisztériumban tartott drágasági ankétról autón hazatérő minisztert lakása kapujában érte az orvtámadás. *Sebestyén* József osztálytanácsos és *Fery* Tibor személyi titkára kísérték. A miniszter Ráday-utcai lakása előtt, a Szent Imre-

Fery Tibor dr. miniszteri titkár. (Vass József személyi titkára.)

kollégium előtt egy 45 év körüli, zömök, feketeruhás, angolbajuszos férfi már hosszabb idő óta ott ólálkodott. Amikor a miniszter leszállott és háttal fordulva még valami felől rendelkezett, a várakozó ember felhördült:

— Most már elég! Nem bírom tovább! — kiáltással a miniszter felé sujtott. Vass Józsefnek a balkarját súrolta az ütés. Vass József, miközben Sebestyén József és Fery Tibor megfékeztek a merénylőt és kicsavarták kezéből a botot, nyugodtan csak ennyit szólt támadójához:

— Ugyan, kérem, mit akar? Mi baja van? — Azután Fery titkárral felment lakására. A rendőrségen kiderült, hogy tulajdonképpen soha nem ismerték egymást Vass-sal. A feldúlt idegzetű férfi apja köztisztelt, országos nevű ember, a magyar jegyzői karnak évtizedeken át egyik vezére volt. A szintén volt főjegyző fiát különféle szabálytalanságok miatt még 1916-ban nyugdíjazták, eléggé ifjúkorán s mivel nem tudott elhelyezkedni, vagyonilag is tönkrement, csekély nyugdíjának felemelését, vagy régebbi állásába visszahelyezését sem tudta elérni, bomlott fővel bosszút forralt Bethlen miniszterelnök ellen, majd — egy véletlen pillanatban — megtámadta annak a helyettesét, doktor Vasst. A beszámíthatatlan merénylőt — ilyen körülmények között — börtön helyett az angyalföldi elmeógyógyintézetben helyezték el. Az esetről „Az Ujság” 1927 július 22-iki számában a „*Rovás*”-rovat írója ekkor írta a következőket:

„Ha semmiféle előzmény és orvosi vélelem nem erősítené, egészen világos és bizonyos, hogy Vass József merénylője örült, Vass Józsefet megtámadni örültség. Ha a *kabinetet* egységes szervezetnek tekintjük, Vass József benne a *szív*. Talán az egyetlen miniszter, akinek politikai megfontoltságába beleszólhat az érzés és jóság. S őt támadják meg a testében. Őt alázzák meg az érzésében. Tiszta örültség!” Mint ahogy valóban az is volt. A hivatalos és magánjellegű üdvözlések tömegei, előkelőségek és névtelenek lelkéből édes virágokként hullottak a miniszterre. Vitéz *Bajcsy-Zsilinszky* Endre, nemes kuruc barátunk üdvözlősorai mellett ott találjuk a Dob-utca 32. szám alól bizonyos nevezetű *Abrahamsohn* Dezsőnek rejtelmes, ákombákom nagy *héberbetűs* levelét. A balpárti, sőt helyyel-hellyel nagyon is szélsőséges balos-vezér, *Rassay* Károly képviselő, ki

Sebestyén József,

*az Országos Társadalombiztosító Intézet vezérigazgatóhelyettese,
az egykori kollégiumi hű prefektus, akinek gogánfai szülőházában
a „vörösektől” üldözött Vass József „Szent Imrész-direktor” négy
hónapig biztos, meleg otthont talált.*

az Országház gyűléstermében nem egyszer akasztott löcsöt a miniszter és politikus Vass Józseffel, ezeket írta:

„Kegyelmes Uram!

Nagy felháborodással olvastam a személyed ellen intézett támadást. Belső szükségét érzem annak, hogy a *politika túlsó padjáról* siessenek ennek őszinte kifejezést adni, azzal az igaz tisztelettel, amelyet közéleti működésed és egyéniséged iránt mindenkor éreztem. Fogadd kérlek őszinte nagyrabecsülésem kifejezését, szolgálatra kész híved, Rassay Károly.”

A *névaláírás* után azt a régi, szép, nagy *Biharországra* emlékeztető, reszketős, öreg női kézírással írt pársoros levélkét is aranyra kell fogadnunk, mely — ki tudná, milyen gondterhes lélekből kerekedvén szárnyra — keresetlen kedvességgel és kálvinista kenetességgel így hangzik:

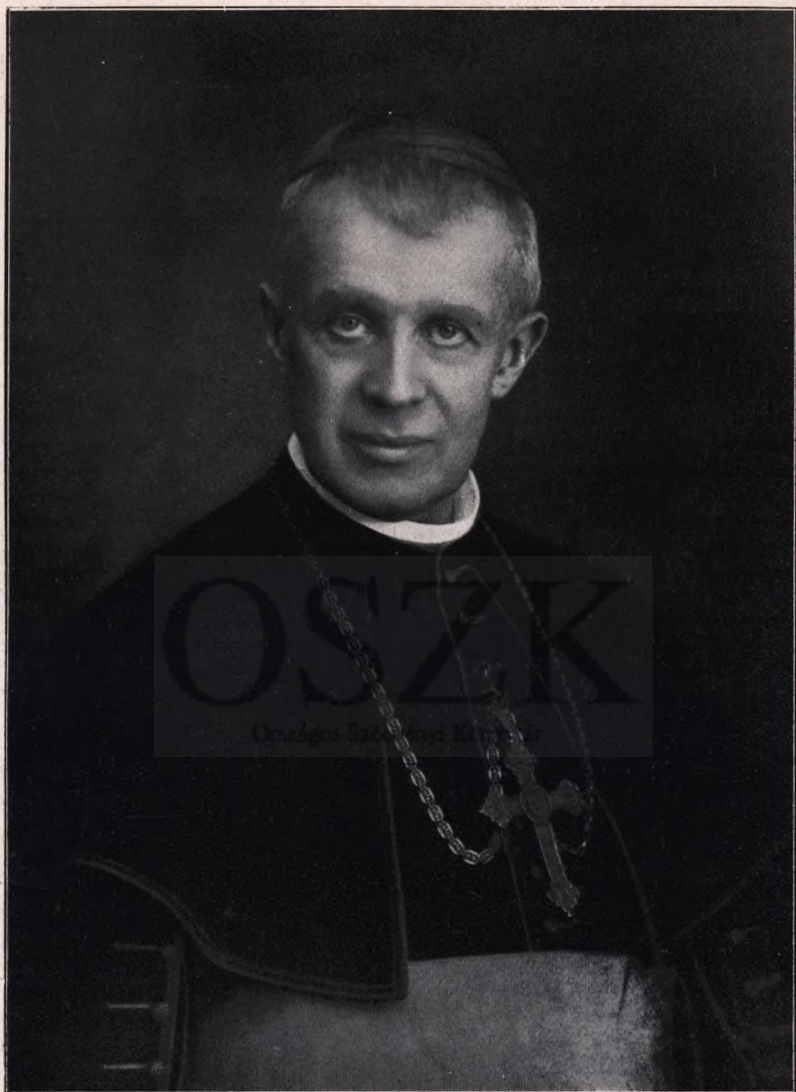
„Kegyelmes Uram! Hálát adva imádkozunk a jó Istenhez szerencsés megmeneküléséért. A jó Isten minden áldását kérve rája, mély tisztelettel, özv. *Tardy Sándorné* szül. *Ertsey Jolán.*”

A sok kedves, vigasztaló emlékezés közül még csak egy jöjjön itt. Vass Józsefnek, a papnak, érseki megyés főpásztor, *Zichy Gyula* gróf kalocsai érsek — Karlsbad, „*Waldandacht*”-képpel (a kép mutatja a szent Szűz szobrot!) ékesített bájos levéllapon — írta:

„Kegyelmes Uram! Amilyen megdöbbenéssel töltött el bennünket az elvetemült merénylet híre, éppoly örömmel olvastuk, hogy Nagyméltóságodat a nemtelen támadásból kifolyólag semmi baj nem érte.

A karlsbadi erdő mélyén lévő Szűz képe előtt, hova naponta elzarándokolunk, szívből kérjük a Mindenhatót és hazánk Nagyaszonnyát, hogy irgalmas szeretettel örködjenek szorongatott szegény hazánk jövője és Nagyméltóságod élete felett. Karlsbad, St. Josefshaus, 1927 július 22. Őszinte tisztelettel: *Zichy Gyula* érsek. *Mosonyi Dénes.*”

„Az *Est*” végül — 1927 július 28-iki számában — egy nagyon érdekes, eredeti hírecskét közöl. Elmondja, hogy Vass József miniszter a merénylet után *Kállay Tamástól* olyan *karneol-gyűrűt* kapott, mely a *Kállay-családnak* régi *ereklyéje*

Gróf Zichy Gyula kalocsai érsek.

és a legenda szerint viselőjét *minden bajtól* megóvja. A kőben *Mária* képe látható a *kis Jézussal*. A kép *nem vésés*, hanem a karneol természetes erezetéből alakult. A legendás ősi magyar gyűrűt különben nagyított képen is bemutatta az „*Az Est*”.

XXIX. FEJEZET.

Vass József misézik. — Amikor haragszik és ahogyan békít. — A veszprémi kanonokság és egyetemi tanársága. — A kötelesség mindenekelőtt. — A miniszter kopott kalapja. — Az érdekes kalapvásár. — A székesfehérvári Vass József-hadiárvaintézet. — Vass József és a gyermekek. — Vass József kis barátjának csemegéket szállít. — Bámulatos emlékezőtehetsége. — A sportbarát Vass József. — A labdarugók szállóigéje Vass Józsefről. — Az autós Vass József. — Vass József sofförje. — Vass József elbeszélget a gazdákkal. — Vass József sietős útjai. — Ami regula, az regula. — A csendőrnek tudni kell a törvényt. — Halálugrás az autóval. — „Sugat” a kalocsai kapitánynak. — „Petróleumskannának” nevezi a motorbiciklit. — Kaland a háromkerekű motoroskocsival. — Három bunyevác, meg egy sárga ló. — A kalocsai nagypréposti lakban. — Az édesanyja és testvérei. — Junó kutyája. — A galambos udvar. — Vass néni. — Rákosi Jenő a miniszter édesanyjáról. — Magyar vendégszeretet, magyar egyszerűség a kalocsai nagyprépostnál. — Junó az egyedüli strázsa. — Vass József az öszülésről. — Vass József a Balaton szerelmese. — Vass József pihenőzése a fonyódi Ripka-villában. — Vass József és a kis Ripka-unokák.

Vass József, a főpap, nem szorul hátrább Vass József, a politikus miniszter mellett. Miséjét minden reggel korán elvégzi az ő Szent Imre-kollégiumi kedves kis kápolnájában, melyet cícomátlan egyszerűséggel ő maga építtetett. Vagy ha Kalocsán éri egy-egy ünnepi reggel, akkor a kalocsai nagyprépost az érseki székesegyházban mondja el szentmiséjét. Viszont a nagypréposti otthonába meg sohasem megy minisztériumi fontosabb iratok nyalábjá nélkül: mert itt nem zavarják annyira, mint Budapesten. ennélfogvást nyugodtabban foglalkozhat a nehezebb kérdésekkel és ügyekkel.

Érdekes megfigyelés a miniszter Vassról, hogy reggel a munka kezdetén mogorvább, komorabb, s ilyenkor, mint az égből a mennydörgős mennykő, titkárjaira is például hangosabban, hirtelen le-lecsap; de néhány perc, megenyhül és felindulásait megfegyvelmezi. Hangfogót tesz felcsattanó hangjára, kibékítón, vígasztalón, igazi Vassjózsefes magyarázattal enyhíti és szelídíti kitörését:

A kalocsai érseki székesegyház.

— Ne csodálkozz, pajtás, hogy hangosabb voltam!... De, ha én haragszom, *őszintén* haragszom! — Ahogy szaporodik, nő, nő a napi elfoglaltsága, egyre sűrűsödik a kilincsnyitogatás, amikor mások már a környezetében és a minisztériumban kifáradtak és kedvetlenedettek, Vass József mindig derűsebb és végiglen friss. Az önfegyelmző ereje, kitartása és kötelességtudása egyéb kiváló tulajdonságai során is bámulatos. A rendkívüli erős, edzetszervezetű test rendkívüli lelkierőt foglal magában... Már kalocsai nagyprépost volt⁶¹, amikor Kalocsáról a kollégiumi lakásán azt a telefoni értesítést vette, hogy siessen azonnal Kalocsára, mert édesanyja halálos beteg lett, s csak az Isten kegyelmétől függ, vajjon életben találja-e még? Igen, ámde Vass ugyaneznap délutánjára valamiféle jelentősebb tanácskozást hívott össze és a kalocsai megrendítő telefon-

⁶¹ Politikai ellenfelei, még kalocsai nagyprépostsága előtt, támadták és próbálkoztak meghurcolni, hogy mint akkoriban kultuszminiszter, az egyik megüresedett veszprémi kanonokságért törtet. Midőn megcáfolta és tudomásulvételre kényszerítette a támadó *Rakovszky* Istvánt, ekkor jelentette ki a támadást lesújtó határozottsággal — amit más helyen *Rott* Nándor veszprémi megyéspüspök is megerősített —: „Én nem akarok kanonok lenni, nem akarok senkitől semmit. Nem hiszem, hogy engem mint kultuszminisztert, hanem mint Vass József doktort akartak erre az állásra jelölni. *Erre pedig jelölhetnek, mert nem hiszem, hogy akadna Magyarország káptalanjai között akár egy is, amely szégyennek tartaná, hogy Vass József káptalani tag lett.*” Ugyanazidőtájt, sőt előzőleg is már többfelől, többféle fogással elhurkolták az egyetemi tanársága miatt. *Kiss* Menyhértet a bejegyzett, el nem mondott, ám a sajtóban közzétett interpellációja miatt inkább humorosan intézte el, hanem *Rassay* Károlynak egy mérges nyilnak szánt közbeszólására végérvényesen megadta a választ: „Ami az egyetemi tanárságot illeti — úgymond Vass miniszter (akit az egyetem, mivel nem volt doktora, nagy kitüntetéssel bekebelezett doktorai közé választott) —, erre nézve megjegyzem, hogy én egyetemi tanár vagyok. Az egyetemi tanárságot nem a kormánytól kaptam, nem politika alapján kaptam, hanem a budapesti Pázmány-egyetem engem tanszékére szabályszerűen meghívott és a meghívás alapján a kultuszkormány (*Huszár* Károly akkori kultuszminiszter) ki is nevezett. Most sem látom, hogy *Rassay* milyen hephaistosi művészettel tudna az én egyetemi tanári székemben simoniát megállapítani. Én tisztviselőtársaimmal együtt a legszegényebb emberek közé tartozom”, stb. Ez valóban így is volt, a takarékos, az igénytelen Vass József nemcsak miniszteri, képviselői fizetését költötte a sok kiadást igénylő politikai és miniszteri szerepléseire, hanem hosszú éveken át összegyűjtött, megtakarított kis tőkét is; mert ha a maga személyére a legigénytelenebb mértékletességű is, már akkor is miniszteri állásának és rangjának megfelelően: igazi grand-seigneur-i módon osztotta széjjel jövedelmét, noha otthon a hústalan napokon csupasz főzelék és darástésztából állottak az ötperces ebédjei és a

üzenet épp az értekezlet megkezdése előtt érkezett. Bár Vass József anyaszeretetéről külön szívárványos lapokat lehetne írni, még e nagy lelki felindulásában sem feledkezett meg kötelességéről, Kalocsára indulása előtt elébb a minisztériumba hajtattott és *Fery* Tibor személyi titkárának cédulán külön megírta az értekezletre vonatkozó tájékoztató rendelkezéseit, hogy miért kellett ilyen váratlanul távoznia, mitévők legyenek és az elnöklésben majd melyik úr helyettesítse őt. Kalocsán egyébként megjelenésével annyira felrázta, megerősítette édesanyja már-már távolodni kezdő lelkét, hogy valósággal a sír széléről rántotta vissza a jó „Vass-mamát”.

*

parlamentben *Copernicus* titkárja jött rá, hogy milyen ütött-kopott, törődött a miniszternek hajdani fekete kemény kalapja.

— Kegyelmes uram! — szólt *Copernicus*, amikor átadta a megviselt miniszteri kalapot. — Ez a kalap már nagyon rongyos... Nem lehet ilyen kalapban járni... Parancsot kérek, hogy újat vehessenek!...

— Miből?... Nincs nékem pénzem drága kalapra!... — Eltelt vagy egy hét. Ezalatt az öreg *Copernicus* leopta a kalapmértéket és az egyik hazai kalapgyárban saját nevében, saját kontójára, kéthónapi hitelre — darabját tíz békebeli aranykoronával — megrendelt két kemény (ú. n. „köcsög”) kalapot. S alkalomadtán a selyempapírcsomagolásból kibontotta az egyik kalapot:

— Új kalap, kegyelmes uram!...

— Nagyon jó... Hol csináltatta?...

— A H. kalapgyárban...

— Próbáld fel!...

— Nem lehet, kegyelmes uram!...

— Miért?...

— Mert nem illik az én fejemre!... — Vass kérdőleg rávillantott az öreg csatlósára. *Copernicus* fahangja némileg felélénkült. — Kegyelmes uramnak csináltattam ezt a kalapot! — Vass József szemének egyszeregyszer vannak sajátos pillantásai. Valamilyen szomorúság és háládatos derü varázsolják vonzóvá az ilyen Vass-szemvillanásokat, felvillant, megcsillant tehát mostan is a miniszter szeme, azután feltette fejére a kalapot:

— Nagyon jó!... Kár, hogy nem hoztál mindjárt kettőt!... — *Copernicus*nak sem kellett több, mintha csak a *Palatinus*-kávéházban valamilyen irtózatossá sakkjátszmát nyert volna meg, jókedvűen, hamiskásan előhúzta és felmutatta a másik testvérkalapot is, melynek láttán a miniszter úgy megörült, akár egy diákgyerek a búcsúfiának. Ámde mindjárt megint csak elborult az arca. — Ezidáig rendben van, pajtás!... De miből fizetem ki én most ezt a két drága kalapot?...

— A számlát majd később prezentálják, kegyelmes uram! — *Copernicus* megnyugtatta az ezerféle gondtól ostromolt közéletmezési minisztert s azután mégis majd elintéződött az eredeti kalapszámla.

Vass József a gyermekeket nagyon szereti. *Pettkó-Szandtner* államtitkárral, ha egyik-egyik gyermekmenhelyen, üdülőtelepen, hadiárvagondozóban megjelenik, a gyermekeket derűsen kérdegeti, a gyermekarcokat atyás szeretettel és selymes kézzel megsimogatja a szigorú miniszter.

A székesfehérvári Vass József-hadiárvaintézet különösen szíve-lelkéhez nőtt Vassnak. Nem csupán mert nevét viseli ez az intézet, hanem mert mesterének, *Prohászka* püspöknek az áldó emlékezete is hozzáfűződik a nagyszerű intézmény alapköveihez és egész magyar kis hadsereg az, amely itt az igazi Vass József-szellemben és *élnivaló gyakorlatiassággal* nevelést nyer. Bizony a műértő és Rómában iskolázott műízlésű Vass József előtt nincsen sehol a világon olyan drága majolika, melyért a fejérvári Vass József-műhelyiskola magyar agyagból dolgozó *fazekasmestereinek* és növendékeinek színes, *érces cserépműveit* odaadná, feláldozná. Vass József emberben és tárgyban, a kezügyesség, a tudás, a lélek alkotásainak minden megnyilvánulásában legjobban kiérezi, szereti becsüli mindazt, ami eredendő magyar és a — miénk...

A gyermekeket szereti, nagyon szereti Vass József, ameddig csak a pesti Szent Imre-kollégiumban lakott, egyik kedvenc kis pajtása: — a Szent Imre-kollégium suszterének kislánya volt. Ez a pesti kis süvölvény, mint a repeső, szelíd madárkák, hároméves korától mindig elébe szaladozott a miniszter bácsi autójának... Node nem is fizetett rá soha a Vass Józseffel való barátkozásra. Vass miniszter zsebéből mindig előkerült valamiféle finom falat. Az éjszakába benyúló miniszteri tanácskozásokon *vacsorát* szoktak felszolgálni. Ilyenkor Gerbeaud-félékkel, gyümölcscsel is meg szokták ízesíteni a minisztereknek az olykor kesernyés témákon méltán keseredett szájízét, s Vass Józsefnek ilyenkor is — az országos gondok megbeszélései között is — volt gondja Ráday-utcai kis pajtására. A „*dessert*”-ből mindig megrakodott. Másnap reggel mindig egész csomó „*finomságot*” nyomott az autóhoz handarikázó gyermek maszatos kezébe.

Vass József, ha mindjárt a miniszteri vacsora csemegéiből nem is juttathat nekik, a kollégiumából szárnyrabocsátott nagyobb fiait is számontartja. Csodálatos emlékezőtehetségében

valamennyi, mind egy-szálig benne él, amiről az 1927. évi nagy választások idejéből igen érdekes, kedves esetke maradt fenn. Olyan mozgalmas idők voltak ezek, midőn Vass Józsefnek *három nap alatt négy választókerületet*⁶² kellett bejárnia az ország különböző részein. Eljutottak a veszprémi kerület egyik kisebb községébe is, ahol már éljenző tömeg várta a gyorsíramú autón érkező minisztert, aki, alighogy fékezett Putyera

A kalocsai érseki palota.

soffőr, abban a szempillantásban rámutatott és rákiáltott az egyik, a tömegben ágaskodó fiatalemberre:

— Hát te mit keresel itt, Keserü Ferkó?! — A falubeli gazdatiszt, vagy talán orvos Keserü Ferkó vagy tizenöt évvel

⁶² Vass József az 1927. évi általános képviselőválasztás során négy kerületben: Szombathelyen, Veszprémben, Gyöngyösön és Zalaszentgróton vállalt jelöltséget. Mind a négy helyen megválasztották. A négy közül Szombathely mandátumát tartotta meg; hiszen Szombathely a „vazsi” szülőföldjének székvárosa és már ifjú pap korában sokszor emlékezetesen szerepelt itt. Van itt a temetőben egy kápolnácska, ki tudná, miért?... Éppen ebben a temetői kápolnában, már mint miniszter, sokszor miségetett Vass József. Zala vármegyéhez is nagyon vonzódik a lelke; zalai jelöltsége alkalmával mondotta a választóknak: „Zala vármegye adott nekem menedéket nehéz időkben, ennek a városnak polgára is vagyok, tehát *zalainak* érzem és tudom magamat.” Ugyanitt, ugyanekkor jelentette ki: „A realpolitika feladataival kell foglalkoznunk!”

ezelőtt tanítványa volt a pesti Szent Imre-kollégiumból, s a hadbavonuláskor látta utóljára a fiút, akit annyi évek múltán imhol a nagy tömegeből mégis felismert.

*

A gyermekeknek, a fiatalságnak ez a nagyszerű barátja, Vass József: lelkes, nagy barátja a *sportnak* is. Jól tudja, átérti, átérzi, hogy a fegyelmezésre, józan, mértékletes életre szorító sport a testedzésen felül az ifjúság férfias, helyes nevelésére milyen előnyös, mennyire szükséges. Azért egy-egy nagyobb, kiváltképpen nemzetközi jellegű labdarúgóversenyen Dréhr Imre államtitkár, Ripka Ferenc főpolgármester és családjaik társaságában részt-részt szokott venni és egy-egy a magyar csapatra sikerült fordulaton nemcsak mosolyog, hanem nevet is a komoly miniszter. Így az egyik versenyzés alkalmával a Magyar Labdarúgó Szövetség meghívta Vass Józsefet a nemzetközi válogatott mérkőzésre, amely azonban ezúttal a győzelem kevés reményével látszott biztatni a mérkőző magyar csapatot. Az *első félidő* valóban nem volt szerencsés lefolyású a magyarokra, mire Vass József magához kérette a magyar csapat kapitányát s figyelmeztette arra, hogy itt nem a magyar csapatoknak egymásközötti ilyen, vagy amolyan sikerű mérkőzéséről, hanem a magyar csapatok *reputációjáról* van szó. Felhívította tehát a kapitány útján a csapatot, hogy erejük teljes megfeszítésével köszörüljék ki az eddigi csorbát és feltétlenül győzzenek. A csapatkapitányra és a kapitányon keresztül a tizenegy magyar válogatottra annyira hatott ez a miniszteri intelem, hogy a második félidőben az elveszettnek látszó mérkőzést megjavították, sőt felényesen győztek... Ezóta szállóige a magyar sportban, ha Vass József nemzetközi mérkőzésen megjelenik:

— Itt van Vass Jóska!... No, most már biztos a magyar győzelem! — Erről a Vass „Jóska” nevezetről megjegyyezhető, hogy a tömeg rokonszenvét, érdeklődését, komázni akaró, de mégsem merészkedő kedvét, vonzódását — a különben félt, légelső helyre helyezett kemény vezérkedővel szemben — annyira kifejezi, mint például ahogyan Tisza Istvánt Tisza

„Pistá”-nak nevezték. Ilyen másik „Jóska” nevű főpapja volt a selymesszeretető magyar népnek az Alföld déljén, Szeged és vidékén is, a magas emberi kort elért *Németh József* püspök, aki a beteg *Bonnáz* csanádi püspököt vagy húsz éven át helyettesítette bölcs kormányzóként. Még nyolevan évén felül is

Vass népjóléti miniszter és Ripka főpolgármester futballmérkőzésen.

„*Németh Jóska püspök*”-nek hívták a szegedi és egyéb magyarok a vezéri megjelenésű főpapot. A szegedi alsóvárosi földműves-szüléktől származó drága magyar *Németh Jóska* püspök 1848—49-ben, mint diák, felcsapott honvédnek, *honvédkáplár* is lett belőle, ám a Habsburgok idején valóságos csanádi püspök nem lehetett *Németh József* . . .

Vass miniszter autójába száll.

A sportból: a gépkocsi, az autó szárnyalását, sinektől független, szabad útját szereti beszáguldani hivatalos alkalmakból, vagy a ritkább pihenések, baráti látogatások alkalmával Vass József, amidőn *Dréhr* Imre államtitkár mindig, de személyi titkársjai közül is valamelyik, leginkább *Varró* Sándor vele van. *Varró* Sándor mindenképpen hasznos útitárs az autón. Ért a vezetéséhez.

Ismeri az ördögös masinának minden csinját-binját. Azelőtt egyideig a postajármű emberei hordozták Vass minisztert, de mert rájött, hogy a soffőrök egyszer-egyszer éjszakai „fekete fuvart” csináltak, sőt az egyik az ilyen kiruccanás alkalmával összetörette a kocsit, túladott rajtok, s már évek óta *Putyera* soffőr, a komoly, húséges, pontos, bátor volt honvédhuszármesterből lett gépkocsivezető szolgálja Vass minisztert. Amikor több, nehézpróbájú utazás után megismerte, megszerette, bizalmába fogadta *János* soffőrt, miután elsőosztályú műszaki altisztté kinevezte a derék huszárt, megkérdezte tőle:

— Vállalja-e, fiam, a velem való *szekerezést*?

— Igen!

— Ha sok lesz egyedül... Szóljon... Majd intézkedem!

— *Putyera* őrmester azóta egyedül hordja, sokszor 120, 130-as szilaj „tempóban” is kegyelmes urát és jó békességben megvannak; mert mindketten rendszerető, pontos, fegyelmezett emberek. Amúgy Vass József az autón is nyugodt ember. Nem idegeskedik. Nem szól bele a hajtásba. Annyit a vidékre indulás előtt mégis megjegyez: — Falukon át csendesen! — A libagázolást nem szereti a kegyelmes úr. Akárhová mennek, a 62-ik kilométer — jövet-menet — „*törvényes megálló*”... Ezt éjjel, mint nappal rendesen betartják. A negyedórás pihenőn összeszedik magukat. A soffőr fújtat. Körülnézi a gépet. Az utasok cigarettára gyujtanak... *Kalocsára* menet, a körülbelül 140 kilométeres út felerészén van a 64-es kilométeres jelzőkő, Vass József itten a rövid útközben is mindig megpihentet, s mivel

ez az út igen forgalmas, a szomszédos községekbeli magyar gazdák sűrűn mozgolódnak rajta, Vass József mellett ilyenkor nem mehet el egyetlen gazdaember sem, hogy meg ne szólítaná őket, s ne érdeklődnék tőlük a család felől, a termés felől, a jószág felől, amely kérdések a földnépét leginkább érdeklik.

*

Az utak, a Vass József autóútjai, — sokszor a kísérők hajaszála ugyancsak égnék meredezik, — eléggé kalandosak, sőt olykor izgalmasak. Egyszer Győrbe, onnét Moson—Magyaróvárra pályáztak; de alighogy Óbudáról kiértek, a jó Fiat-kocsi motorja csődött mondott. Szolgálatképtelenné vált. A gépkocsi rendbehozatalával bármennyire ügyeskedett, iparkodott Putyera mester, ott egyálltóhelyen 50 percig vesztegeltek... Vass József megjegyezte:

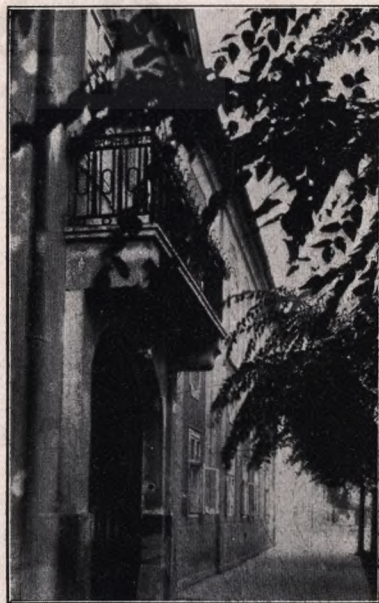
— Amikor az ember pontosan akar valahová megérkezni, az ördög éppen akkor bújt a motorba! — Mindamellet Putyera nem idegeskedett, amikor a rendbe jött, oly jól végezte dolgát, hogy — bár 100-as tempóval — délelőtti fél 12 óra helyett háromnegyed 12 órára beérkeztek.

— No, ezt jól csinálta, fiam! — A miniszter teljes elismeréssel megdicsérte derék soffőrjét. Kedves véletlen, hogy különben a miniszter és soffőr majdnem egyidősek. Néhány hét közöttük a korkülönbség...

*

Megtörtént az is, hogy egyszer vasárnap reggel 8 órakor azt mondta a miniszter:

— Fiam, Veszprémbe megyünk... Legkésőbb háromnegyed 10 órakor ott kell lenni,

A kalocsai nagypréposti lak
utcai homlokzata.

Részlet a kalocsai nagypréposti lak udvaráról.

mert 10 órakor gyűlésen van! — *Nagyon szépen* haladtak, az egyik faluban ám a csendőrök fenntartották a kocsit:

— Uraim, lassabban a falun! — Mivel a csendőröknek némileg igazuk volt, azt felelte rá a miniszter:

— Rendben van, fiam! *A regula: regula!* — De, bizony, előfordult olyan eset is, amikor a túlfontoskodó csendőr a szabályos hajtást figyelembe nem véve, megállította a kocsit, s amikor a miniszter megrovással élt, mert hiszen Putyera őrmester, faluhoz közeledvén, szabályszerűleg mindjárt 24—25-ös tempóra lassított.

— Miért állította meg az én kocsimat? — kérdezte a miniszter.

— Gyorsan haladt! — felelte a csendőr.

— Hány kilométeres tempó volt?

— Harminchármas.

— No, kérem, ha maga nem ismeri a szabályokat, nem tudja a kötelességét, vesse le ezt a szép ruhát! — Véleményezte őszintén a miniszter. Ezek a miniszteri autótúrazások nem éppen mindig veszélytelenek. A miniszternek Hatvan—Gyöngyösön volt hivatalos útja. Hatvan előtt már a főispán, alispán, főszolgabíró nagy küldöttséggel várták... Mielőtt ideérkeztek, egy nyaktörő útikalandon estek át... Valami ócska *Ford*-kocsi poroszkált előttük. Mivel elég széles utat ér-

tek, Putyera előírásosan dudált, szabályszerűen kikerülte, de abban a pillanatban, hogy elérték a kocsit, az egészen a jobb- oldalra húzódott és annyira beszorította a miniszter kocsiját, hogy két fa között kellett *kiugrani* nyolcvanas tempóval. Olyan gyors és szédületes volt ez a tempó, hogy az út jobboldaláról egyszerre az út baloldalán találták magukat... Valósággal *átugrott* a kocsi... S ha ekkor „hátsó defektet” kapnak, Putyera János mondása szerint: „*bizony vége a földi útnak!*”... A miniszter ekkor nem szólt semmit, csak a fogadásnál említette meg:

— Ha a soffőröm nem olyan ügyes, mind tönkre megyünk!

— Közben odaérkezett a kedélyes öreg „Ford” is, Vass miniszter a főszolgabíróhoz fordult:

— Állítsátok meg, igazoltassátok ezt a kocsit, miattuk majdnem nyakunkat törtük! — A soffőr még nagyon „szemtelen firma” is volt, elkezdett kiabálni, hát bizony bevitték; noha Vass József, kegyelmet, megértést sokszor szokott gyakorolni az ő útközi gépkocsibetyár megbosszantóival, akárhány esetben veszélyeztetőivel. Kalocsán, bár az előírás szigorúan meghagyja, hogy a gyorsabb kocsit engedni kell előre, a rendőrség elé állítottott egy soffőrt, mert Kalocsára menet, nappal útközben, a kisebb *Mercedes*-kocsival, hiába dudált neki Putyera, se jobbról, se balról, sehogysem akarta előre eresztetni a miniszter nagy, erős, gyors kocsiját. Csak bent Kalocsán tudták megelőzni, s vette el tőle *Dréhr* államtitkár a hajtási jogosítványát.

— Jőjjön utánunk! — szólt

Vass Ferenc,
a miniszter testvérbátyja.

a soffőrnek. — A rendőrségen majd megkapja. — Ez tizenkét órákor délben történt, fél egy órákor már hívták Putyerát a rendőrségre... Tudta, hogy most a szegény soffőrnek nagyobb baja lesz, azért mielőtt a rendőrségre ment volna, jelentette a miniszternek:

— Kegyelmes Uram!... Ez a szegény soffőr családos ember... S, most alighanem elveszik legalább hat hónapra a hajtási jogosítványát... Méltóztassék megbocsátani neki! — Vass József abban a pillanatban rámondta:

— Fiam, *sugja meg a nevemben a kapitány úrnak*, hogy *szóval* kapják le jól a betyárt, de a jogosítványát ne vegyék el! — A *motorbicikliseket* különösebben nem kedveli Vass József. Éppen Vass József nevezte el „*petróleumos kannának*” a motorbiciklit. Uzdborjádról, Pesthy Páléktól hazafelé jövet egy ilyen háromkerekű motoroskocsi — terhelten két úrral és egy hölgygyel — ugyan megbosszantotta és visszatartotta az éjszakának idején hazatörekvő minisztert. Ha előre akart törni, az is nekiindult, ha csendesítettek, csendesített az is... A miniszter nyelhetette mindenképpen a port és sajnálhatta az elpocsékolat drága időt... A Putyera dudálása, ügyessége itt mind nem számított semmit, mígnem valahol Ercsi táján elébe vágtak, megvárták és sikerült igazoltatni a kötekedő motorkocsis társaságot. A miniszter maga intézkedett a kapitányságnál, s azokat 500 ezer koronára meg is büntették. Ez eléggé szép összegecske volt büntetéspénznek, azért az ember és a felesége gondoltak merészet. Kihallgatásra jelentkeztek a miniszternél, megkérték, hogy legyen kegyes, engedje el a büntetést!

— *Elengedem!* — szólt Vass. — De máskor legyenek *udvariasabbak*... Térjenek ki!... Mert, hiszen egy autó mégis csak gyorsabban tud menni, mint egy ilyen *petróleumos kannak*! — Ki hinné, az autótutazások alkalmat nyújtanak még egy-egy erélyesebb *prédikációra* is... Kalocsáról *Láng János* képviselővel Baján át Katymárra mentek. Az út pompás volt. Ám, ez már itt a Bácska vidám földje, ahol az emberek — tudvalevőleg — leginkább csak *mosdókálni* használják a vizet... A gyönyörű úton, a gyönyörű reggelen egyszerre csak egy festett kocsi, egyetlen sárga lóval, de bent a kocsiban három *bunyeváccal* és pár métermázsa köszénnel bukkant fel előttük... Vasárnap reggel volt, a bunyeváccok meg részegek voltak... Azoknak

ugyan dudálhatott a Vass miniszter soffőrje, azok bizony nem tértek félre az út közepéről, pedig e helyen eléggé keskeny volt a gyönyörű bácskai út. Egy alkalmas pillanatban mégis a két kavicsrakás között kiugrott előre kocsijával Putyera, egyidejűleg hátra is pillantott, s ekkor látta, hogy a sárgalovat hajtó bunyevác az ostort felemeli és a leresztett amerikai kocsitetőre csap... Csattant a bőr, de nem ért a kocsiban senkit a csapás... A miniszter mégis mindjárt megállította az autót, feddeni és pirogatni kezdte a bunyókat, akik aznap kora reggel alighanem kisüsti szilvóriumot kávéztak...

— Nem szégyenlitek magatokat, hogy az Istennek ilyen szent napján, vasárnap is be-rúgtok?!... És hozzá még ilyen zsványságra is vetemedtek, eb-ugatták! — A bunyevácok bár némileg megilletődtek az egy sárga lovukkal, nem igen voltak abban az állapotban, hogy szégyenkezni tudtak volna, azért a közelebbi faluvégen a csendőr-strázsának is figyelmébe ajánlották a sárgalovas kocsit a három részeg bunyeváccal... Vass József frissüléséhez ezek a merész autóutak, az ilyen különféle úti kalandok hozzátartoznak.

Szalonrészlet a kalocsai nagypréposti lakból.

*

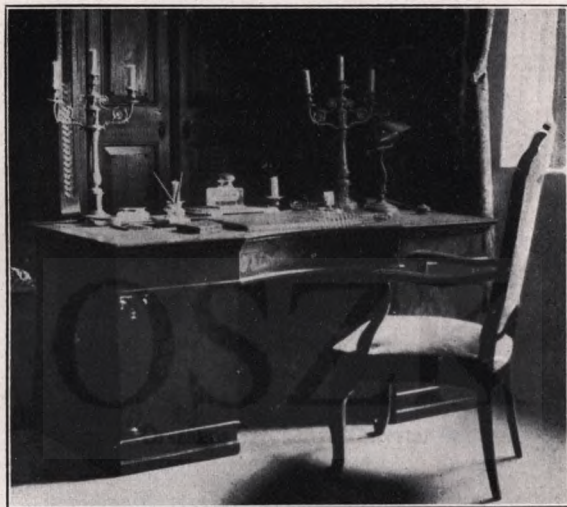
— Mintha kicserélnék, felvidul, mikor elhagyjuk a várost! — Meséli ragyogó szemmel a húséges soffőr. Ott Kalocsán a boltívezett, sokszobás, bástyásfalú, emeletes öreg nagypréposti lakban, melyet belül a modern igényeknek megfelelően átépített és berendezett Vass József, külön kis világa, otthona és birodalma van a főpap és miniszter Vass Józsefnek.

Az udvarban ott hívogatja az érkezőt a szelíd szent szobor, — talán még valamelyik régi, régi nagyprépostnak a hagy-

téka ... A kertés előrészt és ízléssel elrekesztett, tiszta baromfiudvar rejtőzködnek a kőfalak megett ... A galambok — bóbítával, pávafarktollal, turbékoló hangjuknak bűgő muzsikájával — a szélesvállú, zömök magyar *Ferenc*-bácsinak, a miniszter bátyjának kedvencei. A szépfajtájú tyúkok, hömpölygős tipi-topi léptű kacsák, büszke ludak mindannyian kezesekké szelídülnek, ha úrnőjük, a miniszter bájos, szerény Mária húga közibük libben, íziben körülveszi az egész szárnyas sereg. A galambok vállára szállanak, a lúd a kötöcskéjét rángatja, a kacsza örömben hengerbuckázik. A tyúk, a kakas káricsolva környékezik, fehér kezecskéjéből várják, kérik a „szemet”, a búzából a rosta-alját ... Hejh, micsoda riadalom lenne, ha a buksifejű, óriási nagy *Junó*-kutya, a miniszter gyönyörű tarkabundás bernát-hegyi kutyája beférközhetnék ide ... Szeretne utána settenkedni az úrasszonykájának: Máriának, csak ne lenne közben az a fehérrostélyos kerítés, melyre két medvetalpát feltámasztja *Junó* és buksi fejével úgy nézi az asszonykája körül nyüzsbőlő szelíd szárnyas sereget ... Ha közibük ugorhatnék? — Ó, nem haragból, nem gonoszságból, hiszen *Junó*, az óriási mivoltában maga a jóság, a békesség! — csupán játékból, jókedvből meggyomrozna, talpával leterítene néhányat ... Egy kedves cicuka — a Mária kecses cicája is — elősetteng a nagypréposti lak valamelyik zugolyából ... Ó, szinte hivatgat ez a vén főpapi lak, mint mikor Vass Ferenc — tréfából „kisprépost”-nak nevezik! — kint az utcán a házsarokról várja, nézi a sokszor be sem jelentett vendéget ...

Vass néni, a miniszter édesanyja, ez a bölcs, nagyszű, az élet sok, nagy harcát megvívott drága dunántúli magyar asszony, még ma is örömet leli, kedvét találja egy-egy szép, igazi magyar írás olvasásában. Nemes, érdekes élvezet hallgatni, amikor zamatos dunántúli magyar nyelven beszélni kezd a multakról, vagy amidőn *Jóska fiáról* emlékezik. Megelevenítő erejű, édes, színes, érdekes az előadása, miként hogy Ferenc fia, Mária leánya is kedves elbeszélők. *Ők hárman a negyediket*, a miniszter fiút és testvért várva, emlegetve, sohasem unatkoznak. Egyszer az immár néhai nagy *Rákosi Jenő* is írt a Vass József édesanyjáról.

Rákosi Jenő veretes írásaiban sokszor méltatta szerető becsüléssel a zsenialitásban vele testvér *ifjabb földijét*, a „vazzi” Vass Józsefet; de kiterjedt gavalléros figyelme Vass József miniszternek édesanyjára is. *Balatonfüreden* ismerte meg a boldog anyát, akit a „*Pesti Hírlap*” 1927. évi augusztus 14-iki, vasárnapi számában „*Vihar a Balaton körül*” című cikkében rajzolt meg mesterileg az ő kiváló fiával együtt. Érdekes körülmények között emlékezik a Nagyasszonyról. Egy éjszakán bala-

A miniszter íróasztala Kalocsán.

toni viharzás támadt, amely Balatonfüreden — a vezetékhuzalok megrongálásával — hirtelen kioltotta a villanyvilágítást, midőn is, Rákosi leírása szerint: „az első dermedt ijedtség után előkerült szépapáink világítóeszköze, a *gyertya*. Gyufatartó, sótartó, mindenféle asztali eszköz gyertyatartóvá változott, a zuhogó felhőszakadás nem zavarta a vendégsereg jókedvét. Folyt a pesti multság cigányzene, magyaros vidámság és gyertyafény mellett... De természetesen — írja Rákosi — nem mindenki vett részt e zivatarral súlyosbított éjjeli multságban... Van a fürdőnek egy kedves női vendége, akit naponta ott lehet látni a szanatóriumépület előtt, kényelmes karszékben pihenve. Az arra sétáló vendégek tisztelettel néznek rá és sutogva mondják: *Ez az, ez az — édesanyja... A miniszter édes-*

anyja... *Egy anya*, akinek természetesen annakidején éppen oly drága, oly szép, oly jó, oly okos és oly egyetlen volt a fiacskája, mint minden anyának, aki fiút nevel a hazának; de ennek megadatott, hogy lássa ezt a fiát a családja szerény sorsából kinőni, emelkedni s Isten szolgálatából átlépni a nemzet szolgálatába, ahol természetesen még jobban szolgálja Istenét. Mert hiszen egy boldogtalan, nagy csapásoktól és szorongattatásoktól meglátogatott nemzet szolgálatába lépett sötét, kétes, nem kecsegtető napokban. Olyan időben, amikor nem fény és kényelem ígérkezett, hanem kockáztatás és veszedelem annak, aki csendes és biztos hajlékából, hogy segítsen, kilép a köztérre, ahol gonosz szelek fujdogáltak és veszedelmek leselkedtek rá.

„Az olvasó kitalálja, hogy *Vass József* népjóléti miniszter *édesanyjáról* van itt a szó, aki egy munkás és tisztas élet dolgában és gondjában megrongálódott testét jött el Füredre némi új erővel felfrissíteni. Itt van s itt fogadta a napokban *fia* látogatását, aki most vasárnap tölti be tudtommal minisztersége hetedik esztendejét... Nagy sor bizony ez. Olyan embert még találni Európában, aki életében hetedszer lett miniszter, de olyat, aki szakadatlan hét esztendőn keresztül valahol miniszter lett volna, azt hiszem, igen sok földet kellene bejárni, hogy az ember még egyet találjon. *Szerető anyának*, aki szép reményeket szöve neveli fiát, szintén ritkán jut ki, hogy vágyainak olyan teljességét megérje, mint *Vass József* miniszter édesanyjának. Papnak nevelte s a fiú, már mint az Isten szolgálója, revelált nagyígéretű tulajdonságokat. Én életemben *Szent Ágoston* társaságában láttam őt először. E rendkívüli ember és egyházatya vallomásait fordította le csodálatosan szép s gazdag dunántúli nyelven s írt elejbe igen tartalmas tanulmányt... Azóta nézem őt s élvezem emelkedését. Hét éve miniszter s nemcsak hogy új meg új szellemi és lelki tulajdonságok erejével lepi meg az embert, hanem megadatott néki az, hogy ilyen hosszú és exponált állásban nemhogy más halandók módjára elnyűné magát, de sőt népszerűségben és elismerésben még inkább gyarapszik és emelkedett. Három tárca fordult meg a kezén, s már régóta ő a miniszterelnök helyettese, amikor *Bethlen István* gróf bármily okból tartósan akadályozva van hivatala ellátásában. *Jóízű magyar plébánosi* természetét meg tudta őrizni emelkedése minden fokán keresztül s ebbeli köz-

Vass miniszter édesanyja Mária leányával.

vetlensége teszi egyéniségét kedvessé az érintkezésben. Szónoki ereje egész kiváltságos, fordulatos, súlyos és színes. Igen kuláns tud lenni, de merészségének sincsen híja, amikor komoly viadatra van szükség. Készsége pedig vetekszik mind e tulajdonságokkal és filozófiai mélységet s gyakran költői magasságot ad beszédeinek. Persze azt mondom, hét esztendeig miniszternek lenni sok, kivált olyan szeszélyes időkben, mint a miénk. Ellenben jubileumnak mégiscsak kevés, tehát nem beszélek róla többet... Hiszen, hogy ennyit is beszéltem, annak köszöni (ha van benne köszönet), akinek nyilván mindent köszön: szerelmes, istenfélő édesanyjának. Őt nézem, amint csendes, néma örömben a füredi virágos parkban ül és kétségkívül a fiúra gondol, akit Istennek és a hazának adnia néki adatott. Mert az anyák öröme és boldogsága az, ha gyermekük boldog. Boldog pedig csak az, aki tisztességben élve másokért dolgozhatik sikeresen. Én, emlékezve a hét esztendőről, azt kívánom, hogy a zivatar, mely engem kísérni látszott, kerülje el mind az anyát, mind a fiát, mind a *hazát* ebben az életben.”

*

Inasok, hajdúk, huszárok a miniszter-nagyprépost kalocsai emeletes öreg házában nem gázolják egymást. A család és a nagy ház kiszolgáló személyzete egy derék kis fiatal kalocsai leány: a „*Julcsa*”. Ha vendégeket hoz magával időnként a nagyprépost-miniszter, aki nemcsak képviselő, hanem mint kalocsai nagyprépost a felsőháznak is tagja, frakkos pincérek, fehérkeztűs inasok, noha Vass József tud és szeret tekintélyt tartani, nem kölcsönöztetnek ki ilyenkor sem. Csupán a ház régi főzőasszonyát hívják be, s családiasan, ceremóniázás nélkül történik a vendégek kiszolgálása a nem sokféle, de mindig ízletes, igazi magyaros finom ételekből. A pincekulcs a miniszter jóhumorú, éleseszű, őszinte magyar bátyjánál: Ferencnél van, az ő feladata gondoskodni a füstölni valóról is... Ó, ebben a családi körben kedvesen, hamar elrepül egy nap, az este... Itt egyszerre itthon van, családtaggá válik a vendég, maga Junó — a ház egyedüli strázsája — is boldogan ád egy-egy pacsit, színtehogy leroskad belé az ember, amikor a vállra vagy a mellre rá-ráhelyezi váratlanul súlyos tenyere-talpát.

*

Némelykor vidéki barátjait meglátogatni is időt szakít a hivatalos dolgok elvégzése után. Esztergomban, hisz ez a város még leginkább közel esik, *Mátéffy* Viktor prépostplébános, országgyűlési képviselő barátjánál, a pesti 1-es honvédek egykori táboripapjánál örömetst fogyaszt egyszer-egyszer péntekesti halászos vacsorát. Talán nem is annyira a vacsora, mint a baráti kör itt neki a kedvesebb; mert ilyenkor a „városból” *Mátéffy* Viktorhoz *Lepold* Antal dr., *Drahos* János dr. és *Túri* Béla prelátus kanonok urak is rendszerint kilátogatnak. Midőn egyszer a vidéken az egyik kedves öreg atyai barátját látogatta meg

Interju a Balaton-partján.

a már ekkor nyolcadik esztendeje miniszterkedő Vass József, barátja, akivel évek óta nem látták egymást, felkiáltott:

— Ejnye, de *megöszültél*, Józsi! — Vass meg ezt felelte:

— Ja, pajtás, *ha a gyertya huzatban áll, hamarébb elég!* ...

*

Vass József — kalandos, merész autós útjai is eléggé bizonyítják — nem félős ember. Útitársai akárhányszor borzonganak, égnekmerező hajszállal figyelik, mikor Putyera soffőr egy-egy szabadabb úton a miniszter gyönyörűségére nekiengedi a biztos kézzel, éles szemmel, nagy soffőri tapasztalattal kormányzott Fiat-gépét... Node, nem is éppen ebből tűnik ki egyedül, hogy Vass József milyen nyugodtlelkű, félelmetlen ember. Bár a száguldó autón sokat, sokfelé jár éjszaka-

időn vadon helyeken is, mivel minden percről számot tart magának, — rendőr, csendőr, detektív Vass József-re, a „miniszter”-re soha külön nem vigyáznak. Vass József maga vigyáz magára és lélekjelenlétét soha nem veszíti el. Minden körülmények között feltalálja s túlsegíti magát igen kényes helyzeteken. Képviselőválasztások alkalmával sem szokott fegyveres közérőt vinni magával, noha olyankor eléggé szertelenkednek a felelőtlen kortesektől igen sokszor, igen ravaszul felpaprikázott becsületes vidéki magyarok. A józanul ítélő és józanul cselekvő Vassnak egyik ilyen eredeti korteshadjárati esete volt a Dunántúl, amikor *Czettler* Jenő egyetemi professzorral, a képviselőház mostani alelnökével, meg a soffőrrel hármásban az egyik „ellenzéki” hírű faluhoz közeledtek. Már messziről látni lehetett a falu bejáratánál mozgolódó lármás tömeget. Nemcsak a hangjok volt igen magas, hanem — ősi szokás szerint — a füttykösöket is igen emelgették... Vass József pillanat alatt határozott, s szólt soffőrijének:

— Fiam! Fordulj az oldalútra, kerüljük meg ezt a falut!
— Majd Czettlerhez fordulva hozzáfűzte: — Tudod, mint ember bemegyek bárhová, hanem mint miniszternek ügyelnem kell, hogy meg ne csorbítsák a miniszteri tekintélyemet!

Vass József mint ember, valóban az az ember, aki, bár annak idején „leütéssel” fenyegették, eljárta, sőt kedvök, céljaik ellenére szónokolt a *Bokányiék* darázsmérgű szocialista gyűlésein. Abban az időben bizony Vass Józsefnek és a keresztény népmozgalmakat irányító többi fiatal lelkes paptársának a „revolver” sem hiányozhatott a zsebökből. Székesfehérvárott megtörtént, hogy — bár szégyenteljes kudarokat vallottak — a kezdet kezdetén *orvtámadással* is igyekeztek megfélemlíteni és szervező munkájától elrettenteni Vass Józsefet.

*

Vass Józsefnek: az embernek, a főpapnak, az államférfinak, a miniszternek, a magát megszakítás nélkül továbbképző tudósnak az életében napjainak minden perce munkával van megterhelve. Az egész esztendőből tulajdonképpen csak az az *egy-két rövidrefogott hét az övé*, amelyet a *nyáridő* valamelyik szakában a szépséges *Balaton mellett* pihenésre és felfrissülésre szokott engedélyezni magának. Már évek óta az ő hú, jó-

barátjának, *Ripka* Ferenc budapesti főpolgármesternek — gyermekzsivajtól derűs, nagyképűsködéstől mentes családi körében — Fonyód-hegyvillájában szokott — nyaralni... Hiszen mehetne, szállhatna messze túl a Csonka-országhatárokon. Elhúzódhatnék a „külföld” valamelyik fényes üdülőhelyére, vagy akár költöies rejtek-zugolyába; ám mint a földnek, a fajnak jó fia, a szép Balatonnál tovább, messzebb nem kívánczik, nem bolyong el az egykori „római diák”. Évek óta megállapodik, elpihen a Balatonnál, a gróf *Zichy* Béláról elnevezett, a gróf *Zichy* Béla által alapított kies, gyönyörű *Fonyód-Béla-telepen* *Ripka* Ferencéknél; mert a magyarszívű, művészelelkű *Vass* doktor is a *Balaton* szerelmesei közé tartozik. E *kis tenger* változó, beszédes tükre neki a természet csodaszépségeinél jóval többet, mélységesebb képeket és életet mutat, mesél. E varázsos tükörképben az a fájdalmasan édes, gyönyörű magyar mult megelevenedik *Vass* József lelki szemei előtt, melyről e táj, e víz hárfapengető, ódon dalokat dúdolgató költője: a gárdista *Kisfaludy* Sándor oly gyermekiesen egyszerű és őszinte magyar történetet költött „kandallója” felszított tüzénél, avagy balatonparti szőlőskertje felsziporkázó venyigezsarátjainak titokzatos erejű lángja mellett. S így már megérthető az is, hogy amikor évekkel ezelőtt a keszthelyi *Festetics* Tasziló herceg *Festetics* György gróf ősapjának és régi költő barátjainak emlékezetére, a hajdanvaló „Keszthelyi Helikon”-ünnepek felélevenítésével rendezett helikoni ünnepséget, a vazsi *Vass* József miniszter miért éppen *Kisfaludy* Sándornak a nevével és emlékezetével ültetett — *hársfát*... A *Balaton* szerelmese hódolt a Balaton legmagyarabb érzésű, édesszavú, romantikus poétájának...

A fonyódi Ripka-villa.

Vass József Ripka főpolgármesterrel miséről jövet.

Ami azt illeti, hát csodaszép, gyönyörű is onnét a fonyódi hegyről, a Ripka-villából nézve óriásként nyújtózkodó víztük-rével, tulsóparti kihamvadt tűzhányó hegykúpjjaival a mesés Balaton... A sirályszárný tekintet az óriási vízfelületen egész Tihanyig elcsaponghat... Badacsony, Csobánc, Gulács, más-résről Szentgyörgyhegy, Szigliget, Keszthelyig mutogatják Kisfaludy hárfájának húrjain ringatózó ormóikat, emlékeiket. Maga *Fonyód-telep* is olyan körülbelöl kétszázholdas cser-, bükk-, fenyőerdős, pompás sétautas hegyen fekszik, amelyen az ősmult délibábos mondája fészkel, hogy az engesztelhetetlen, nem alkuvó, az ősihez halálíg híven ragaszkodó *Kupa-vezérnek* éppen itt volt a vára és az ősi hittel fehér lovat áldozó utolsó pogány magyar oltára... Ma pedig nagyszerű fürdőjéig nem kell fél kilométert gyalogolni. Mindjárt a vízbelépésnél derékon felül emelkedik az egész Balatonparton legerősebb hullámverésű áradat, mely néha ellöki, megtántorítja az embert. Ez a hullámverés és a partoldal, a vízmeder legtisztább homokja jellemzői a fonyódi fürdőtelepnek, nometeg a mélységes — *csend* . . . Jazz-muzsika, kávéházi zsibajos lárma itt nincsen. Az ember úgy él, mint ahogy a pihenő ember élni szeret. Itt nincs senki, semmi, ami feszélyezhetné. A másfélkilométeres hegyi sétányon a feltáruló Balaton és szembenfekvő tájképek úgy lekötik és varázasukba vonzzák az embert, hogy — Ripka Ferenc jóízű, jól jellemző szavaival —: „aki itt időt tölthet,

alig tud mással foglalkozni, mint a Balatonnal... A *kártyáról* tartják, hogy akinek szenvedélyévé válik, elvonja minden más gondolatától... Egy-egy ilyen fonyódi séta is varázsába öleli az embert, nem tud másra gondolni, nem tud mással foglalkozni, mint éppen a — *Balatonnal!*” A Balaton olyan szent, mint az Isten szeme.

Vass József mindennél inkább szereti ezt a bűbájos, szent magyar, elszongító tündéri vizet. Egy órát, másfél órát *elpihenge*t benne, noha az oly sokmindenre kíváncsi újságírók még itt sem igen hagyják békén. Nem egyszer megtörténik, hogy újságírók jelentkeznek a parton — *interjuért*... Vass Józsefből kitör az ősi magyareredetű vazsi-humor, hegyesen fogván a szót, kiszól a parton toporgó és kérő szavakkal kuncsorgó újságíróknak:

— Jól van pajtás... Adok interjút de csak ha bejössz érte a vízbe! — Hajh, kénytelen, hajh kelletlen, a megszorult újságrporternek nem lehetett másként cselekedni, mint fürdőruhába öltözni és hihetetlen művészkedéssel, bűvészkedéssel a vállon felül érő, erős hullámverésű vízben — noteszt, ceruzát fejefelé tartva — írni a zamatos *Vass-interjút*... Ámde hiszen nemcsak fürdetni, hanem biztos, enyhős fedél alá juttatni is szokta az emberbarát Vass a közvélemény előtt „*szükséges rossznak*”

Gróf Bethlen István miniszterelnök és Vass József, az Újságírók Nyugdíjintézete tb. elnöke, fogadják az újságírók küldöttségét.

bélyegzett, magát hivatásával elégető újságíró. Mint az *Újságírók Nyugdíjgyűlésének* szilárd megalapozója és új életre-hívója, lelke és hatalma kincseiből is bőségesen juttatott nekik.

*

A fürdőzésen kívül a balatoni evezőssportnak is híve és erőskarú evezőse Vass József, Ripka Ferencsel egy-egy óráig elcsónakázgatnak a „hullámozó Balatonon.” Vagy jó szélben a vitorlázástól sem riadnak vissza, ilyenkor még a nagy hullámozások sem riasztják vissza őket. Megtörtént, hogy a nyáron (1929) a parton maradt ismerősök ellenkezése dacára szállottak a vitorlásra, — aggodalmasan azért ellenkeztek, mivel ugyancsak mérgesen pacskolta a partoldalt a hullámozó Balaton... Ámde a miniszter és a főpolgármester — megbízható vitorla-kezelőjükben bizakodva — mégis a vitorlášhajóba szállottak, elmenének és felejthetetlenül gyönyörű utat tettek... Az aggódó ismerősök sehogysem tudtak megnyugodni, motoros hajócskát küldtek a merészen vitorlázók után, akiknek nagy derűtségére azután megtörtént, hogy a segítségül és biztósítá-sul küldött motoroscsónak gépje bent a nagy vízen elromlott, úgyhogy Vass Józsefék a vitorlással vontatták ki a — partra...

A balatoni fürdőzés közben — a miniszter koránkelő ember lévén — leginkább háborítatlanul lubickolhatnak és „*svábliz-hatnak*” bent a selymes vízben. Tudniillik ilyenkor *sváb dialektusban* szoktak maguk között beszélgetni és tréfálkozni a miniszter és Ripka. S ritkább eset, hogy valaki közelebről hallja ezt az eredeti, vídám sváblizást, mert viszont a fonyódi nyaralók nem éppen mindnyájan koránkelők. Némelykor a „*páter*” — az országosan ismert lángoló lelkű hazafi, vitéz *Mándoky* Sándor bátyánk, ezredes-táborifőpap — szokott társulni, sőt olyikszor meg is előzi a miniszteri fürdőzőket. Széles szalmakalappal, fekete szemüveggel szokott védekezni a nap nyilaló sugarai ellen a vízből is magasan kiemelkedő, sudárra nőtt vitéz Mándoky páter, aki körül Vass Józsefnek éppen a nyáron kedves kis esetje kerekedett.

— Ni, a páter milyen korán kijött! — szolt a miniszter Ripkának, amikor a Balaton távolabbi vizén meglátta kiemelkedni a vízből Mándoky ezredes jellegzetes szalmakalapját, fekete szemüvegét... S gyanútlanul, jókedvűen mindjárt oda

is intett neki. — Talán közelebb is jönne már?! — Jött is az boldogan, de lett aztán nem kis meglepődés, mikor a széles szalmakalap és a szemüveg alól egy megilletődött ismeretlen arc bámult feléjük, akinek az öröme érthető is volt, mert hisz' annakidején, mint kultuszminiszter, Vass József nevezte ki polgári iskolai — tanárnőnek.

Máskor meg három nő fürdőzött egyidejűleg a Balaton folyódi oldalán a miniszteréktől messzebb eső részen. Persze, nem tudták, vagy ha tudták is az iskolában, régesrég elfelej-

*Vass József vizsgáztatja a kis Gáthy Bélát,
Ripka Ferenc unokáját.*

tették, hogy a víz milyen jó hangvezető, azért bátran, bizalmasan, hangfogó nélkül beszélgettek a jólismert és éppen az egyidejűleg fürdőző — Vassról.

— Nini, ott fürdik a Vass! — kezdte az egyik.

— Te, ez jó alkalom lenne, — folytatta a másik élelmesebb hölgy, — hogy a *Pistának* egy *patikát* kérjünk!

— Hát eredj oda! — buzdította a másik két társnő, de bizony az nagyon elkomolyodott, durcásan kibökte:

— Nem megyek én!... Mert hátha *pofonvág!*... — Vass miniszter érthetőleg pompásan mulatott a Balaton csodás játéka által tovább adott és elárult kedves, őszinte női beszélgetésen.

Itt, a fonyódi Béla-telepen Vass József már várván-várt vendég. Néhány budapesti családon kívül főleg somogy- és vasvármegyei családok nyaralnak itt, akik leginkább mindnyájan kedves ismerősei a miniszternek. Mindenkit ismer. Mindenkihez van kedves, tréfálkozó szava, éppen azért elmondható, hogy a fonyódi Béla-telepen mindenképpen a legkedvesebb, legnépszerűbb vendég Vass József miniszter; ha rajtuk mulna, nem napokat, hanem heteket, hosszú hónapot töltené velük a Ripka-család kiváló vendége. A többiek közül a következő családfejek és családjaik tartoznak a Vass József miniszter fonyódi társaságához: *Volnhofer* Ferenc, a Nemzeti Bank szombathelyi fiókjának főnöke, *Rózsa* János kaposvári gyáros, *Gerlóczy* Zsigmond dr., a budapesti közkórházak főigazgatója, *Verebély* Tibor dr., budapesti egyetemi orvostanár (kinek a fiai igen szenvedélyes vitorlázók), *Buzáth* János dr., budapesti alpolgármester, *Szabó* Béla székesfehérvári honvédtábornok (kinek a felesége a boldogult *Vaszary* Kolos bíboros hercegprímásnak az unokahúga), *Matolcsy* Sándor dr., kaposvári ügyvéd, takarékpénztári elnök, a már említett vitéz *Mándoky* páter, ny. ezredes, táborigazgató és néhányan még mások Somogyból, Vasból.

A reggeljét — korán kelvén — kint a Balatonnál ülve, a breviáriumba elmélyedéssel tölti, midőn lelkének magábaszállásához a napfeljöttének gyönyörűséges elváltozásai szögáztatják a túlvilágiasan szép, fenséges keretet a Balaton aranypirosan gyulladozó csodatükrével.

Vakációzásának legjelentősebb eseményei közé tartoznak *vasárnapi miséi*, amelyek iránt a vidék népe, fürdőközönsége már évek óta mindig szeretően érdeklődik. Egyszer-egyszer *Bogláron* tartja vasárnapi miséjét, ahol ilyenkor mise után *Gaál* Gaszton országgyűlési képviselőnek, a Balatonmente kuruc földesurának vendége. Az egész fürdőzőközönség ott van a boglári Vass-miséen. A leányok már előre készülődnek ezekre a misékre régi, szebbnél-szebb egyházi énekek betanulásával. A templomocská betelik az édes énekek szent muzsikájával s a feldíszített oltárról a magyar föld drága virágai illatoznak... Máskor *Fonyódon*, a főváros üdültető árvaházának kertjében, a szabadban, a Balaton partján felállított költárnál végzi ajtatóskodását a pap-miniszter. Megható, fenséges jelenet ez itt, amikor a hatalmas, nagy papi ember a költár mellől — hát-

térben a zúgó Balatonnal, a *Kupa* vezér földjén — *prédikál* az árváknak. Ellátogat *Balatonkeresztúrra* is. Itt meg a jó Budáról a gyermekszerető, lelkes *Molnár László vizivárosi* plébános tart fenn gyermeknyaralató-telepet. Kétszázötven szegény fővárosi gyermek nyaral itt, Molnár plébánosék már kápolnát is építettek itt. Ehhez a kápolnához gyönyörű virágoskert tartozik, amelynek egyik oldalán a széles kapuzat úgy kitérhető, hogy a gyermeksereg kívülről valóságosan a virágok harmatos mezőjé-

*Vass József fekete reverendájától megijed
a pici Gáthy Erzsike.*

ből hallgathatja és szemlélheti a szívbemarkoló balatoni istentiszteletet...

Fonyódról délutánonként ki-kiruccan az ezen a vidéken élő papbarátjaihoz, régebb időkből való volt iskolatársaihoz.

Köröshegyen *Pados Gábor* plébános még a római kollégiumból egyik kedves barátja. A jó, szelid *Pados főtisztelendő* már Rómában ministrált *Vassnak*, amikor az ifjú germanikus *Vass Józsefet* a Szent Péter-templomban pappá szentelték. *Padost* máig nagyon szereti *Vass*. A *páhoki plébános* is (Zala vármegye) barátja. *Zalaszentgrótra, Schneller Jenő* apátplébános barátjához is ellátogat, *Szentbékálán Kiss Pius* apátplébános régi barátját sem kerüli el. Rendszerint озsonnaidőtájra érnek egyik-egyik barátságos vidéki plébániára. A kedves viszontlátás örömtüzénél sziporkáznak a vicek, járja a tréfa, el nem marad az ölelés, mintha *Vass József* maga is csupán egyik pom-

pás magyar dunántúli plébános volna, kinek szeretett faluja határán túl nem igen terjed tovább a mindennapi gondja. Persze, a főtisztelendő „pajtások” is visszaadják Fonyódon a miniszteri látogatást, mert Fonyód, a Ripka-villa igazi második, nagyon meleg otthona Vassnak, ahonnét a politikát is lehetőleg távoltartja. Itt nagyobb politikai ténykedése talán csak az volt, amikor öt esztendő előtt *Bethlen István* gróf miniszterelnök határozott kívánságára — akkor *Bethlen, Rakovszky Iván* volt belügyminiszter is itt nyaraltak — *Ripka* Ferencet megnyerte Budapest székesfőváros kormánybiztosának, azaz főpolgármesternek. A budaiaktól olyannyira szeretett, budai polgár mi-voltára oly sokat tartó Ripka sehogysem akart kimozdulni nyugodalmas, előkelő, reá mindenképpen előnyös gázgyárigazgatói állásából, Vass József kellett hozzá, hogy utóbb mégis kimozduljon... A hosszas, sikertelen puhítgatások után, amelyekben Rakovszky Iván is többször résztvett, egy éjszakai balatonparti gyalogsétán dőlt el a Ripka Ferenc sorsa... Rakovszkyt kísérték a Ripka-villa kertjének végéig s midőn az — eredménytelenül — elköszönt az éjféλι időn, Vass József, ki egyébként este 11 órakor, legkésőbb éjféλι 12 óra előtt minden társaságból vissza-, félrevonul még *Kalocsán* is, mint vendéglátó gazda is, ezúttal azt mondta:

— Ne menjünk még vissza... Sétáljunk kicsit a strandon!... — Éjfélután két óráig tartott ez a séta. Járták a Balatonpartot, végül ezzel szakította végét Vass:

— Kedves barátom!... Látom, hogy szépszerivel nem boldogulok veled... Vedd tehát tudomásul, hogy neked *muszáj vállalni* a kormánybiztosságot, mert minden becsületes magyar embernek áldozatot kell hoznia, amikor a mai nehéz viszonyok között a közérdek ezt kívánja!... — Hozzáfűzte még: — Hogy ábrándítsam én ki Bethlen Istvánt, hogyha ő egy olyan férfiúról, aki mint a városát és hazáját szerető budai polgár él az ő tudatában, arról győződnek meg, hogy ez csak addig ilyen polgár, amíg nem akarnak ráhárítani *áldozatos kötelességet?!...*

Ezek ellen már Ripka sem tudott mit ellenvetni s Vass József másnap reggel 7 órakor a Balaton vizében ezzel fogadta Rakovszkyt: — Rendben vagyunk! — Így s ekképpen lett a nyugodalmas budai polgár Ripka Ferencből budapesti főpolgár-

mester. Miként Vass József, a tehetséges, szegény fiúk küzdelmes sorsából emelkedett magasra Ripka Ferenc főpolgármester. A hatalom magas polcán sem felejtették a tehetséges, szegény diákoknak oly küzdelmes, megpróbáltatásos életét, sőt arról — Istennek hálás fohással — mindig meghatódottan emlékeznek bizalmas baráti együttlétük alkalmával.

*

Vass József és Ripka Ferenc barátsága régebbeleltű, de tulajdonképpen 1920 februárjában mélyült el. Vass József akkor már — a legválságosabb időkben — *közélelmezési miniszter* volt, Ripka pedig a székesfőváros gázgyárait igazgatta szintén a legnyomasztóbb nehézségek között. Ez a szörnyű, kegyetlen hideg tél örökké emlékezetes marad a Trianon óta oly sokat szenvedett és nyomorgó magyarok történetében. Nemcsak a mindennapi kenyér, ruhanemű volt fogytán, hanem a *fűtőanyag* is kevés volt, mondjuk ki őszintén, a legtöbb budapesti szegénysorsú családnál hiányzott. Boldog volt az az ember, aki 2—3 kilós „*stanicli*”-ban hazavihetett egy-egy maroknyi szenet a Duna jégpáncélját ropogtató szörnyű télidőben.

Az egyik délben, valamiféle hivatalos ügyből kifolyólag, Ráday-utcai otthonában kereste fel Ripka igazgató Vass minisztert. Dermesztően hideg előszobán át jutott be egy kis konyhába, ahol a *takaréktűzhelynél*, ízléses, szép kis fehér asztalka mellett üldögélve találta a minisztert, az édesanyját és a miniszter bájos, kedves, szelid Mária hűgát, mert hogy nem volt *fűtött szobájuk*, a konyhában fogadták. Ripka nem állhatta meg szó nélkül:

— Az Isten áldjon meg, kegyelmes uram!... Hogy lehet ez?!... — Vass rávetette komoly, bánattal telt szemét s az ő kivédhetetlen elhatározottságával ennyit mondott:

— Kedves barátom, akkor, amikor ezer és ezer család fázlódik, nincs jogom fűtött szobában üldögélni... Anyámmal itt vagyok, mert *neki fáj* a hideg...

— Ez nem maradhat így! — felelte Ripka. — Majd küldök szenet, kokszt! — Vass *elhárítólag* intett:

— Köszönöm, de nem fogadhatom el!... Csupán egyet kérek mégis tőled, hogy édesanyám szobájába szerezzen egy *vilamos fűtőkályhát*, mert nem bírja a hideget!...

Vass József és Ripka Ferencnek a mai világban már szinte szokatlan meleg barátsága tulajdonképpen ezen, Vassra nagyon jellemző kis eset alkalmából mélyült el Ripka Ferenc részéről.

*

Vass József fonyódi vakációzásainak legbájosabb jelenetei és emlékezései mindeneken felül a Ripka főpolgármester unokáival való *játszadózásaihoz* kapcsolódnak. Ez a vezéri termetű, kifelé rideghírű ember a gyermekeknek legmegértőbb barátja. Nemcsak játékosan szereti őket, hanem magát is meg tudja szeretetni velük. Az is igaz, hogy a fonyódi Ripka-villában van is *kikkel* játszogatnia. Ripka Ferencéknek hat kis unokájuk van: a *Gáthyék* hatéves *Béluskája*, hároméves *Erzsikéje*, a *Krivoss Árpádék Évikéje*, *Mártája* és picinkó *Juditja*, továbbá a *Kürthyék* nyolchónapos kis *Zsuzskája* ezek a házat megszépítő unokák. Gáthy Bélát annakidején Vass József keresztezte. A hároméves Gáthy Erzsébettel, míg magához szelidítette, kezdetben, eleinte voltak nehézségei. Idegenkedő volt a gyerek, de a „*miniszter bácsin*” nem lehetett kifogni. *Labdázgatni* kezdett vele. Először csak messziről folyt a játék, majd a labdáért mindig közelebb és közelebb bátorodott a kis Erzsébet. Végül anynyira összemelegedtek, rá lehetett venni a kicsit, hogy reggel egy szál *ciklamente* — a főpolgármester kertjének a ciklame-
nek az eredeti ékességei! — vigyen és tűzzön a „*miniszter bácsi*” *gomblyukába*. Itt ugyanis napközben Vass József leveti a hozzánőtt reverendát, papos szabású szürke ruhája van. A nekibátorodott Erzsébet kisasszonyka virágszálás hódolása pedig a következőképpen folyt le:

— Hoztam neked ezt a virágot! — szolt Erzsébet. — Én ezt *ki akarom* tűzni a te kabátodra... *Hajolj le!* — A parancsoláshoz szokott Vass József most maga engedelmeskedett és a ciklamenvirágoctól ragyogó virágágnál *leguggolt* a piciny leányka elé, aki annak rendje-módja szerint el is helyezte az *óriás* kabátján a virágszalat.

— No most, kisjányom, adj egy puszit a bácsinak! — Ezzel és így is megpecsételték a barátságot. Történt azonban közben, hogy egyik vasárnapi mise után a megszokott szürke ruhája helyett fekete reverandájában látta meg a miniszter bácsit a kis

Gáthy Erzsébet és menten el is szaladt, Vass József megcsóválta fejét s derüsen megjegyezte: — Látszik, látszik, hogy már benne van a nő... Tudja, hogy nincs itt mit keresnie!... — A délutáni breviáriumozás után kezdődnek a tulajdonképpeni játszadózások és a gyermekekkel való megható barátkozások. A *Krivoss* Árpádné három leánykája közül a legkisebbel, a Judittal szokott foglalkozni legtöbbit, mert az idegenekkel szemben ez volt a legfélénkebb. Annyira megszeliidítette, hogy most ők ketten a legjobb — játszótársak. A gyermekek szeliidítését pedig így kezdi: mesét mond, labdát szerez és labdázik velük, cukorkát osztogat és így tovább. A másik két nagyobbcskát: Évát, Mártát iskolai dolgokból vizsgáztatja. Díjakat tűz ki s szétosztja, ha kérdéseire megfelelnek. Egész csomó *elsőveretű új pengőből* osztogatta a díjakat, ha tudniillik „három kérdés közül kettőre jól megfelelnek”. És mindkét részről micsoda nagy volt az öröm, midőn a „gyerekek” mind a három kérdésre *jól feleltek*.

A hatéves Gáthy Bélácska is kedvence. Ez igen eredeti, korát meghaladó értelmességű gyermek. A nagy autóbarát Vass Józsefnek professzoros komolysággal elmagyarázza az autó minden alkatrészét, az autótípusokat. Megmondja azt is — nem hiába gépészmérnök és kiváló autószakértő az édesapja —, hogy melyik autó miért jobb a másiknál. Ennek a gyereknek *találós kérdéseket* is ad fel a miniszter és roppantul élvezi a gyermeki elme okoskodását és a kérdések megfejtéseit.

— Tudsz-e *számolni*, kis fiam?

— Igen!... Ugyan iskolába még nem járok, de húszig jól számolok...

— Hadd lássuk!... Ha jól meg tudsz felelni a kérdésekre, akkor három új ezüstpengőt kapsz, fiacskám!... — Buzdít és

Gáthy Erzsike szereti a „polgáriruhás” Vass bácsit.

lelkésít a miniszter. A gyermek szepegeve várja a kérdéseket. — Mondd el húszig a páratlan számokat! — következik a másik kérdés. — Mondd el húsztól *visszafelé* a páratlan számokat! — Amidőn a feleletek kifogástalanul sikerülnek, a miniszter bácsi az *összeadás* tudományának kipróbálására is rátér. Mindig kettőt kell adni az előző számhoz, majd húsztól visszafelé kettőt kell elvenni az előző számból, — ezzel tisztázódik, hogy a kivonásból is mit tud a pöttömnyi bogárka Gáthy Béla... Elnyerte, megkapja az elsőveretű három új pengőt s lefekvéskor még az ágyában is a párnája alá kell tenni, olyan büszke reá, másrészt az ébredéskor is látni akarja, hogy csakugyan megvan-e még?

A Ripkáék legkisebb unokája a nyolchónapos picinyke Kürthy Zsuzska. Ez igazi kirakatba való baba, vagy talán *tortára* dísznek inkább illenék, olyan édes kis teremtés. S Vass József még ezzel a kis tündérkével is el tud játszani. Odáig vitte, hogy ha Zsuzskát megkérdezi: Zsuzska, *hol a lámpa?* — a nyolchónapos Kürthy Zsuzska párnás kis kacsóival valójában rámutat a *lámpára*. A komoly, hatalmas miniszter, ki a lemondás komor fekete reverendája alatt lelkében csodavilágot és kincseket őrizget, a picinkó pólyásbaba Zsuzskát megtanította már *tapsolni* is... No, de a doktor Vass József társaságában nem unatkoznak, nem álmosodnak el a felnöttek sem. Minden társaságot egyaránt leköt és szórakoztatni tud. Ott kint, Fonyódon, mikor kurtára fogott „szabadságát” tölti, vacsora után varázsosán, felejthetetlenül elbeszélget *bibliai, természet-tudományi, csillagászati, történelmi* dolgokról. A Balaton felől olykor húzó vad madarak rikkantása hallatszik, a társaság azonban két óra hosszat is áhítatos csendben, elragadtatással hallgatja a bűbájosan mesélgető Vasst...

— A népakadémiát befejezem! — Minden este fél 10 óra tájt ezzel végezi beszélgetéseit Vass, a Balatonnak, a gyermekeknek ez az őszinte barátja minden este fél 11 óra tájt pontosan feküdni megy és krisztusi imát mond a Kupa vezér szilaj magyar legendás földjén.

XXX. FEJEZET.

A „Pesti Hirlap” Vass József miniszterkedésének kilencedik évfordulójáról. — A nehéz idők nagy embere. — Szent diófákat ültet. — Dréhr Imre államtitkár. — Dréhr Imre dr. önmagáról. — Az enyingi képviselőválasztás. — Kovrig Béla egyet. magántanár. — Vass József miniszter munkatársai. — Az államtitkárok és ügyosztályvezető miniszteri tanácsosok gyorsfényképe. — Koldusország koldus népe. — Küzdelmek és alkotások. — A „könnyek miniszteré”-nek elnevezik. — A Lex Vass I., II. — A Társadalombiztosító és a társadalombiztosítás. — A Társadalombiztosítás vezérkara.

A „Pesti Hirlap” egyik névtelen cikkírója 1928 augusztus hó 15-ik napján, Vass József miniszterkedésének kilencedik évfordulóján írta: „Ő volt, aki a népjóléti minisztériumot első szürke és bizonytalan vonalai közül, semmitmondó tehertételből az állami életnek nemcsak szerves, de immár nélkülözhetetlen részévé tette. Igen nehéz időknél kellett pedig átverekednie minisztériumát, sokszor a népszerűtlenségnek fenyegető meredélyei között. Az ő esetében azonban különösképpen érvényesült az igazság, hogy az egyéniség markáns ereje, rányomván bélyegét egész környezetére, emberekre és dolgokra egyaránt, megküzd a legnehezebb áramlatokkal is.”

A névtelen cikkíró nagyon jellemző erővel találóan összefoglalta azt a szörnyű árvaságot és sorvasztó szürke szegénységet, amelyben a „népjólét” és „munkásügy” megértetlenül inkább rendőri és közigazgatási problémaként kallódott a kormányzat és a társadalom időnként fellobbanó szalmatüzeinél. Még a jóakarató intézkedéseknél és intézményeknél is hiányzott az az egységesen irányító erő, áttekintő és összefogó lélek, a Vass József ereje, lelke, tudása, akarása, mely a bőséges békeidők végzetes, meggondolatlan mulasztásait pótolta — hihetetlen céltudatossággal — éppen a Trianon kifosztott, hit nélküli, szegény koldus Csonka-Magyarországában.

Amikor befejezettnek vélték a testben-lélekben roncsolt, lerongyolt, a más nemzetektől lökött koldusfalatokat leső, a koldussors iránti kegyeket igénylő magyar népnek lassú elsorvadását, amikor már a csonka határszélről csak az alkalomra váró gyilkos ellenségek fenekednek reá, bent az uszítók martalékaul hagyott szenvedő, sanyargó, keseredett nép forrong, — készen felgyújtani a még meghagyott, vihartépett hazai utolsó enyhelyet is, — Vass József a flastromragasztgatás, a fájdalomakat ideig-óráig csillapító, elzsongító narkotikus szerek befejskendezése és az egész életet és fennmaradást fenyegető omladék-romok toldozgatása, foldozgatása helyett a hitetlen fásultság ellenére, császármetszéseket végez, romokat takarít, gyógyít és építkezik, mint a nehéz időknek — sokaktól meg sem értett — prófétája. Az élni akarás erőfeszítéseire magát erőtlennek érező s inkább a bujtogatókhoz hajló beteg nemzetet, hogy a viharok között erősödjön és egészséges létét, továbbfejlődését megtalálja, elviselhetetlennek tetsző terhek viselésére és vállalására szorítja olyan szociális alkotások keretében, melyekről a könnyen ígérő szocialista vezérek is, mint a jövő zenéjéről meséltek a régi rend általános felforgatása, esetleges teljes megsemmisítése — árán . . .

Vass József ezeket is beilleszkedésre és a józanabb méréséket hangjaira kényszerítette, mint ahogy a békák megérik, hogyha valamiképpen szárad körülöttük, alattok a süppedékes ősmocsár. A csak a mának élni akaró, a „minden órának leszakaszd virágát” nemzedék pedig — akarata, önző érdeke, kényelme ellenére — a multak mulasztásait pótló, jórészt a boldogabb, gondtalanabb jövőnek építkező és gyümölcsöző munkákhoz társul bár legtöbbször azoknak a bölcs paraszt nagyapóknak mély belátása, önzetlen szeretete nélkül, akik a porban játszadozó unokáknak, az unokák leszármazóinak azokat az édesgyümölcsű, húsárnyékú, melegtüzű, hatalmas fejlődésű nemes, szent diófákat ültetik, amelyek emberöltők multjával is ontják az áldást, a táplálékot, enyhítő örömet és ami ma leginkább hiányzik, mert ha ez megvan, akkor minden megvan! — drága, kedves, régi öregeinknek a mesélgető és nótás jókedvét is . . .

Dréhr Imre dr. államtitkár.

Am, hogy Vass Józsefnek új világot építő munkáját sorra vehessük, legalább vázlatosan ismernünk kell munkatársait, *vezérkarát*, akik minisztériuma és az Országos Társadalombiztosító Intézet élén munkájában részesek, korszakos alkotásaiba bekapcsolódnak. Itt van mindjárt először az ő politikai államtitkárja: dr. *Dréhr* Imre. A minisztert magyarosan „jó gazdájának” nevezi, a „*giovinezza*” korszakában is meglepő fiatalon került a „*miniszterhelyettes székbe*”. Telve fiatalos munkakedvvel és mozgékonyssággal. Politikai iskolázottságát előzőn a képviselői szereplésből merítette. Még elébb, mint pénzügyintézeti igazgató, közgazdasági téren működött. Itt szerzett tapasztalatait a sokszor oly nehézkes állami adminisztráció gyorsítására és könnyítésére életrevalón alkalmazza. Nem pisz-mogó ember. De hogy mennyire közvetlen, természetes ez a *Dréhr* Imre, legtalálóbban és legjellemzőbben az ő saját sorai-val, önéletrírásával bizonyítom be. Az egyik lapszerkesztő felkérésére éppen a csillagoslángú, zöld fenyőfák szépséges ünnepén, gazdag tartalomtól duzzadó karácsonyi lapszámba írta a következőket:

„Önéletrajzot kértél tőlem és nem tudod, milyen nehéz lelkét adtál fel nekem. Mit írhat az ember magáról olyat, ami másnak az érdeklődését felkeltené? Te *self-made-manek* életrajzát akarod olvasóközönséged elé tenni, de azt kérdezem, kit nevezel Te *self-made-man-nek*? *Aki becsülettel dolgozik, nem szünetel a munkában, imádja Istenét, szereti hazáját és embertársait*, az bekerül a Te kollekciódba? Mert *így self-made-man vagyok*. Vagy pedig az elmondottakból akarod megállapítani, hogy az vagyok-e? Akkor ideírom röviden, hogy töltöttem el a nekem kimért idő eddig eltelt negyven esztendejét.

„A *Várban* jártam elemi iskolába, ahol iskolatársaim *nagyfejűnek* neveztek. A fejem ugyan nem volt 64-es, mint most, de ez a „*becéző*” név méltán kísér végig egész életemen. Az elemi iskolában még nem politizáltam, de a *Ferenc József-gimnáziumban* már igen. A gimnáziumi önképzőkör elnöki tisztjéért dülő harcban felsorakoztattam az összes akkoriban ismeretes kortesfogásokat, mégis csúfosan megbuktam *Kállay* Miklós (most szabolcsi főispán) barátommal szemben. A kudarc nagyon elkeserített, s úgy gondolva, hogy a politika nem terem számomra

*Vass József, Klebelsberg Kuno gróf és Walko Lajos miniszterek
ifj. Horthy Miklós esküvőjéről jövet.*

babért, az érettségi után beálltam a rózsahegyi piaristákhoz azzal a feltett szándékkal, hogy meg fogom vetni a világi hívságokat. De nem tudtam ellenállni jó anyám könyörgésének s csakhamar visszatértem a civiléletbe. Így azután 21 éves ko-

romban rám is felhúzták a császár kabátját. Nem sokáig tetszelegtettem a huszárönkéntesi uniformisban, mert útolagos vizsgálaton *untauglichnak* minősítettek. Nota bene: a pulzusom csak 50—54-et ver egy percben, s mivel a normális érverés 80—84, a katonaorvosok lemondtak életemről. A pulzusom azóta is csak 54-et ver, de ezt szorgalmasan kiveri minden percben. A civiléletben azután tettem azt, amit sok más kortársam, jártam az egyetemre, résztvettem a diákmozgalmakban, szóval politizáltam, ami, mint *egyetemkörü* elnöknek, kötelességem is volt. Nagy kedvvel tettem, mert hivatottnak éreztem magamat. Az újságírás rejtelseibe is ekkor kezdtem behatolni, s ha azt kérdezik tőlem, hogy mi voltál ebben az időben, büszkén mondom, hogy *újságíró*. Ma is annak vallom magamat.

„Az egyetem elvégzése után a *Magyar Leszámítoló és Pénzváltó Bankban* lettem tisztviseelő és abból éltem, amit kerestem. Az édesapámtól ugyanis egy krajcárt sem fogadtam el, sőt szavát vettem, hogy ha kérem, akkor sem segít rajtam zsebpénzzel vagy kölcsönnel. Így aztán tudva azt, hogy adósságot nem tudok fizetni, soha kölcsönt nem kértem mind a mai napig.

„Azt akarod, hogy a karácsonyi számokat olvasó gyermekek okuljanak ezekből a curriculum-vitaekből, a felnőttek pedig gondolkozzanak rajta. Hát azt az egyet merem ajánlani mindenkinek, ha kiegyensúlyozott életre törekszik, hogy soha kölcsönt ne kérjen és álljon meg a maga lábán.

„A többit már úgyis tudod, a politikusnak, a nemzet napzamosának élete nyitott könyv mindenki előtt, akit érdekel.”

*

Dréhr Imre dr.-ra jellemző, hogy a kapitalista gondolkodásmódban nevelkedett férfi — banktisztviselő, bankigazgató — a szociálpolitikai munkálkodásnak és irodalomnak válik előharcosává. Politikai pályafutását 1922-ben kezdte; ekkor lépett fel az *enyingi* választókerületben pártonkívüli programmal. Merész, nehéz vállalkozás volt ez. Ebben a túlnyomórészben református összetételű választókerületben ellenjelöltjei *Kovács* I. István pesti református teológiai igazgató, a kerület előző képviselője és *Kenessey* Pongrác, az enyingi népszerű főszolgabíró voltak. Igazi csodaeset volt, hogy ilyen erős, kiváló ellen-

felekkel szemben győzni tudott az akkor még ismeretlen *harminckétéves* ifjú. Szeretetreméltósága, bizalmat gerjesztő modora és alapos készültsége egész bizonyosan hozzájárultak ehhez a meglepetésszerű nagy győzelméhez. *Rott* Nándor dr. veszprémi megyéspüspöknek e választás alkalmából mutatta be egyik barátja az ifjú, addig nem ismert Dréhrt. A püspök megszerette és támogatásáról biztosította az ifjú Dréhrt. E választási küzdelemnek emlékezetes epizódja marad, hogy az akkor Európában utazó *Vanderbilt* amerikai pénzfejedelem — midőn értesült a pénzvilágban már ismertnevű Dréhr politikai próbálkozásáról — táviratban kívánt sikert és szerencsét neki azzal, hogy a magyar pénzügyi politikának csak nyeresége lesz, ha (Dréhr) a parlamentbe került. Meg is választották. Abszolút többséget nyert ellenfeleivel szemben; de a váratlan eredményű választást — „megpeticionálták”. A „petíció” egyik eredeti és sandító indokolása — komolyabb alap hiányában — az volt, hogy a síófoki állomáson vagonokban állottak a — „*Dréher-sörök*”, amely névhasonlatosságból a peticionálók, akik kérvényüket bocsánatkéréssel visszavonták, azt a következtetést hozták ki, hogy azok itatásra szánt „*Dréhr-sörök*” voltak, holott a világhírű cég — éppen nyáridő lévén — a Balatonmentére is szokott módon szállította a tengertömeg hűsítő italt.

*

Dréhr Imre nem haragtartó. Meglepte, például, barátait, amidőn e választási küzdelem ellentáborának egyik, vezető-emberét később igen magas állásba juttatta... Mosolyogva felelte barátainak, hogy ő: „a rajta esett sérelmekért így szokott fizetni”.

Mindjárt politikai pályájának kezdetén megrendítő csapás érte, egyetlen kislánya meghalt. Megfogadta ekkor, hogy élete munkásságát ezentúl a szenvedő emberiségnek szenteli.

Az enyingi választókerületben, ahol a református és katolikus egyházközségekkel, a kerület szegénységével sok jót tett, 1926-ban egyhangúlag választották meg. Szeretett enyingi választókerületétől 1927-ben mégis meg kellett válnia. Midőn „ministere” — Vass József népjóléti miniszter — veszprémi mandátumáról lemondott, Bethlen István gróf miniszterelnök

Kovrig Béla író, egyetemi magántanár, miniszteri biztos.

kívánságára Dréhrnek kellett elfogadnia a veszprémiek meghívását. Veszprémben ugyancsak egyhangúlag választották meg a népszerű, akkoriban legifjabb magyar államtitkárt, akinek családjába tartozik kis gyermekkorától nevelt fia, a sokra hivatott ifjú *Kovrig Béla* doktor, egyetemi magántanár, miniszteri biztos, közgazdasági és társadalompolitikai író, Országos Társadalombiztosító Intézeti igazgató, a „Társadalombiztosítási Közlöny” folyóirat irodalmi szerkesztője. Sok nyelvet, sok tudományt tudó világlátott fiatal tudós, a maga alig 29 esztendejével. A Trianon Kovrigot is szörnyen sujtotta

vagyoniilag, mert az oláhok — az agrár-reform ürügyével — erdélyrészi, alsófehérvármegyei 3200 katasztrális hold földbirtokától megfosztották.

Egyidőben gróf *Bethlen* Istvánnak személyi titkára volt. Eddigi százakra tehető cikkein kívül 14 nagyobb, önálló munkája jelent meg: — „Reflexiók a földbirtokreformhoz (1921), — Világszénpiac (1923), — A munkanélküliség orvosszerei (1923), — A mai munkanélküliség problémája (1924), — Pénzügyeink szanalása, gazdasági válság, munkanélküliség (1924), — Az ipari békéről (1925), — Az új Oroszország (1926), — Az angol erőpróba (1926), — Racionalizmus a gazdaságpolitikában (1927), — Társadalompolitikai feladataink, — Az öregségi és rokkantsági biztosítás (1928), — A magánalkalmazottak nyugdíjbiztosítása és a vállalati nyugdíjintézmények ujjaszervezése (1929), — A termelés szociális terhe (1929). — Társadalombiztosítási választások eredménye (1929).” Az 1928. év folyamán kodifikálta a „Lex Vass II.” néven ismeretes öregség, rokkantság, özvegyesség és árvaság esetére szóló biztosítást, a törvényhozás számára pedig előkészítette a kézműiparosok já-

radékbiztosítását... Az éjszakák idején is sokáig fennolgozó ifjú tudóst a „*minisztérium baglyának*” szokták nevezni akik közelebből ismerik.

*

Az orvosokról a köztudatban azt tartják, hogy *az orvos nem tud — igazgatni*. Dr. Scholtz Kornél államtitkár, az európai hírű szemészprofesszor, az orvosi tudomány eme szubtilitások között mozgó ágának tudós művelője eleven cáfolata ennek a fentidézett, sokszor hallott megállapításnak; mert a tudós orvos Scholtz államtitkár régidőtől ismert kiváló adminisztrátor is. Valójában orvosnak, adminisztrátornak egyenlőképpen kiválónak kell lenni, aki a miniszter után legfőbb öre a magyar nép egészségügyének. Egész férfi vállán is súlyos teher, óriási feladat ez. A magyar újjászületés legfőbb zálogául az erősebb, jobb, egészségesebb nemzedékek létfeltételeit kell biztosítana. Scholtz doktor, mint az ősi, hajh, elszakított sze-

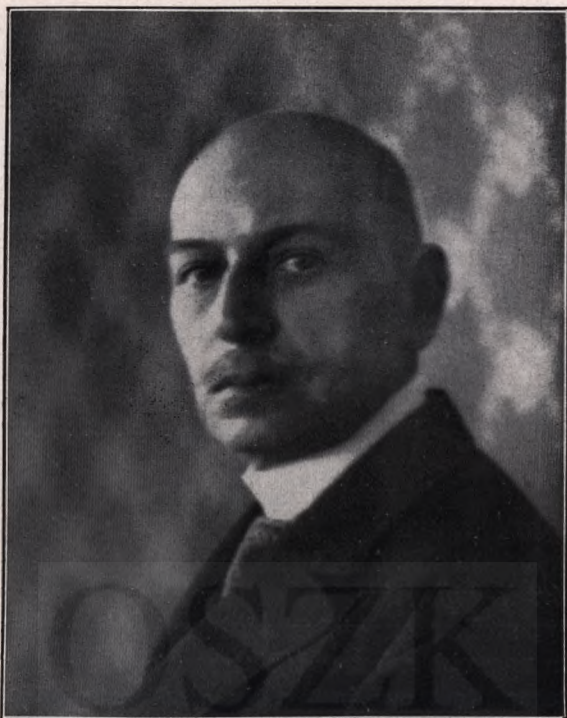

Vass József elnököl a Pázmány író- és ujságíró egyesület díszgyűlésén. (Mellette Marczell Mihály kollégiumi igazgató, Hindy Zoltán elnök, az Országos Társadalombiztosító igazgatója és szélről Sziklay János író ülnek.)

pesi városokban valami felsőbbrendű, nemes, nagy céhnek bölcs atyamestere, csendesen, öntudatosan a feltűnést kerülve viseli ezt a terhet. Zajtalan munkálkodását nemzetközi vonatkozásokban elismerik, céhbeli mesteri sikerét idehaza is a kiváló egészségügyi alkotások sorozatai jellemzik.

Pap Géza dr. h. államtitkár, a *törvényelőkészítő*-osztálynak éleselméjű főnöke, a megfontolt, higgadt, nagy tudású magyar jogász Szeged földjéről vágott neki az élet útjának, ahol ifjabb korában az író *Mikszáth* Kálmán csiszolta aranytollát. A régi magyar nyelvemester, *Dugonics-anya* katedrájának örökösei, a cicomátlan feketereverendás jó szegedi piarista atyák és profeszorok *iskolázták* a derütlelkű Pap Gézát. Mert a *nevelői* a szegedi gyönyörű magyar nép józan kedvessége, mesélgető, nótázgató édes nyelve, a fortélyok hétnyelvű tündérlakatjait varázsoson nyitogató leleményessége voltak. Csöngöle árvalányhajmezőinek hullámzását, a Tisza zöldmohás utolsó vén vizimalmának megható duruzsolását, amit a szép Szeged városról, a szép szegedi földről és népéről *Pósa* Lajos dalolt, *Dankó* Pista muzsikált, *Tömörkény* István összeírt, — ez a tengernyi szeretet, szeretetreméltóság — Pap Géza lelkében, modorában és alkotásaiban mind benne van és átizzik. Amúgy pontos tisztviselő. Készséges. Megértő. Az érintkezésben barátságos, alkalmazkodó. A törvénynek is *szívet* ad...

Pettkó-Szandtner Aladár dr. h.-államtitkár, mint a gyermekvédelem és hadiárvagondozás ügyosztályának főnöke, — ügyszólván — körülhordozója, megtestesítője minisztere szívelelkének is a hadigondozottak, a gyermeksereg körében. Ez a meleg, barnaszemű szép szál ember talán azért is sudárczott fel olyan magasra, hogy mennél mélyebbreható legyen az a szeretet és az a gyengédség, amidőn a Vass József kis védenecseihez, az *ország gyermekeihez* szeretőleg — és soha nem üres kézzel — lehajol... *Pettkó-Szandtner* államtitkár birtokoscsalád sarja, először atyja biztokán gazdálkodott, majd az ügyészi pályán működött, részben igazságügyminisztériumbeli beosztással. Tíz év óta gyakorlati szociológus. Állandó az ügyköre. Nemcsak tudását, tanultságait, szívét-lelkét leköti a hadiárvák, a hadirokkantak s most a gyermekvédelem ügyének intézése is. A régi kúriák urainak nyájassága, a magyar bíró lelkiismere-

Györy Tibor dr. h. államtitkár.

tessége egyesülnek benne a hivatott főtisztviselő fáradhatatlanságával. Az „akták”, melyek a vonaton is sokszor vele együtt repülnek, neki nem rideg, hideg ügydarabok. Valamennyinek a betűjéből *kérő gyermekszemek* pislognak reá! Ó, de micsoda édes boldogság lenne neki, sőt még az adjutánsának: a kedves fiatal *Hepp-Baján* Ernő dr. miniszteri osztálytanácsosnak is, ha — Vass József akarása szerint — letörölhetnének már egyszer minden sajnó gyermeki könnyet.

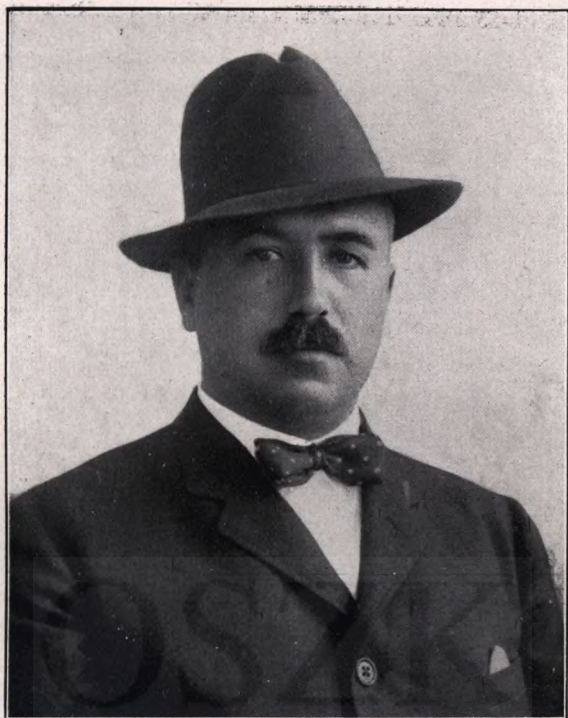
Györy Tibor dr., h. államtitkár, a közegészségi ügyosztály főnöke az orvosi rendhez tartozik. Eredendőleg hivatásos katonaoorvos volt, tehát a pontosság, a fegyelmezettség már vérében van. Nagytudású egyetemi tanár. Szakirodalmi munkássága — senki nála jobban a magyar orvosi rend multját nem ismeri, történetét nem ismerteti! — kiapadhatatlan. Bár udvarias, amúgy az érintkezésnél kényes magyar úr. Alantosainak jól gondotviselő feljebbvalójuk.

Az elnöki osztály élén a barna, határozott *Hankó Elemér* dr., miniszteri tanácsos áll. A régi nemes, tekintetes „*vármegye*” nevelte Hankót. Erdélyben volt „*vicispán*” azokból az igaziakból, akikről még nem is olyan régen a „*vármegyei restaurációk*” alkalmával oly büszkén, szépen dalolták: „Kalapomhoz rózsát tett az alispán!...” Hankó alispán nem az ő hibájából, hanem a balsors folytán, a magyar széthúzás következtében az aranyat, sőt termő Erdéllyel együtt elvesztette ősi vármegyéjét. Menekülni kényszerült a „*vicispán*”, az elárvult alispáni székéből itt fent Budapesten került előbb a *menekültek* ügyeinek, majd a népjóléti minisztérium elnöki osztályának élére. Ez a készséges, szívélyes úr is Vass Józsefnek olyan vezérkari tisztjei közé tartozik, akik nem szoktak, nem is tudnak sohasem — elfáradni.

Barabás József dr. miniszteri tanácsos, a betegellátási ügyosztály főnöke is a menekültek sorából való, miként *Hankó*. A székelyföldről menekült át. Tisztán a rátermettsége segítette a *magyar kórház-ügy* élére. A székely *Barabás*nak is érdeme, hogy manap, amikor engedélyezett létszámú honvédseregünk-nél sokkalta nagyobb a *betegeink* serege, a kórház-ügyek terén mégis megcsonkított országunk oly csodálatraméltó haladást mutat. *Vass* Józsefék évtizedek mulasztásait pótolták e téren is és e sikerből méltán jelentős rész illeti *Barabást*.

Angyal Kálmán miniszteri tanácsos gránátosi termetével és megjelenésével válogatott testőr csapatban zászlótartónak beillenék. Mint mondják: A „*vas-miniszter*”-nek kemény katonája *Angyal* Kálmán. Nem riad vissza semmiféle nehéz megbízatástól. Megy, ahová éppen rendelik. A munkásbiztosítás, rokkantügy, hadigondozás, tisztviselői betegellátás tartoznak az ügykörébe, amihez természetesen a katonás, kemény megjelenésen felül jóindulat, sok megértés, tapintatosság és úri modor is szükségesek. *Angyal* egyébként jó kolléga és jó barát.

Kinsker Albert miniszteri tanácsos, mérnökember, az Országos Társadalombiztosító Intézet a *Kinsker-ügyosztály*hoz tartozik. *Kinsker* tanácsos ma a társadalombiztosítás szövevényes ágazatának egyik legalaposabb ismerője. Igazi mérnökember. Nem lobbangós, viszont a fáradságot sem ismeri. Nem „*kirakat*”-ember, csendben dolgozik. *Törékeny* szervezetűnek látszik, de finom és erős, mint az acél. Még soha senki sem hall-

Angyal Kálmán dr. miniszteri tanácsos.

hatta tőle, hogy valaha is sokalta volna a munkát. Még akkor sem panaszkodott, amikor a nagy szervezés idején államtitkárával együtt éjjelkig ültek az íróasztal mellett és a felkelő hajnal is már újra ott találta őket.

Joó Gyula miniszteri tanácsos, a műszaki osztály főnöke is ebből a Kinsker-fajtájú, ritka, derék, magyar mérnöki karból való. A kedélyök, bár különbözhet, de a tudásuk, a rátermettségük, kitartásuk és megbízhatóságuk minden körülmények között kiállja az aranypróbát...

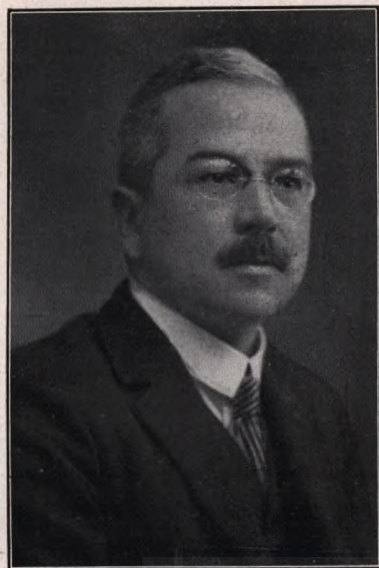
Joó minisztertanácsos műszaki osztályfőnöknek — noha legtöbb hivatalos embernek *egy gazda* is sok —, mindjárt *három gazdája* van... Joó tanácsos és az ő ügyosztálya a *nép-jólétin* kívül a *belügynek* és a *földművelésügynek* is dolgoznak. Bár kicsi a személyzete, Joó Gyula — vállain a rengeteg munkával és felelősséggel — mindig nyugodt, szívélyes és gyorsan

intézkedik. Egyszer bár majdnem áldozata lett hivatásának, azért változatlanul a régi lelkes, kiváló magyar mérnök.

Fekete Béla dr. miniszteri tanácsosnak nagy nehézségeket kell leküzdeni. Szegény országban sok a szegény, mivel az állam is szegény, nehéz a sora annak, akit a szegényügy élére állítottak. Dr. Fekete a szegényügynek, a közjótékonyosági osztálynak a vezetője. Higgadt körültekintéssel, óvatosan, takarékosan gazdálkodik a szűkös eszközökkel. *Gyulay* József dr. miniszteri tanácsos, a közalapítványi ügyek főnöke — a nincsent illetőleg — egy hajóban hajókézik dr. Feketével. A nagy világégés után nemcsak országok omlottak össze, hanem vagyonok is semmivé váltak. Emberbaráti rendeltetésű alapítványaink legnagyobb részének vagyona is elértéktelenedett. Veszedelembé került még az is, ami esetleg menthető. *Gyulay* József az ügyosztályával országszerte ezek között a romok között, omladékokban kutat. Közismert gondosságával, szívósságával és alaposságával mindenhonnet kiássa, összegyűjti a roncsolt, maradék értékeket és konzerválja azokat. A szociális munkák támogatására — társadalmi úton gyarapodó újabb anyagi erőforrásokból — biztos alapokat teremt.

Udvarhelyi Ubul dr. királyi törvényszéki tanácselnök, a lakásügyi főosztály vezetője is ehhez a vezérkarhoz, a dr. Vass József miniszter nagyvezérkarához tartozik. Régi kellemetlen hagyatékot gondoz... A háború után következő nehéz időknek egyik legijesztőbb, rejtélyes kérdése volt a *lakáskérdés*, ma már ugyan ez is veszített a fenyegető setét voltából, hanem azért a lakásügyi osztály vezetőjének az ágya ma sincs rózsákból vetve. Gondoljunk csak az új lakásrendelet alapján történt felmondásokra, az ezekből kerekedett panaszok özönére és mindarra a tülekedésre, amely az állami telepek és építkezések bármelyikének legszerényebb lakásáért megindul! *Udvarhelyi* Ubul, ámde, nem hiába volt sokáig avatott munkása ennek a „problémának”, most hogy az ügyosztály élére állt, régi tapasztalatai alapján, változatlan buzgósággal és eredményességgel vezeti azt.

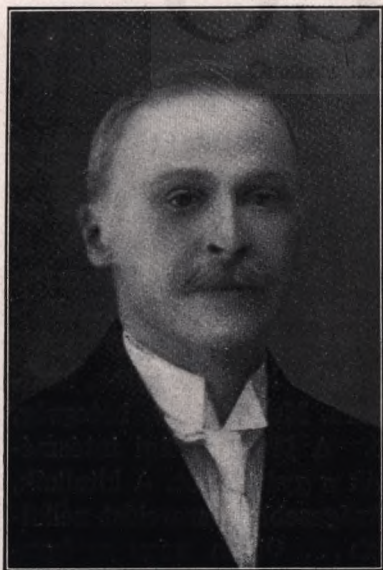
Vasváry Géza miniszteri tanácsost a kereskedelemügyi minisztériumból osztották be szolgálattételre *Vass* József népjóléti minisztériumához. *Vasváry* tanácsos lett az állami bérház-építkezéseknek és a magánlakások építésének előmozdítására

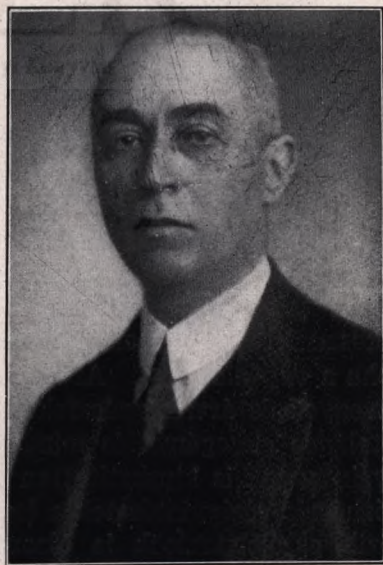
*Fekete Béla dr.
miniszteri tanácsos.*

*árkosai Barabás József dr.
miniszteri tanácsos.*

*Joó István
miniszteri tanácsos.*

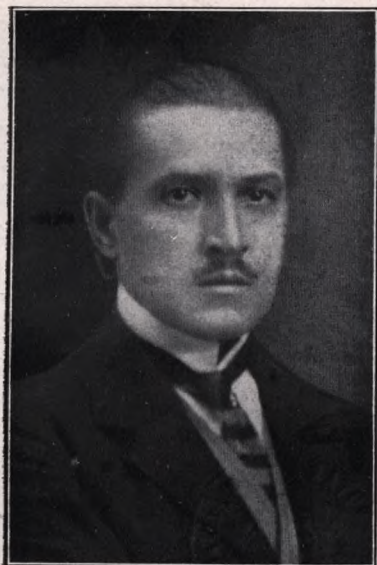
*Kinsker Albert
miniszteri tanácsos.*

szervezett akciónak műszaki vezetője. Nagy felelősséggel járó, nagy körültekintést kívánó megbízatás ez is, de a fáradhatatlan Vasváry évek óta elismerés mellett intézi. A vállalkozók, a munkások és az a sok-sok kisember, akiknek állami kölcsönből lehetővé vált saját tűzhely felépítése, mindnyájan hálás szeretetükbe zárták a megértő, jóakarató Vasváryt.

Pálházy József, a népjóléti minisztérium számvevőségének főigazgatója nem mondhatja el, hogy: „*az én fejem nem káptalan!*” A minisztérium és az alárendelt intézetek igen nagy terjedelmű, szövevényes számvevőségi és gazdasági ügyeit oly biztosan, okosan, határozottsággal kell intéznie, mintha nem egy, hanem legalább is annyi feje lenne, mint bármelyik sokszemű, nagyeszű híres káptalannak... Már a kezdettől vezeti ezt az idegölő nehéz hivatalt, hogy rátermett ember, nyühetetlen jókedélye, mindenkin szívesen segíteni törekvő kedves készsége is bizonyítják, node szeretik is az egyik legnépszerűbb méltóságos úr Pálházyt.

*

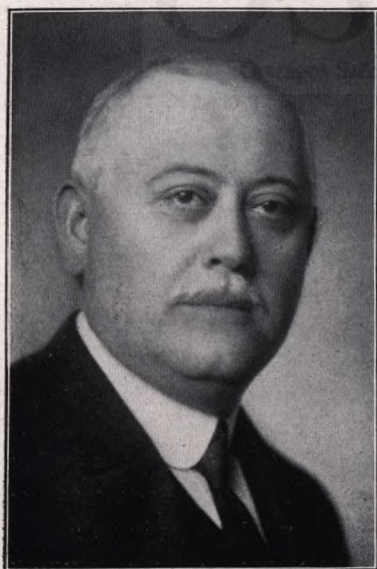
A nagyvezérkar ügyosztályainál és szerteágazó különítményeinél a vezérlő miniszterhez méltóan megválogatott beosztottak csoportosulnak. Csakis így lehetséges, hogy 1922 óta, mikor dr. Vass József átvette az általa így nevezett „*misztérium*” vezetését, abból a legtöbbet alkotó és nyújtó valóságos népjóléti és munkaügyi minisztérium lett... Mégcsak gondolni sem jó reá, hogy mi volt itt Csonka-Magyarországon nyolc év előtt... A megszállott területekről kiüldözött, anyagilag is tönkretett menekültek családtagjaikkal, mintegy 350 ezren *hányódtak* mindennapi kenyér és emberi lakás nélkül... Emlekezzünk!... És — ellenségeinkre is gondolván — ne felejtjük soha a *vagonlakókat*. Azután ott volt a hadirokkantak, hadiözvegyek és árvák gyászfekete tábora. Munkahiány, betegség, általános elszegényedés mindenfelé. A jótékonysági intézmények maguk is kipusztítottan várják a gyámolítót. A klinikák, kórházak, gyógyintézetek a legszükségesebb felszerelést nélkülözik, az élelmezésük is bizonytalan... Olyan nagy az égrekiáltó nyomorúság, hogy a „*győztes*” nyugati államok rendeznek itt jótékonysági akciókat, — a magyar gyermeket — ó, borzalom és milyen lealázás! — otthonában, szülőföldjén is *idegenek*

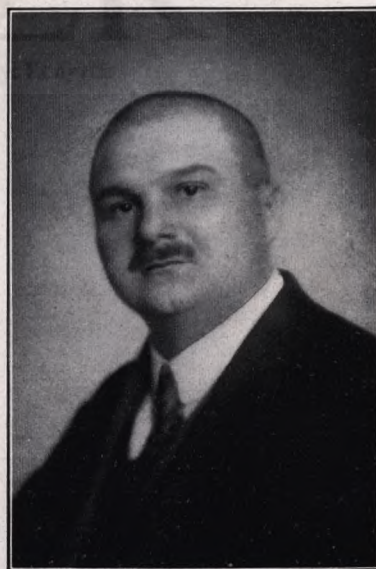
*Vasváry Géza
miniszteri tanácsos.*

*Gyulai József dr.
miniszteri tanácsos.*

*Pálházy József,
a népjóléti minisztérium szám-
vevőségi főigazgatója.*

*Udvarhelyi Ubul dr.
kir. tsvszéki bíró, a lakásügyi
főosztály vezetője.*

élelmezik és ruházzák, hogy bent, mint kifelé húzódo rajzásainkkal kezdünk — önérték nélkül — beletörödni az idegentől istápoltt koldussorsba. Vass József mindjárt tárcája átvételekor megállapította, hogy: „az országnak nemcsak önértékből, hanem józan számításból sem szabad többé idegenek segítségére támaszkodnia”. . . Amikor a nagybeteg társadalom és a községek az emberbaráti tevékenységre képteleneknek bizonyultak a

Horthy Miklós kormányzó a szombathelyi kórház felavatására megérkezik.

nehéz télidő átküzdésére, segítséget nyújtani, az elérhető és adható legtöbbet szolgáltatni, az állam hatalmát és erejét hozta működésbe. 1922. év őszén, a kormányzó nejeének, nagybányai *Horthy Miklósné főméltóságának fővédnökségével* és a saját közvetlen vezetése alatt, megindította a sikeres eredményű „*Insegényhító akciót*”, s így mégiscsak átteleltek az oly sok mindent nélkülöző magyar társadalom legszegényebbjei... Nem az állami segély állandósítására, hanem a termelő munka megindítására törekedett — végcélul. Az 1923. év derekán, amikor az állami lakásépítkezés ügykörét átvette a népjóléti minisz-

térium, még ez évben a *Juranics-utcában*, a *Pongrác-úton*, az *Augusztá-telepen*, *Pestszentlőrincen* százszámra készültek, épültek lakások. A minisztérium az 1924. év végéig Budapesten és környékén már 2000 új lakást tudott kiutalni és — így folytatván a munkát — az átkoshírű vagonlakások csakhamar megszűntek. A lakásügy, bár tenger keserűséget, gondot és munkát szerzett a miniszternek és minisztériumának, hiszen a lakásért

A kormányzóné Vass József miniszterrel a szombathelyi kórház avatására megy.

kérelmezők óriási tömegét nyilvánvalólag képtelenség volt ki-elégíteni s a miniszternek a népszerűségét is fenyegette a sértődött elégtelenség, a sok gáncs és meg nem értés között is helyt állott a maga jószándékának és célja helyességének biztos tudatával. Miként *Mózes* vizet fakasztott a szomjazóknak, *Vass* miniszter az államnak is szinte lehetetlen pénzügyi helyzetében tökéletet teremtett és a magánosok részéről történő építkezéseknek állami kölcsönrel való előmozdításával is elérte, hogy — bőségesebb munkaalkalmat, kereseti lehetőségeket nyújtván — az 1928. év végéig Budapesten és környékén mintegy 2400,

Vass József látogatása az Országos Társadalombiztosító Intézetben. (Jobbszélről Hetey vezérigazgató-helyettes, balszélről Barla-Szabó igazgató-főorvos állanak. A miniszter mellett és megett Dréhr Imre, Huszár Károly, Lengyel Zsolt és Horváth István dr. láthatók.)

a vidéken 1600 lakás épült, s az állami kölcsönnel támogatott építkezés az 1928. év végéig több mint 5000 lakást eredményezett. Közöttük olyan maradandóbb, értékes nagy épületek épültek, mint a *Bethlen-udvar*, a *Márvány-utcai*, a *Ráday-utcai*, a *Kínizsi-utcai*, a *Hunyadi-utcai* és *Visegrádi-utcai*, stb., állami házak.

✱

A népjóléti miniszter az 1923., 1924. években sem szüneteltette az úgynevezett inségenyhítő akciót, de elvi álláspontját is következetesen fenntartotta. Tudniillik, „amely mértékben az évek során kivonult az állam ezekből az akciókból, — írja báró *Podmaniczky* György, — olyan mértékben talált módot arra is, hogy részint a székesfőváros, részint a már elébb is meglévő, de

*galanthati Balogh Andor, az Országos Társadalombiztosító Intézet
vezérigazgatója.*

cselekvésre képtelen, illetőleg a miniszter által juttatott állami támogatással újból cselekvőképessé tett társadalmi egyesületek vegyék át az állam szerepét és folytassák a segítség művét. A miniszter által megjelölt utakon azután így a *népsegítés* egész rendszere kiépült.” Ezidőből maradt fent Budapesten az a kilenc polgári étkező, amelyben még most is étkezik naponta 2500 polgár. A mérsékelten számított, haszon nélkül kalkulált étkezési díjakból állami segítség nélkül fenntartják magukat. Népkonyhái, gyermekétkeztető helyei a fővárosnak is működnek még. A falvakban meg százezer pengővel egészséges ivóvízű mélyfurásos kutakat, ártézi kutakat csináltatott. Egészségügyi mintajárásokat szervezett a központokban, mint Gödöllőn, egészségházzal kapcsolatos szülőotthonnal, tüdőbeteggondozóval, antivenereás tanácsadóval. Megnyitotta 1928-ban Budapesten a Társadalomegészségügyi Intézetet és Múzeumot. „Az anyák és csecsemők védelme, az elhagyatottak nyilvánított gyermekek gondozása, a bűnözésre hajlamos gyermekek fegyelmezése, az inasotthonok fenntartása mind — a jövőnek szolgál. Jórészt állami támogatással működik az *Országos Stefánia Szövetség*, mely Vass József védő karjai alatt 71 új védőintézetet, 5 anyaotthont, 4 bölcsődét, 12 tejkonyhát, 1 napközi otthont és 1 gyermeküdülő telepet tudott létesíteni. Közel 300 orvos, 600 védőnő, mintegy 130 ezer kisdedet gondoznak. Évente 160 ezer esetben nyújtanak különböző segítséget az anyáknak és a csecsemőknek, — bár még mindig erős továbbfejlesztésre van szükség, a régebbi 20 százalékos csecsemőhalálzási átlagot leszorították 16-ra, vagyis negyvennyolcezer főnyi veszendő kis lélekből évente nyolcezer drága magyar gyermekkel már többet megmentenek. Vass Józsefnek különben az a nagy terve, hogy legalább minden háromezer lakost számláló községben legyen védőintézet.

A hadiárváknak, valamint a háborúban megrokkantak gyermekeinek felneveléséről különösebben gondoskodik Vass József. Árvajáradékok, nevelési pótlék, intézeti elhelyezés, tanulmányi ösztöndíj a segítség eszközei. *Székesfehérvárott, Vácon, Ikerváron, Nyíregyházán, Tokajban* kitűnően felszerelt árvaházakat tart fenn a népjóléti kormány. Magánintézetekben is gondoztatnak tartásdíj ellenében mintegy 3000 hadiárvát. A sokgyermekes családok támogatásáról törvény készül. A gyenge-

elméjü gyermekek részére a *kisújszállási* és *gyulai* gyógypedagógiai intézeteket létesítették.

Vass József a *tüdőbetegségnek*, ennek a már-már „*Morbus Hungaricus*”-nak nevezhető irtózatos nyavalyának *kiirtására* most legújabban, miniszterkedésének 10-ik évfordulóján (1929 augusztus 14), hirdette meg a szent háborút az üdvözlésére ment újságíróküldöttség előtt. Ez alkalomból a „*Könnyek*

*Hetey Zoltán dr.,
az Orsz. Társadalombiztosító
vezérigazgatóhelyettese.*

*Lengyel Zsolt dr.,
ny. államtitkár, az Orsz. Társadalombiztosító aelnöke.*

miniszteré”-nek („*Pesti Hirlap*” 1929 augusztus 15) nevezték el. Főprogrammjául tűzte ki a *tüdővész* elleni harcot, amely végzetes magyar nyavalyában Magyarországon állandóan százezer ember sorvadozik és 19 ezer ember pusztul el évente. Ennek a legpusztítóbb népbetegségnek a megfékezésére, majdani kiirtására tehát minden áldozatot meg kell hozni a népjóléti miniszter akarása szerint. Ilyen célból szanatóriumokat, kórházakat létesített; az egyik leggyönyörűbb fekvésű és teljesen modern felszerelésű a *mátrafüredi* *tüdőbetegszanatórium*. A *budai Új Szent János-kórház*, a *soproni kórház*, stb. *tüdőbetegosztá-*

Fáy Gyula dr. kamarás,
ny. h. államtitkár, az Országos
Társadalombiztosító
alelnöke.

lyának kiépítését tetemes költséggel elősegítették. *Nyíregyháza, Makó, Kalocsa, Cegléd, Szikszó, Nagykanizsa, Mátészalka, Békéscsaba, Balassagyarmat, Mohács, Kaposvár, Szombathely, Szekszárd* mind kaptak népjóléti államsegélyt kórházépítkezésre. Vass József vasakarátának köszönhető, hogy míg 1914-ben a jelenlegi államterületen kerek számban csak 14 ezer kórházi férőhely volt, addig 1928 végén közel 23 ezerre emelkedett a kórházi ágyak száma. „De, ha figyelembe vesszük — írja *Dréhr Imre dr.* —, hogy míg *Németországban* 120, *Ausztriában* pedig 50 lakosra esik egy kórházi ágy, addig hazánkban a megfelelő

arány 280:1-hez, a magyar fajta védelme elégtelenségének látára hangunk elcsuklik és csak az alkotás akarásában találunk vigasztalást.

*

Vass József az ország különböző részeit sújtó csapások alkalmával is, mint földrengés, árvíz, tűzvész, robbanás, satöbbi, az elsők között, mindig segítségül volt; de a korszakos alkotások, a *társadalombiztosítás*, a „*Lex Vass I., II.*” jelentőséges alkotásai is mind a pap-miniszter cselekvő erejéből, fajtszerető alkotó lelkéből támadtak — a magyarság legnyomorúságosabb helyzetében. Legkimagaslóbb alkotásai minden bizonnyal a magyar törvénytárban elhelyezett *Lex Vass I., II.*, az 1927. évi XXI. és 1928. évi XL. törvénycikkek. Előbbi a betegségi és baleseti, utóbbi az öregségi és rokkantsági kérdéseket felölelő törvény... Vass Józsefnek könnyes emberszeretettől hajtott, ragyogó tehetségével élesztett vasekéje ebbe a kemény, szikrakt ugarba mélységes barázdákat szántott... *Betegség!*... *Baleset!*... *Öregség!*... *Rokkantság!*... Micsoda égető, micsoda könnyfakasztó problémái az elhanyagolt, árva magyarság-

nak!... A támasztalan magyar ember, a munkás, vigasznélküli gazdasági helyzetében vezérlő gondolat nélkül csetlik-botlik. Midőn izmai elernyednek a munka súlya, a sors csapásai alatt, lelkében setét gondolatokkal végzi napi munkáját, hiszen nem tudja, melyik alkotásra szánt mozdulata hívja ki a halált vagy a bénulást és nyomort magának és családjának? Megértő segítségért hiába tekintget körül, a közfelfogás parancsolólag kényszeríti : — dolgozz, amíg izmaid feszülnek; mert csak addig kellesz, amíg alkotni tudsz. Ha pedig karod már nem lendül alkotásra, akkor már nem kellesz... Ó, milyen megcsúfolása ez a szentírás lenyűgöző gondolatának:

— A munkás méltó az ő bérére! — De vajjon meddig?... Csak addig, ameddig fáradt karját munkához emelni bírja?... Ó, hiszen a munka eredménye nem pillanatokra szól, tehát a bére sem lehet egy falat!... Így jött létre a Lex Vass I., II.,

*Zsembery István dr., a Magánalkalmazottak
Biztosító Intézetének elnöke.*

Zalán István dr. miniszteri tanácsos, a Magánalkalmazottak Biztosító Intézetének igazgatója.

hogy ne legyen többé bizonytalan a sorsa a magyar munkásnak, amit a hivatottak — Vass József előtt — nem értettek meg, a nem hivatottak pedig az osztálygyűlölet epéjébe mártogatott lelkükkel félremagyaráztak és tetteikkel úgy megcsúfoltak.

*

A *katekizmus* csak *hét irgalmassági cselekedetet* ír elő hívóinek, hol jár már ezektől ez a nagy magyar pap?... Az éhezőknek enni adni, a hajléktalanokat fedél alatt melengetni, a rongyosokat felruházni, szomorúakat megvigasztalni, özvegyek, árvák könnyeit letörölni, picinkó gyermekeket fehér párnán elringatni, az útszélre dőlt betegeket gyógyító ágyba fektetni, az öregekről, rokkantokról méltólag gondoskodni, a sok-sok egyéb itt már fel sem sorolható jósággal, védőalkotásokkal együtt az *Országos Társadalombiztosító Intézet*, a *Magánalkal-*

mazottak Biztosító Intézete és hozzá más nagy intézmények, kórházak, stb., keretein túlemelkedőleg mind megcselekedte Vass . . . Ezek már olyanok, mint a népbetegségek, mint a népnyomorúságok leküzdésére tűzvonalba, harcba rendelt tábori ezredek, melyeknek élén Vass József kirendelt vezérkari tisztjei és parancsnokai vívják és vezetik a céltudatos harcot és hadműveletet a magyar siralomvölgy ezerféle bajának leküzdésére és orvoslására. Az Országos Társadalombiztosító Intézet és rokonintézményeknek, mint „Magánalkalmazottak Biztosító Intézete” stb. érdemes vezetőségéből elég csupán felemlíteni *Huszár* Károly ny. miniszterelnök, *Fáy* Gyula dr. kamarás, ny. h. államtitkár, *Lengyel* Zsolt dr. ny. h. államtitkár, *Horváth* István dr. ny. miniszteri tanácsos, *Alföldi* Béla dr. alelnökök, galanthai *Balogh* Andor vezérigazgató, *Hetey* Zoltán dr., *Sebestyén* József vezérigazgatóhelyettesek, *Barla-Szabó* József dr., *Csilléry* András dr. ny. miniszter, főorvos-igazgatók, *Zsembery* István dr., a „Magánalkalmazottak Biztosító Intézeté”-nek elnöke és *Zalán* István dr. ny. miniszteri tanácsos, a „Magánalkalmazottak Biztosító Intézete” igazgatójának neveit, mint a Vass József még sok más kiváló főkatonájának legkiválóbbjait.

XXXI. FEJEZET.

Az igazi Vass József. — Miniszter és az előadók. — A Vass József süllyesztője. — Vass József megfigyel. — Az érvek és ellenérvek. — A tekintélytartó Vass. — Vass József és a szegények levelei. — A „szigorú” miniszter. — Amikor mégis csak elnéző lesz. — Vitatkozni lehet vele. — A „pajtás” szó használata. — Nem ismer felekezetieskedő kicsinyességet, bár erőshítú katolikus. — A tisztviselők mint igazi vezérüket tekintik. — A zseni összefogó ereje. — A nagy parlamenti szónokok között. — Vass, mint „nyelvőr”. — Vass Józsefről az egyik kiváló munkatársa. — A dunántúli Rákosi Jenő megfesti a dunántúli Vasst. — Vass József önmagáról.

Vass József egyéniségét kevesen ismerhetik annyira, mint az ügyosztályokat vezető előadók, az ő közvetlen munkatársai. Ez a közeledés érthető, hiszen legtöbbször évek óta tölti be ezt a bizalmi tisztséget. Ennélfogva bőségesen van alkalmuk, hogy miniszterükkel hivatali tárgyakról, közérdekű kérdésekről többször bizalmasan, négy szemközött tárgyaljanak. Mint-hogy azonban minden külső észlelet személyi tulajdonságaink adottságán vetítődik lelkünkbe, az az érzés, amellyel az előadók Vass József küszöbét átlélik, visszavilágít Vass József egyéniségére is. *Pap Géza* dr. h. államtitkár, a jeles törvényalkotó, érdekesen, megelevenítőleg nyilatkozik egy-egy ilyen Vass miniszterrel való négy szemközötti tárgyalásról. Nem érzem illetlenségét, ha ennek a nyilvánosságra kívánczó beszélgetésnek oly kedvesen jellemző, finom megfigyeléseit itt közre-adom:

— Azt lehet mondani — kezdi kedves beszélgetését dr. *Pap Géza* —, hogy az előadók a miniszter szobájában úgy jelentkeznek, mint a hívők a templomban az *Úr szolgájának* való segédkezés végett. Lélekben áhítattal, külsőben tisztes gondozottsággal megy végbe ez a szolgálat. Az előadó átgondolja mondanivalóját, hogy az tartalom és az előadás módja szerint világos és tiszta képet adjon a tárgyról. Előbb még végignézi

magát, hogy külseje kifejezze a hely és az alkalom iránt érzett mélységes tiszteletet. Majd szembekerül a *főpappal* és bizonyos elfogódottsággal fürkészi tekintetét, vajjon az ősi magyar humor kedélyes derüje, vagy az elégedetlenség villáma fénylik-e szemeiben? Fel kell készülni mind a kettőre. Az elégedetlenség félve-félt viharát semmi sem szereli le inkább, mint valamely közérdekű tárgynak előterjesztése, valamely okos intézkedésnek tervezése, a remélt üdvös eredményeknek megvilágí-

Vass József beszél a kormányzó felesége előtt a Madarász-utcai gyermekkórház felavatásán. (1929.)

tása. Csakhamar felderül az előbb még sötét kép. Mind melegebb és melegebb a drága magyar arc tekintete és széles hullámban hömpölyög az őseredeti zseni, amely úgyszólván pillanatok alatt felfogja a kérdések lényegét és horderejét. Meglátja a nehézségeket és az akadályokat, megjelöli a célhoz vezető utakat és megadja a további célkitűzéseket. Soha kapkodó ingadozás. Soha disszonáns hang. Soha pártpolitikai szempontok bevonása. Soha személyeskedés. *Istentisztelet* ez. A nemzet, a társadalom, a haza egyetemének, a szomorú jelennek és az álmodott szebb jövőnek szolgálata. Meglepő az az ötle-

tesség, amellyel Vass József *leszereli* az olyan javaslatokat, amelyek tetszésével nem találkoznak. Szinte észrevétlenül *áttereli* megjegyzéseinek fonalán a társalgást egyéb kérdésekre, amikor az előadó egyszercsak azon veszi észre magát, hogy a társalgás messze elkalandozott *egyéb vidékekre*,⁶³ ahonnan az előadó *sok új ismerettel, történeti reminiszccenciákkal, nyelvtani és nyelvképző ismeretekkel gazdagodva* tér vissza a jelen valóságába, ahol elképedve látja javaslatának *lelki súlylyesztőbe* való elmerülését... Új megfontolás, új kidolgozás, új tervezés és emellett teljes megnyugvás a vereségen; mert hiszen a vesztes ismereteiben és szinte élményben gazdagodva távozik a színtérről... Egészen más a helyzet, amikor Vass József felismeri az előadás tartalmában rejlő gondolat helyességét vagy értékét és felkészülni kíván arra, hogy a gondolatot esetleges ellentámadásoktól megvédje. Ilyenkor a tárgynál marad, de pörölycsapásként hullanak *ellenérvei* a szegény előadó fejére... Ha meg tudja védeni álláspontját, a miniszter, mint a dialektika tanára, szubjektív megalégedettséggel és a tárgy megoldásának helyességébe vetett bizakodás tekintetével fogadja el és szentesíti az állásfoglalást... Ha pedig az álláspont helyes ugyan, de az előadó gyenge, a miniszter szellemi felsőbbségének teljes készségével siet az általa megtámadott álláspont támogatására és a maga tudása szerint pótolja azokat az érveket, amelyekkel az előadó adós maradt... Elgondolható tehát, hogy Vass József miniszternél előadói működést kifejtteni munka és öröm egyaránt és az ő előadói bizonyára a megszkottnál is gyakrabban járulnának eléje, ha miniszterüknek nemcsak hivatali, hanem politikai nagy elfoglaltsága is nem parancsolná a kihallgatások számának korlátozását.

*

Sokan hűvösnek, némelyek ridegnek is tartják Vass Józsefet; de ezek teljesen félreismerik a minisztert. Nem szabad elfelejteni, hogy Vass József a forradalmak rombolásai, a tekin-

⁶³ — Nézd csak, pajtás! — mondja például a miniszter, — ott a Lánchídon már körülbelül egy óra óta nem dolgoznak, lopják a napot azok a munkások! — Az „előadó” hát odanéz, s azon veszi észre, hogy

télyek sárbatiprása után jutott vezetőszerphez. Neki, a fegyelemre nevelt katolikus papnak komoly hivatása lehetett és volt is, hogy oszlopa legyen az újból felépítendő társadalomnak. Munkájával a helyreállítás, az újjáépítés nagy céljait szolgálja. A jogi és erkölcsi renddel minden társadalmi életnek alapját megteremtse. Már pedig az emberi természet mindezt másként

Vass József a pápai nunciussal és gróf Karácsonyi Jenővel a máltai lovagok avatásán. (A jobbsarkon áll titkára: Varró osztálytanácsos.)

megvalósítani nem tudja, mint tekintélyek létesítésével és tiszteletbentartásával. Érthető azért, hogy Vass József, a rendnek és a tekintélyek tiszteletének apostola, magára is felöltötte a tekintélynek azt az ezüstvértés jelenségét, amely őt elhivatottsága, munkateljesítménye alapján, munkájának eredményeképpen meg is illeti. Vass József jól tudja, minékünk meg érezni kell, hogy az ő tekintélye ma már nemzeti érték, az állami és társadalmi rendnek egyik erőssége.

*

már a győri Dunán tartanak és a miniszter pompás színezéssel festi, hogy milyen volt hajdan a győri hajósélet és gabonakereskedelem, a vízen úsztatott nagy gabonaszállítóhajókkal...

Vass József ám, noha tekintélyes, nem nagyképű. Tiszteletet parancsoló, de nem gőgös. Ha kell, ünnepélyes, mégsem rideg. A tárgyilagossága nem kegyetlenség. Az idők, hivatásának körülményei készítették lelkülete jóságos hajlandóságainak, szenvedő felebarátaival való együttérzésének szinte szántszándékos eltitkolására, nehogy érzélgősnek és gyengének látszassék. Vasálarcot visel, hogy féljenek tőle, akiknek van okuk a félelemre. Azonban akik az álarca megé láthatnak, nem tudják kivonni magukat a varázs alól, hogy őt ne szeressék.

— Csak az tudja ezt igazán — vésegeti Vass József képét Pap Géza mesterileg —, aki Vass József dolgozószobájába bejutott és látja őt a garmadával érkező levelek felé hajoltan... E levelekből emberi sorsok könyörgései és reménységei szállanak felé. E leveleknek az ő lelkében kiváltott visszhangját ugyan nem láthatja akárki, de láthatja mégis az, aki megfigyeli Vass Józsefnek e sorsok feletti elmélyedését és aki hallja őt, amint egyik-egyik levél szomorú tartalmát megjegyzésre és mélyen átértzett elbeszélésre méltatja... Jó lélekkel elmondható, hogy Vass Józsefnél jobban senki nem érzi a mai társadalom ezerszeres baját-jajját; hiszen Vass József láthatja legjobban, milyen elégtelenek az eszközök a követelményeknek tömegével szemben... Vass József jósága hivatalfőnöki ténykedéseiben is számtalanszor megnyilvánul s ezt is milyen előkelő gesztussal tudja gyakorolni. Megtörtént, hogy a minisztérium valamely fontos kérdésben való állásfoglalással megkésett azért, mert az ügyirat az egyik tisztviselő íróasztalán néhány hónapig elhevert. Az osztályvezető — az előadás alkalmával — kénytelen volt tájékoztatni a minisztert erről a körülményről. Midőn azonban a késedelmesség okáról megemlékezett, a késedelmes tisztviselő nevét nem említette fel, sőt megjegyezte inkább, hogy az illető egyébként szorgalmas, jóra való tisztviselője a minisztériumnak. Vass József néhány másodpercig *elgondolkozott* a hallottakon, majd minden megjegyzés nélkül áttért a tárgy érdemére, anélkül, hogy a hibás tisztviselő nevét csak meg is kérdezte volna... Egyízben elkövetett mulasztásról lévén szó, a megkegyelmezést oly nemes módon gyakorolta, hogy az illetőnek még nevét sem óhajtotta megtudni...

Vass József gyakran hajlandó őszinte meggyőződése szerint vitába bocsátkozni munkatársaival, amely készsége bizonyosság arról is, hogy mily kevésbé hiú és mennyire tárgyilagos. Az ellenvélemény soha nem haragítja, ha azt illő módon terjesztik elő. Ilyenkor fáradhatatlan abban, hogy ellenérveit felsorakoztassa. Olyan eset is előfordul, hogy a vitánál mindkét fél hajthatatlan. Jellemzi a minisztert, amikor az ilyen eldöntetlen vitát ezekkel a szavakkal fejezi be:

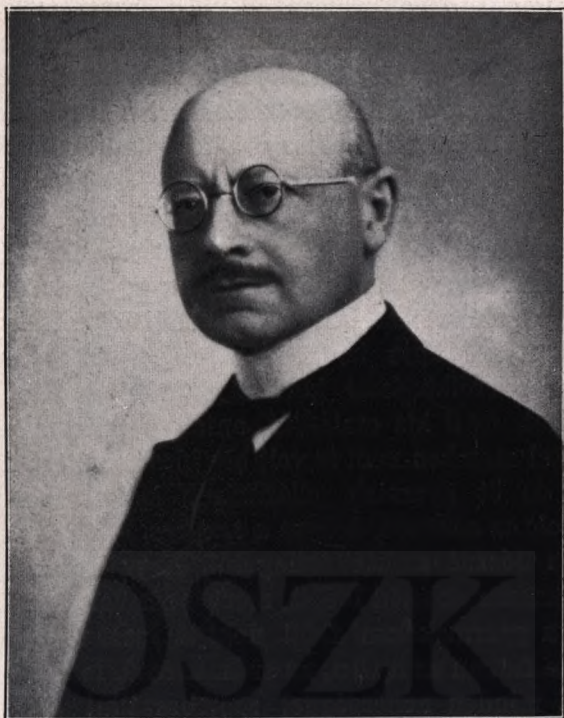
— Pajtás, mindketten megettük kenyereink javát, úgy látszik, ezért alakult ki oly erősen mindkettőnk meggyőződése, hogy nem tudjuk egymást kapacitálni! — Ebben a „pajtás” szóban, amelyet Vass József oly gyakran és előszeretettel használ, benne izzik az egész meleg magyar kedélye és lelkének egyenes őszintesége. Vass József tárgyilagoságának másik, szinte meghatározó bizonyítéka, hogy ő, az erős meggyőződésű katolikus, másvallású tisztviselőivel soha nem éreztet felekezeti szempontokat.⁶⁴ Egy alkalommal bizonyos tisztségek betöltésénél külső tényezők felszínre dobták ezt a felekezeti kérdést. Vass József méltatlankodva utasította vissza azt a feltevést, mintha ő tisztviselőivel szemben bármikor is figyelembe vette volna felekezeti megoszlásukat. Túlzók, akik a helyzetet nem ismerik, szemrehányásként fel is hánytorgatják, hogy Vass József túlnyomórészt protestáns főtisztviselőkkel veszi magát körül. Ez a feltevés teljesen alaptalan. Vass József ugyanis akkor, amikor a minisztérium vezetését átvette, a tisztviselői kart ott találta, neki semmi része nincs abban, hogy a minisztérium főtisztviselői között a protestáns felekezetek elég jelentékeny számban szerepelnek. Viszont igazságos megítélés szerint nagy érdeme, hogy ez a körülmény őt soha nem zavarta és nem feszélyezte. A tisztviselői kar éppen ezért és a már felhozott egyéb jellemvonásaiért is határtalan tisztelettel és bizalommal tekint miniszterére, mint az ő hivatott vezérére, mert látják azt is, hogy az az álláspont, amelyet a tisztviselő az ügy érdekében elfoglalni kötelességének tart, rendszerint győzedelmeskedik, ha annak helyességéről sikerül meggyőzni a minisztert és a miniszter az álláspont képviselőjét elvállalja. A minisz-

⁶⁴ Kalocsán a „nagyprépost”-nak a háziorsosa egy evangélikus, természetesen minden tekintetből kifogástalan, kiváló orvostanár.

ternek ezt a vezéri és zászlótartói képességét legjobban azok ismerik — mondja Pap Géza —, akiknek alkalmuk van vele együtt akár a különböző érdekeltségekkel, akár a társmiszteriumokkal folytatott tárgyalásokon résztvenni. Ott derül ki, hogy a miniszter minő fényes tehetséggel tudja maga és a minisztérium igazát képviselni és megvédeni. Különösebben látják ezt azok a tisztviselők, akiknek alkalmuk van a miniszter szakértői gyanánt az országgyűlés bizottsági tárgyalásain résztvenni. Az itt elhangzó egy-egy meglepő észrevétellel szemben elég a szakértőtől a miniszternek egy-két szóval tudtuladott megjegyzés, hogy a miniszter a ragyogó és sokoldalú érveléssel leterítse kényelmetlen ellenfelét. Ilyenkor tűnik ki a zseni átfogó ereje, úgyszólván pillanatok alatt áttekint és összefog olyan területeket, amelyeknek megismerésére még a tehetségnek is hosszabb tanulmányokra van szüksége. Ilyenkor látszik meg az is, hogy Vass József nemcsak minisztériumának, hanem a parlamentnek is egyik hivatott vezére. Szónoki képessége, vitázókészsége, elméleti, valamint gyakorlati készsége őt méltán helyezik a magyar parlament fényes multjának nagy alakjai, a már történeti névvé vált *Szilágyi* Dezső, *Apponyi* Albert és társaik sorába.

*

Vass József, a kiváló szónok és publicista egyéniségéhez tartozik az a szerető gondossága, amellyel a magyar nyelv tisztaságán örködik. Amennyiben ha csak módját ejtheti, a nyelvi tisztaság szempontjából is megvizsgálja a minisztérium kiadványait, törvényjavaslatait, rendeleteit. Ebből a tekintetből a *franciák* egyik legkiválóbb politikai szónokára: *Thomas* Albertre emlékeztet. *Thomas*, mint a *Nemzetközi Munkaügyi Hivatal* jelenlegi igazgatója, szintén a legnagyobb gondossággal végzi a kiadványoknak a francia nyelv tisztasága és általában a szerkesztés előkelő színvonala szempontjából való ellenőrzését. Vass József ugyanezt teszi a tiszta és zamatos magyar nyelv érvényesítéséért. Nem egyszer hallani tréfás kifakadását a „*jogászi szakszervezet*” ellen, amely, szerinte, oly sokat vétkezett — nyelvünkön. Nyelvőri nemes szenvedélyéből ered, hogy javasolt, sőt gyakran már évtizedek óta megszokott mű-

Pap Géza dr. h. államtitkár.

szavak helyett új műszavakat talált és juttat be a közhasználatba. Mindig hallottunk *aggkori biztosításról, munkanélkülbiztosításról* stb.; ezek helyett Vass József alkalmazta először és juttatta műszó-erejére a sokkal magyarosabb: „*öregségi biztosítás, — munkahiány esetére szóló biztosítás, stb.*” kifejezéseket.

*

Nem én írtam, de — aláírom... Vass Józsefet így látja, így jellemzi, a miniszteri alkotások kohótüzénél így ismerte meg — célkitűzéseivel együtt — Pap Géza államtitkár:

Ha igaz az, hogy az ember testalkata és lelkülete szerint a maga egész egyéniségével eredője a szülőknek és távolabbi fokon az ősöknek és ha igaz, hogy az öröklött egyéniséget a külső körülmények is befolyásolhatják, ezeknek a szinte köz-

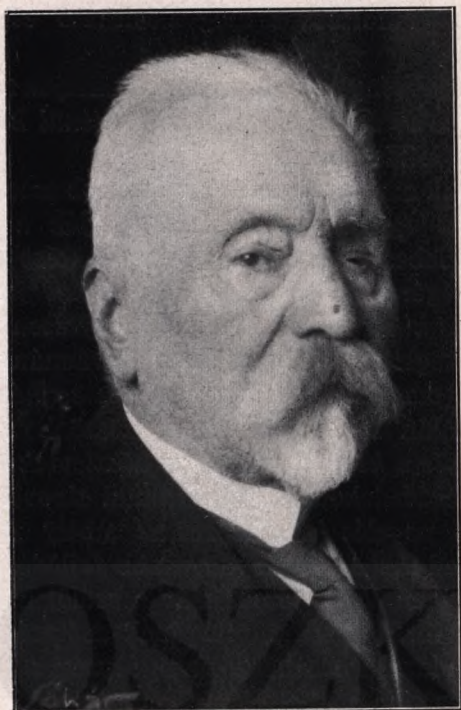
tudomású igazságoknak valóságát Vass József egyéniségének felismerésével is megállapíthatjuk. Apja céhbeli kisiparos, tagja és sorstársa annak a társadalmi osztálynak, amelyet lassan alámosott, majd úgyszólván teljesen elsodort a kapitalizmus hömpölygő áradata. A kisiparosság, a kisiparoscsaládok tömege, mint egy elmúlt korszak szárazföldjének foszlányai, mint úszó szigetek és szigetcस्कék sodródnak tovább az árral és csak a férfinak magában bízó erős jelleme és dolgos, munkától kérges tenyere menti meg e szigetcस्कéket, az egyes kisiparoscsaládokat a teljes elmerüléstől. Ilyen küzködő, dolgoskeзű kisiparos volt Vass József apja is, a kisvárosi csizmadiamester, aki kétségbeesett erőlködéssel kormányozta el az élet tengerén úszó szigetet, az ő kis családját, amely a feltornyosuló nehéz viszonyokkal szemben nem is volt oly kicsiny, mert hiszen neki a feleség és öt gyermek ellátásáról kellett gondoskodnia. *Kemény volt az akarata, kérges a tenyere, — de meleg a szíve.* Maga Vass József szokta emlegetni, hogy apja nem egyszer végigfüttyörészte az ebéd idejét, mert nem volt annyi az asztalon, hogy a gyermekeken felül neki is jusson... Nem ismerünk-e rá a fiúban *az apára*, az erősakarátú, le nem bírható elszántságú, minden nehézséggel szembeszállni kész jellemre? És mégis ez csak egyik oldala egyéniségének. Gondolni kell az *anyára* is, aki nemcsak az ura, hanem gyermekei sorsának irányítója, a fiatal fogékony lélek nevelője. Ő az a magas értelmiségű, jóságtól és alkalmazkodási képességtől sugárzó női egyéniség, aki nehéz időkben a nehézségekkel nem szembeszállni, hanem azokat *óvatosan megkerülni* igyekezett, aki a sorscsapások alatt *csak meghajolt*, de meg nem tört, és aki lehetőleg megkerülve a nehézségeket és azokon *felülemelkedve*, megérhette kedvelt fiának nemcsak országos nagyságát, mondhatni európai hírnevét is, és nem ezt a simulékonyságot, *a gyakorlati élet* követelményeihez alkalmazkodni tudó hajlékonyságot látjuk-e Vass József egyéniségében is? A nagy államférfiaknak azt a tulajdonságát, amely nem engedi őket bármennyire is tetszetős és egyébként végcéljuk szerint bármennyire emelkedett törekvések szolgálatába szegődni, hanem meglátatja velük azt, *ami éppen megvalósítható* és minden energiájukat, idegeiknek minden rezdülését, akaratuknak egész súlyát

és lendületét a gyakorlati, a megvalósítható cél szolgálatába állítja.

A két *ható tényezőt* úgy jellemezhetjük: *hajlékony és simulékony a célok kitűzésében, törhetetlenül kemény a kitűzött cél megvalósításában.*

Ne felejtsük azonban, amit már fennebb mondtunk, hogy t. i. az öröklött egyéniséget is befolyásolják a beható *külső* körülmények. Ebben az értelemben nagy hatást gyakorol Vass József egyéniségére az ő *magasrendű római katolikus egyházi nevelése és kiképzése is.* Anélkül, hogy ezen a téren megszzebbsmenő fejtegetésekbe bocsátkozni kívánnánk, talán ellenmondás nélkül megállapíthatjuk, hogy az *egyház óriási történeti szerepét* talán leginkább annak köszönheti, hogy a *mindenkori korszellem követelményeihez alkalmazkodva igyekszik megvalósítani* századokon át változatlanul *alapvető és irányadó dogmáit.* Ez a nevelés és kiképzés az, amely folytatólagosan irányította mind magasabb és magasabb fejlődési fokra azt az útvonalat, amelyen Vass József már a szülői házban elindult.

Lelkében vibrál, érzelmi világának mélységein keresztül remeg a szülők küzdelmes élete, a szegénység, a társadalomban alul lévők, a névtelen hősök, a kenyérért vergődő apák, a nélkülözéstől fenyegetett, gyermekeiket gondozó anyák minden aggodalma és fájdalma. Jajkiáltások törnek elő a lélekből, amelyeket csak ő maga hall, büszke ahhoz, hogy lelke mélyéig *az akárkiknek* bepillantást engedjen . . . Itt a *dogma, a politikai dogma: segíteni a szegénységen, alátámasztani és felemelni az alsóbb osztályt, de nem úgy, hogy lehúzzák a felsőket, hanem akként, hogy közelükbe hozzuk az alsókat.* Kultúra, a műveltség, az egészség és az élet valódi örömeinek megismerése, röviden és egyszerűen „*emberség*” ez az ő *politikai dogmája.* Ebben a *dogmában is egyházi férfiú, aki megalkuvást nem ismer.* Eszünkbe juttatja a munkaügy másik nagynevű képviselőjének, *Thomas Albertnek* azt az egyik beszédét, amelyben a politikai álláspontok és felfogások különbözőségével szembehelyezte *Confucius* egyik mondását, amely hangzik ekképen: Valaki azt mondja *Confucius*-nak: „mit tartasz *Tseu-Lou*-ról?”, a bölcs válaszolta: „bámulom, miképen tudja vezényelni a nagy birodalom hadseregét, de nem tudom, *mi az ő embersége*”. Kérdezik tovább: „és mit tartasz *Kieu*-ról?”, a bölcs válaszolja: „*Kieu*

Rákosi Jenő.

tudna ezer házból álló várost vagy száz fogattal rendelkező családot is kormányozni, de nem tudom, *mi az ő embersége*". „És mit tartasz *Tchi*-ről?” „*Tchi*”, válaszolta a bölcös, „udvari méltósággal felruházva képes volna virágos beszédével kísérni a vendégeket, de nem tudom, *mi az ő embersége*".

Mi tudjuk, hogy Vass József tud országot kormányozni, hogy tud virágos beszédével mindeneket elbűvölni, hogy tudna hadsereget is, ha nem vezényelni, de abba csüggedést nem ismerő bátorságot és lelkesedést önteni, de mindezekon felül tudjuk mi és tudja az ország közvéleménye azt is, hogy — *mi az ő embersége!* *Ez az embersége az ő dogmája*, minden egyéb politikai cél, politikai jelszó, harcok és megbékülések ennek a szolgálatában állanak. *Felemelni, napfényre hozni a magyar társadalom elesett, küzködő, vergődő osztályait.* Ezért szóokol, ezért verekszik, ezért békül, ezért agitál, ezért keres társa-

dalmi összeköttetéseket a vezető társadalmi rétegek úgyszólván minden csoportjával. Áldozat, áldozatos munkásság ez, mert Vass Józsefnek igazi örömet és megnyugvást egyedül *kedves szerzőinek* társasága nyújt.

*

Vass József szokta volt mondogatni, hogy amikor az ember eljut életének *ötvenedik esztendejéhez*, tekintsen — *vissza*... Vass József egy-két lépéssel már túljutott a félszázadév keményen kongó, nagy tanulságokat tükröző küszöbén, s még emeltebb fővel, céltudatosan halad tovább a maga útján, amely — alapjában — a magyar nép boldogításának és boldogulásának is biztos útja... Vass József eddigi küzdéseinek és alkotásainak emlékeztető határkövéül én most megírtam ezt a könyvet, amelyhez doktor Vass József miniszterkedésének tizedik, áldozó papságának huszonötödik esztendejében — az ő halhatatlan nagy, drága öreg „vazsi” földijétől — néhai való jó Rákosi Jenőtől kölcsönzöm az „ámenként” idekapcsolt aransorokat. *Tavaly* írta az akkor még oly sok kiapadhatatlan lelki kincssel biztató és gyönyörködtető újságíró céhmester, *de ma, holnap, holnapután, azontúl is mindvégiglen igaz, örökéletű marad az*, amit Rákosi Jenő a „*Pesti Hírlap*” 1928. évi augusztus hó 15-i számában: — „*A Balaton partjáról*” című cikke végén —, Vass Józsefről a következőképpen megírt:

— Vass József miniszterségének évfordulója augusztusra és a mai napra esik. Most már betölti miniszterségének kilencedik esztendejét. Ez mai napság nemcsak magyar, de igazában európai csoda. A jelen idő labilis talaján miniszterek és minisztériumok néha hónapok alatt rombadőlnek. Aki egy-két évig megáll ezen az ingoványon, már jubilálhat. Vass József már kilenc éve állja és állása nem hogy megingott volna, de, mint az *élfőfő*, inkább megerősödött és megszilárdult. Tekintélye nagyobb, mint bármikor volt, népszerűsége pedig lépést tart tekintélyével. Ez pedig nemcsak tehetség, készség és tudomány dolga, hanem az *egyéniségnek* is diadala. Vass József — ezt talán már máskor is megírtam róla? — típusa a dunántúli papi ember ideáljának. Az iskoláját tudjuk. Azt is, melyet

a papi szemináriumban fejezett be s mely a tudományosság és irodalmi munkásság terén⁶⁵ az országban az első tekintélyek sorába iktatta; s azt az iskoláját is, melyet az életben járt ki s mely mindig föllebb vitte úgy egyházi, mint világi pályafutásában. Énjének a komoly oldalát azonban vonzóan kiegészítette vidám életkedve, magyaros, hogy ne mondjam dunántúli humora, modorának megnyerő közvetlensége, szolgálatkész jósága és föllépésének biztossága minden körülmények között. Miniszteri munkásságáról nem kell nyilatkoznom, az nyilvánosan folyik nagyrészt, amit pedig a közönség nem lát meg, arról vaskos évi jelentések és megteremtett intézmények szónokolnak nekünk. Mint szónoknak — ami az alkotmányos életben olyan fontos — nemcsak alapos és mély tudása, de vallásos hite és ihlete ad fényt és tartalmat. Okfejtés és pátosz felváltva, költői fordulatok, képek és tömör irodalmi stílus jellemzik beszédeit. Szinte elfelejthetetlen az a felszólalása, amellyel újságírói ünnepen szinte eksztázisba beszélt hallgatóit, mikor a mai csonka helyzettel szemben Magyarország jogairól, vágyairól, elszántságáról beszélt. *Szóval: papnak pap, miniszternek miniszter és embernek ember minden porcikája, s a mai idők ingoványos talaján szilárd pont*, amelyre, mikor alkalmunk kínálkozik rá, szívesen veti tekintetét, alakjába szívesen kapcsolja be reményét az elbúsult magyar ember.

*

Vass Józsefről írott könyvem befejezéséül még ideillesztek egy, a *könyv lelkét* összemarkoló részletet; a miniszter 1928 december havában mondotta el önmagáról. Nádas Sándor, a „Pesti Futár” szerkesztője 1928-ban érdekes „*Karácsonyi Album*”-ot adott ki, 99 úgynevezett „*magyar selfmademan*”, azaz önerőből támadt kiválóságunk életrajzát tárta fel ebben a mindenképpen karácsonyi hangulatú könyvben. Vass József nagyprépost, minisztert is sikerült megszólaltatnia. Mivel pedig saját életének legilletékesebb magyarázója mégiscsak maga az ember, Vass Józsefnek e megkapóan őszinte megnyilatkozását itt adom:

⁶⁵ Vass József ígézetes fordítása „*Szent Ágoston vallomása*”-ról Rákosinak egyik legkedvesebb olvasmánya volt. Nemcsak bírálatot írt e csodálatos szent könyvről, magánlevélben is visszatért reá, az indiai kutató Zajti Ferencnek írta, hogy Szent Ágoston vallomásait micsoda „meghatott gyönyörűséggel” olvasgatja.

— Szegény kisiparoscshaládból születtem, — meséli élet-történetét Vass József. — Ha a műhelyben nem akadt dolog s az öt gyermek enni kért, *apám vállára vette a kapát*, elment zsellérmunkára, így keresett kenyeret s bizonyára sohase jutott eszébe, hogy kiirtsa a családját.

— Én nem az iskolában kezdtem, apám olvasott ember volt s a házunk végében volt egy patak, ahol fűzfavesszők nőttek, kréta is akadt, *ötéves koromban apám ráfogott a betűre*. Felírt egy-két betűt a műhelyben lévő szekrény külső oldalára, azt nekem elmagyarázta, a fűzfavesszőt a kezembe adta, azzal kellett az ábécét mutogatnom. Ő dolgozott ezalatt a műhelyben. Ha esetleg elfeledkezve a betűkről, legyeket fogdostam, a hajlós fűzfavessző közeli érintkezésbe jutott velem. Csontot nem tört, új vessző pedig mindig akadt a patak partján.

— Az ábécét ötéves koromban már jól tudtam, s elkövetkezett, hogy az Eötvös Loránd-törvénycikk 3. pontja alapján engem mindjárt a harmadik elemibe dobtak, de fizikailag, a nyakamnál fogva ténylegesen odahajítottak. Így öröklődött belém a Vass-familia „*bötűszeretete*”.

— A szegénységen, a munkának és a szép gondolatoknak szeretetén s a becsületes néven kívül ezt az örökséget hagyta rám az apám.

— Sárváron születtem, Vas megyében, 1877-ben, *két akasztófa alatt*, tudniillik a két 7-es két akasztófát jelent. Igen közel is jártam hozzá 1919-ben...

— Gondolt ekkor a két hetesre a Kegyelmes Úr? — kérdeztem.

(Szünet.)

— Igen.

— A *püspököm* neveltetett Rómában, az első két esztendő ő fizette értem, aztán ő meghalt s engem felvettek a magyar alapítványi díjmentes helyre. Húszéves koromban kerültem Rómába és huszonhétéves koromig tanultam. Itt már *palotában* laktam, a magyar-német intézet palotájában. Fegyelmezett, férfias, munkás élet volt ez. Életemnek legszebb része.

— Boldogult *Steiner* püspök nagy szeretettel engem választott ki, hogy kiküldjön Rómába, még most is megvan a régi, *biedermeier-erszény*, amit a püspök elutazásom előtt egy órával adott át nekem, *hetvenhét körmöci aranyat* tett bele,

hogy hét esztendő múlva legyen miből hazautaznom. Ő szegény, két évre rá meghalt.

— Róma előtt engem anyai ágról egy kanonok nagybátyám taníttatott, *Tóth István*. Ő sokszor elmondotta, hogy a családban egy szegény diákgyereket mindig egy-egy kanonok vállalt, az taníttatta. Aki őt taníttatta, az ő nagybátyja, meghalt 1842-ben. Aki azt taníttatta, 1792-ben halt meg, aki viszont ez utóbbit taníttatta, 1742-ben halt meg. *Mind a hárman 50—50 év között haltak meg pontosan ugyanabban a kanonoki házban, ugyanabban a szobában és mindig jelen volt a kis diák, akit taníttattak...*

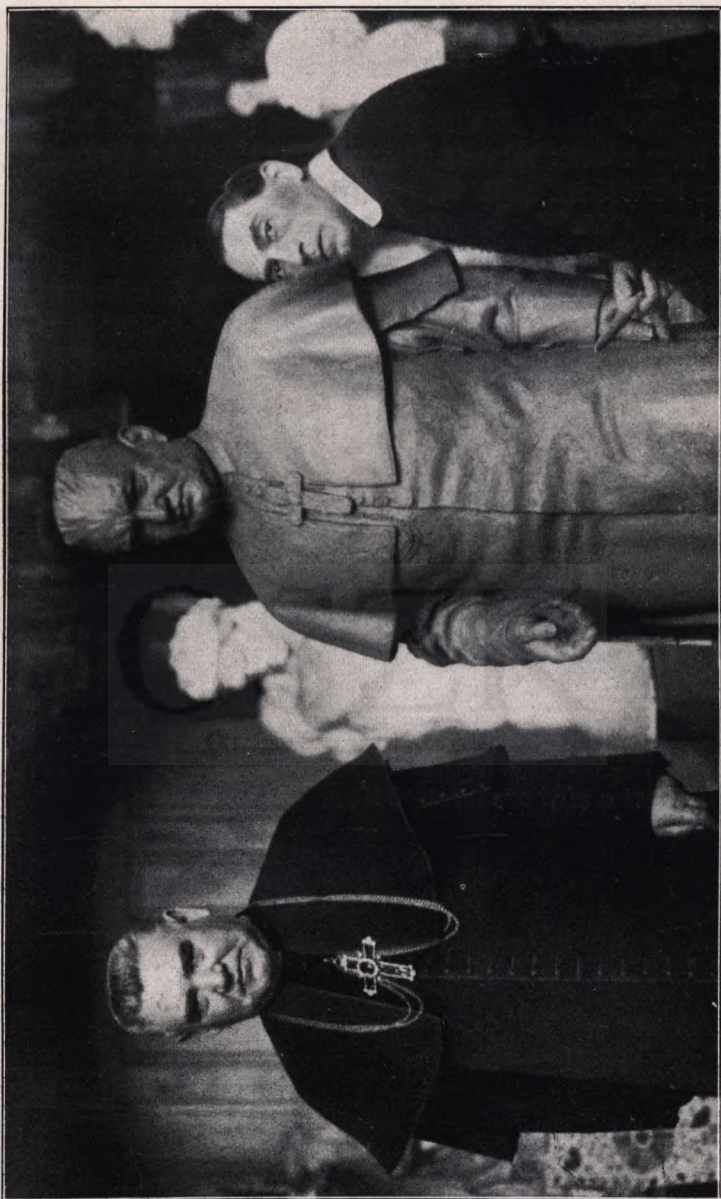
— Aki engem taníttatott, megtörte a tradíciót, nem 1892-ben halt meg, hanem 1894-ben. De azért már 1892-ben meghúzták rá a kanonokok halotti harangját. Az orvosok letettek az életéről, én ott virrasztottam mellette, én voltam a *kis diák*. Kis II-od osztályos diák. A haldokló mellett... *Ellenben hajnalban négy órakor a nagybácsi felül az ágyban és azt mondta: „Éhes vagyok, hozzátok a reggelit.”* Rá két évre meghalt.

— *Egy ilyen élet, kérem, hosszú!* — mondja tovább a miniszter. — Rengeteg sok történet ezalatt. Rómából visszajövet Adonyban voltam káplán, Zichy Nándornak voltam az íródeákja. *Talán azt mondhatom el büszkeséggel, hogy semmi protekció, vagy meg nem érdemelt támogatás nem volt osztályrészem.* Egy eset életemből: *II-od osztályú diák voltam, ösztöndíjra pályáztam, amelyet aztán nem én, a tiszta jeles diák kaptam, hanem egyik társam, egy előkelő ember fia.* Ezt a fiút én tanítottam s a szekundából én szoktam kihúzni. *Ekkor találkoztam először az élet igazságtalanságával.*

— Hogy érti Kegyelmes Úr? — kérdeztem. Házitanítója volt annak a fiúnak?

— *Igen!* — felelte Vass miniszter. — *Fizetett házitanítója.* És ez engem nagyon bántott, mert *az a véleményem, hogy a bíróságon kívül az iskola az a hely, ahol vigyázni kell, hogy az igazságérzet meg ne sértsék...* A gyermek ártatlan gondolkozását óvni kell. A gyermek igazságérzete százszázalékos kell, hogy legyen.

— Talán ez az emlékem eredményezte, hogy *kultusz-miniszter* koromban, 1921-ben *revízió* alá vettem az összes állami ösztöndíjakat és minden egyes olyan esetben, ahol sze-

Vass József a Sidló Ferenc mester műtermében.

gény jeles tanuló mellőztetett kevésbé értékes protekciós társa javára, a viszonyt megfordítottam, ettől elvettem, amannak adtam oda!

— *Emlékeim? Elküldtek engem a boltba kicsi fiú koromban, hogy hozzak valamit. Ugyanakkor lépett be a sárvári uradalom bérlőjének a fia. Egy négykrajcárost penderített oda az asztalra. (Később kijavította a miniszter így: a pultra.) Krumplicukrot kért érte. És én szegénységem mély völgyéből megrendülve néztem a gazdagságnak ezt a felhőkarcolóját és élénk volt bennem az a meggyőződés, hogy sohase lesz felesleges susztertallérom arra, hogy csak úgy odadobhassam krumplicukorra.*

— *Mikor a Szent Imre-kollégium igazgatója lettem, az volt a kívánságom, hogy oly könnyed anyagi viszonyok közé kerüljek, hogy ne vegyem észre, ha egy koronám hiányzik. 1911—1918-ig voltam a Szent Imre-kollégium igazgatója.*

— *És most mi a kívánsága, Kegyelmes Uram?*

— *Most? (itt kis gondolkozás után azt felelte Vass miniszter) most anyagiakban az a kívánságom, hogy a tárcám dotáltatnék a hitelnek olyan mennyiségével, hogy a miniszteri tárca, meg a saját zsebem legalább egy szólamot el tudna hallgattatni a nagy magyar De Profundis keserves kakofonjából. Legalább egy osztály, egy réteg könnyeit szeretném letörölni... Legalább egyet a síró orkeszterből...*

SZERZŐ VALLOMÁSA A KÖNYV MEGÍRÁSÁNAK TÖRTÉNETÉRŐL.

Könyvem befejezésénél vallomással tartozom olvasóimnak, magának Vass Józsefnek. Amikor belefogtam elbeszélő történetem megírásába, mihamar rájöttem, nem válik könnyebbségemre, hogy élő emberről írhatom könyvemet. Semmiképpen sem használhattam ki ugyanis a kedvező alkalmat, hogy Vass József az ország, sőt a széles világ egyik legbűbájosabb elbeszélője; — pedig, hiszen világos, ha nem is önmagáról, koráról, a vele kapcsolatba került kortársakról, élete munkásságának rúgóiról páratlan érdekességeket tudott volna közölni, úgy-e bizony? . . . Nem mondom, ha csak riportot akartam volna írni, egyszeri, kétszeri ujságírók beszélgetésre — negyed-félóráig — talán sarokba szoríthattam volna ezt a legelfoglaltabb vasembert? Igen, ámde nekem könyvet kellett írnom Vassról! . . . Egész könyv megírását elintézni egyszeri, kétszeri beszélgetéssel lehetetlen, — Vass József nem csibukozó öreg nagyapánk, hogy a vén karosszékbe süppedve önmagáról mesélgessen . . . A hazulról hozott jobb ízlés is visszatartott attól, hogy Vass Józsefet, ha erre egyáltalán kapható lett volna a miniszter, éppen a róla szóló könyvnél beszéltessem, mint faluhelyeken a „jó kútra” vizért szokás, lépten-nyomon eljárógassak hozzá . . . Ennélfogva inkább lemondtam mindazokról a bensőséges közlésekről, melyek az aranyveretet adják, színt, illatot, zamatot varázsolnak a könyvbe. Nemcsak édes, bölcs beszédjeit, hanem nemkevésbé becses feljegyzéseit, az írásait is nélkülözöm, jórészt mellőznöm kellett, néhány kerülő úton megkaparintott eredeti levele kivételével . . . Az elmúlt nagy emberek hagyatékában bezzeg könyökig vájkálhat élettörténetírójuk. Nekem, bár Vass József az élő embernek minden — életére, sorsára, korára jellemző — kincsét együtt őrizi és ragyogó sugarasan

nyújthatná, nem jutott semmi mindebből a Vass József lelkében élő tenger kincséből... A széjjelszórt gyöngyszemekre voltam utalva. Másokat kellett megszólaltatnom... E könyv megírása közben is csupán egyetlenegyszer beszéltem vele. Más művemnek: „*A magyar királyi honvéd*” könyvemnek tiszteletpéldányát vittem fel hozzá. Miniszteri előszobájában megkérdeztem jó kis titkárjától, *Fery* Tibortól: — *Egy, vagy két percig-e inkább?* — Tudniillik útra készült a miniszter és én a „fogadás” tartama felől kívántam tájékozódni. — Inkább egy, mint két percig, bátyám! — felelte *Fery*. Vagy másfél percet igénybevettem a tisztelgő látogatásból. A félperc a szívesen fogadott „*honvéd*”-könyvre esett. A többi percenetnyi idő során még felemlítettem az illendőség okáért:

— Most meg kegyelmes uramról írok könyvet... Nehéz munka!... — Rámnézett s mélyzengésű hangjával, nem minden tréfálkozó kedv nélkül megjegyezte:

— Nem tudom, hogy *érdemes-e?*

— Sőt, *érdekes* is! — Meggyőződésesen válaszoltam, mivelhogy akkortájt már a munka anyagából sokat megkóstoltam. Az persze más kérdés, hogy sikerült-e megoldanom feladatomat?... Az érdekességek mindamellet nem hiányoznak a Vass József-könyv megírása körül, magából a könyvből sem.

*

Vass József dunántúli vazsi magyar, én meg a Tiszavidék, a barnapirosra perzselt Alföld, a Hajdúság fia vagyok. *Vass József*, a miniszter, a kalocsai nagyprépost római katolikus, vagyis inkább, mint mifelénk mondják: „*pápista*”, én meg „*református*”, azaz „*kálvinista*”, a Bocskay István fejedelem hajdú vitézeinek leszármazói közül való vagyok... E könyv megírásának ötlete — hogy *éppen én írjak* *Vass Józsefről* könyvet — sem katolikus koponyából fogamzott. Ősrégi lutheránus magyar úr: *Podmaniczky* György báró kedves barátom magávalragadó ötlete volt.

Amikor *Podmaniczky* György báró szóbahozta a *Vass József*-könyvet, őszintén megvallom, csak miként a kimagasló, messziről ragyogó hegyet látjuk, közelről egyáltalán nem ismerem *Vass Józsefet*. Hatalmas egyéniségének varázsa nem mele-

gített engem, miként a messze hegy kimagasló élei is inkább csak hideg fenséget terjesztenek... Az üdítő hegyi források, gyümölcsösök, szőlőkertek, virágok, lomberdők, fehér pásztor-kunyhók csak a hegyhez elérkezve, a hegy oldalán megpihenve tűnnek fel és gyönyörködtetnek... Valamiféleképpen én is így éreztem akkor még a vándoréletemtől és lelkeimtől oly messze, mérhetetlenül messze eső Vass Józsefről... Hogy mégis eljutottam hozzá, könyvet írtam felőle, azt nagyrésztben a *Prohászka Ottokár* — Debrecent Pannonhalmával összekapcsolni, megértetni és megszerettetni kívánó — bűvös szivárványhídjának is köszönhetem... Régi, régi emlékezéseim podgyászával — az öreg 48-as szegedi honvédkáplár, *Németh Jóska* csanádi, *Wolafka* Nándor debreceni püspökök, a piarista *Magyar* Gábor, franciskánus gvardián *Sárgay* Tamás, minorita rendfőnök, *Csák-Czirjék* Lajos, szegedbelpalánki *Varga* Ferenc apátplébános emlékeit őrizgetve hálás lelkemben — léptem *Ottokár* püspök hídjára s jutottam el a kimagasló magyar főpap és államférfiú *Vass* Józsefhez, a gyönyörűséges katolikus magyar Dunántúlra, ahol a drága népen kívül *Vass* Józseffel együtt a *világi papok*, *bencés*, *ciszterci szerzetesek* remek példányképeit ismertem meg s zártam boldogan lelkembe...

*

Megható eset idéződik fel. A gyermekkor édes emlékei szállinganak és énekelnek felém, mint drága kis tengelice-madár... Három keresztapám volt. Közülük kettő, kálvinista családban egész természetszerűleg, kálvinista hajdú birtokos úr. Harmadik keresztapám azonban a szomszédos Hajdúdorog szegény kis római katolikus egyházközségének papja: főtisztelendő *Végh* Pál plébános volt. Ez máig csodálatos előttem... Ott akkor, a kálvinista hajdúk földjén egy-egy reverendás katolikus papot bizony-bizony leginkább — *megbámultak*... Csodálatos eset volt tehát ez s ha a magyarázatát keresem, nem találhatok mást, hogy csakis a *Prohászka* püspök szivárványhídján vezethetett át az az út, amelyen az anyagiakban szegény főtisztelendő *Végh* Pál hajdúdorogi plébános úr az én keresztelőmre a mi ősi hajdú házukba eljutott és — kereszt-

levelém írott bizonyossága szerint — az én felejthetetlen legendás pápista pap keresztapám lett... Messze, messze elszakadt tőlünk, el is húnyt régesrégen. Süppedt sírját bizonynal belepte a vadvirág... Csak annyit tudok róla, hogy szülőfalujában, a mátravidéki palócföldön egész élete munkásságával és lemondásaival gyönyörű templomot épített, a palócföld egyik legszebb templomát építtette fel...

Vass József élete is ilyen magyar templomokat építgető drága élet... Jólesik nekem, hogy róla — bár hiányosan, bár darabosan — e művemet megírhattam. Nem az az írás ez, amilyent Vass József megérdemel s amilyent a hivatottabbak írni fognak felőle, de úgy érzem, arról jó, hogy ezáltal az ő megértéséhez és igazi lényének megismertetéséhez mégis hozzájárulhatok. Érzem azt is, hogy ez a Vass József-könyv a nagy Ottokár püspök hídját is erősíti és továbbépíti az ő méltó tanítványának, Vass Józsefnek életpéldája által. Az én könyvem ugyanis a *szeretetnek könyve*. Vass József virágos könyvéből imhol az én templomépítő szegény falusi plébános keresztapám sírjára is jutott virágszál...

*

Ez a munkám ám csak úgy valósulhatott meg, hogy Vass Józsefnek barátai, munkatársai és tisztelői segítségemre voltak eredeti adatok nyújtásával. Felbecsülhetetlen támogatás volt ez. A miniszter és főpap változatos életének legkülönbözőbb korszakait tárták fel előttem. Lehetővé vált, hogy e gazdag és erős magyar életet könyvem keretében — legalább vázlatosan — bemutathassam és jellemezhessem. Bár kevesebb, bár több adatot adtak, ez nekem mind kedves, becses segítség volt. Az igazi Vass József ekképpen öltött testet — könyvemben — a ti segítségetekkel, drága munkatársaim. Neveteket hát szeretetes emlékezésül itt adom:

Árvai Géza ny. tornatanár (Győr);

ifj. Barabás György polgáriiskolai tanár (Sárvár), Barcza Leander dr. győri bencés tanár (Győr), Becska Mihály, a Stádium-nyomda főgépkestere, a könyv nyomtatója (Budapest), Bedi Vince dr. prelátus-kanonok (Győr), Bilkei Ferenc esperes-plébános (Székesfehérvár), Braun Gyula kanonok-plébános (Üröm);

néhai Csöngedy Gyula volt prépost-plébános, országgyűlési képviselő (Dunaadony), Csúcs István plébános (Füle);

- Dréhr Imre dr. államtitkár (Budapest);*
- Fassánok Gábor dr. ügyvéd (Budapest), Ferschich János esperes-plébános (Nagytétény), Fery Tibor dr. miniszteri titkár (Budapest), Finta Sándor író, püspöki iskolai igazgató (Szombathely);*
- Garai János orgonagyáros (Rákosfalva), Gosztonyi Andor (Bandi) székesfővárosi főmérnök, Győry Aladár, a Stádium-nyomda művezetője (Budapest);*
- Hajós Antal író (Budapest), Haller József tanár, festőművész (Sárvár), Hankó Elemér dr. miniszteri tanácsos (Budapest), Hegedüs Sándor rendőrségi szertárigazgató (Budapest), Herczegh Jenő miniszteri osztálytanácsos (Budapest), Hepp-Baján Ernő dr. miniszteri osztálytanácsos (Budapest), Hévey Gyula dr. érseki helynöki titkár (Budapest), Horváth Endre, a Stádium-nyomda revizora (Budapest), Huszár Mihály dr. apát-plébános, országgyűlési képviselő (Sárvár), Huszár Gyula plébános (Gogánfa), Hüttner János dr., a Stádium-nyomda igazgatója (Budapest);*
- Jandi Bernardin bencés-apát (Celldömölk), Járó Imre iparművész, a borítékkötés, könyvgerincdíz tervezője (Budapest);*
- Kallós Henrik dr. ügyvéd (Győr), Kapossy Endre dr. ciszterci gimn. igazgató (Székesfehérvár), Kelemen Krizosztom dr. bencés gimn. igazgató (Győr), Kertész József író, tengerészkapitány (Budapest), Kiss Aurél dr. ügyvéd (Győr), Kiss István plébános (Zalaszentbalázs), Klautz György dr. nagyrépost (Székesfehérvár), Komondy Zoltán műegyetemi adjunktus (Budapest);*
- Lakatos Frigyes esperes-plébános (Bicske);*
- Mally Ferenc dr. állami leánygimn. tanár (Szeged), Manno Miltiades festőművész (Budapest), Marczell Mihály dr., a pesti Szent Imre-kollégium igazgatója, Márton Ferenc festőművész-tanár (Budapest), Mátéffy Viktor prépost-plébános, országgyűlési képviselő (Esztergom), Mécs Alajos író (Budapest), Mester János dr. polgári tanárképző főisk. tanár (Szeged), Mladoniczky Ignác nagyrépost (Győr), Mosonyi Dénes dr. prelátus-kanonok (Kalocsa);*
- Námesy (Miklós) Medard ciszterci tanár (Székesfehérvár), Németh Gyula plébános (Szany);*
- Pados Gábor dr. plébános (Köröshegy), Pap Géza dr. h. államtitkár (Budapest), Pettkó-Szandtner Aladár dr. h. államtitkár (Budapest), Pintér Jenő rajzolóművész (Budapest), Podmaniczky György báró tb. főszolgabíró, orsz. társadalombiztosító intézeti titkár (Budapest), Poós Rezső apátplébános (Budafok), Pötz Edgár ciszterci tanár (Székesfehérvár);*
- Reischl Richárd országgyűlési képviselő, földbirtokos (Hévíz), Ripka Ferenc főpolgármester (Budapest);*

Samu István nyug. tankerületi tb. főigazgató (Rákosszentmihály), Sebestyén József, az Országos Társadalombiztosító Intézet vezérigazgatóhelyettese (Budapest), Stengl N. János bencés tanár (Győr), Stockinger Sarolta (Sárvár);

Szabó János plébános (Sárpentele), Szabó László festőművész (Sárvár), Sziklay János író (Budapest), Szabó Rezső, a Stádium-nyomda könyvkötőmestere (Budapest), Szeibert János dr. fogalmazó, egyetemi tanársegéd (Budapest), Szücs Károly várkulcsár (Sárvár);

ankai Takács Kálmán főmérnök (Szombathely), Tell Anasztáz dr. nyug. bencés gimnáziumi igazgató, esperes (Bozsok), Tipari Dezső festőművész (Budapest), Túri Béla prelátus-kanonok, országgyűlési képviselő (Esztergom);

Ujlaki Géza lapszerkesztő (Győr);

Vass Bertalan dr. ciszterci tanár, nyug. kir. tankerületi főigazgató (Székesfehérvár), Vass néni, a miniszter édesanyja, Vass Ferenc, a miniszter testvérbátyja (Kalocsa), Váczy István, a Stádium-nyomda gépszedő-mettörje (Budapest), Várhelyi József prelátus-kanonok, plébános (Szeged), Véghelyi Vince esperes-plébános (Gönyű), Vida Béla dr. miniszteri titkár (Budapest); és

Zajti Ferenc író (Pestújhely), Zalka László prelátus-kanonok (Győr), Zubriczky Ferenc nyomdász, a könyv tördelője (Budapest, Stádium-nyomda)

voltak azok, akik nekem e könyv megírásánál — szóbeli, írott, nyomtatott s képanyaggal és egyéb munkával — segítségemre voltak. Köszönöm tinéktek... A könyv közben alkalmoszerűvé is vált. Vass József dr. kalocsai nagyprépost ezévben miniszteriségének tizedik, áldozópapságának huszonötödik évfordulóját megérte, ezért most már az ünnepi hódolatnak is emléke ez a könyv. Az Isten áldja, az Isten óvja Vass Józsefet!

A miniszter „Junó” kutyája.

NÉVMUTATÓ

A Á

Abaffy Zsigmond 272.
 Abrahamsohn Dezső 402.
 Acsay Ferenc 78, 82, 84, 90, 99,
 107.
 Ágoston (szent) 224, 259, 342,
 344, 346, 347, 348, 352, 422,
 478.
 Ágoston Péter 223, 226.
 Alajos (szent) 144.
 Alexander Bernát 223, 225.
 Alexina (szent) 214.
 Alföldi Béla dr. 465.
 Álmos 232.
 Ambrosius (Fr.) 167.
 Andaházy-Kasnya Béla 353.
 Andor József dr. 252.
 Andrassy Gyula gróf 244, 251,
 355.
 Angyal Kálmán dr. 450, 451.
 Anjou 12.
 Anna (néni) 25.
 Ányos Pál 124.
 Anselmo (San) 144.
 Apponyi Albert gróf 252, 310,
 341.
 Arany János 90, 114.
 Arendt (P.) 155.
 Argay István dr. 101.
 Árpád 82, 232.
 Árvai Géza 88, 98, 486.
 Asquith 272.
 Asztalos Jenő dr. 96.
 Atilla 5, 232.
 Augusztá (telep) 457.

B

Babits Endre 262.
 Bábi (néni) 281.
 Baedeker 145.
 Bajcsy-Zsilinszky Endre dr. (vi-
 téz) 402.
 Bakáts (tér) 255.
 Bálint Venant 88.
 Balmay 114.

Balogh Andor (galanthai) 459,
 465.
 Bangha Béla (Bangha páter) 207,
 218, 283, 334.
 Barabás György 37, 38, 39, 40, 41,
 43, 48, 54, 59, 69.
 Barabás György (ifjú) 486.
 Barabás József (árkosi) dr. 450,
 453.
 Barberina (Piazza) 147.
 Barcza Leander dr. 486.
 Bárdossy Kálmán 38.
 Barla-Szabó József dr. 458, 465.
 Barnaby Rudge 114.
 Baross Gábor 83, 84.
 Barthos Andor 391.
 Báthory Erzsébet 10.
 Batthyány 10.
 Becska Mihály 486.
 Bedi Vince dr. 486.
 Beér Dezső 373.
 Békássy 7.
 Beke Manó 223, 224.
 Békefi Remig 124.
 Béla (III. király) 124.
 Béla (IV. király) 82.
 Béla (telep, Fonyód) 432.
 Belitska Sándor 217.
 Bence (A) 275.
 Benedek (szent) 80.
 Beöthy Zsolt dr. 114, 223, 341,
 344, 353.
 Bernárd (szent) 124.
 Bernát István dr. 223.
 Berényi Róbert 270.
 Bernini 186.
 Bernolák Nándor dr. 223, 226,
 338, 359.
 Bertalan Vince 55.
 Bethlen (udvar) 458.
 Bethlen István gróf 319, 324, 338,
 342, 354, 363, 372, 381, 383, 401,
 402, 422, 429, 434, 446.
 Berzeviczy Albert 223.
 Berzsenyi Dániel 7, 8, 217, 342,
 345.

Bezerédj 7.
 Biederlack (P.) 113, 138, 147, 148,
 150, 162, 251.
 Bilkei Ferenc 158, 159, 160, 207,
 208, 220, 221, 223, 226, 486.
 Billot (P.) 156.
 Bippo (Maestro) 144.
 Bischofsberger Coletta 37, 42.
 Bocskay István 484.
 Bodonyi Kálmán 261, 275.
 Bodor János (öreg Bodor) 39, 44,
 49, 50, 51, 164.
 Bokányi 222, 426.
 Bonnaz (püspök) 413.
 Borbála (Borbálya, özvegy) 22.
 Boromissza (püspök) 162.
 Borovszky Rudi 238.
 Borsos Endre dr. 326.
 Bódi 14.
 Börzsönyi Arnold 88.
 Braun Gyula 113, 114, 115, 116,
 133, 175, 486.
 Botond 232.
 Bulcsu 232.
 Burghardt Péter dr. 278.
 Buveroni (helyesen: Bucceroni)
 156.
 Buzáth János dr. 432.

C Cs

Canisius (szent) 137.
 Caracalla 145.
 Capello (P.) 154.
 Carrier János 89.
 Chernel 7.
 Cholnoky Jenő dr. 223.
 Chrysostom 62.
 Citrom (vadászkutya) 71, 100.
 Comte Ágoston 250.
 Concha Győző dr. 223.
 Confucius 475.
 Copernicus 363, 369, 372, 376, 377,
 378, 382, 409.
 Costanzi (gróf, Hotel) 137.
 Csák-Czirjék Lajos 485.
 Csényei (lány) 21.
 Csernoch János dr. 234, 252.
 Csiba Ferenc 179, 188, 189.
 Csilléry András dr. 465.
 Csizma Mihály 280, 299.
 Csizmadia Sándor 223.
 Csokonai Vitéz Mihály 342.
 Csöngedy Gyula 193, 196, 197, 198,
 199, 200, 201, 202, 205, 385, 487.
 Csúcs István 208, 228, 229, 487.
 Czapáry László dr. 125.
 Czettler Jenő dr. 217, 223, 283,
 426.

Czili 25.
 Czillinger 62.
 Czobor (Czibulya) Gyula 96.
 Czuczor Gergely 82.
 Czyzewszky Margit 326, 328.

D

Dahlmann 160.
 Dallos Miklós (püspök) 80.
 Dankó Pista 448.
 Darázs 14.
 Demeter 169.
 Demokritos 114.
 Drahos János dr. 425.
 Dreher (sör) 445.
 Dréhr Imre dr. 321, 340, 360, 370,
 380, 383, 412, 414, 417, 439, 441,
 442, 444, 445, 446, 458, 462, 487.
 Dessewffy Emil gróf 283.
 Dickens 114.
 Diner-Dénes József dr. 223.
 Dioklecián 171.
 Doma István 96.
 Dombay 14.
 Dornis István dr. 208.
 Doss (Pater) 188.
 Dömötör 24.
 Dugonics (atya) 448.

E É

Ebenhoch Ferenc 61.
 Ebergényi 7.
 Eckhardt 389.
 Egerth J. 188.
 Ehrenborg (P.) 154.
 Előd 232.
 Ember Károly 224, 226.
 Engel Guidó 88.
 Eötvös József (báro) 114.
 Eötvös Lóránt (báro)
 Érdt József 88.
 Erdődy 10.
 Erdődy Sándor (gróf) 218.
 Erdődy Tamás (gróf) 337, 338.
 Erdősi (Sylvester) János 10, 45.
 Erekly Károly 127.
 Ernszt Sándor 162, 258, 283, 334.
 Ernszt 7.
 Erős János 40.
 Erzsébet (királyné) 83.
 Erzsébet (híd) 376.
 Este 342.
 Esterházy 10.
 Esterházy (gróf, öreg) 59, 60.
 Esterházy M. Mór (gróf) 158.
 Etele 15.

F

Fáber Oszkár 223, 224, 226, 254.
 Fáni (Szabó J.) 272.
 Faragó Lajos 252.
 Farkas István 223.
 Fassánok Gábor dr. 487.
 Fáy 114, 359.
 Fáy Gyula 217, 218, 462, 465.
 Fejérpataky László dr. 223.
 Fekete Béla dr. 452, 453.
 Felbize (Felvize P., — helyesen: Fallize) 160.
 Fényes Samu dr. 207, 223, 224, 225.
 Ferdinánd (II.) 80.
 Ferenc (bácsi) 27, 35, 47, 420.
 Ferenc József 20, 64, 160.
 Ferenc József (gimnázium) 442.
 Ferences (szent) 386.
 Ferenczi Zoltán dr. 223, 225.
 Ferschich János 113, 114, 118, 133, 487.
 Fery Tibor dr. 321, 370, 401, 402, 409, 484, 487.
 Festetics György (gróf) 341, 427.
 Festetics Tasziló (herceg) 341, 427.
 Filippi dr. 266.
 Finta néni 359.
 Finta Sándor 359, 367, 368, 487.
 Finta Sándorné (özvegy) 367, 368.
 Fischer-Colbrie Ágost 223.
 Fitz Artúr 261, 262, 264, 298, 304.
 Friedrich 310.
 Frimmel (P.) 163.
 Folbeck (P., — helyesen: Floeck) 144, 154, 184, 185.
 Ford 417.
 Forgács Miklós 317.
 Fraknói Vilmos 83, 162.
 Franc Vass 21.
 Fránci 28.
 Frangepán (gróf) 10.
 Franciscus 19.
 Franciscs Norbert 78, 83, 84.
 Fraxino 261, 263.
 Funt Lajos 401.
 Fűztöy Benedek 9.

G Gy

Gaál Gaszton 393, 394, 432.
 Gál 14.
 Gáll József 386.
 Galló István 188.
 Galambos 14.
 Galambos Kálmán 88.
 Galileista 244, 254.

Garbai Sándor 223.
 Gárdonyi (Ziegler) Géza 37, 39, 271.
 Garai János 487.
 Garami Ernő 223.
 Garibaldi (Türr Pista) 32.
 Gáspár Antal 373.
 Gáspár Gézikó 272.
 Gáthy Béla 431, 436, 437, 438.
 Gáthy Erzsike 433, 436, 437.
 Geizlinger Béla 135.
 Georgikon 341.
 Gerbeaud 410.
 Gerely József 146.
 Gergely (XIII.) 137.
 Gergely (nagy, szent) 145.
 Gerlóczy Zsigmond dr. 223, 432.
 Gerse 14.
 Géza 15.
 Géza (II.) 124.
 Gieswein Sándor dr. 102, 223, 225, 252.
 Glattfelder Gyula dr. 231, 240, 241, 252.
 Glücklich Vilma 223, 224.
 Goczán 14, 27, 33.
 Gosztonyi Andor (András, Andorás, Bandi) 236, 238, 248, 249, 252, 261, 263, 264, 265, 268, 272, 273, 274, 287, 320, 328, 487.
 Gregorio (San) 145.
 Gretzer Pius 88.
 Griger Miklós 382.
 Grisárt (P., helyesen: Grisar) 161.
 Gruber Béla dr. 270.
 Grünauer József 270.
 Guizot 114.
 Gulyás 14.
 Gulyás Pál 29.
 Gulyás Pálné 29.
 Guzmics Izidor 82.
 Györy Aladár 487.
 Györy Elek 84.
 Györy Tibor dr. 449.
 Györkös József 237, 243, 268.
 Gyulay József dr. 452, 454, 455.

H

Habsburg 342, 413.
 Häckel 253.
 Haidecker Nándi 239.
 Hajdu Gyula 226.
 Hajdu Marcel dr. 223.
 Hajnal István dr. 270.
 Hajnald Lajos (bíboros) 83.
 Hajós Antal 487.
 Halász Antal 270.

Halász Vendel 188.
 Halla Aurél 133.
 Haller 330.
 Haller József 487.
 Hamzus Gellért 118, 121, 125, 127, 130, 131, 133.
 Hanauer A. István 223, 280, 298.
 Hang Dániel dr. 125.
 Hankó Elemér dr. 223, 280, 298, 487.
 Hári 114.
 Harkányi Ede 225.
 Harkányi János (báró) 270.
 Hartmann (von) 152.
 Havas A. 114.
 Havranek József dr. 133.
 Haydn Henrik 88, 96.
 Haydn 40.
 Haypál István 317.
 Hegedüs 14, 264.
 Hegedüs István dr. 225.
 Hegedüs Lóránt dr. 223, 307, 376.
 Hegedüs Sándor 194, 234, 243, 244, 247, 255, 258, 259, 260, 261, 267, 268, 294, 334, 487.
 Hentzer István 317.
 Hepp-Baján Ernő dr. 449, 487.
 Herbert 21.
 Herczeg (borbély) 238, 239, 273.
 Herczegh Ferenc 223, 341.
 Herczegh Jenő 362, 363, 372, 377, 487.
 Hermes (katalomba) 144.
 Hetey Zoltán dr. 458, 461, 465.
 Hévey Gyula 243, 249, 259, 262, 265, 268, 288, 298, 487.
 Hindy Zoltán dr. 447.
 Holdházy (kanonok) 104.
 Horatius 130.
 Hornig Károly (báró, bíboros) 252.
 Horovitz Gábor 224.
 Horthy Miklós 298, 305, 307, 314, 319, 336, 341, 355, 356, 375.
 Horthy Miklós (ifj.) 443.
 Horthy Miklósné 456.
 Horváth Cirill dr. 108, 117, 118, 125, 130, 131.
 Horváth Endre 487.
 Horváth Erzsébet 17.
 Horváth István dr. 321, 379, 380, 458, 465.
 Horváth László 270.
 Horváth Mihály (püspök) 314.
 Huber János 252, 339.
 Hunyadi János 86.
 Hunyadi (utca) 458.

Huszár Gyula 297, 300, 301, 481.
 Huszár Károly 46, 252, 286, 312, 342, 389, 408, 458, 465.
 Huszár Mihály 13, 280, 300, 487.
 Hüttner János dr. 487.

I

Ignác (loyolai szent) 144.
 Ilias 114.
 Illés 14.
 Imre (szent, kollégium, kör, kolézs) 82, 113, 128, 228, 229, 231, 237, 239, 240, 242, 243, 255, 284, 291, 293, 305, 311, 314, 315, 334, 375, 379, 401, 406, 410, 412, 482.
 Imrész (szent, direktor) 403.
 Imrész (szent) 232, 234, 239, 243, 244, 245, 247, 249, 251, 252, 254, 255, 271, 274, 275, 290.
 Irányi (utca) 232.
 Iréne 114.
 István (bácsi) 117.
 István (szent 78, 82, 285, 307.

J

Jakab Ödön 341.
 Jakabb Oszkár 236, 237.
 Jakoby 238, 265, 266.
 Jancsó Benedek 223.
 Jándi Bernardin 262, 487.
 Jánoky-Madocsány Gyula dr. 252.
 János (szent) 33, 167.
 János (új szent, kórház) 461.
 Jánosi 114.
 Jánosi János 93.
 Janson Jenő 263, 267.
 Janson Vili 263, 267.
 Járó Imre 487.
 Jászai Samu 223.
 Jászi Oszkár 223, 254.
 Jedlik Ányos 106.
 Jézus (kis) 405.
 Jézus (ostorozott) 44, 45, 49, 136.
 Jócsak Kálmán 226.
 Jókai 32.
 Jónás 174.
 Joó Gyula 451, 453.
 Josephum (Ite ad) 320.
 József (II.) 88.
 József (nap) 280, 286.
 József (terem) 167.
 Jósika 114.
 Júdás (Júdások Júdása) 292.
 Júdás (Simon) 186.
 Julcsa 424.
 Junó 406, 420, 488.
 Juranics (utca) 457.

K

- Kabos (képviselő) 373.
 Kállay (család) 388, 404.
 Kállay Miklós 442.
 Kállay Tamás 404.
 Kálmán 14.
 Kálmán István 56.
 Kálmán (Könyves) 82.
 Kallós (Krausz) Henrik dr. 38, 89,
 91, 92, 94, 95, 96, 487.
 Kálvin (tér) 255.
 Kanizsay Orsolya 10, 342.
 Kant 152.
 Kapossy Endre dr. 125, 487.
 Kapuy Elek 106, 214, 216.
 Karácsonyi Jenő (gróf) 460.
 Karafiáth Jenő 217.
 Karai Pál dr. 96.
 Karl (der Plötzliche) 335.
 Károli Gáspár 346.
 Károly (király) 285, 324, 335,
 336, 338.
 Károlyi 188.
 Károly (bácsi) 236, 264, 265.
 Károlyi József (gróf) 252.
 Károlyi Mihály (gróf) 285.
 Károlyi (kormányzat) 280, 285,
 293.
 Kati (néni) 25.
 Katovics Károly 53.
 Kazinczy 114.
 Kazinczy Laci 250.
 Kelemen Krizosztom 106, 487.
 Keller Károly dr. 133.
 Kemény (Kutzmann) Fülöp 38.
 Kemény Zs. 114.
 Kenessey Pongrác 444.
 Kepler 363.
 Kertész József 487.
 Kertész (Kramer) Lajos 96.
 Keserü Ferkó 411.
 Ketteler Emánuel (báró) 150.
 Kézai Simon 15.
 Kieu 475.
 Kinizsi (utca) 458.
 Kinsker Albert 450, 451, 453.
 Kiss Aurél 94, 96, 487.
 Kiss Béla 270.
 Kiss Ferenc (színész) 359, 361,
 362.
 Kiss Imre 25.
 Kiss Imréné 104.
 Kiss István 87, 94, 96, 98, 106, 487.
 Kiss József 26.
 Kiss József (a költő) 143.
 Kiss Józsefné 104.
 Kiss János 225.
 Kiss László (sitkei) 219.
 Kiss Menyus (Menyhért) 388, 389,
 408.
 Kiss Miklós 103.
 Kiss Péter 103.
 Kiss Pius 433.
 Kiss Szerafin 82, 90.
 Kisfaludy (hárfája) 428.
 Kisfaludy Sándor 114, 342, 427.
 Kitajka Lajos 223.
 Klapka 23, 53, 60.
 Klárik Ferenc 223.
 Klautz György 158, 208, 215, 219,
 226, 227, 487.
 Klebelsberg Kuno (gróf) 127, 363,
 443.
 Klein Laci
 Kleisl (Carlo) 259.
 Kleisl dr. 259.
 Knauz Nándor 83.
 Kneipp Sebestyén 134, 144.
 Knoll Béla dr. 326.
 Kohn Adolf 75.
 Kolonics Lipót 114, 125.
 Komondy László (vitéz) 287, 290.
 Komondy Zoltán 287, 288, 289,
 290, 292, 294, 487.
 Kopasz József László 104.
 Korányi (báró)
 Koronczay József dr. 133.
 Korpádi Gömbölyü Zsirus Tamás
 382, 383.
 Korum Mihály (püspök) 160.
 Kossuth Lajos 32, 60, 82.
 Kovács I. István 444.
 Kovács János 113, 133, 208.
 Kovács Pál 270.
 Kovrig Béla dr. 439, 446.
 Köberl János 39, 49, 53, 54, 55.
 Köhler Ferenc 236, 237.
 Krivoss Árpád 436.
 Krivoss Árpádné 437.
 Krivoss Évi 436, 437.
 Krivoss Judit 436, 437.
 Krivoss Márta 436, 437.
 Krywald Ottó 162.
 Kroller Miksa 78, 84.
 Kulcsár (bácsi) 56.
 Kulcsár Gyula 46, 53, 54, 55, 56,
 136, 175, 345.
 Kun Andor 363.
 Kun Béla 287.
 Kunfi Zsigmond 223, 254.
 Kun Vilmos 96.
 Kupa (vezér) 138, 428, 433, 438.
 Kürthy 436.
 Kürthy Zsuska 436, 438.

L

Laak (Van) 141, 156.
 Iacza Károly 104.
 Ladányi József 223.
 Lajos (II., bajor király) 342.
 Lakatos Frigyes 208, 210, 211,
 212, 215, 321, 322, 323, 487.
 Láng János 418.
 Lang Vince dr. 125.
 Laprun 140.
 Lassberg (báró, P.) 155, 188.
 László (szent) 82.
 László Fülöp 381.
 Lászlóffy Kamil 88.
 Lázár 14.
 Lechner 111.
 Leeb Imre 133.
 Lehár Antal (báró) 338.
 Lehel 232.
 Lendvai Hugó 88.
 Lengerer István 96.
 Lengyel Zsolt dr. 458, 461, 465.
 Leó (XIII.) 147, 151, 158, 163,
 165, 172, 174, 200.
 Lepold Antal dr. 425.
 Lessing 114.
 Lindauer Ferenc 88, 96.
 Lindner (ezredes) 285.
 Lingauer Albin 338, 382.
 Lingauer-család 65.
 Lizi (néni) 64.
 Lorenzo (San) 188.
 Lovász János 317.
 Lovászy Márton 252.
 Lőrincz 14.
 Lukaszczyk Paulus (Polonus) 188.
 Lupmann (X.) 167.
 Lux Sándor 251, 252.

M

Madarász Flóris 49, 125.
 Magvassy Mihály 88, 98.
 Magyar Gábor 485.
 Magyar Kázmér 217, 223.
 Magyar 65.
 Majláth (püspök) 162, 198, 199,
 334.
 Mally Ferenc dr. 64, 665, 70, 487.
 Mándoky Sándor (vitéz) 430, 432.
 Manno Milti 373, 487.
 Mansoni 114.
 Mannlicher 284.
 Marácsi 14.
 Marcellinus 144.
 Márcus 144.
 Marczali Henrik dr. 124, 223.
 Marzell Mihály dr. 246, 247, 288,
 289, 305, 315, 447, 487.

Margherita (királyné) 180.
 Margit (szent szűz) 218.
 Mária 49, 315, 405.
 Mária (ének) 91, 180, 201.
 Maria (P. de) 151.
 Mária (pócsi, szűz) 181.
 Mária Terézia (laktanya) 290,
 294.
 Mária Valéria 83.
 Márkus Béla 270.
 Martinovics (kollégium) 293.
 Marschalkó János 319.
 Márton Ferenc 397, 487.
 Mátéffy Viktor 321, 380, 382, 425,
 487.
 Matlekovics Sándor 235.
 Matolcsy Sándor 235, 432.
 Mathuzsalem 190.
 Mátyás (király) 82, 114.
 Mátyás (templom) 212.
 Maximus 160.
 Mayer János 330, 338.
 Mayer Károly 111, 112, 129, 131,
 158, 159, 208.
 Mázy Engelbert dr.
 Mécs Alajos 357, 359, 363, 364,
 365, 376, 487.
 Meilinger Dezső 270.
 Meisel József 261, 263, 280, 282,
 289, 290, 295, 296, 297, 298, 300,
 301, 303, 306, 307, 311.
 Mercedes 417.
 Mesics Lajos 131.
 Meskó Pál 223.
 Meskó Zoltán 319.
 Mester (kanonok) 72, 104, 143.
 Mester János 134, 137, 147, 148,
 150, 155, 179, 186, 187, 188, 201,
 262, 339, 487.
 Michel Angelo 201.
 Mihály (öreg) 239, 248, 249.
 Mihályfi Ákos 252.
 Mikes János (gróf, püspök) 272,
 324, 334, 335, 338, 368.
 Miklós 188.
 Mikovinyi Jenő 217, 218.
 Miksa (császár) 33.
 Mikszáth Kálmán 448.
 Mikulás 239.
 Milotay István 283.
 Minimus 160.
 Miska 64.
 Miskolczy Laci 259.
 Mladoniczky Ignác 69, 487.
 Móczár József dr. 225.
 Módly 47.
 Mogyoróssy 62.
 Mohamed 394.

Molnár László 433.
 Molnár Mihály
 Móricz Pál 1.
 Mosonyi Dénes 404, 487.
 Mózes 394, 457.
 Müller 141.

N Ny

Nádasdy (család) 263, 342.
 Nádasdy (gróf) 5, 8, 10.
 Nádasdy Ferenc 16.
 Nádasdy Tamás 10, 342.
 Nádasdy (vár) 324.
 Nádas Sándor 478.
 Nagy (felsőbükki) 7, 17, 23.
 Nagy Balázs 91, 92, 96.
 Nagy Emil dr. 283.
 Nagy Ignác 104.
 Nagy János (tamási) 317.
 Námesy Medárd (Miklós) 121,
 126, 133, 487.
 Napoleon 78.
 Négyessy László dr. 223, 226.
 Németh Ambrus 78, 86, 106.
 Németh Antal (öreg) 27, 34.
 Németh Gyula 68, 74, 100, 101,
 485.
 Németh József (Jóska, püspök)
 413, 487.
 Nero 144.
 Nicolo (di San) 113.
 Noe 167.
 Noisser Richárd 62.
 Nyisztor György 223, 224.

O Ö

Okolicsányi 7.
 Olle 140.
 Ostffy 7.
 Osváth Berci 324, 329, 330.
 Osztovcics Gellért 88.
 Ottokár (püspök) 395, 396, 397,
 398, 401, 486.
 Ötvös Lajos 236, 237, 243.

P

Pacor (altábornagy) 319.
 Padoss Gábor 139, 143, 178, 186,
 188, 433, 487.
 Pákai 14.
 Pál (szent) 144, 191.
 Pálffy (gróf) 64.
 Pálffy Miklós 80, 98, 120.
 Pálházy József 454, 455.
 Pallavicini (örgróf) 11, 393.
 Pallavicini György (örgróf) 388,
 389, 390, 392.

Pap Géza dr. 448, 466, 470, 472,
 473, 487.
 Pártos Jakab 270.
 Pastor L. 161.
 Pásztor József 317.
 Pauer Imre 83.
 Payer (kanonok) 72.
 Payer Donáth 88.
 Pázmány-Egyesület 134, 396, 447.
 Pázmány Péter (Egyetem) 270,
 286, 339, 346, 408.
 Pecci (gróf) 173.
 Perczelné-Kozma Flóra 226.
 Peyot (helyesen: Payot) 140.
 Peidl Gyula 223.
 Pekár Gyula 341.
 Pérely Imre 373.
 Perényi Otmár 88.
 Perosi (Maistro don) 162.
 Pesthy Pál 205, 321, 380.
 Pete Gyula 111, 227.
 Péter Antal 188.
 Péter-Pál 201.
 Péter (szent, templom) 127, 156,
 166, 169, 172, 173, 174, 185, 186,
 191, 433.
 Pethő Sándor 217.
 Petri Mór dr. 223.
 Petrichevich-Horváth (báró) 359.
 Pettkó-Szandtner Aladár dr. 360,
 369, 385, 386, 387, 410, 448, 487.
 Pfannl Jenő (Jenci) 96.
 Pieper Ágost 161.
 Pikler Gyula dr. 205, 321, 380.
 Piller Sándor dr. 266, 268, 270.
 Pintér Jenő 361, 373, 381, 487.
 Pista (bácsi) 22, 63, 64, 65, 101,
 431.
 Piszter Imre 124.
 Pius (X.) 146, 162, 175, 177, 201.
 Platz Bonifác dr. 223, 225.
 Plósz István 317.
 Podmaniczky György (báró) 458,
 484, 487.
 Pongrácz 14.
 Pongrácz (út) 457.
 Pór Antal 83.
 Freszeda Pálné 242.
 Preszly (kapitány) 65.
 Prileszky 62.
 Prohászka Ottokár 4, 119, 146,
 147, 162, 193, 200, 203, 207, 208,
 209, 210, 213, 218, 223, 225, 226,
 231, 238, 251, 284, 322, 347, 379,
 388, 394, 395, 396, 401, 410, 485.
 Propper Samu 223.
 Prüme (P.) 141, 147, 150, 154.

Poós Rezső 84, 108, 111, 113, 116,
117, 119, 120, 121, 128, 131, 132,
175, 320, 321, 367, 368. 487.
Pósa Lajos 448.
Posch (vendéglő) 383.
Posznik András 111.
Pötz Edgár 131, 487.
Pullman 217.
Putnoky Móric 217, 218.
Putyera János 359, 362, 364, 365,
369, 380, 411, 415, 416, 417, 418,
419, 425.

R

Raab Alajos 96.
Ráday (utca) 231, 235, 243, 244,
255, 410.
Radó 7.
Rády Sándor 223.
Raffay Sándor dr. 284.
Rákóczi Ferenc (II.) 39.
Rákosi Jenő 5, 7, 223, 307, 315,
416, 420, 421, 466, 476, 477, 478.
Rakovszky István 198, 252, 389,
408, 434.
Rakovszky Iván 434.
Rampolla (bíboros) 174.
Rassay Károly dr. 402, 404. 408.
Rausch Misi 267.
Rausch Nándi 267.
Récsei Farkas 88, 89.
Reichensberger Ágost 150.
Reisenleitner 235, 240.
Reischl Richárd (Ricsi) 382, 388,
393, 394, 488.
Reiszler Ottó 125.
Rémer (P.) 151, 153.
Renczek János 317.
Respigli (bíboros) 186.
Richter Szepi 238.
Ripka Ferenc 321, 322, 379, 380,
412, 413, 427, 428, 430, 431, 432,
434, 436, 488.
Ripka (villa) 406, 427, 434.
Róbert (bácsi) 377.
Róbert Károly 12.
Roheim (villa) 252.
Rónay Jácint 82, 83.
Rónai Zoltán 225.
Rosa (P.) 155.
Róth (bábos) 51.
Rott Nándor dr. (püspök) 298,
341, 408.
Rózsa 141.
Rózsa János 432.
Rubinek Gyula 330.
Rudolf (trónörökös) 83.
Ruszt József 223.

S Sz

Salacz Simon (Simi) 266.
Saly László 70, 104.
Saly (-leány) 194.
Saly Orsolya 243.
Samassa József 83.
Samu (István) Ferenc 75, 76, 78,
84, 85, 86, 89, 91, 92, 96, 97,
108, 488.
Sanchez A. 335.
Sándor Pál 382.
Santa Sabba 145.
Santa Sabina 145.
Santi (P. de) 162.
Sanyi (gyerek, Vass József ke-
resztfia) 195.
Saára (bácsi) 171.
Saára Gyula 110.
Saára Mára 75.
Saára Mariska 75, 103.
Sárgay Tamás 485.
Sárvári József 300.
Schandl Béla 96.
Schandl Károly 317.
Schlesinger 41, 118.
Schmidt 141.
Schmidt Ferenc dr. 96.
Schneider (Fáni, — Szabó) 272.
Schneller Jenő 433.
Scholtz Kornél dr. 321, 374, 380,
447.
Schopenhauer 152.
Schröder Frigyes (P.) 148, 216.
Schwarzenberg Adolf 80, 98, 120.
Schwarzler 141.
Schweitzer Ferenc 139, 180, 188.
Schwet (Kis-pizkos) 253.
Scitovszky 67.
Sebeizich Antal 158.
Sebestyén Béla 270.
Sebestyén József 262, 263, 289,
295, 300, 306, 321, 380, 401, 402,
403, 405, 488.
Sebestyén Józsefné (özvegy) 290,
296, 300.
Sebestyén (-porta) 260, 263, 289.
Sebestyén (prefektus) 280, 299,
312.
Servius Tullius 145.
Shakespeare 114.
Sibrik 7.
Sidló Ferenc 481.
Siegel Albin 235, 240.
Sigray Antal (gróf) 334, 335, 338.
Sik Sándor 238.
Sikor Ferenc 63.
Simon (Júdás) 186.
Simon Tádé 78, 87, 88.

- Sinkó István dr. 104.
 Sipos 14.
 Sipócz (polgármester) 360.
 Slezák Henrik 38.
 Sokorópátkai 330.
 Soia (néni) 267.
 Sólyom Jenő dr. 133.
 Somlyódy István 15.
 Somogyi Szilveszter dr. 319.
 Somogyi (tanár) 222, 223.
 Somogyi Vencel (Vendel?) 88.
 Sréter 330.
 Stankowski Valter 188.
 Stefánia (Országos Szövetség) 386, 460.
 Steger (Ludwig) 187.
 Steiner Fulöp, 67, 104, 108, 109, 110, 112, 113, 121, 131, 132, 158, 159, 162, 193, 479.
 Steiner Márton 104, 111.
 Steinfeld Béla 270.
 Steinhuber (bíboros) 148, 159, 160, 188.
 Stengl N. János 966, 488.
 Stengl Polikárp 88.
 Stenz (P.) 160.
 Stockinger Gyuri 46, 99, 135, 136, 175, 176, 345.
 Stockinger Laci 175, 176.
 Stockinger Sarolta 488.
 Strausz Károly 96.
 Sumlicz György 111, 112.
 Susich 26.
 Szabadi Géza 88.
 Szabó 7, 273.
 Szabó Béla 432.
 Szabó Ervin dr. 223, 225.
 Szabó Gyula 270.
 Szabó Gy. János 317.
 Szabó (vén) János 263.
 Szabó János (plébános) 488.
 Szabó Jani (mérnök) 268.
 Szabó István (nagyatádi) 314, 359, 363, 366.
 Szabó József 355.
 Szabó Károly 15.
 Szabó László (festő) 5, 488.
 Szabó Otmár 23.
 Szabó Rezső 488.
 Szabó (somogyi bicskás) 190.
 Szabó Vendel dr. 143, 179, 188, 190, 270.
 Szalánczky József 317.
 Szálka Valér 270, 274.
 Szamek István 270.
 Szántó (Arator P.) 137.
 Szász Károly 114, 223, 341.
 Széchenyi 10.
 Széchenyi György 80.
 Szekeres (Stern) Ignác 96.
 Széll 7.
 Szenczy Győző 125.
 Szende Pál dr. 223.
 Szentes Anselm 125.
 Szentiványi Róbert 143.
 Szentjános (nap) 33.
 Szieghardt Vendel (Bendus) 244, 252, 257, 258, 264, 268, 272.
 Szíjj Bálint 317.
 Sziklay Ernő 238, 273, 274, 275.
 Sziklay János 146, 226, 447, 488.
 Szilágyi Dezső 472.
 Szilágyi Jenő 125.
 Szilágyi Lajos (kamarás) 358.
 Szilárd Árnün 225.
 Szilassy Zoltán 223.
 Szilvek Lajos 226.
 Szily Zoltán 88, 96.
 Szita Gyula 96.
 Samrecsányi Lajos (érsek) 252, 386.
 Szoldatics Ferenc (öreg) 162.
 Szolovit 47.
 Szolovit Bazil 49.
 Szommer Lajos 88.
 Szöllössy István 224.
 Szücs András (tasnádi) 217.
 Szücs Károly 49, 53, 488.

T

- Takách (dukai) 7.
 Takách (dukai) Bence 237, 261, 275, 276, 277, 278, 279.
 Takách (dukai) Kálmán 237, 261, 275, 276, 277, 278, 279.
 Tamás (szent) 151.
 Tancsics 65.
 Tankovits János 317.
 Tarczay Lajos 225.
 Tardy Sándorné (özvegy), Ercsey Jolán 404.
 Teleki (kormány) 320, 324, 330.
 Teleki Pál (gróf) 318, 334, 335, 338.
 Teleki (professzor) 330.
 Tell Anasztáz 488.
 Térfy Béla 319, 326.
 Thelekessy István 39.
 Thomas Albert 472, 475.
 Tichy Gyula 188.
 Timár Mihály 118.
 Tinódi (Lantos) Sebestyén 10.
 Tipari Dezső 488.
 Tisza (Egyetem) 339.
 Tisza István (gróf) 244, 251, 252, 412.
 Tisza Kálmán 11, 34.

Tisza (kormány) 190.
 Tisza Pista 413.
 Tomory 57.
 Tompáné 44, 48.
 Tóth Dezső 225.
 Tóth József 22.
 Tóth Lajos dr. 330.
 Tóth (szombathelyi) 17, 21.
 Tóth (szombathelyi) Borbála 22, 27.
 Tóth (szombathelyi) János 23, 104.
 Tóth (szombathelyi) István 22, 53, 56, 57, 58, 59, 60, 62, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 76, 85, 86, 94, 95, 100, 101, 105, 108, 126, 131, 142, 480.
 Tögl Kálmán 270.
 Töhötöm 232, 235, 376.
 Tömörkény István 448.
 Triton 147.
 Tsheu Lu 475.
 Tshi 476.
 Tulipán Laci 369, 376, 378.
 Túri Béla dr. 252, 257, 298, 301, 382, 425, 488.

U

Uderszky 114.
 Udvarhelyi Ubul dr. 452, 455.
 Ujlaki Géza 488.
 Umberto (király) 179.

V W

Váczy István 488.
 Vágó Pál (festő) 324.
 Vanczák József 223.
 Vanderbilt 445.
 Vanutelli (bíboros) 185.
 Váradi Antal dr. 223.
 Varga 14.
 Varga Ferenc 485.
 Vargha Gábor 382.
 Várhelyi József 488.
 Várossy Gyula (érsek) 157, 159, 162, 193, 196, 198.
 Varró Sándor 321, 327, 363, 370, 414, 469.
 Vass (bácsi) 11, 31, 36, 37, 47, 437.
 Vass Bertalan dr. 121, 123, 125, 126, 127, 128, 130, 488.
 Vass (de) 180.
 Vass Ferenc (I.) 5, 12, 17, 20, 34.
 Vass Ferenc (II.) 12, 17, 20, 21, 22, 27, 30, 32, 33, 34, 37, 56, 180.

Vass Ferenc (Fránci, III.) 28, 30, 35, 36, 38, 39, 42, 43, 49, 51, 56, 267, 289, 393, 417, 420, 488.
 Vass (II.) Ferencné, Tóth Borbála 24, 26, 28, 58, 69, 104.
 Vass Gereben 114.
 Vass József (miniszter) 1, 3, 4, 5, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 15, 28, 30, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 55, 56, 58, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 78, 80, 82, 84, 85, 86, 89, 91, 94, 95, 97, 98, 103, 106, 107, 108, 110, 111, 112, 113, 115, 116, 117, 118, 119, 121, 123, 125, 126, 127, 128, 131, 132, 133, 134, 135, 136, 137, 138, 141, 142, 143, 144, 146, 147, 148, 149, 150, 151, 153, 155, 156, 158, 159, 160, 161, 162, 163, 164, 166, 168, 172, 173, 175, 179, 180, 181, 182, 183, 185, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 197, 198, 199, 200, 202, 203, 205, 206, 208, 210, 211, 212, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 234, 236, 238, 339, 240, 242, 243, 244, 246, 247, 249, 250, 251, 252, 253, 254, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 264, 265, 267, 268, 269, 270, 271, 273, 274, 275, 276, 280, 282, 284, 285, 286, 288, 289, 290, 291, 293, 295, 296, 297, 298, 299, 300, 301, 303, 304, 305, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 314, 315, 317, 318, 320, 321, 322, 323, 324, 326, 327, 328, 330, 331, 334, 335, 336, 338, 339, 340, 341, 342, 343, 344, 346, 347, 348, 351, 353, 354, 355, 356, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 367, 368, 369, 370, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 380, 382, 383, 384, 385, 386, 388, 389, 390, 392, 393, 394, 395, 396, 397, 398, 399, 401, 402, 403, 404, 406, 408, 409, 410, 411, 412, 414, 415, 417, 418, 419, 420, 421, 422, 424, 425, 426, 427, 428, 429, 430, 431, 432, 433, 434, 436, 437, 438, 439, 440, 442, 443, 445, 447, 448, 449, 450, 452, 454, 456, 457, 458, 460, 462, 464, 466, 467, 468, 469, 470, 471, 472, 473, 474, 475, 476, 477, 478, 479, 480, 481, 483, 484, 485, 486, 488.
 Vass János 20, 30, 34, 35, 56, 210.
 Vass János dr. (miniszter) 285, 286.
 Vass Jánosné 47.
 Vass Kálmán 30.

Vass (mama) 35, 41, 135, 267, 326, 409, 423.
 Vass Mária (Mariska) 30, 134, 136, 164, 210, 267, 268, 280, 289, 290, 291, 311, 312, 393, 420, 423.
 Vass (néni, nenne) 17, 22, 48, 74, 100, 105, 258, 267, 268, 281, 311, 420, 436, 488.
 Vasváry Géza 452, 454, 455.
 Vaszary (Kolozs) 84, 86, 106, 432.
 Vázsonyi Vilmos dr. 223.
 Vathy 14.
 Vatta 138.
 Vécsey Aurél József (báró) 143, 188.
 Veér 14.
 Végh Pál 485.
 Véghelyi Vince 488.
 Vén (Szabó) János
 Verebély Tibor dr. 432.
 Veres Pálné (utca) 232, 235, 243.
 Vergilius 130.
 Vertacsngig 98.
 Vida Béla dr. 488.
 Vidos 7.
 Vigand 62.
 Vince (nővérek) 42, 192.
 Virág Benedek 124.
 Vitkay (hadnagy) 161.
 Vittoria (Santa Maria Della) 179.
 Volnhofer Ferenc 432.
 Votsits Miklós 270.
 Vörösmarty 133, 143.
 Wacha Ernő 238.
 Wagner Mihály 96.
 Waldapfel János 224, 225, 226.
 Walko Lajos 443.
 Wallner Győző 268.
 Wehrmann 161, 162.
 Weis István 283, 284, 285.
 Wekerle (kormány) 283.
 Wekerle Sándor 133, 320, 393.
 Weöres 7.

Wesselényi (Vívóklub) 393.
 Wildner Ödön 223.
 Wilpert 161.
 Windhorst 150.
 Windischgraetz 61.
 Wittelsbach 342.
 Wlassics Gyula (báró) 223, 340.
 Wolaffka Nándor 252, 485.
 Wolff Károly 283.
 Wolfram Ede 96.
 Wolkenberg Alajos dr. 252.
 Wonke 65.

Z Zs

Zagaria (P.) 179, 181, 182.
 Zajti Ferenc 478, 488.
 Zakariás 182.
 Zalán István 464, 465.
 Zalka János (püspök) 66, 67, 79, 100, 108.
 Zalka László 100.
 Zambó (fiúk) 267.
 Zamora (nagyprépost) 324, 334.
 Zeisinger Róbert 188.
 Zeőke Antal 319.
 Zichy Béla (gróf) 427.
 Zichy Gyula (gróf, érsek) 170, 174, 186, 404, 405.
 Zichy János (gróf) 127, 252.
 Zichy Nándor (gróf) 158, 193, 198, 199, 200, 203, 480.
 Zlinszky János 252.
 Zrinyi (gróf) 10.
 Zrinyi Miklós 311.
 Zita (királyné) 355.
 Zoltai Lajos dr. 124.
 Zubriczky Ferenc 488.
 Zsembery István dr. 463, 465.
 Zsigovits Béla 262, 268.
 Zsilinszky Mihály 223.
 Zsitvay Tibor 321, 340, 380.

TARTALOM

	Oldal
Szerző az olvasóhoz	3
I. FEJEZET	5
<p>A dunántúli ősmult. — Atilla gyermekei. — A „vazsi” magyarok. — Rákosi Jenő Vas vármegyéről és a vasi-népről. — Vass József szülőföldje. — Sárvár és vidéke. — A Nádasdygrófok és a sárvári „púposteve”. — Az ősi sárvári uradalom sorsa. — A Vass-család és a franciák. — A királyi Sárvár céhjei. — A céhmester I. Vass Ferenc. — A sárvári céhbeli mesterek magyarsága. — A darumadaras vasi-címer. — Vasi cifraszúr. — A magyar sors, a magyar jellem és a darumadár.</p>	
II. FEJEZET	17
<p>I. Vass Ferenc Kis-utcai háza. — A kerekeskút a vízmerítő nagy cseberrel. — A Vass-család. — Milyen ember volt a „nagyapó”? — A „furvézer” Ferenc fiú. — Az öreg csizmadia-céhmester és az ifjú császár. — A császár hazaengedi a katonafiút. — II. Vass Ferenc céhbe állása. — A Ferenc fiú első házassága. — A szombathelyi Tóthok. — Vass József honvéd-diák nagyapja. — Felsőbükki Nagy Sándor úr elismerése. — Vass József édesanyjának korai árvasága. — A sitkei gyermekkori emlékek. — Megy a kislány mezítláb az országút porában.</p>	
III. FEJEZET	27
<p>Özvegy Vass Ferenc és a kis szombathelyi Tóth Borbála házasságot kötnek. — A szilvafás, szőlőlugasos mesterhajlék. — Nagy kőlap a kapu előtt. — A Vass néni tudománya. — Főzni tanul a kis menyecske. — Gyermekáldás. — A Ferenc bácsi ezüst kapája. — A könyvszerető család. — Szalonnasütés kint a Péntekhegyen. — Szentjánosnap csizmadiaáldomás. — Góczán mester úrék dalolgatnak. — Öreg Németh Antal mester nem vállalja a „börshivart”. — A Vass bácsi szemüvege és a Tiszapolitika. — A gyermekek és a Vass-család „örangyala”. — Amikor felvetődik, hogy: „mille meleg lehet a pokolban?”</p>	
IV. FEJEZET	37
<p>A Vass bácsi ábécéje. — A komoly mester tanítgatta gyermekeit. — Vass József iskolába megy. — A sárvári iskola tanítói. — Gárdonyi Géza is tanított Sárváron. — Barabás György, a Vass József jó tanítója. — Vass József, mint „kikérdező”. — Vágyódások a krumplicukor körül. — A lopva olvasott könyvek. — A rendszerető Vass József. — Hajnali ministrálás a zárdában. — Bischofsberger Coletta zárdafőnöknő. — A kolbásszal teleszórt utca. — A kis Vass Józsi erkölcsi fel fogása. — A sárvári iskola legjelesebb tanulója, amikor ismételt.</p>	

V. FEJEZET

Gyermekkori fehér galambok, fekete hollók. — A sárvári „ostorozott” Jézus-szobornál. — A „vár” körüli kisvilág. — A multak emlékei elkísérik Vass Józsefet. — Gyermekkori barátok. — A kódobással szerzett kis pajtás. — Józsi és a „sógorasszony” kendermagos tyúkjá. — Vass néni törvényt, Vass Józsi fogadást tesz. — Amit megfogadott, betartotta. — A „csi-gázás” veszedelmes következményei. — Tompáné asszony ablakait is betöri Józsi. — Vass néni ismét beszél Józsisal, Józsi újabb fogadalmat tesz. — A ministrálók örömei és haszna. — A ministránsgyerekek társasága. — Fonott kalács, tiltott dohány, játszadozások. — Viaskodások az öreg Bodor egyházfi-val. — A gyermekek öröme, Bodor harca a harangokkal. — A dömlöki búcsú. — Józsi már akkor sem engedett, ha „nemet mondott”.

VI. FEJEZET

Vass Józsi korán megismeri az élet gondjait. — A kis Kulcsár Gyulával egy padban. — A komoly és vidám gyermeklelkek vonzalma. — Vass Józsi és Kulcsár Gyula együtt barangolnak az erdőn-mezőn. — A vasúti bakter Kulcsár bácsi száz forintja. — A szegénység miatt két Vass-fiú nem tanulhat tovább. — A szülék aggodalma Józsi gyerek sorsáért. — A tervezgetések-nél előtérbe kerül a győri kanonok-nagybácsi. — Ki volt szombathelyi Tóth István kanonok? — A sitkei kovácsmester és pap fia. — Tóth István győri káplán 1848/49. évi szereplései. — Klapka huszárja lesz. — Halálos harcot vív az osztrák dzsidással. — Pozsonyban bebörtönzik a hazafias ifjú papot. — Tóth István levele a pozsonyi Vízi-kaszárnyából. — A gönyüi plébánia. — Harminc évig a gönyüi szegény plébánián. — A pap-huszár Tóth István viselt dolgai és esetei. — A legendás gönyüi plébános nem enged a 48-ból. — Orvosnak is beválik. — Öreg korában kanonokságra emelik.

53

VII. FEJEZET

A győri kanonoki ház. — Mit láthatott Vass Józsi a diák-szobáckája ablakából? — Vass néni a kanonoki ház tölgyajtója előtt. — Tóth kanonok őszintén nyilatkozik a rokon-gyerekekről. — Az édesanya védi az ő fiát. — Józsi, mint a kanonokbácsi „próbadiákja”. — Józsinak zsinóros magyarruhát csináltat a bácsi. — Az első tapasztalatok és tanulások a kanonokbácsi asztalánál. — Mindennek tudni kell a latin nevét. — Egy keserű lecke a hús evését illetőleg. — Tóth István is így és ugyanott kezdte, mint Vass Józsi Győrött. — A kanonokbácsi szegényei. — A „nagy börtárca”. — A pénzről nem kellett neki az írás. — A virágokat is szerette. — Józsit dícséri a nagybácsi, Vass néni nagyon örül. — A „vazsi” gyümölcs és „vazsi” gomba. — Pista bácsi és a három diák beszélgetése. — Józsit felkeresik a „házból” kitiltott diáktársak. — Pista bácsi kérdőre vonja Józsit. — Józsiék senkit sem engednek elbukni az osztályban. — Diákhála. — Vass Józsi bencéstanár osztályfőnöke.

68

VIII. FEJEZET

Győr város varázsos sikátorai és nagy történelmi multja. — A csodálatos „salicornia virág”. — A bencések iskolája. — A pannonhalmi „Szenthegy” szerzetes népe. — Akik Vass József előtt tanultak a győri iskola padjain. — Francsics Norbert

78

igazgató, majd Kroller Miksa, Acsay Ferenc igazgatók. — Samu Ferenc, az atyai jóságú osztályfőnök. — Vass, mint gimnáziumi tanuló. — Tóth kanonok bemutatja Józsi öccsét. — Samu tanár a hajdani első diákjáról. — A „némettel” kezdetben nehezen birkózott Vass. — Németh Ambrus, Simon Tádé professzor uraimék. — A Simon Tádé tanár úr nótája. — Mit is mondott a debreceni határozat? — Vass József többi tanárai. — A jelesebb diáktársak. — Vass, mint „vigyázó”. — A latinista Vass. — A bencés tekintély és bencés szellem.

IX. FEJEZET 91

Egy régi Mária-ének. — A győri „fogas gimnázium”. — Aki a „matematikából” kisegítette Vasst. — A győri zsidó hitközség elnöke, mint volt jeles diáktárs, Vass Józsefről. — Samu tanár úr „kontráztatásai”. — A nagy Vass és a kis Krausz állandó harca. — A kis Krausz a nagy Vass diákszobájában. — A zsidó diák és a bencésiskola. — Vass József egy régi rejtvényes latin tréfája. — Akik még élnek és felsorolhatók a hatvannégy régi diáktárs közül. — Vass mindenképpen felülmúlta társait. — A győri diákváros és diákélet. — A „Szedres” játszódélutánjai. — Amikor a komoly Acsay igazgató is nevetett. — Acsay katonásnak akarta diákjait.

X. FEJEZET 100

Tóth István kanonok utolsó évei. — Midőn az öreg kanonok és az öreg házi orvos nem értik meg egymást. — Megszólalt a halálharang. — A halottnak hitt Pista bácsi maga nyitott ajtót a temetkezésre gyülekezőknek. — Tóth István kanonok végrendelete. — Kedves Józsi diákjáról és öccséről külön megemlékezett. — Szóbelileg elhagyományozta két diák unokaöccsét. — Pista bácsi azt tartotta, hogy álmában nem vétkezik az ember. — Vass József éjszakai virrasztása kanonok bátyja koporsójánál. — Rémes roppanás a halottaszobában. — A koporsó megrepedt üvegfedele és a Vass József erős lelke. — Vass néni álmai Tóth kanonokról. — Józsi bizonytalan sorsa a „nagybácsi” halála után. — Győri diáklegenda Vass Józsi távozásáról.

XI. FEJEZET 108

Vass József vándorúton a kis diáklárával. — Steiner Fülöp székesfehérvári püspök. — A püspök elutasítja Vasst, a kisérője miatt. — A Vass-család bankózik. — A fehérvári püspök Józsit mégis felveszi a kisszemináriumba. — A püspök megszereti és ruhát csináltat a „vazsi” szegény diáknak. — Rómába is kiküldi és hét évig iskoláztatja Vasst. — A püspök halálérzete. — A püspök utólszor beszél és gondoskodik Vassról. — Vass, mint a fehérvári ciszterci főgimnázium diákja. — Vass diákbarátjai. — A katonasorozáson. — A dohányos kispapok. — Egy győri és a „vazsi” fiú együtt. — Fehérvári szemináriumi élet. — Sóstói séták. — A tanár Horváth Cirill és a diák Vass József. — Vass József kereszties aranylánca, gyűrűje. — Emlékezés a győri tűztoronyról a budafoki ezüstmisén.

XII. FEJEZET 121

A Steiner püspök szabója. — Püspöki szózat a ciszterci diákokhoz. — Vass József, mint ifjúsági szónok. — A ciszterciek méltatása. — Vass József ciszterci tanárai. — Vass Bertalan

főigazgató tanítványáról: Vass Józsefről. — A Námesy Medárd tanár úr pipája és emlékei. — Vass Bertalan négy miniszter diákja. — A miniszter és régi tanárja. — Vass József a diáktársak szemüvegén át. — Poós Rezső budafoki apát a cisztercita nevelésről. — Hamzus Gellért, Vass József osztályfőnöke. — A latinista Vass. — Az énekszerető püspök. — Az éneklő kanonok esete. — Amikor Vass József a templomban mosolygott. — Steiner püspök könnyei. — A püspök és Vass József. — A Vass József érettségije.

XIII. FEJEZET 134

Vass József Rómába készülődik. — A fiú vigasztalja aggodalmaskodó szüleit. — Sárvári vakáció. — A kis Mariska és József bátyja. — Szomorú búcsú a sárvári állomáson. — A Vass-családot megijeszti. — Aggodalmas hívó levél megy Rómába. — Vass József állhatatos marad. — Mester János közlései a római kollégiumról. — A német-magyar kollégium. — A germanikusok otthona. — Házirend az Olympuson. — Vass József kifakadása. — A „bidellusok” ébresztő körútja. — Az akaratfejlesztés és a csend palotája. — Pirosszínű reve-renda. — Az alapító lojolai szent Ignác nem éhezeti fiait. — A kollégium konyhája. — A növendékek egymáshoz való viszonya. — Vass József a Szent Imre-Kör élén. — Római séták. — Kneipp Sebestény páter és a kollégium liftje. — Vass József, mint a régi római emlékek ismertetője. — A Pázmány-Egyesület zárandokcsoportját Vass József vezeti. — A zárandokok Krisztus-keresztel kedveskednek Vassnak.

XIV. FEJEZET 147

A római éghajlat veszedelmei. — Vass Józsefen nem fog ki a római időjárás. — A római hőember. — P. Biederlack rektor és kollégiumi előjárótársai. — Vass Józsefet érdeklik a szociológiai előadások. — A szónok P. Prüme. — A nagy vitatkozások. — Vass József, mint előadó, a nagy vitatkozó versenyen. — Megvédi a maga tetteit. — A pápai egyetem nevelési és tanítási módszere. — Vass, a magyar sérelmek ellen. — Az előjárók jellemzése. — Hogy tanulnak a pápai egyetemen? — A filozófia és a teológia hétesztendő tananyaga. — XIII. Leó pápa tréfája Vass Józseffel. — A germanikus Vass, mint diplomata, a fehérvári püspöki kinevezés ügyében. — Mayer kanonok jó véleménye az ő Vass Józsi volt klerikusáról. — Az első újságírói munkák és az első írói honorárium. — Vass az egyház nagyjai körében. — A csodás Prohászka német szónoklata. — A germanikusok magyar látogatói.

XV. FEJEZET 163

P. Biederlack bitoros minősítése. — P. Frimmel Vass Józsefről. — Vass József, mint sekrestyés. — Vass József a vasalóval. — A levélíró Vass. — Előérzése a jövő nagy munkáiról. — Láta a pápát. — Fent, a Szent Péter-templom kupolájában. — A templom óriás méretei. — Titokzatos keresztjel a vaskorlátón. — Születésnapozás a kupola gombjában. — Vass József egészségi állapota. — Vakáció és kirándulások. — A germanikusok ajándékgyertyája. — Vass vitte a gyertyát a pápa elé. — A Szent Péter-bazilika kanonokjának a gyertyája még óriásibb volt. — Betartják a régi szokásokat. — A pápa megáldja a Vass József kis keresztjét. — A fehér szarvas. — A milánóiak óriási tortája. — Színjátzás a kol-

légiumban. — A közelgő primícia felől. — Szegény embernek szegény a dolga. — XIII. Leó pápa temetése, úgy, ahogy Vass József látta. — Vass József, mint a levélírási mestere. — Egy régi barát a purzicsán dohánnyal.

XVI. FEJEZET 179

Vass József és az olasz királyi család. — A Vass-család nemessége. — Az aggodalmas anyát vigasztalja kispap fia. — Búcsújárók éneke az éjszakából. — Emlékezés „Zagaria” professzorról. — San Pastore-villa. — A „portyázók” útrakelnek. — A szórakozott páter. — Furcsa esti lakoma. — A szentpásztori vízvezeték. — San Pastore szépségei. — A labdaütés és egyebek. — Az olasz vidék. — Vass Józsefet pappá szentelik. — Az ünnepelt primiciáns. — Vass József lengyel barátja és magyar testvérei. — Miket írtak Csiba Ferenc és somogyi Szabó Vendel a Vass József emlékkönyvébe? — A teológiai doktorság. — Búcsú a kollégiumtól. — Hazaérkezés Sárvárra. — Az édesanyja fogadja Vasst. — Olaszos, hadaró beszédje. — Az ifjú pap pápai áldást oszt a sárvári templomban.

XVII. FEJEZET 193

Vass József és Várossy Gyula püspök. — A püspökkel a pápánál. — A pápa megsimogatja Vass József arcát. — Vass József Celdömölkön. — Csak „fiúval” vállalt komaságot. — A püspök Dunaadonyba rendeli Vass Józsefet. — Csöngedy Gyula, az adonyi plébános és Vass József, a káplán. — A plébános, majd a miniszter házirendje. — Vass „doktor” egyszer figyelmeztette a „szigorú” plébános. — Zichy Nándor gróf volt a dunaadonyi földesúr. — Zichy grófnak püspök és politikus vendégei. — A gróf megszereti a káplánt. — Vass József sztrájkot rendez. — Vass József, mint irodalmi titkár. — Zichy Nándor hieroglifái. — Zichy egyetemi tanárnak ajánlja káplánját. — Várhat még Vass. — Vass József és a pusztai béresgyerek. — Vass József harmóniuma. — A szigorú plébános és a miniszterről lett káplán visszaemlékeznek egy régi télikabátról. — Amikor a miniszter adósa a plébánosnak. — Vass József távozása Dunaadonyból. — Két miniszter együtt az adonyi káplán-szobában. — Mikor volt Vass József boldogabb?

XVIII. FEJEZET 207

Bilkei Ferenc megismeri Vass Józsefet. — Séta a sárguló narancslugasban. — A piros reverenda höse. — A fehérvári fegyvertársak Prohászka püspöknél sürgetik a dunaadonyi káplán berendelését. — Valaki nehezen akarja megírni a behívólevelet. — Vass József finom visszavágása. — Mint hitoktató. — A Szent Imre-konviktus igazgatója, majd teológiai tanár lesz. — Özvegy édesanyját magához veszi. — A Népakadémia legnépszerűbb előadója. — Vass, mint szónok. — Az első kudarc miatt pályát akart változtatni. — Vass József magyar lelke és magyar ízlése. — Különös szentbeszéd a somlóhegyi félezeresztendő hársfa alatt. — Bangha páter észreveszi Vasst. — A mezőkövesdi matyók vélekedése a szónok Vassról. — Szemináriumi tanársága. — Nagy szervezőmunkák és harcai a szociáldemokratákkal. — A lapszerkesztés. — A szocialista népgyűlésen elnököt választ és a gyűlés diadalmas vezérszónoka lesz. — A „sza-

badtanítás pécsi országos kongresszusán szembekerül és megkezdí a harcot Fényes Samuékkal. — Vass József székesfehérvári baráti köre. — Vass József szerkesztői búcsúszózata. — Az új szerkesztő a régi szerkesztőről.

XIX. FEJEZET

231

Vass József távozik Székesfehérvárról. — Prohászka püspök nem akarja engedni, Glattfelder püspök hívogatja. — Vass József a pesti Szent Imre-kollégium igazgatója lesz. — A pesti kollégium tulajdonképeni megteremtése. — Kollégium a híres Kecskeméti-házban. — Töhötöm vezérék. — A liberális városi tanács gáncsvetése. — Vass direktor nem ismer protekciót. — Nehéz elhelyezkedés az átépítési tilalom alá helyezett öreg házban. — Vassnak nem tetszett a „kollégium”, újabbnak az építésén fáradozik. — A visszautasított kincstári telek. — Saját telket vásárol. — A Kecskeméti-ház eladása. — Külön borbély. — A Ráday-utcai nagytakarítás. — Igazgató és vezérkara. — Egy „gólya” feljegyzései a Kecskeméti-házról és az „öreg” kollégium belső életéről. — A Szent Imre-Kör. — Vass apánk és fiai. — A Ráday-utcai új kollégium felavatása. — Az „Alkotmány” tárcát ír az új kollégiumról. — Vass József nem ismer különbséget gazdag és szegény diák között. — Hajódongafa helyett parketta.

XX. FEJEZET

244

Az új lakhely. — Szappan nélküli mosdatások. — Ki hát a nagyságos úr? — Akinek csak „Vass úr” volt az igazgató. — Vass direktor állást szerez, ruhát szabat a szegény tanárnövendékének. — A gróf, a direktor és az öreg béres fia. — A kollégium „holttökéje”. — Vass atya törvénye az étkezésről és az igazgató „főhelyéről”. — Vezetők és diákok együtt a fehérasztalnál. — Mihály bácsi, a főinas és a tekintetes urak. — Vass igazgató a formák embere. — Fegyvelmezés az ebédlő ajtajában. — Az ifjak fejet hajtva elvonulnak az igazgató előtt. — A direktor úr szemöldöke és az öreg főinas szeme. — A Vass József szétcsipegetett kenyérdarabja. — Mit nevezett Vass József a „kincsgyűjtés idejének”? — Vass József dicsérete. — Vass direktor úr sétéi. — Vass József Andrássy Gyuláról. — Vass direktor, mint a Tisza István méltatója. — Vass szónoklata a XII-ik katolikus nagygyűlésen. — Az „Alkotmány” Vass Józsefről. — A szabadgondolkodókat támadta. — Vass az „új világ” kialakulásáról. — Vass és a Galileisták. — A Szentimrések veszekedett híre. — A köpködő ellentábor. — Vass kulimázként széjjelkeni őket. — A Szentimrések templomozása. — Vass direktor vidéki szereplései. — A gyöngyösi szüret. — A házirend és a tisztaság betartása. — Az igazgató és az új inas. — A szörnyen harapós igazgató. — Aki még Vass Józseftől sem félt. — A diadalmas Szieghardt Vendel. — Vass József „látogatási idője”. — Vass direktor Rómába megv. — Az anconai hajút. — Vass akaratereje leküzdí a szirokkót és a tengeri betegséget. — Kaland a Szent Péter-kupola gombjában.

XXI. FEJEZET

261

Vass József Erdélyben. — Holtig tartó barátsága keletkezik a brassói apátal. — Vass József megismeri a magyar Alföldet. — Jándi, dömlöki apát a népszónok Vassról. — A Vass direktor prefektusai. — Sebestyén prefektus urat nagyon

szeretik a diákok. — Sebestyén prefektus történeti kutatásai. — Doktor Fraxino XVII-ik századbeli rejtelmes esete. — A történeti előadás vége a rekkenő hőségben. — A szigorú Vass direktor karácsonyi örömei. — Gosztanyi „mérnök urat” keresi az igazgató úr. — Vass József és Fitz prefektus óráit javítanak. — Az igazgató úr előtt az órajavítás terén tekinthetlénnyé emelkedik Gosztanyi. — Az igazgató úr órájához fűzött diákbók. — Milyen ember Vass József direktor? — A kollégiumi kolomp után az aninai bányaharangok. — Tromftra tromfot adnak a diákok. — Vass igazgató méltányolja a „jó tréfát”. — Évek multán a Rudasfürdő kertjében tisztázódik a régi diákcsíny. — A Vass-nenne otthonában. — Nótás vasárnap esték Hegedüs Sándoréknál. — Az első „eresztés”. — A virágfakasztó örök szeretet. — Elkövetkezik a világháború. — A „katonaszemeszterek” régi diákjai. — Vass József is tanul a diákjaitól. — Megbecsüli a hadviseltek. — Sziklay főhadnagy úr, Vass Józsefnek egyik méltó tanítványa. — Vass direktor levelezései a hadbavonult Szentimrésekkel. — Az igazgató úr nagy bizakodása. — Vass direktor gondol a fiaival. — Bodonyi Kálmán végrendelkezik. — Az igazi hős dukai Takách Bence, akiről Vass József maga írt búcsúztatót. — A vasember szívét marcangoló, el nem sírt könnyek.

XXII. FEJEZET

280

Vass József egyéni bocsánatkérése. — Kukoricakosztón. — A brassói menekült Meisel apát. — A „magyar kém”-nek bélyegzett jószágos papi ember gyötörtetései az oláhoktól. — A frontösszeomlás után brassói papbarátját magához fogadja Vass József. — Magyar hazafiak 1918 őszéről. — Vass József kétezer puskája és gellérthegyi nagygyúja. — Puska helyett felhívás. — A jövőbelátó Vass József a forradalmakról. — Vass József szerepe a Károlyi-kormányzat alatt. — A miniszter Vass János és a kollégiumi igazgató Vass József. — Egyetemi tanársága. — Kirobban a kommunizmus piros pokoltüze. — Vass Józsefék menekülése a pesti veres gyilkosok elől. — Az egyetemi tanárság sorsa. — A bizakodó Vass József. — Az emlékezetes József-nap. — A rémuralom. — Elcsapják. — Az ifjúságnak kell átadni a kollégiumot. — Fosztogató ellenséges hordák mindenütt. — Áltatások az orosz segítséggel. — Az utolsó misét zokogva mondta Vass József. — Elcsapott igazgató és kicsapott diákja. — Együtt könnyeznek, a hadnagy-diák kezét csókol a direktorjának. — Egy veres mákvirág puskát fogott Vassra. — Szökés a Dunántúlra. — Tolvajsággal is megrágalmazzák. — A menekülők kalandja Budafokon. — Útban Gogánfára. — Vass Máriát vallatják a „veresek”. — Vass József élete megmentőiről. — Miket beszél a kollégiumi direktórium fehér elnöke? — A gogánfai menhely és a falusiak. — A „Sebestyén”-portán. — Vass József prédikációi. — Mint favágó. — Meisel apát további sorsa és majdani halála. — Vass József a kommunizmus idején találkozik Rott megyéspüspökkel és Hanauer Istvánnal. — Budapestről is jöttek látogatók. — A veres szaglások. — Dohányinség. — A türjei szőlőhegy és az öreg Csizma Mihály bora. — A falusiak „patyókálása”. — Huszár Gyula gogánfai plébános a menekültekről. — Hazatérés Budapestre. — A képviselőség és közéleti minisztersége. — Vass József hozzászólása a „Népszava”-nyomdai romboláshoz.

XXIII. FEJEZET

Vass Józsefet Vasvárott nemzetgyűlési képviselővé választják. — Horthy Miklós. — A lázbeteg ország. — Mindenfelől jönnek a menekülők. — Vass József az „özvegy-lovas” kocsin. — Újságközlések, politikai nyilatkozatok. — Parlamenti szereplése. — Nem, nem, soha! — A zsidókérdésről. — Vass József és családja. — Az árva Meisel apáték. — Az inséges idők. — A napi étkezés és a szovjetszelet. — A szétfeszlett császárcsakát. — Vass József közlélmelési minisztersége. — A „reverendás miniszter”. — Rákosi Jenő ötletes fohásza. — Babkóstolás. — Amikor Vass József havat lapátolt. — Az újságok tükre. — A galíciaiak kenyere. — Ostromolják a kiszáradaképviselők. — Az olcsó kenyér politikája. — A gőzölő fejekről. — Vass, a sors rendeltje. — Öszinte szavak a gazdákhöz. — Vélekedése Hegedüs Loránt pénzügyminiszterségéről. — Ite ad Josephum. — Nem felejtí el a barátokat. — Protekció nincs! — A munkában barátaival szemben sem tesz különbséget. — A miniszter és egy dunántúli öreg esperes.

XXIV. FEJEZET

Vágó Pál mondása a hernyókról. — Inkább gránitkő, mint gyémánt. — Egy Vass József-féle kiszólás. — Az ország kenyere. — Egy szerelmi házasság története. — Aki bevverte a miniszterre az ablakot. — Szegény Osváth Bercit üdülni küldi. — Vass József vallás- és közoktatásügyi miniszter lesz. — Nem akar nyugati rongyokat. — A Hold-utcai „köszönös” altiszt. — Riadalom és új házirend a Hold-utcában. — Vass József emlékezetes husvétja. — Károly királyt Szombathelyen váratlanul megismeri. — Az öreg Zamora nagyprepost esete. — A király Mikes püspökhöz betoppan. — Egy szemtanu az izgalmas éjszakáról. — A király és a kormányzó. — A király elhagyja az országot. — A Teleki-kormány lemond. — Bethlen István gróf az új miniszterelnök. — Vass József a Bethlen-kormányban is miniszter marad. — Vass József magyar lelke megnyilatkozik. — Miniszteri tervek és alkotások. — A keszthelyi Helikon-ünnep. — A Nádasdy-vár óriás öreg tölgyfája. — A szónok és hazafi Vass szülővárosában.

324

XXV. FEJEZET

A kultuszminiszter Vass József. — A 48-as idők emlékei. — Madarak és fák napja. — Az író Vass. — Szent Ágoston vallomásai. — Vass József előljáró írása. — Szemelvények Szent Ágoston vallomásaiból. — Vass József a művészetekről. — Beöthy Zsoltot búcsúztatja. — Vass József szónoki elméjének királyi pengéje. — Vass József, mint rögtönző szónok. — Vass fővezére a Krisztus. — Károly király második visszatérése. — Vass József viszi a királyhoz a kormányzó levelét. — Emlékezetes éjszaka a királyi vonatnál Tatatóvároson. — Vass Józsefet támadják, de férfiasan védekeznek. — Nem mindenki lakáj. — Vass, mint a felekezeti béke öre.

344

XXVI. FEJEZET

Vass József, a népjóléti miniszter. — Furcsa beköszöntő. — Misztérium helyett minisztériumot akar. — Az elintézetlen akták tömege. — Éjfélkor is világít a miniszteri szoba ab-

359

laka. — A színész Kiss Ferenc Vass Józsefről. — A Vass József breviáriuma. — Copernicus pajtás feltűnik a lát-határon. — Az újságírók „gyorsított bemenete”. — Az „Amerikai Magyar Népszava” üzeneteket kér. — Nagyatádi után Vass József következik sorra. — Putyera soffór ve-zeti az autót. — Mécs Alajos szerkesztő kinszenvedései a miniszter autójában. — Vass József üzen az amerikai magyar testvéreknek. — A „nem élethű” feljegyzések. — A „szeretet” a fő. — A miniszter szombathelyi karácsony-fája. — A győri öreg Finta néni és Vass József. — Finta Sándor hálája. — Aki Vass Józsefért imádkozik.

XXVII. FEJEZET

369

A Vass József órája. — A reggeli útnakindulás. — Bent a minisztériumban megkezdí a mindennapi munkát. — A napi posta. — Az újságközlemények és Copernicus hieroglifái. — Mi minden érdekli elsősorban Vass? — Bámulatos emlékezőtehetsége. — Vass József és a dalai láma. — A kis Tulipán Laci asztalosinas esete. — Kiket s milyen sorrendben fogad Vass? — A naphól és az estéből mennyi az övé? — Egy-egy vidéki kiutazás. — Az országházi ör-helyen. — A parlamenti Vass-ebéd. — A felszólalásokhoz előre nem készül. — Érintkezése tisztviselőivel. — A tekin-télyfenntartás. — Mint miniszterelnökhelyettes. — Pontos-ságra szoktatta a minisztertanács tagjait. — Pettkó-Szandtner államtitkárhelyettes kedves feljegyzései. — Vass Józsefet meg lehet győzni az: igazsággal.

XXVIII. FEJEZET

388

Vass József szívesen várja a támadásokat. — Vass József és a szocialisták. — Vass nagyobb tud ütni. — Vass József és Kiss Menyus. — A legitimisták Vass Józsefet tá-madják. — Pallavicini György örgróf és Vass miniszter mérközése. — A visszaszívott „pletvka”. — Mi lett volna, ha Pallavicini vargaműhelyben születik és Vass József az „örgróf”? — Vass József damaszkuszi pengéje. — Egy cigarettá, egy jó vicc. — Reischl Ricsi képviselő és Vass miniszter különös egyessége. — Vass miniszter és a nem katolikus felekezetek. — A Prohászka püspök gvürúje. — Vass József a Prohászka püspök temetésén. — Egyedül a magasban. — A Vass József elleni merénylet. — Elme-bajos volt a merénylő. — Néhány üdvözlőlevél. — A Kállay-család csodálatos karneol-gyürúje.

XXIX. FEJEZET

406

Vass József misézí. — Amikor haragszik és ahogyan békít. — A veszprémi kanonokság és egyetemi tanársága. — A kötelesség mindenekelőtt. — A miniszter kopott kalapja. — Az érdekes kalapvásár. — A székesfehérvári Vass József-hadiárvaintézet. — Vass József és a gyermekek. — Vass József kis barátjának csemegéket szállít. — Bámu-latos emlékezőtehetsége. — A sportbarát Vass József. — A labdarúgók szállóigéje Vass Józsefről. — Az autós Vass József. — Vass József sofförje. — Vass József elbeszélget a gazdákkal. — Vass József sietős útjai. — Ami regula, az regula. — A csendőrnek tudni kell a törvényt. — Halál-ugrás az autóval. — „Sugat” a kalocsai kapitánynak. — „Petróleumoskannának” nevezi a motorbiciklit. — Kaland

a háromkerekű motoroskocsival. — Három bunyevác, meg egy sárga ló. — A kalocsai nagypréposti lakban. — Az édesanyja és testvérei. — Junó kutyája. — A galambos udvar. — Vass néni. — Rákosi Jenő a miniszter édesanyjáról. — Magyar vendégszeretet, magyar egyszerűség a kalocsai nagyprépostnál. — Junó az egyedüli strázsa. — Vass József az öszüléséről. — Vass József a Balaton szerelmese. — Vass József pihenőzése a fonyódi Ripka-villában. — Vass József és a kis Ripka-unokák.

XXX. FEJEZET

439

A „Pesti Hírlap” Vass József miniszterkedésének kilencedik évfordulójáról. — A nehéz idők nagy embere. — Szent diófákat ültet. — Dréhr Imre államtitkár. — Dréhr Imre dr. önmagáról. — Az enyingi képviselőválasztás. — Kovrig Béla egyet. magántanár. — Vass József miniszter munkatársai. — Az államtitkárok és ügyosztályvezető miniszteri tanácsosok gyorsfényképe. — Koldusország koldus népe. — Küzdelmek és alkotások. — A „könnyek miniszteré”-nek elnevezik. — A Lex Vass I., II. — A Társadalombiztosító és a társadalombiztosítás. — A Társadalombiztosítás vezérkara.

XXXI. FEJEZET

466

Az igazi Vass József. — Miniszter és az előadók. — A Vass József sülyesztője. — Vass József megfigyel. — Az érvek és ellenérvek. — A tekintélytartó Vass. — Vass József és a szegények levelei. — A „szigorú” miniszter. — Amikor mégis csak elnéző lesz. — Vitatkozni lehet vele. — A „pajtás” szó használata. — Nem ismer felekezeteskedő kicsinyességet, bár erőshítű katolikus. — A tisztviselők mint igazi vezérüket tekintik. — A zseni összefogó ereje. A nagy parlamenti szónokok között. — Vass, mint „nyelvőr”. — Vass Józsefről az egyik kiváló munkatársa. — A dunántúli Rákosi Jenő megfesti a dunántúli Vasst. — Vass József önmagáról.

Szerzőnek e mű megírásában és előállításában segédkezők névsora . 486

*

A műben 174 eredeti kép van.

STÁDIUM
SAJTÓVÁLLALAT RT.
BUDAPEST, VI. KER.
RÓZSA-UTCA 111. SZ.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

